112 SAYFA 4.500.000 TL.

TOPLUMSAL TARİH

130
EKİM
2004

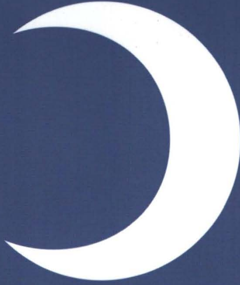


Mahmud Şevket Paşa Suikastı

Akdeniz Dünyasında Altın Sikkeler

Ermenilerin Surp Vlas'ı, Türklerin Boğaz Evliyası

Haçlı Seferleri Tarihi ve Dördüncü Haçlı Seferi



Fiyatı: 4 500 000 TL. (KDV Dahil) | ISSN: 1300-7025 | 112565 | 2004/10

1978'de Türkiye Avrupa'yı Neden Reddetti?

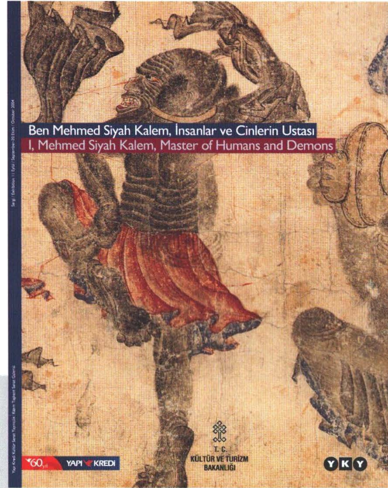
Türkiye-AB İlişkilerinde 1959 ve 1978'in Önemi

Avrupa'nın Kültürel Sınırları ve Türkiye





Ben Mehmed Siyah Kalem, kimim?



Resimleri Doğu ve Batı dünyasında efsane haline gelmiş, kimliği üzerindeki tartışmalar bütün canlılığıyla sürmekte olan Siyah Kalem'e ait resimler, ilk kez **Ben Mehmed Siyah Kalem, İnsanlar ve Cinlerin Ustası** sergisinde izleyiciyle buluştu... Sergiyle eşzamanlı çıkan ve aynı adı taşıyan kitapta da yine bir ilk gerçekleştiriliyor: Topkapı Sarayı Müzesi Hazinesi'ndeki, Siyah Kalem resimlerinin bulunduğu albüm sayfaları bir katalog halinde sanatseverlere sunuluyor... Konunun uzmanlarınca kaleme alınan incelemelerle birlikte, Siyah Kalem üzerine tam bir kaynak kitap, Türkçe ve İngilizce... Mazhar Ş. İpşiroğlu'nun, aynı tarihlerde yayımlanan **Bozkır Rüzgârı Siyah Kalem** kitabı da eksik taşları tamamlıyor...

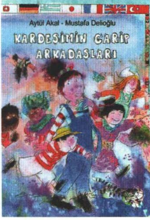
→ Ben Mehmed Siyah Kalem, İnsanlar ve Cinlerin Ustası - 304 sayfa

→ Bozkır Rüzgârı: Siyah Kalem - **Mazhar Ş. İpşiroğlu** - 112 sayfa

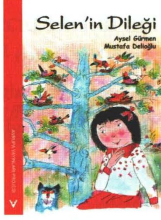
Tarih Vakfı

Çocuk Kitapları'na

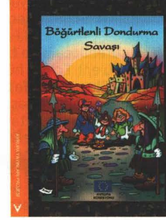
Devam Ediyor



Kardeşinin rol aldığı tiyatro oyunun kulisine giden Ayşe, farklı kostümler taşıyan diğer oyuncular arasında kardeşini bulamaz.



Bir anaokulu öğrencisi, ablasının Avrupa Birliği üzerine hazırladığı ödevde ilk kez duyduğu bu kavramı yaşadığı apart-mana benzetir.



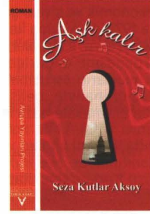
İnternette sörf yapan üç Avrupalı çocuk, kendilerini asırlar öncesinde bulur ve geçmişte yaşananlarla bugünün Avrupasını karşılaştırır.



Bergamalı ilköğretim öğrencileri katıldıkları bilim kampında tanıştıkları Avrupalı çocuklarla kültür alışverişinde bulunur.



Avrupa'da son zamanlarda özellikle İslami terör hareketleriyle gündeme oturan yabancı düşmanlığı sorgulanmak-tadır.



Değişim programıyla Türkiye'ye gelen iki gencin iki ay içinde ülkemizdeki yaşamları anlatılmaktadır.

Tarin öncesi eğitim kitaplarıyla başladığımız çocuk kitapları serisi Avrupa Yayınları Dizisi ile devam ediyor. Avrupa Birliği yolunda çocuklara ve gençlere Avrupa tarihini, kültürünü ve Avrupa Birliği'ni tanıtmak; yenilikçi eğitim metotlarını desteklemek; öğretmen ve velilere alternatif başvuru kitapları sağlamak ve en önemlisi çocukların yaratıcı, eleştirel düşünce becerilerini geliştirmek amacıyla **altı** yeni kitap yayımlıyoruz.



Valikonağı Cad. 57/2 34365 Nişantaşı/İstanbul Tel: (0212) 233 21 61 - Faks: (0212) 234 32 90
www.tarihvakfi.org.tr / yayin@tarihvakfi.org.tr

130. sayımızla merhaba

Avrupa Birliği, müzakere sürecinin başlatılmasıyla ilgili vereceği karar öncesinde Türkiye'nin sosyo ekonomik ve kültürel yapısı, güvenlik ve insan hakları sorunları, ile ilgili konularda kendi içinde de tartışma halinde. Fransa'da Türkiye'nin AB üyeliği için referandum yapılması konuşuluyor, ancak müzakere sürecinin -Aralık 2004'te başlasa bile- en az 15 yıl sürebileceği de belirtiliyor. 1978'de Bülent Ecevit hükümetinin Avrupa Ekonomik Topluluğu ile olan ilişkileri dondurması Avrupa Birliği'nin tartışıldığı ortamlarda zaman zaman gündeme gelir ve bazen de siyasi bir malzeme olarak kullanılır. Ekim sayısında Avrupa Birliği konusuna ağırlık vermeyi planladığımız aşamada dergi ekibi olarak kendi bilgi eksikliğimizden yola çıkıp, bu konunun arka planını aktarmaya karar verdik. Yeşim Pekiner ekonomik ve siyasi gelişmeler ışığında 1978'de Avrupa ile olan ilişkilerimizi ve AET ile olan ilişkinin dondurulmasını değerlendirdi ve aslında olayların tartışmalarda konu edildiği haliyle gelişmediğini gösteren bir makale hazırladı.

Bu sayıda iki yeni kitabın ve iki serginin tanıtımı var. *Hasanoğlan Köy Enstitüsü Kurulurken* kitabı aslında bir fotoğraf albümü. Enstitü'nün Kuruluş aşamasında çekilmiş fotoğraflardan oluşuyor. Çekiciliklerine kapılıp çok daha fazla sayıda kullanmak istediğimiz fotoğrafları, makul bir sınırda değerlendirdik. Ancak albümün 147 fotoğraftan oluştuğunu ve görünenden çok daha fazlasını anlattığını belirtmek gerek. Sivaslı Aziz Vlas'ın Paraguay'a kadar uzanan hikâyesi ise yazının yayıma hazırlandığı sırada yeni bulgular, gelişmelerle devam ediyordu. Bu yeni gelişmeleri de diğer aylara bıraktık.

Müsemma Sabancıoğlu
musemma@gmail.com



TÜRKİYE EKONOMİK VE TOPLUMSAL TARİH VAKFI

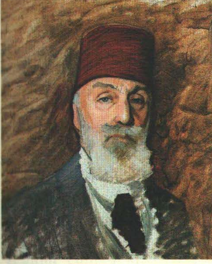


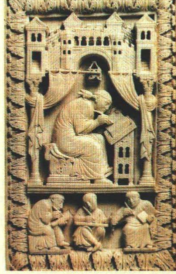
Aylık Dergi
Ekim, 2004, Sayı: 130, c. 20

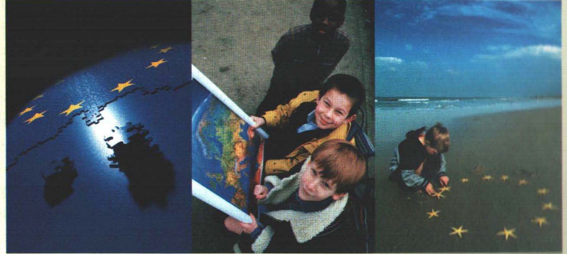
Tarih Vakfı Adına Sahibi
Orhan Silier

Yayın Koordinatörü
Müsemma Sabancıoğlu
(Sor. Yazı İşleri Müdürü)

Murat Dirican







Dergi Tasarım
Baki Kara
Rauf Kösemen (Myra)

Grafik Uygulama
Nergis İşbilen

Kapak Tasarımı
Rauf Kösemen

Reklam
Tarih Vakfı

Renk Ayrımı
7 Renk

Baskı
Promat Matbaacılık
E-5 Karayolu üzeri, Avcılar-İst.
0212 690 63 63

Ankara Temsilciliği
Ülkü Özen
Tel: (312) 426 16 54

Dağıtım Bulut Dağıtım

Abonelik işleri: Tarih Vakfı
Tel: (212) 233 21 61 Faks: (212) 234 32 90

Abone Koşulları
Bir yıllık 45.000.000 TL

İletişim Adresi
Vali Konağı Caddesi Samsun Apt. No: 57
Nişantaşı 34365 İstanbul
Tel: (212) 233 21 61 / 233 21 66 / 233 21 76
Faks: (212) 234 32 90

www.tarihvakfi.org.tr/toplumsaltarih
toptar@tarihvakfi.org.tr

Osmanlı Basınında Yüz Yıl Önce Bu Ay

Ekim 1904

Hazırlayan: Emel Seyhan

Et Fiyatı

[*Sabah*, 2 Ekim 1904] Bir zamandan beri et fiyatının yükselmiş olması bizle beraber bazı rüfekamızı da bu meseleden bahs mecbur etmiştir. Fi'l-hakika Dersaadet'çe geçen sene Eylül'ün onuna doğru kıvırcık etinin beher kıyyesi beş kuruş otuz para, altı kuruşda ve karaman etinin de dört kuruş otuz parada çeşni tutulur iken elyevm kıvırcık etinin çeşnisi yedi kuruşa, karaman etininki de beş kuruş otuz parada olduğuna ve her iki cins et çeşnisinde bir sene evveline nisbetle kıyye başına birer kuruş raddesinde mühim bir fark bulunduğuna ve bu defa mevsim-i şita hükmünü icraya başlayacak olursa fiyatların şimdiki derecesinde de kalmayarak bir kat daha yükseleceği evvelki sene mevsim-i şitasında kıvırcık etinin on bir kuruşa kadar yükselmiş olmasıyla müstedel bulunduğuna nazaran havâyic-i zaruriyeden [zaruri ihtiyaçlardan] en mühim kısmını teşkil eden bu meselede malumat ve mütâlaât-ı acizemizi yazmak zaruret hükmünü almıştır.

Ahval-i hevâiyenin, mevasimin [mevsimlerin] et fiyatı üzerinde tesirat-ı mahsusa göstereceği gayrı kabil-i inkârdır. Mesela bu sene havaların bir kaç ay kurak gitmiş olması hayvanların sıkleti [ağırlığı] üzerinde tesir göstereceğinden bu hal-i tabii et fiyatına da tesir eder. Lakin Dersaadet'çe et fiyatının yükselmesine bâis olan esbâbı yalnız bu cihette aramayıp başka taraflarda da taharri etmek daha münasibtir. Havâyic-i dahiliye-i memleketin suret-i tesviyesine hiç bir ehemmiyet vermeyen ve yalnız kendi menfaat-i hususiyelerinin teminini düşünen bazı erbâb-ı ticaret Erzurum, Halep, Sivas, Konya ve Selânik ve mevki-i saire gibi koyun muâmelât-ı mühimmesi icra edilen yerlerde iki üç yüz bin ağnâmı [koyun] kapatarak bunları dahili piyasalara sevk ettirmemekte yalnız peyderpey harice sevk etmekte devam ediyorlarmış. İşte zannımızca bir nevi ihtikâr [vurgunculuk] olan şu hal en ziyade et fiyatının yükselmesine bâis oluyor.

Memalik-i Osmaniye ahalisinin et ihtiyacı tamamıyla tesviye edilmezden evvel piyasada bir kaç yüz bin koyun iştira edilip bunlar peyderpey İskenderiye ve Yunanistan'a sevk edilecek olursa tabii dahili piyasalarda et fiyatı terakki eder. Mütâlaa-i acizemize göre hükümet-i seniyyece et fiyatının esbâb-ı terakkisi tetkik olunduğu sırada evvel-be-evvel ağnâm ihracatıyla meşgul olan erbab-ı ticaretin muamelât-ı muhtekiraneleri [vurgunculuk yapmaları] calib-i nazar-ı dikkat olmak iktiza eder. Hiç şüphe etmeyiz ki hükümet-i seniyyece hissedilecek lüzum üzerine memalik-i mahrusa-i hazret-i padişahiden koyun ihracatı muvakkat olarak kâmilen ve yahut kısmen menedilecek olursa derhal dahili piyasalarımızda etin fiyatında matlup derece ehveniyet görülerek, halkımız da saye-i refahiyet-pirâye-i hazret-i cihân-bân-ı azamîde nisab-ı lâyıkında [lâyık olduğu] bir fiyat ile iştirasına [satın alınmasına] muvaffak olup bu vesile ile de hakk-ı âli-i hazret-i hilâfet-penahide isticlâb-ı da'vât-ı me'nûre-i muvaffakıyet elverecektir.

Tahrir-i Nüfus

[*Sabah*, 31 Ekim 1904] Memalik-i mahruse-i şahanede icrası mukteza-yı irade-i hazret-i padişahiden bulunan tahrir-i nüfus muamelâtının nüfus-ı umumiyece muntazam istatistik husulünü temine kâfi bir surette ifâsıyla bi-mennihi teala ikmal-i tahrirde bi'l-umum memalik-i şahanede bulunan sınıf-ı tebaa-i devlet-i âliyyenin devletçe bilinmesi fevaid ve muhassenât-ı adideyi müeddi olacağı bedihi bulunan adâd-ı sahiha [gerçek rakkamlar] ve evsaf-ı lâzımelerini tebeyyün ve tayin ettirecek malumat-ı mükemmelenin istihsaline hidmet edilmesi muvafık-ı maksad-ı âli olup gerçi evvelce tab' ettirilen tahrir-i cedid müsveddât defterlerine göre ahz ve zabt edilecek malumatın bu maksadı teshil edeceği [kolaylaştıracak] der-kâr ise de bu defterlerde olmayan bazı malumat-ı müfidenin [faydalı bilgilerin] ilâvesi münasip ve bunun için müsveddât defâtirinin tebdili masârif-i zaide [gereksiz masraflar] ihtiyarıyla beraber yeniden defâtir tab'ı sürat-i icrası matlub-ı âli olan emr-i tahrirce tehirâtı mucip olacağına ve istatistik için ilaveten tahriri lâzım gelen şeylerin defâtir-i mezkûrede mevcut hanelere imlâsı dahi mümkün bulunduğuna mebni defâtir-i mezkûreye kayıt ve tahrir olunacak nüfusun lisanınca okur yazar olup olmadıkları vesair lisanda tekellüm ve kitabet edenlerin [konuşan ve yazan] daha hangi lisanla tekellüm ve kitabet ettiği defâtir-i mezburenin sıfat ve sanat hanesinde ama ve dilsiz ve sağır ve topal ve mefluç [felçli] gibi bir veya müteaddit unsur-ı sakat olanların şu nekais-i vücudiyeleri [vücutça noksanlıkları] dahi işkâl-i mahsusa hanesinde irâe ve imlâ ve bir de defterlerin hak [kazıma] ve silinti gibi şevâib-i fesaddan muarrâ [bozuk izlerden arınmış] olmasına itina ve şayet icab-ı sahih üzerine komisyonca tashihi lâzım gelen cihetler olur ise okunacak derecede çizilip mülâhâzat hanesine sahihi yazılarak komisyon heyeti tarafından tasdik ve imza ve aksi halde nüfus nazır ve memurlarıyla komisyon-

ların taaddüdünde bunların yerlerine kaim olmak üzere tayin olunacak memurlar haklarında ceza kanunname-i hümayunun yüz ikinci maddesi ve deftere fesat karıştığı tahakkuk ederse derece-i hareketlerine göre kanunname-i mezkûrun yüz elli ikinci ve yahut nüfus nizamnamesinin yetmişinci maddesi mucibince muamele-i cezaiye ifâ olunacağının ve komisyon heyetlerinin dahi iğmâz [göz yumma] ve iştirakları tebeyyün ettiği takdirde onlarında ahkâm-ı kanuniyeye tevfikan dercât üzerine mesuliyet ve mücâzâtları cihetine gidileceğinin cümlesine tefhim [bildirme] ve inbâ [haber verme] ve vülât ve mutassarrıfîn ile kaymakamlar tarafından da bu hususlarda teftişat-ı mütemadiye icra kılınması zımnında vilâyat-ı şahane valilikleriyle elviye-i gayri mülhaka mutasarrıflıklarına tebligat-ı ekide icrası lüzumu nüfus-ı umumiye tahrir komisyonundan bâmazbata ifâde olunduğu beyanıyla icra-yı icabı bâ-tezkire-i sâmiye izbar [tezkere ile sadrazamlık makamına yazı ile] buyrulmağla keyfiyet dahiliye nezaret-i celilesinden tamimen iş'âr buyrulmuştur.

Lamba Yüzünden Kaza-i Feci

[*Sabah*, **12 Ekim 1904**] Hemen diyebiliriz ki şehrimizde vukua gelen hariklerin ekserisi lamba devrilmesi yüzünden ileri gelmekte olduğu gibi bazı feci ihtiraklara da yine gaz lambaları sebebiyet vermektedir. Sırça camdan yapılmış, içerisine gaz doldurulmuş bir lambanın herhangi bir sebebten kolayca düşüp parlamasıyla bir hanenin ve dolayısıyla bir çok emâkinin [mekânların] mahv ve hâkister [kül] olması ve bazı ahvalde nüfusca da zayiat-ı müessife husule gelmesi ara sıra görülen, işitilen şuûn-ı müellimedendir [üzücü olaylardandır]. Hal böyle iken yine hanelerimizde lambaların suret-i istimali hususunda lâkaydi-i hareket gösteren pek çok aile sahiplerine tesadüf ediliyor. Gece gaz lambalarının şiddet-i ziya ve kıllet-i bahası fevaid-i iktisadiyesi der- kâr [kuvvetli ışık vermesi ve ekonomik olması malum] ise de muhassenât-ı vâkıasından hakkıyla istifade etmek isteyenlerin bu gibi tehlikelerini de nazar-ı dikkat ve ehemmiyete alarak istimalde her hâl ü kârda mütebassır ve müteyakkız [dikkatli ve uyanık] bulunmaları ehemmi umur-ı beytiyedendir [önemli ev işlerindendir] bu bâbda bazı şerâite tevfik-i hareket etmek lazımdır.

Evvela tavan ve duvar lambalarıyla konsol lambalarının muallak ve mevzû [asılı] mahallerde nokta-i istinadın ara sıra muayenesi ve bulundukları mevâkiin yanında kabil-i iştiâl [yanması olası] perde, tablo vesair evâni-i haşebiyenin [tahta eşyanın] bulundurulmaması, saniyen elde gezdirilecek gaz lamba ayaklı olmayarak altları düz ve camları kalın olanlarından intihabıyla beraber vidalarının sıkıştırılması hususatını daima her hane halkınca pîş-i nazar-ı dikkatta [dikkatla göz önünde] bulundurulmalıdır. Bundan başka idare kandili namı altında kullanılan ve cüzi bir tesir ile devrilmek, kırılmak gibi tehlikelere maruz olan küçük lambaları sofalarda, merdiven başlarında, yatakodalarında yataklara yakın yerlerde bulundurmaktan katiyyen tevakki edilmelidir [sakınmalıdır].

Hele böyle muhataralı lambaları çoluk çocuk ellerine vermek kadar büyük bir hata tasavvur edilemez. Çünkü çocukların bu gibi gaz lambalarını istimal etmeleri yüzünden nice feci kazalar sâmia-hıraş olmuştur [işitilmiştir]. Nitekim evvelki gece Kadıköyü'nde vukua gelen kaza-i müessife yine lamba yüzünden tahaddüs etmiş ve zavallı bir çocuğun ihtirak-ı feci ile [korkunç şekilde yanmasıyla] nihayet bulmuştur:

Karye-i mezkûrda Kuşdili'nde bakkal esnafından Filip namında birinin sekiz yaşlarında kızı Polina evvelki gece saat altı raddelerinde eline geçirdiği bir el lambasıyla odasında gezinmekte iken zavallı çocuk her nedense bir şeyden korkmuş, elinde bulunan lamba yere düşmüş. Lamba yere düşünce kırılmış, gaz da parlamış olduğundan biçare kızcağız büsbütün şaşırmış ve alevler elbisesine sirayet eylemiştir. Polina'nın acı acı feryadını işiten hane halkı hemen odaya şitab etmişler ise de kızı alevler içinde bulduklarından güç hal tahlisine muvaffak olabilmişler ise de kızcağız elleriyle boynundan ve yüzünden tehlikeli surette muhterik olmuştur.

İşte şu kaza ihtimal ki nev-bâve [yeni yetişen] bir kızın yok yere şem'a-i hayatını söndürebilir. Çocuk gayr-ı mümeyyiz olmak hasebiyle mazurdur. Fakat bu bâbdaki mesuliyet-i hayatiye bittabi ebeveyne aid ve racidir. Evliya-yı etfal [çocuk sahipleri] çocuklarına bu gibi esbâb-ı mehâliki [tehlikeli şeyleri] evvelce anlatmalı, göstermelidir. Yoksa kayıtsız analar, kaygusuz babalar için bu gibi fecâyi'-i hayatiye er geç emr-i vaki hükmündedir.

Saç Boyası

[*İkdam*, **13 Ekim 1904**] A. Seken Bordo 1900 sergisi jüri heyeti azasından Doktor Rebharis'in[!] derhal tesir eden saç boyası saç ve bıyıkları bir defa da boyamak için mükemmel bir usul. Füruht edilen mahaller bi'l-cümle iyi itriyat mağzaları ile eczahaneler ve ecza depolarıdır.



L'Illustration'dan Seçmeler

İstanbul'da Kurban Bayramı

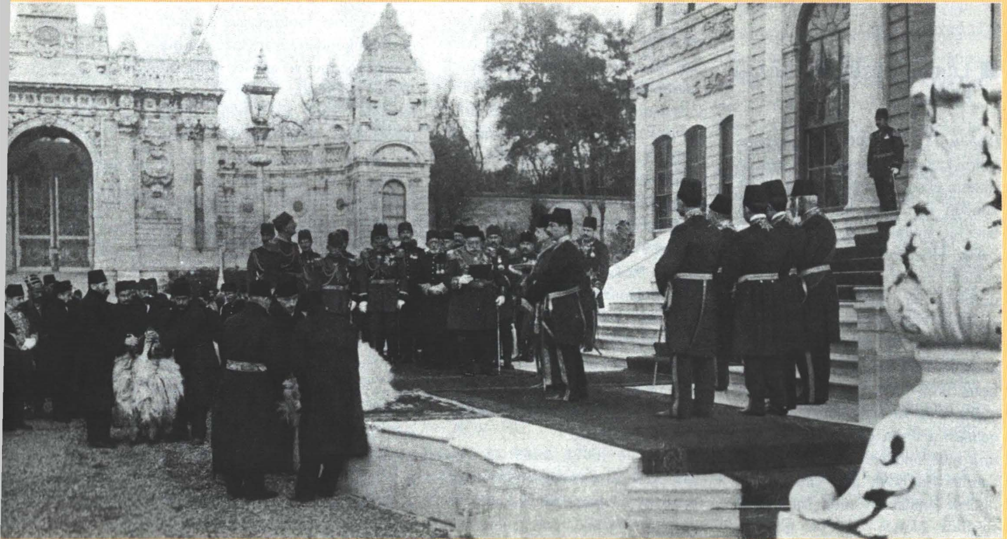
Hazırlayan: Edhem Eldem

L'Illustration ***dergisinin 16 Aralık 1911 tarihli 3590 numaralı sayısında, İstanbul'daki kurban bayramı kutlamaları ele alınmıştı. Sarayda Padişah V. Mehmed Reşad'ın huzurunda kurban merasiminin fotoğraflarına yer verilen bu sayıda bir de kurban bayramının ne olduğu konusunda kısa bir makale yer almıştı.***

Bayram, İslâm dininin en önemli ve geleneksel şenliklerine verilen ortak addır. Bu şenlikler her otuz üç sene yılın her mevsimi ve her ayına rastlayabilmektedir, zira İslâm takvimi aya göre düzenlenmiştir. Bu şenliklerin ilki, yani orucun sonuna rastlayan büyük bayram, Ramazan ayını takip eden ayın ilk günü kutlanmaktadır. İstanbul'da ise bu gösterişli kutlamalar üç gün sürer. Bu fırsatla karşılıklı ziyaretler yapılır ve hediyeler verilir, şekerleme ikram edilir, ve Sarayda ise geçen 7 Ekim sayımızda fotoğrafını verdiğimiz geleneksel el öpme merasimiyle birlikte büyük bir davet verilir.

İkinci bayram veya kurban bayramı kurbanların kesildiği ve sadaka dağıtıldığı şenliktir. Birinci bayramdan yetmiş gün sonra kutlanır ve bu kutlamalar dört gün sürer. Bu kutlamaların hazırlığı olarak, Anadolu ve Rumeli'nden koyun sürüleri çobanlarıyla birlikte İstanbul'a akın ediyor ve şehre bir kır havası veriyor. Bütün zengin veya hali vakti yerinde olan evlerde iri koyunlar kurban edilip etlerinin çoğu fakirlere bırakılıyor (bu sene İstanbul'da bir koyunun fiatı 20-25 frank civarındadır [yaklaşık bir altın]). Dolayısıyla bugünlerde İstanbul'un her tarafına, en fakir mahallelere kadar, pirzolaların ve taze et ızgarasının o sağlıklı kokusu yayılıyor.

İtibarlı Türk evlerinden daha da fazla, bu âdet Sarayda da sıkı sıkıya yerine getirtiliyor. En güzel, en yağlı, en beyazlarının arasından seçilmiş koyunlar, merasimle Dolmabahçe Sarayı'na kadar götürülüyor. Kurban edilecekleri saatte Padişah ve maiyetindeki yüksek rütbeli saray görevlileri, sarayın önündeki boşluğa çıkıp geleneksel ayetleri okumaya başlıyor. O arada da kurbanlıkların ilki sarayın önündeki mermer alana getiriliyor. Ayetler okunduktan sonra Padişah hayvanın boğazının üzerinden bı-



Koyunlar kurban merasimine hazırlanırken Padişah resmî duayı okuyor (Fotoğraflar: Weinberg).





Padişah bıçağı görevliye teslim ediyor (solda) ve Kurban ediliş.

çak geçirir gibi yapıp, hemen bıçağı asıl bu işe memur kişiye veriyor. O da yardımcılarıyla birlikte koyunların kurban edilmesine başlıyor. Genellikle Padişah bu merasimin sonunu beklemeden dairesine dönüyor. Aslında bu durum şu anki Padişah için geçerlidir, zira Abdülhamid'in saltanatı zamanında bu merasim çok dikkatli ve çok şatafatlı bir şekilde gerçekleştirilirdi, hattâ İmparatorluğun en yüksek dinî görevlisi olan Şeyhülislâm koyunları bizzat kurban ederdi.

O gün Türkiye'de kurban edilen bütün koyunların postu ve yünü, üç yıldır ya Donanmaya verilmekte, ya da onun menfaatine satılmaktadır. Bu bayram İstanbul'da her yerde kutlanmakta, dört gün boyunca da her şey tatil edilmektedir. Arapça'da kurban bayramına Ayd-el Kebir denir. Cezayir'de bu vesileyle Arap şeyhleri tarafından muhteşem diffa'lar [ziyafetler] verilir. Trablusgarp'te bile, savaşa rağmen, gelenek şehir ve vahalarda mümkün olduğunca yerine getirilmiştir. Bayramın eski âdetlerinden biri de Hıristiyanları lanetlemek ve katledilmelerini dilemekti. Bu âdet her ne kadar İstanbul'da güncelliğini kaybetmiş bir hal aldıysa da, Trablusgarp'teki bazı yerlerde tekrar gündeme gelmiş olacağına şüphe yoktur.



Kurban edilmiş koyunlar Dolmabahçe Sarayı girişi önünde.

İftihar ve İmtiyaz, Osmanlı Nişan ve Madalyaları Sergisi

Osmanlı Bankası Müzesi, 22 Eylül'den itibaren Osmanlı tarihinin en ilginç ve gösterişli boyutlarından biriyle tanışma olanağını sağlayacak bir sergiye ev sahipliği yapıyor. Küratörlüğünü Boğaziçi Üniversitesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Edhem Eldem'in, tasarımını Bülent Erkmen'in üstlendiği sergide, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki nişan ve madalya geleneğinin 120 yıllık serüveni gözler önüne seriliyor.



Sergide, kimi zaman ideolojik ve askeri simgelere bürünen, hattâ II. Abdülhamid döneminde olduğu gibi, bir siyaset aracına dönüşen nişan ve madalyalar, dönemin şartlarının yanı sıra, bu iftihar ya da imtiyaz simgelerini veren ve alan kişiler de göz önünde bulundurularak sunuluyor. Pırlantalarla bezeli nişanlardan bakır harp rozetlerine, beratlardan fotoğraflara, kartpostallardan biblolara kadar 1.000'in üzerinde obje ve belgenin yer aldığı sergi 21 Aralık 2004 tarihine kadar açık kalacak.

Sergi küratörü Prof. Dr. Edhem Eldem, 19. yüzyılda giriştiği değişim sürecinde büyük ölçüde Batı modelinden esinlenen Osmanlı İmparatorluğu'nda, Batılılaşma sürecinde, kişileri onurlandırmak amacıyla verilen nişan ve madalyaların da çok özel ve ilginç bir yeri olduğunu belirterek sözlerine şöyle devam ediyor:

Osmanlı nişan ve madalyalarının serüveni, Napoléon Bonaparte'a karşı zafer kazanan İngiliz amirali Lord Nelson'a çok özel bir çelenk hediye edilmesiyle başladı. Önceleri daha çok "İngiliz icadı" niteliğinde kalmışsa da, 1830'lardan itibaren Avrupa'yla yoğunlaşan diplomatik ilişkiler ve ıslahat çabalarıyla birlikte giderek hız kazandı. 1840'lardan sonra, nişan ile rütbe arasındaki sıkı bağ koparken, bugün anladığımız anlamdaki ilk nişan örnekleri ortaya çıktı. Özellikle Kırım Savaşı'ndan başlayarak bu konuya verilen önem arttı ve başlıca Avrupa devletlerinde olduğu gibi, Osmanlı İmparatorluğu da nişan ve madalyaları politik ve diplomatik amaçlarla yoğun bir şekilde kullanmaya başladı. Abdülmecid'in Mecîdî (1852) ve Abdülaziz'in Osmânî (1861) nişanları, "modern" bir formata geçildiğinin işaretçisi oldu.

Bu süreç, II. Abdülhamid döneminde doruğa ulaştı. Bir yandan eski nişanlar verilirken, diğer yandan bazı "ilk"ler doğdu: Kadınlara mahsus Şefkat Nişanı, başarılı öğrenciler için Maarif Madalyası, devlet hizmetinde bulunanlara verilen İmtiyaz ve Liyakat madalyaları, yardım ve destek karşılığında sunulan madalyalar... II. Abdülhamid, madalya ve nişanlar üzerine kurulu bir siyaseti, keyfi, haksız hatta gülünç bazı örneklere vardıracak kadar bilinçli ve hesaplı bir şekilde kullandı. Hattâ dönemin muhalifleri, nişanların değerinin kalmadığını ima eden sözler ve şiirler yazmaya başladı.

1908'deki Jön Türk İhtilâli ile ve onu takip eden savaş ortamıyla birlikte, nişan ve madalya olgusu, siyasi taraftarlık, vatanperverlik, milliyetçilik, siyasi ve askeri propaganda aracına dönüşerek daha geniş bir tabana yayıldı. Çok sayıda gayriresmî madalya, rozet ve hatıra madalyalarıyla ideolojik ve siyasi söylemler yansıtılmaya, harp propagandası yapılmaya başlandı. Türkiye Cumhuriyeti'nin neredeyse tamamen madalyasız-nişansız bir geleneği benimsemesini belki de Osmanlı döneminde varılan bu noktaya bir tepki olarak değerlendirmek mümkün.

22 Eylül - 21 Aralık 2004
Osmanlı Bankası Müzesi
Bankalar (Voyvoda) Caddesi 35/37 Karaköy,
www.obmuze.com

Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkilerinde Göç Konuları: Bütünleşme ve Göçün Tanımları

8-9 Ekim 2004 tarihleri arasında Boğaziçi Üniversitesi Kültür Merkezi, Albert Long Salonu'nda "Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkilerinde Göç Konuları: Bütünleşme ve Göçün Tanımları" adlı uluslararası konferans gerçekleşecek.

Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Heinrich Böll Vakfı, Boğaziçi Üniversitesi Göç Projesi, Avrupa Araştırmaları Merkezi (CES) ve Açık Toplum Enstitüsü Türkiye İrtibat Bürosu destekleriyle gerçekleşecek konferansın sabah saat 09.00'da başlayacak ilk günkü konuşmacıları; Cem Behar, Charlotte Hohn, Refik Erzan, Umut Kuzubaş, Nilüfer Yıldız, Anna Maria Mayda, Joaquin Arango, Corrado Bonifazi, Herbert Brucker, Michael Fertig, Hubert Krieger, Martin Ruhs, Raimondo Cagiano de Azevedo, Jean-Pierre Garson, Ferruccio Pastore, İnsan Tunalı.

Konferansın ikinci günündeki katılımcılar ise; Ulrike Dufner, Cem Özdemir, Rinus Penninx, Gamze Avcı, Reha Denemeç, Mehmet Ümit Necef, Levent Soysal, Ellie Vasta, Frank Duvell, Ahmet İçduygu, Ayse Çağlar, Riva Kastoryano, Eva Ostergaard-Nielsen, Peter van Krieken, Andrew Geddes, Kemal Kirişçi, Elspeth Guild, Chris Timmerman, Veysel Özcan, Maurice Crul, Dirk Jacobs.

İşçi Sınıfının Değişen Yapısı ve Sınıf Hareketinde Arayışlar, Deneyimler Sempozyumu

Sosyal Araştırmalar Vakfı Türkiye Sınıf Araştırmaları Merkezi tarafından düzenlenen sempozyum, dünyada ve Türkiye'de değişen sınıf yapısı ve mücadelesi üzerine deneyimleri disiplinlerarası bir perspektifle ele alan yaklaşımların tartışılmasının amaçlıyor.

Sempozyumda Türkiye ve dünyanın diğer ülkelerindeki işçi sınıfının bileşimi, niteliği ve siyasal konumunu etkileyen gelişmelere ışık tutan yaklaşımların yanı sıra, özel olarak Türkiye'de oluşmaya başlamış ve birbirinden bazı konularda farklılaşan, ancak esas olarak geleneksel sendikal alan dışında yer alan oluşumları değerlendiren bir bölüm de yer alıyor.

Sempozyumun ilk günü; "İşçi Sınıfının Değişen Yapısı ve Analizi", "Sınıf Hareketinde Durum ve Yeni Arayışlar" başlıklı iki oturum yapılacak. İkinci günün oturum başlıkları ise; "Dünyadaki Sınıf Hareketi Deneyimlerine Bakış" ve "Türkiye'deki Sınıf Hareketi Deneyimlerine Bakış". İkinci günün sonunda yer alan "Forum"da ise, "Yeni bir işçi sınıfı hareketi mümkün mü?" sorusu, akademi, sendika ve yeni sendikal oluşum temsilcileri ve sempozyum katılımcıları ile birlikte tartışılacak.

İstanbul'da düzenlenen sempozyumun mekânı ve nihai programı hakkında, Sosyal Araştırmalar Vakfı, Türkiye Sınıf Araştırmaları Merkezi'nden bilgi alınabilir.

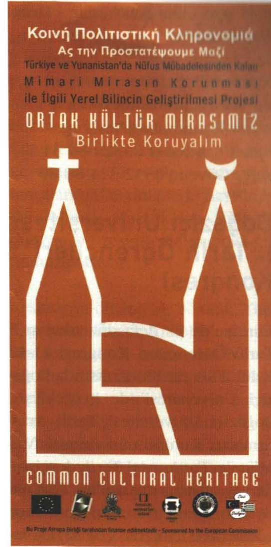
Tel: 0212.292 55 85
http://www.sav.org.tr.
tusam@sav.org.tr.

Ortak Kültür Mirasımız

Türkiye ve Yunanistan'da Nüfus Mübadelesinden Kalan Mimari Mirasın Korunması ile İlgili Yerel Bilincin Geliştirilmesi Projesi

Avrupa Komisyonu'nun Sivil Toplum Geliştirme Programı kapsamında kurulan Türk-Yunan Sivil Diyaloğu Programı çerçevesinde, 1923'te Türkiye ve Yunanistan arasında gerçekleşen nüfus mübadelesinden kalan mimari miras ile ilgili yerel bilinçlendirmeye yönelik projeye Lozan Mübadilleri Vakfı öncülük ediyor. Projenin Türkiye'den ortakları Koruma ve Restorasyon Uzmanları Derneği (KORDER), TMMOB Mimarlar Odası ve Mustafapaşa Belediyesi, Yunanistan'dan ise ICOMOS Yunanistan Milli Komisyonu. Kısa adı "Ortak Mirasımız" olan projenin amacı, mübadillerden geriye kalan mimari mirası değerlendirmek ve bu mirasın korunması için gerekli ölçütleri, her iki ülkeden ilgili sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetim temsilcilerinin, yerel halkın ve uzmanların birlikte tartışabilmesini sağlamak.

Lozan Mübadilleri Vakfı'nın yönetici koordinatörlüğünde gerçekleşecek projenin ana etkinliklerini,



18-24 Eylül 2004 tarihleri arasında Sinasos/Mustafapaşa (Nevşehir) ve 21-27 Ekim 2004 tarihleri arasında Yunanistan'ın Resmo (Girit) yerleşmelerinde, birer hafta boyunca düzenlenecek konferans, atölye ve sergiler oluşturuyor. Atölye çalışmaları kapsamında, oturumlarda ve bizzat örnek yapıların içinde gerçekleşecek tartışmalarda her iki taraftan beşer uzmanın öncülüğünde karşılıklı olarak teknik bilgi akışının sağlanması amacıyla, yapıların koruma-onarım yöntemleri ve yeniden kullanım imkanları gibi konular üzerinde durulacak. Sergilerde ise, yerleşmeler ve yapılarla ilgili plan, çizim ve fotoğrafların yanı sıra, mübadillere ait etnografik malzeme ve tarihi metinler sunulacak. Proje sonuçları ve sergi malzemeleri Internet sitesinde yayınlanarak, veritabanı ve yayınlara dönüştürelecek. Türkiye ve Yunanistan'da bir ilk örnek olarak başlatılan ve ileride benzer uygulamalara örnek oluşturması beklenen Avrupa Birliği destekli projenin, iki ülke halkının iletişimini geliştireceği ve politik önyargıları yok et-

mek için önemli bir adım olacağı düşünülüyor.

Ayrıntılı Bilgi İçin:
info@lozanmubadilleri.org
www.lozanmubadilleri.org
Buket Çoşkuner 0532 684 54 51
Sefer Güvenç 0532 311 88 89

Boğaziçi Üniversitesi I. Tarih Öğrencileri Kongresi

Türkiye'de ilk defa düzenlenen I. Tarih Öğrencileri Kongresi 11-12 Eylül 2004 tarihleri arasında Boğaziçi Üniversitesi'nde gerçekleşti. Boğaziçi Üniversitesi Tarih Araştırmaları Kulübü'nün dergisi *Naftalin* ile *Toplumsal Tarih* dergisinde yayımlanan duyurular, Türkiye ve Kıbrıs'taki tüm üniversitelere gönderilen ilanlarla, çok sayıda kişiye ulaşmayı hedefleyen kongrenin açılış konuşmasını Yavuz Selim Karakışla yaptı.





Kongreye Anadolu Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fırat Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Kafkas Üniversitesi ve Karadeniz Teknik Üniversitesi olmak üzere Türkiye'nin farklı bölgelerinden 7 üniversite katıldı.

Kongrede, "Milli Mücadele'de Kıbrıslı Türklerin Yeri", "Bir Semt Tarihi Samatya", "Kadın Tarihi", "Gramofonun Türkiye'deki Toplumsal Tarihi", "Türkiye'deki İlk At Yarışları"gibi bir çok farklı konu ele alındı.

İki gün boyunca süren bilgi alışverişi, fikirlerin paylaşılması, birbirini hiç tanımayan bir grup öğrenci arasında kurulan arkadaşlıklarla kongre bir çok açıdan diğer organizasyonlara örnek olabilecek nitelikteydi. İlk defa olması nedeniyle kongrenin duyurularında bazı sorunlar yaşansa da katılım umulanın üzerinde oldu. Seneye ikincisi düzenlenlenecek olan Tarih Öğrencileri Kongresi'ne daha fazla katılım dileğiyle ilk kongre tamamlanmış oldu.

Kongre bittiğinde Türkiye'de ilk defa böyle bir kongreye imza atmanın verdiği gururu ve mutluluğu hisseden öğrenciler, hazırlık aşamasında kendilerini destekleyip yüreklendiren danışman hocaları Sayın Yavuz Salim Karakışla'ya ve Sayın Günhan Danışman'a, ayrıca kongre sırasında yardımlarını esirgemeyen Boğaziçi Üniversitesi Rektörlüğü'nden Sayın Ali Tekcan'a bir kez daha teşekkür ediyor.

Osmanlı Kudüs'ü: Kudüs-ü Şerif Fotoğraf Sergisi

Kudüs'te bulunan Fransız Arkeoloji ve Kutsal Kitap Araştırmaları Okulu'nun otokrom ve cam baskı koleksiyonunda bulunan Osmanlı dönemine ait Kudüs fotoğrafları sergisi.

Serginin amacı Osmanlı iktidarındaki Kudüs'ü göstermek. Bu şehrin Osmanlı dönemi genellikle bir gerileme dönemi olarak görülmüştür oysa bugün Kudüs'e bakıldığında, ana çizgilerini Osmanlılara borçlu olduğunu görürüz.

Sergide Yahudi ve Hıristiyanların mirasına bakmıyor gibi görünmek pahasına olsa da, Müslüman ve Osmanlı öğeleri üzerinde duruluyor. Fotoğraflarla gezinti, surlardan ve şehir kapılarından başlayarak Harem-el Şerif ve Mescit-i Aksa'ya kadar geliyor.

Bir iki fotoğrafta görülebilecek 1907'de inşa edilmiş, geç Osmanlı döneminin en simgesel eserlerden biri olan saat kulesi, kendisini modernizme ayarlamaya çalışan bir toplumun sembolüdür. Bu ayar bütün Devlet-i Osmaniye'den hissediliyordu: Halep'ten İzmir'e, Kahire'den İzmit'e...

Sergide yer alan fotoğraflar 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında Dominiken rahipler tarafından çekilmiş, 5 tanesi otokrom denen ilk renkli fotoğraflar.

Sergi daha önce çeşitli Avrupa ve Ortadoğu ülkelerinde sergilendi. Bunlar arasında Kudüs, Kahire, Abu Dabi, Şam, Kazablanka, Beyrut, Paris ve Lüksemburg'u sayabiliriz.

Kudüs'te bulunan Fransız Arkeoloji ve Kutsal Kitap Araştırmaları Okulu 1890'da birkaç din adamı tarafından, Avrupa üniversitelerinin tarihi metotlarına dayanarak Kutsal Kitap -veya metin çalışmaları- yapan bir kurum olarak kurulmuştur. Okulun fotoğraf arşivi Kudüs'ün din adamları tarafından yayımlanan makale ve monografilere görsel sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Koleksiyon siyasi ya da dinî amaça oluşturulmamıştır. Avrupalı uzmanların, kendilerine ilmi ve ruhi yurt edindikleri bir ülkeye bakışlarının şahitliğinden ibarettir.

16 Eylül - 9 Ekim 2004
Fransız Kültür Merkezi

Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü Konferansları

4 Ekim'de Michel Tardieu (Collège de France), Kudüs'ün susamış şeytanı Kral Herodes'in tapınak ve şehrinin yok oluşu üzerine sözlü hikayeler ve ilmi metin yorumları yapacak. Dinler uzmanı olan Tardieu, gnostisizm ve manikeizm üzerine çalışmaktadır. Konferansta, Süleyman üzerine hıristiyan, musevi, gnostik manikeik ve İslami efsane ve destanlarını tanıtacak ve yorumlayacak. Yer:Yapı Kredi Kültür Sanat / Sermet Çifter Salonu Saat: 18:30

6 Ekim'de Père Jean Michel Tarragon (Kudüs Kutsal Kitap Araştırmaları Okulu - Ecole Biblique de Jerusalem) "Peder Jaussen ve Peder Savignac, Kudüs'ün fotoğrafçıları, 1890-1925" başlıklı bir konuşma yapacak. Peder Jaussen (1871-1962) ve Peder Savignac (1874-1951) çok erken yaşta Doğu'ya gelmiş ve burada yaşamışlardır. Bölgeyi, insanlarını ve geleneklerini ne kadar iyi tanıdıkları, bu koleksiyonun % 80'ini oluşturan fotoğraflarında açıkca görülmektedir. Yer:Yapı Kredi Kültür Sanat, Sermet Çifter Salonu, Saat: 18:30

8 Ekim'de Yrd. Doç. Emre Öktem (Galatasaray Üniversitesi) "David Ben Gourion, İstanbul'da bir öğrenci" başlıklı konuşmasında İsrail devletinin kurucusu Ben Gourion'un İstanbul'da hukuk eğitimi yaptığı yıllardan bahsedecek. Yer:Yapı Kredi Kültür Sanat, Sermet Çifter Salonu, Saat: 18:30

Siyah Kalem Resim Sergisi

Ben Mehmet Siyah Kalem, İnsanlar ve Cinlerin Ustası

Yapı Kredi Kültür Merkezi, "Ben Mehmet Siyah Kalem / İnsanlar ve Cinlerin Ustası" sergisiyle bir ilke imza attı. Resimleri Doğu ve Batı dünyasında efsane haline gelmiş, kimliği üzerindeki tartışmalar bütün canlılığıyla sürmekte olan Siyah Kalem'e ait resimler ilk defa bu sergi kapsamında izleyicilerin karşısına çıktı. Sergi 20 Ekim'e kadar ziyaret edilebilir.

Mehmed Siyah Kalem, Orta Asya kökenli bir ressam. Yaşadığı dönem hakkında araştırmacılar arasında tam bir düşünce birliği bulunmuyor. 15. yüzyıl öncesini temel alanlar olduğu gibi, 16. yüzyılda etkinlik gösterdiğini öne süren tarihçiler de var. Resimlerinin ana konusu Orta Asya Şamanizmi ile İslâmi döneminin birbiriyle kaynaştığı gündelik hayat sahnelerini içermekte. Pazar yerleri, kervancılar, dervişler, zanaatkâr loncalarının etkinlikleri, hayvanlar ve doğaüstü yaratıkların fantastik dünyası bu resimlerde geçmişi günümüze taşıyor.

Resimlerin önemli bir bölümü, Topkapı Sarayı Hazine Kitaplığı envanterine kayıtlı 2153 numaralı albümde yer alıyor. Bu albüm, içinde II. Mehmed'e ait iki adet minyatür bulunması nedeniyle Fatih Albümü olarak da tanınmaktadır. Albüm, farklı dönemlere ve üsluplara ait minyatürlerin belli bir mantık çerçevesi gözetilmeksizin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Bu malzemeler içinde Siyah Kalem'e ait olduğu sanat tarihçilerince saptanan resimler ve albümden seçilen minyatürler sergiye eşlik ediyor ve konunun uzmanlarınca kaleme alınacak incelemeleri kapsayan bir kitap sanat severlerin ilgisine sunuluyor.

Yapı Kredi Kâzım Taşkent Sanat Galerisi
11 Eylül 2004 - 20 Ekim 2004
Hafta içi 10:00 - 19:00
Cumartesi 10:00-18:00
Pazar 13:00-18:00



OSMANLI'NIN SON HALİFESİ

Abdülmecid Efendi'nin Resimleri

Yapı ve Kredi Bankası'nın 60. kuruluş yıldönümünde açılan sergilerden biri de Abdülmecid Efendi'nin resim sergisiydi. Bağlarbaşı'ndaki Abdülmecid Efendi Köşkü'nde açılan sergi 10 Eylül-1 Ekim tarihleri arasında gerçekleşti. 1985'ten beri restorasyon çalışmalarının sürdürüldüğü Abdülmecid Efendi Köşkü bu sergi için tümüyle yenilenmiş oldu. Aslında yenilenen bölümün sadece köşkün günümüze ulaşan tek binası olan Selamlık binası olduğuna dair bilgi de serginin basın bülteninde yer aldı. Abdülmecid Efendi, döneminin bir çok sanat, edebiyat toplantısını bu köşkte gerçekleştirmişti. Serginin kataloğu, serginin de gerçekleşmesine doğrudan katkısı olan TBMM Milli Saraylar Dairesi'nin işbirliğiyle Yapı Kredi Yayınları'ndan çıktı. Günsel Renda'nın önsözüyle başlayan kitapta, Eylem Yağbasan'ın kaleme aldığı "Ressam Halife Abdülmecid Efendi" ve "Abdülmecid Efendi'nin Resimlerinde Konu ve Üslup", Emre Aracı'nın kaleminden "Beethoven Tutkunu Bir Halife" ve A. Sinan Genim'in kaleminden "Abdülmecid Efendi Köşkü" başlıklı yazılar yer alıyor.

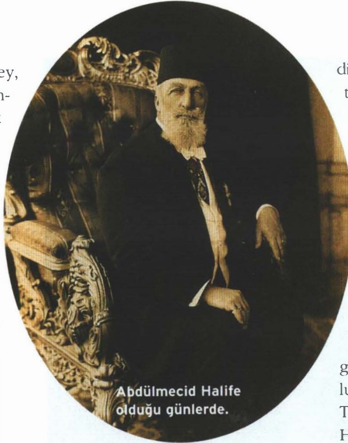


Bağlarbaşı'ndaki Abdülmecid Efendi Köşkü.

Aykut Gürçağlar

Osmanlı hanedanından, profesyonel düzeyde resim yaparak hem döneminin Türk resim sanatına önemli katkıda bulunan hem de resimlerini Avrupa'da açılan sergilere gönderen Sultan Abdülaziz'in oğlu Şehzade Abdülmecid Efendi, Sultan Abülaziz ile Hayranıdil Kadınefendi'nin oğlu olarak 1868'de dünyaya gelir.[1] Abdülmecid Efendi, babası öldürüldüğünde 8 yaşındadır. Çocukluğu, II. Abdülhamid'in saltanat yıllarında geçer ve Şehzadegân Mektebi'nde özel eğitim görür. İmparatorluğun sanat ortamının biçimlenmesinde önemli bir rolü olan Osmanlı sarayı Batılılaşma döneminde de bu işlevini sürdürür. Sanatçının yetiştiği sanat ortamı olan İmparatorluk başkenti İstanbul'da, Avrupalı, Levanten ve gayrimüslim sanatçıların atölyeleri Pera ve Galata'dadır. Bu gruba Müslüman sanatçılar da katılabilir ancak, bu sanatçıların kentte bir noktada yoğunlaşan, gayrimüslim ve Batı kökenli sanatçıların oluşturduğu bir sanat çevresine karşılık, çok merkezli bir kültür ortamı meydana getirme gayretlerinden ayrıca bahsetmek gerekir. Şeker Ahmet Paşa'nın Mercan'da bulunan atölyesi, Darülfünun'da sergi açması ve Osman Hamdi Bey'in Arkeoloji Müzesi'ni ve Sanayi-i Nefise Mektebi'ni tarihi yarımadada kurmuş olması bu çokmerkezli, çokuluslu imparatorluk projesinin görüntüleridir.[2]

Bu dönemde Osman Hamdi Bey, Süleyman Seyyit Bey, Şeker Ahmet Paşa, Halil Paşa gibi Türk ressamlarının bir kısmı Paris'te eğitim görerek ülkeye dönerler. Osman Nuri Paşa, Hüseyin Zekâi Paşa, Ahmet Şekur, Ahmet Ziya Akbulut ve Hoca Ali Rıza gibi askerî okul çıkışlı ressamlar da, dönemin sanat ortamının ve Batılı bir Türk resim sanatı anlayışının oluşmasına önemli katkılarda bulunurlar.[3]


Abdülmecid Halife olduğu günlerde.

Sanatçının Etkinlikleri, Üslubu ve Tekniği

Halife Abdülmecid Efendi, yukarıda adı geçen sanatçıların eser verdiği yıllarda yetişir. Akademik bir eğitim almadığı bilinen sanatçı, yakın ilişkide bulunduğu ressam dostlarından resim eğitimi alır. Öte yandan döneminin sanat çevreleriyle yakınlaşır, onlarla birlikte çalışır ve sanat etkinliklerine katılır. Zonaro sanatçının iyi dostudur ve resimlerini yakından izleme fırsatı bulur.

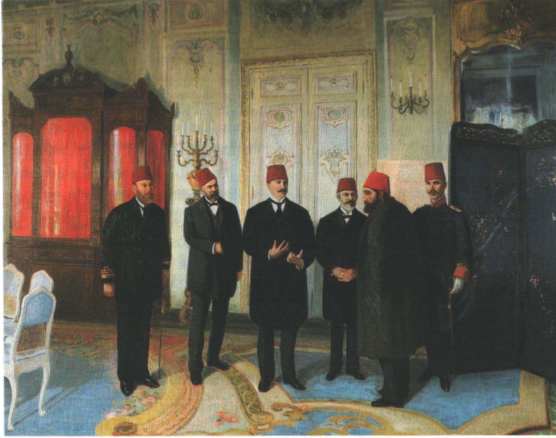
Osmanlı Ressamlar Cemiyeti'nin fahri başkanlığını yapan Abdülmecid Efendi, bir anlamda İmparatorlukta kurulan en erken tarihli sanatçı sivil toplum örgütü olan bu cemiyete mali yardımda da bulunur.[4] Ressam Avni Lifij'in Paris'te eğitim görebilmesi için gereken maddi desteği sağlayarak, ressamların yetişmesi için bireysel katkılarını sürdüren koruyucu kimliğini ortaya koyar. Aktif bir entelektüel olarak çeşitli ressamlarla işbirliği yaparak atölye ve sergi etkinliklerinde de bulunur. Bunun en kayda değer örneği Türk resim tarihinde Şişli Atölyesi olarak bilinen grubun faaliyetidir. Osmanlı İmparatorluğu'nu tanıtan resimleri Avrupa'da sergilemek amacıyla Şişli'de bir atölye kurulur. Bu atölyede İbrahim Çallı, Namık İsmail, Hikmet Onat, Sami Yetik, Ali Sami Boyar, Mehmet Ruhi Arel, Ali Cemal Benim gibi sanatçılar çalışır, Abdülmecid Efendi de bu atölyeye sık sık uğrayarak, burada faaliyet gösteren ressam dostlarına destek olur.[5] Atölyenin ürünleri 1918'de Viyana'da açılan sergide Avrupalıların beğenisine sunulur. Sergi Avrupa'da düzenlenen ilk Türk ressamları sergisidir. Sergiye Halife Abdülmecid Efendi de dört resmiyle katılır: Otoportre, Harem'de Beethoven, Harem'de Goethe ve I. Sultan Selim.[6] Sanatçının 1914 Paris Salonu Sergisi'ne Tarih Dersi/Nasihat adlı resmiyle katılması, arkadaşı Pierre Loti'nin Salon'un eser kabul heyeti başkanı Cormon'a Abdülmecid Efendi'yi tavsiye etmesiyle gerçekleşmişse de, bu dönemde Paris Salonu Sergileri'ne katılabilen yagâne Türk sanatçısı olma başarısı Abdülmecid Efendi'ye aittir.[7]


Abdülmecid Efendi atölyesinde. Bu fotoğrafta görülen atölye bazı araştırmacılar tarafından Dolmabahçe Sarayı Veliahd Dairesi olarak tespit edilmiştir.
Abdülhak Hâmit, 1917, 125x200 cm., tuval üzerine yağlıboya.
İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Aşiyan Müzesi Koleksiyonu.



Halife Abdülmecid Efendi yağlıboya tekniğiyle yaptığı büyük boyutlu resimleri -ki bunları bir ressamın büyük projeleri olarak değerlendirebiliriz- için hazırladığı eskizleri kâğıt üzerine füzen, pastel, kuruboya, yağlıboya gibi tekniklerle yapar. Fotoğraftan desen aktarma, sanatçının büyük boyutlu eserlerinde kullandığı bir yöntemdir ve Türk ressamları içinde kendisinden önce bu yöntemi başarıyla kullanan Osman Hamdi Bey'dir.[8] Bu teknik, Amerikalı realist sanatçı Thomas Eakins'in Eadward Muybridge ile birlikte Fransa'da gerçekleştirdiği fotoğraf çalışmalarına dayanır ve bu çalışmalar o dönemde Degas'nın da ilgisini çekmiştir.[9] Halife Abdülmecid Efendi'nin bu tekniği benimsemesinin en önemli nedeni, özellikle ele aldığı tarihsel olaylarda figür ve nesnelerin doğru bir biçimde ifade edilebilmesine verdiği

Abdülmecid Efendi'nin Resimleri



Sultan II. Abdülhamid'in Hal'i, 235x172 cm. tuval üzerine yağlıboya.

önemdir ve bunu gerçekleştirebilmek için döneminin çağdaş yöntemlerini kullanır.[10]

Halife Abdülmecid Efendi'nin, resimlerinde romantizmden realizme uzanan bir çeşitliliği denediğini görürüz. Özellikle 1914 Kuşağı ressamları ile yakın ilişkisi, bu dönemden itibaren sanatçının çalışmalarında serbest fırça darbeleri, erimeye başlayan konturlar ve renkçi bir yaklaşımla kendini belli eder.[11]

Sanatçının Ele Aldığı Konular

Halife Abdülmecid Efendi'nin yetiştiği ve eserler verdiği dönem, Batı'da empresyonizm ve sonrasında ortaya çıkan neoempresyonizm ile post empresyonizm akımlarının başta Paris olmak üzere bütün Batı Avrupa ve hattâ Amerika'da etkili olduğu bir zaman dilimidir.

Sanatçının ele aldığı konuların başında portrecilik gelir. Otoportrelerinin yanı sıra, yakın çevresinde yer alan kişilerin; Osmanlı aydınları, yazarlar, şairler ve kendi ailesini resimlerine konu olmuştur. Sanatçının resimlerinde karşımıza çıkan figürler arasında Abdülhak Hamit, Necip Asım, Halil Edhem, Pierre Loti, Enver Paşa, Mustafa Kemal, Claude Farrer, Franz Liszt gibi isimlerin yanı sıra yeğeni Şehzade Selahaddin Efendi, kızı Dürrişehvar Sultan, oğlu Ömer Faruk Efendi, eşlerinden biri olan Şehsuvar Kadınefendi gibi aile fertleri ve akrabaları sayabiliriz. Bu portrelerin içinde Halil Edhem'in portresi bugün Dolmabahçe Sarayı'nda bulunmaktadır, tuval üzerine yağlıboya tekniğiyle yapılmıştır. Bir diğer portre, Şehsuvar Kadınefendi'nin Dolmabahçe Sarayı'nda bulunan tuval üzerine yağlıboya tekniğiyle yapılmış olan betimlemesidir.

Sanatçının konuları arasında hayvan resimleri de bulunur; en çok at ve kuşları resmetmiştir. Dolmabahçe Sarayı'nda bulunan at desenleri ressamın atlara ve onların hareketlerine olan ilgisini gösterir. Öte yandan Paris'te 19. yüzyılda basılmış olan at anatomisine ait gravürler ve at resimleri de sanatçının koleksiyonunda yer alır. Halife Abdülmecid Efendi'nin Köpek ve At adlı, Dolmabahçe Sarayı'nda bulunan tuval üzerine yağlıboya tablosu onun hayvan konulu çalışmalarına en iyi örneklerden biridir.

Sanatçının resimlerinde kullandığı bir diğer konu ise tarihsel olaylardır. Sultan II. Abdülhamid'in Tahttan İndirilişi adlı Dolmabahçe Sarayı'nda bulunan tablosu, tuval üzerine yağlıboya tekniğiyle yapılmıştır. Sanatçının bugün Dolmabahçe Sarayı'nda bulunan eskizlerinden ve fotoğraflardan, tahttan indirilme hadisenin geçtiği Yıldız Sarayı'nda bulunan salonun fotoğraflarını çektirdiği, burada yer alan eşya ve mobilyaların ayrı ayrı eskizlerini yaptığı ve böylece bu büyük boyutlu kompozisyonu oluşturduğu anlaşı-



Abdülmecid Efendi Şişli Atölyesi'nde.
Prof. Dr. Adnan Çoker Arşivi.

lır.[12] Sanatçının tarih konulu resimleri, titiz bir realizmle dönemin olayları hakkında önemli bilgiler verir.

Halife Abdülmecid Efendi'nin resimlerinde ele aldığı konulardan bir diğeri, gündelik yaşam sahneleridir. Harem'de Beethoven en iyi bilinen ve en seçkin yapıtları arasında yer alır. Bu resimden başka, bugün Dolmabahçe Sarayı'nda bulunan Çocuğunu Yıkayan Saraylı Kadın adlı, tuval üzerine yağlıboya tekniğiyle yapılmış olan betimleme sanatçının en ilgi çekici yapıtlarından biri olarak değerlendirilebilir.

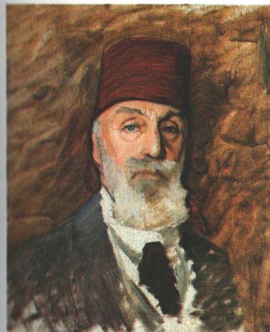


Haremde Beethoven / Ahenk, 1915, 211x154 cm., tuval üzerine yağlıboya.
İstanbul Resim ve Heykel Müzesi.

Sanatçının ele aldığı bir başka konu manzaralardır. Dolmabahçe Sarayı'nda yer alan manzara resimlerine baktığımızda, sanatçının, rengin ve geniş bir gökyüzünün ön plana çıktığı doğa kesitlerini günün değişik zamanlarında, farklı ışık etkileri altında betimlediğini görürüz.

Sonuç olarak Halife Abdülmecid Efendi ele aldığı konularla, teknik ve üslup açısından çağdaşı Batılı ressamların izinden gider. Sanatçı yerel, ulusal ve siyasal konuları çok yönlü bir bakış açısıyla bazen realist bazen alegorik bir anlatımla ele alır ve bu yaklaşımıyla, yeni kurulacak Cumhuriyet rejiminin ideolojilerini yansıtacak olan genç Türk ressamlarına öncülük eder. Öte yandan, Batı'da erotik fantezilerin önemli kaynaklarından biri sayılan Doğu haremini gündelik yaşam sahneleri olarak büyük boyutlu tuvallerine aktararak hem bu önyargıya ressam gözüyle karşı çıkar, hem de öznel modernizmini çağdaş bir sanatçı duyarlığıyla ifade eder.

Aykut Gürçağlar, Yrd. Doç. Dr.,
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi,
Sanat Tarihi Bölümü



Abdülmecid Efendi, 60x50 cm., mukavva üzerine yağlıboya.

1 N. Sakaoğlu "Abdülmecid Efendi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.I, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1993, s. 49; M.Ç. Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları VI-II,1992, s.163; M. Bardakçı, *Son Osmanlılar Osmanlı Hanedanının Sürgün ve Miras Öyküsü*, İstanbul: Gri Yayın, 1991, s.196; Anonim, "Abdülmecid Efendi", *İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi*, c.I, İstanbul: Tercüman Gazetesi Kültür Yayını,1983, s. 59; Anonim, "Abdülmecid (Halife)", *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*, c.I, İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1982, s. 196.

2 S. Germaner, "1850 Sonrası Türk Resminde Kaynak ve Konular", *Osman Hamdi Bey ve Dönemi Sempozyumu*, 17-18 Aralık 1992, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993, s.70.

3 *Age.*, s. 72-73.

4 Z. Yasa Yaman, "Osmanlı Ressamlar Cemiyeti", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.VI, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını,1994, s.176; A.K. Gören, *50. yılında Akbank Resim Koleksiyonu*, İstanbul: Akbank Kültür ve Sanat Kitapları 66, 1998, s. 46-47.

5 S. Öner, "Dolmabahçe Resim Koleksiyonundaki Yapıtlarıyla Halife Abdülmecid Efendi", *Osman Hamdi Bey ve Dönemi Sempozyum 17-18 Aralık 1992*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993, s.83-84; A.K. Gören, *Türk Resim Sanatında Şişli Atölyesi ve Viyana Sergisi*, İstanbul: Şişli Belediyesi-İstanbul Resim ve Heykel Müzeleri Derneği,1997, s. 49, 52

6 *Age.*, s. 57, 93, 96).

7 S. Öner, "Dolmabahçe Resim Koleksiyonundaki Yapıtlarıyla Halife Abdülmecid Efendi", *Osman Hamdi Bey ve Dönemi Sempozyum 17-18 Aralık 1992*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993, s. 84.

8 M. Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi*, c.I, İstanbul: Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı Yayını, 1995, s. 355-58.

9 H. De la Croix, ve R.G. Tansey, *Gardner's Art Through the Ages Renaissance and Modern Art*, c.II, New York: Harcourt Brace Jovanovich Publishers, 1986, s. 844-45.

10 A. Gürçağlar, "Halife Abdülmecid Efendi ve"Harem'de Beethoven"ın Düşündürdükleri", *Uluslararası "Sanatta Etkileşim" Sempozyumu, Bildiriler, 25-27 Kasım 1998*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, 2000, s.137.

11 *Age.*

12 G. Sevinç Kaya, ve L. Ayhan Soylu, *Osmanlı Hanedanı'ndan Bir Ressam Abdülmecid Efendi*, Ankara: Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayını, 2004, s.14-15.

Eskiçağdan Günümüze

Akdeniz Dünyasında Altın Sikkeler

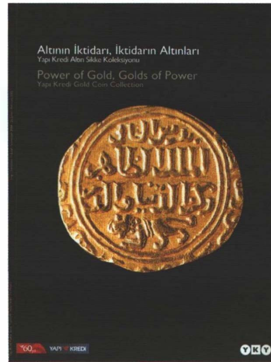
Yapı Kredi Vedat Nedim Tör Müzesi'nde (Beyoğlu) 26 Şubat 2005'e kadar açık olan "Altının İktidarı, İktidarın Altınları" sergisinde, eskiçağdan günümüze Akdeniz dünyasına damgasını vuran devletler ve hükümdarlar tarafından bastırılan altın sikkelerin öyküsü sunuluyor. Ziyaretçiler bir yandan sikkeleri incelerken öte yandan sikkenin icadından günümüze kadar altın sikkenin ortaya çıkış ve gelişim aşamalarını, yüzlerce fotoğraf ve pano yazılar eşliğinde izleyebiliyor.

Oğuz Tekin

Sikkenin icadından günümüze yaklaşık 2600 yıl geçti. Bu uzun zaman sürecinde tedavül eden paralar arasında altın sikkelerin her zaman önemli ve özel bir yeri oldu. Devlet, gücünün; hükümdar, iktidarının simgesi olarak gördü, altın sikkeyi. Bir anlamda güç ve iktidarın yanı sıra tarih de altın sikkede vücut buldu. Yapı Kredi Para Koleksiyonu'ndan seçilmiş yüzlerce altın sikke eskiçağdan günümüze Akdeniz dünyasında basılan altın sikkenin öyküsüne ışık tutuyor; tarihi, sikkelerden okumanın keyfini yaşatıyor.

Bu yazımızda sergiden ziyade, sergi için hazırlanan kitabı tanıtmaya çalışacak, kitap içinde yer alan bazı yazılardan aktarmalar yapacağız. Kitap, bölümlere ayrılmış bir kurguya sahip olmakla beraber, üç ana eksen üzerinde gelişim gelişmektedir. İlk olarak, konunun uzmanları tarafından yazılan makaleler; ikinci olarak, sergilenen sikkeleri ve onları basan devletleri tanıtan yazılar, son olarak da sikkelerin kataloğu yer almaktadır.

Kitabın başında yer alan yazıları şöyle sıralayabiliriz: Yapı Kredi Para Koleksiyonları (Ş. Şentürk), Altın (A. E. Geçkinli), Eski Yunan, Roma ve Bizans Altın Sikkeleri (O. Tekin), Mısır ve Suriye İslâmi Sikkelerini Okumak (J. Bacharach), Ortadoğu'da ve Osmanlılarda Altın Para (A. Tabakoğlu), Osmanlı Para Tarihinde Dünya Para ve Maden Hareketinin Yeri, 1350-1750 (H. Sahillioğlu), İki Rakip Kardeş: Altın ve Gümüş (H. İnalcık), Kâğıttan Altına, Altından Kâğıda, 1863-1947 (E. Eldem).



***Altının İktidarı, İktidarın Altınları. Yapı Kredi Altın Sikke Koleksiyonu. Power of Gold, Golds of Power. Yapı Kredi Gold Coin Collection,* (Editör O. Tekin), Yapı Kredi Yayınları İstanbul, 2004, 416 s.**

Şennur Şentürk tarafından kaleme alınan ilk yazı, Yapı Kredi Para Koleksiyonu'nun oluşturulmasının öyküsünü anlatıyor. A. Emel Geçkinli ise, altının elde edilmesinden ürüne dönüştürülmesine kadar geçen aşamaları ele almakta ve Lydia başkenti Sardeis'teki altın arıtma atölyelerinde altının arıtılma işlemlerine ışık tutmaktadır. Oğuz Tekin'in yazısı, sikkenin tanımı, basımı ve yayılımına ilişkin bilgiler ile Eski Yunan, Roma ve Bizans altın sikkelerini kapsamaktadır. Jere Bacharach, Emevi ve Abbasi dönemlerindeki en erken İslâm sikkeleri hakkında aydınlatıcı bilgiler verdikten sonra Suriye ve Mısır'da hüküm süren İslâm devletlerinin sikkelerini (özellikle Fâtimi ve Memluk) ele almaktadır. Ahmet Tabakoğlu'nun yazısı esas olarak Osmanlı ekonomisinde paranın yeri ve önemi üzerine kurgulanmış. Tabakoğlu, Osmanlı para ekonomisini "klasik dönem" ve "yenileşme dönemi" olarak iki aşamada ele alıyor. Halil Sahillioğlu tarafından kaleme alınan yazıda, dünya para ve maden hareketinin Osmanlı para sistemi ve ekonomisine olan etkileri üzerinde durulmaktadır. Sahillioğlu, Osmanlı para sisteminde önce gümüş (monometalizm), sonra altın ve gümüş (bimetalizm), son olarak da altın, gümüş ve bakır sikke (trimetalizm) aşamalarını anlatmakta-


Pers altın sikkesi dareikos, 15 mm.

dır. Halil İnalcık'ın yazısı, altın ve gümüşün gerek sikke gerekse maden olarak Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve toplumsal yapısı üzerindeki etkilerini göz önüne seriyor. Edhem Eldem ise, 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'nde ve yerini bıraktığı Türkiye Cumhuriyeti'nde tedavül eden "altına çevrilebilir" kâğıt paraların altın karşısındaki mücadeleden yenik çıkmasının öyküsünü aktarıyor.

İnsanoğlunun altınla ilk karşılaştığı dönemi saptamak kuşkusuz mümkün değildir. Ancak, altından yapılma eşyaların varlığı tarihöncesi yıllara kadar gitmektedir. Arkeolojik kazı ve araştırmalar, altının MÖ 3. ve 2. bin yıllarda yoğun olarak kullanıldığını ortaya koymuştur; özellikle Mısır ve Mykenai buluntuları bunun en güzel kanıtıdır.

İlk Lydia Altın Sikkeleri

Altının sikke metali olarak kullanılması ise sikkenin icadından itibarendir. MÖ 7. yüzyıl sonlarında Lydialılar ilk sikkelerini başkentleri Sardeis'in içinden akıp giden Paktolos Irmağı'nın (Sart Çayı) alüvyonlarında doğal halde bulunan elektrondan basmışlardı. Yapılan son araştırmalar, Paktolos'un alüvyonlarından elde edilen elektrondaki gümüşün miktarının %20-30 ve altın miktarının % 70-80 olduğu halde, bu elektrondan basılmış olan sikkelerde altın oranı %55, gümüş oranı %45'tir; ayrıca %1-2 bakır da içermektedir. Buradan şu sonuç çıkmaktadır: Lydialılar, doğal elektronun alaşımına müdahale ederek, içerdiği altın miktarını düşürmüşler, buna karşılık gümüş miktarını azaltmışlardır. Diğer bir deyişle, uzun yıllar doğal elektron ile basıldığı düşünülen ilk Lydia elektron sikkelerinin, gerçekte yapay olarak hazırlanmış altın ve gümüş alaşımından basıldığı anlaşılmaktadır. Fakat bu, onların yine de elektron oldukları gerçeğini değiştirmemektedir.

İlk altın sikkeleri Lydia Kralı Kroisos'un (MÖ 560-547) bastırdığına inanılmaktadır. Kroisos'un kendisi çok zengin bir kraldı. Kroisos adı doğu toplumlarında Karun olarak telaffuz edilmektedir. Günümüzde hâla kullanılagelen "Karun kadar zengin deyimi", eski Lydia kralına yapılan bir atıftır. Kroisos, önceki elektron sikke darbını terk ederek, bundan böyle saf altın ve saf gümüşten sikke darbeden ilk kraldı; bilinçli veya bilinçsiz, bimetalist sistemin temelini atmıştı.

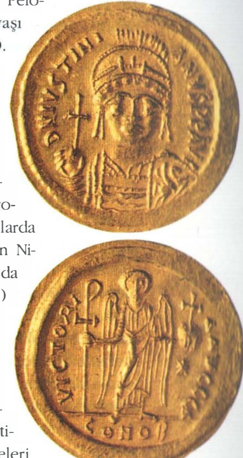
Pers Altın Sikkeleri

MÖ 546 yılında Perslerin Lydia krallığına son vermesinden sonra, Anadolu'nun büyük bir bölümü iki yüz yıldan fazla sürecek olan Pers egemenliği altına girmiştir. Persler Lydia tarzı sikkeleri bir süre daha Lydia başkenti Sardeis'te basmayı ve kullanmayı sürdürmüşlerdi; ancak, MÖ 6. yüzyıl sonlarında kendi özgün sikkelerini basmaya başlamışlardır. Bu sikkelerin ön yüzünde ok atan Pers kralı, arka yüzünde ise bir çukurluk vardır. Eski Yunanlar, 8.3 gr. ağırlığındaki Pers altın sikkesine "dareikos" adını vermişlerdi.


Roma, Arcadius MS 383-408 , 20 mm.

MÖ 6-4. Yüzyıllar

Yukarıda sözünü ettiğimiz Lydia ve Pers sikkeleri dışında, altın sikke MÖ 6. ve 5. yüzyılda nadiren basılmıştı. Örneğin, Peloponnesos Savaşı sonlarında, MÖ. 407-406'da, Spartalılar Laurion madenlerini işgal etmişlerdi. Gümüş stoğu tükenmeye başlayan Atinalılar Akropolis'teki tapınaklarda bulunan yedi altın Nike heykelini (ya da kaplamalarını) eritmişler ve elde edilen 14 talanton altından 84.000 altın stater basmışlardı. Ancak bu sikkeler Atina'nın ilk sikkeleri değildir; Atina daha önce de az sayıda altın sikke basmıştı. MÖ 4. yüzyılda Lampsakos (Lapseki), Klazomenai (Urla), bazı Sicilya kentleri ile Makedonya'da da altın sikkeler basılmıştı. Hellenistik Çağ'da Akdeniz dünyasında altın sikke tedavülü, bir önceki yüzyıla göre artış göstermiştir.


I. Iustinianus altın sikkesi, 21 mm.

Roma ve Bizans Altınları

Romalılar ilk sikkelerini MÖ 3. yüzyıl başlarında basmaya başlamışlardı; çok geçmeden altın sikkelerini de basmışlardır. Aureus adı verilen Roma altın sikkesi Cumhuriyet döneminde

Akdeniz Dünyasında Altın Sikkeler



Emevi / Abdülmelik bin Mervan, 19 mm.

nadiren ve olağanüstü hallerde basılmıştır; imparatorluk döneminde ise yoğun bir darp söz konusudur. Bizans altın sikkeleri solidus adını taşımakta olup önceleri saflık oranı yüksekti; ancak zamanla, imparatorluğun sonlarına doğru solidusun içindeki altın miktarı düşürülmüştür.

İlk İslâm Altın Sikkeleri

İslâm dünyasında altın sikkenin ortaya çıkışı Emeviler döneminde olmuştur. Dört Halife Dönemi'nin son halifesi Hz. Ali'nin öldürülmesinden sonra hilafeti oğlu Hasan devralmıştı. Ancak, devletin içinde bulunduğu kargaşa ortamından kurtulması için halifeliği o sıra Suriye Eyaleti'ni elinde tutan Şam valisi Muaviye'ye bırakmıştı. Böylece, Ümeyoğulları sülalesinden Muaviye'nin İslâm Devleti'nin başına geçmesiyle aynı topraklarda Emevi Devleti kuruldu (661). Emeviler önceleri Bizans ve Sasani tarzında sikkeleri basıp kullanıyorlardı; bir anlamda Bizans ve Sasani sikkeleri taklit ediliyordu. Bu yüzden söz konusu sikkeler, Arap-Bizans ve Arap-Sasani sikkeleri olarak adlandırılırlar. Bizans taklidi sikkeler daha ziyade batıda, Sasani taklidi sikkeler ise daha ziyade doğuda tedavüldeydi. Emevi altın sikkeleri ağırlık ve çap olarak Bizans altın sikkesi solidus ile benzerlik gösterir.

Emevilerde ilk altın sikkeyi Abdülmelik bastırmıştır (691 veya 692). Abdülmelik, 697 (H. 77) yılında bir sikke reformu yapmıştır. Bundan böyle İslâmi tarzdaki dinarlar her yıl düzenli olarak ve standart ağırlıkta (4.30 gr.) basılmışlardır. Reform sonrası yeni dinarların üzerinde herhangi bir tasvir yer almamakta, sikkenin ön ve arka yüzü tamamen yazıdan oluşmaktadır. Böylece gerçek anlamda ilk İslâmi tarzda sikke doğmuş oluyordu. Sikke üzerinde, darp yeri ve tarih dışında, tamamen Kur'an'dan âyetler vardır.



Abbasi / el-Mansur, 19 mm.

İslâmi tarzdaki yeni dinarların tam, yarım ve çeyrek birimleri basılmıştır. 4.25 gr. ağırlığındaki Emevi dinarları esas olarak başkent Dimaşk'ın (Şam) yanı sıra Mısır'da ve biraz daha geç bir tarihte olmak üzere İfrikiye (Afrika/Tunus) ve Kurtuba'da (İspanya) basılmıştır. Emevi sikkelerinde halifenin adı yer almaz; üzerlerinde yer alan tarih, sikkelerin hangi halifeye ait olduklarını işaret eder.

Horasan'da Ebu Müslim'in gerçekleştirdiği ayaklanma sonucu Emevi Devleti yıkılmış, halife ilan edilen Ebu'l Abbas aynı topraklar üzerinde Abbasi Devleti'ni kurmuştur. Abbasiler, Emevi tarzı sikke geleneğini devam ettirmişlerdir. Abbasiler'de ilk altın sikke devletin kurucusu Ebu'l Abbas Seffah (750-754) zamanında basılmıştır.

Harun Reşid (786-809) zamanında bir altın dinar, 20 veya 22 dirheme, el-Mu'tasım zamanında ise 15 dirheme eşitti. Harun Reşid zamanında basılan dinarlarda Mısır valilerinin adları da yer alır.

Halife el-Me'mun (813-833), altın sikkelerdeki bazı farklılıkları kaldırarak, bir birlik sağlamış ve bu uygulama uzun yıllar sürdürülmüştür. Dinarlara, darphane adının konulması da el-Me'mun dönemine rastlar; yönetici adları da sikkeler de görülür.

Abbasi dinarları esas olarak tam, yarım (nısf) ve çeyrek (sülüs) olup çifte dinarlar da basılmıştır. Altın dinar, Emevilerde olduğu gibi yine 4.30 gr. idi.

Yukarıda değindiğimiz Emevi ve Abbasi sikkeleri, sonraki İslâm devletlerine de örnek olmuş, uzun yıllar aynı tarzda İslâmi sikkeler basılmıştır.

Osmanlı Altın Sikkeleri

Osmanlı İmparatorluğu'nda Fatih Sultan Mehmed dönemine kadar gümüş sikkeye dayalı monometalist bir para politikası uygulanmaktaydı. Diğer bir deyişle Osman Bey'den Fatih'e kadar yalnızca gümüş akçeler ve bakır mangırlar bastırılmıştır; altın sikke ihtiyacı Bizans ve Venedik gibi



Osmanlı
II. Mehmed (Fatih), 20 mm.

başka devletlerin altın sikkeleriyle karşılanmıştır.

İlk Osmanlı altın sikkesi ise II. Mehmet (Fatih) zamanında, 1477 (H. 882) yılında, Kostantiniye'de (İstanbul) basılmıştır. Böylece iki değerli metalden (altın ve gümüş) basılan sikkelerle bimetalist sisteme geçilmiştir. Bu dönemde bastırılan ve "sultânî" olarak adlandırılan ilk Osmanlı altınlarının ayarı için Venedik dükası esas alınmıştır. 3.5 gr. ağırlığındaki "sultâniler" 883 (1478) ve 885 (1480) tarihlerinde de bastırılmıştır.

II. Mustafa (1695-1703) ile birlikte, altın sikkelerde tuğra da kullanılmaya başlanmıştır. Tek ve çift olmak üzere iki birimde basılan bu tuğralı altınlar, cedid-eşrefi olarak adlandırılmıştır. III. Ahmed (1703-1730) zamanında İstanbul ve Mısır'da tuğralı eşrefi altınları bastırılmıştır. İstanbul'da basılan üçlük, dörtlük, beşlik, yedilik ve onluk eşrefiler, kebir-eşrefi olarak anılmaktadır. Sikkelerde ilk kez, Kostantiniye yerine İslambol adının da III. Ahmet'in sikkelerinde kullanıldığını görüyoruz. Bir yüzünde tuğra, öteki yüzünde "duribe fi İslambol 1115" yazan bu altınlara zer-i İstanbul adı verilmiştir. Aynı şekilde, eşrefilerle aynı tarzda olan ancak darp yerinin Kostantiniye yerine İslambol olmasıyla onlardan ayrılan altın sikkeler de vardır ki bunlar da zer-i mahbub adını taşımaktadır. Gerek zer-i İstanbul altınları gerekse zer-i mahbub altınları tek ve çift birimde basılmışlardır.

Abdülmecit (1839-1861) döneminde, ilk başlarda, Memduhiye adı verilen altınlar bastırılmıştır. Yirmilik, onluk ve beşlik birimleri mevcuttur. Tashih-i sikke kararı ile yurt dışından darp makinelerinin getirtilip, sikkelerin yeni sistem makinelerle darbı da Abdülmecit dönemine rastlamaktadır. Kenarları tırtıllı olan "yüzlük" altınlara padişahın adından dolayı mecidiye adı verilmiştir.

Abdülaziz (1861-1876), II. Abdülhamit (1876-1909), V. Mehmed Reşad (1909-1918) dönemlerinde, mecidiye tarzındaki, 500 kuruş, 250 kuruş, 100 kuruş, 50 kuruş ve 25 kuruş değerinde altın sikkelerin basımına devam edilmiştir. II. Abdülhamit'in altınlarında, tuğranın sağında gül motifi yer alırken, V. Mehmed'in altın sikkelerinde, "Reşad" ve "el-Gazi" unvanları görülür.

II. Abdülhamit, V. Mehmet Reşad ve VI. Mehmed Vahdettin dönemlerinde ziynet altınları basılmıştır. Bunlar 500, 250, 100, 50, 25, 12.5 kuruş değerlerinde olup her iki yüzlerinde çiçek motiflerinden oluşan bir nakış vardır.



Türkiye Cumhuriyeti, ziynet altını, 250 kuruş, 45 mm.

Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Altın Paraları

Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk altın para, 1925 yılında basılmıştır. İlk Cumhuriyet altını 5 liralık olup 36.00 gr. ağırlığındadır. Kasım 1928'de yürürlüğe giren Harf Devrimi'ne rağmen, 1929 yılında basılan altın paralar yine eski harflerle basılmıştır.



Osmanlı / I. Mahmud, 27 mm.

İlk ziynet altınları 1927'de basılmış olup bunların ön yüzlerinde buğday başağı ve meşe dalından çelenk içinde, eski yazı ile Türkiye Cumhuriyeti ve birimi yazılıdır; yukarıda ise ay-yıldız ve ışın motifi bulunmaktadır. Arka yüzde, çiçeklerden oluşan çelenk içinde, eski yazı ile, Ankara 1927 yazılıdır.

1944 yılında latin harfleriyle basılmaya başlayan altın paraların ön yüzünde sola dönük Atatürk veya İnönü portresi, çevrede HAKİMİYET MİLLETİNDİR / ANKARA yazısı bulunmaktadır. Arka yüzde, meşe çelenk içinde TÜRKİYE CUMHURİYETİ / 20 yazılıdır.

1945-1950 arası basılan altın sikkelerde yalnızca İnönü'nün portresi yer almaktadır. İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığının sona erip Celal Bayar'ın cumhurbaşkanlığının başladığı 1951 yılından itibaren altınların ön yüzünde tekrar Atatürk portresi yer almaya başlamıştır.

Meskûk altınlarla aynı dönemde basılan ziynet altınlarında ise ön yüzde yine Atatürk veya İnönü portresi bu kez geniş nakışlı su içerisinde yer almaktadır. Arka yüzde yine geniş nakışlı su içerisinde iç içe geçmiş harf düzeninde Türkiye Cumhuriyeti yazılıdır.

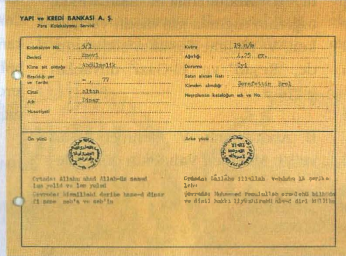
YAPI KREDİ PARA KOLEKSİYONLARI

Yapı Kredi Para Koleksiyonu bugün dünyanın önemli para koleksiyonları arasındadır. 1954'teki 10. kuruluş yıldönümünde bankanın kurucusu Kâzım Taşkent, kültür ve sanat adamlarından bir grubu çevresine toplar ve onlara Yapı Kredi'nin kuruluş amaçlarından birinin de ülkenin kültürel hayatına katkıda bulunmak olduğunu hatırlatarak, 10. yıldönümünde bu amaçla ne gibi çalışmalar yapılabileceğini sorar. Taşkent'in danıştığı kişiler arasında tarihçi İbrahim Hakkı Konyalı, antikacı Hüseyin Kocabaş, önemli bir nümismat olan Ekrem Humbaracı ve yine nümismat Şerafettin Erel bulunmaktadır. Bu kadrodan çıkan temel görüş, yurt dışına götürülen kültürel varlıkların ülkede kalması için çaba göstermek gerektiğidir. Öncelikle Hüseyin Kocabaş ve Şerafettin Erel'den para koleksiyonları satın alınır ve sonraki yıllarda alınanlarla büyük bir para koleksiyonu oluşturulur. Yapı Kredi Para Kolesiyonu'nun çekirdeğini oluşturan bu iki koleksiyona ait sikkeler "nadir eserler" grubuna girmektedir. İlk yıllarda koleksiyonun tasnifini 1954-1963 arasında haftada iki gün çalışarak Ekrem Humbaracı yapar. 1963'te Humbaracı'nın yaşı ilerlediği için göreve İbrahim Tözen getirilir. Geniş kültür birikimi, tarih, nümismatik, Arapça, Fransızca bilgisi ile Tözen "Yapı Kredi Para Koleksiyonu Servisi'ni bir okul haline getirir. Servisin iş yükü artmış, genç tarihçilerin yetiştirilmesine ağırlık verilmiştir, nitekim daha sonradan koleksiyondan sorumluluğunu alacak Tuncay Göynü de bu öğrencilerden biridir.

Yapı Kredi Para Koleksiyonu 1967'de İstanbul Arkeoloji Müzesi ile birlikte Türkiye'de devlet müzeleri dışındaki ilk para sergisini açar. Yaklaşık 5.000 Osmanlı madeni para ve madalyasının yer aldığı bu serginin ardından 1968'de, hâlâ başvuru kitabı olarak kullanılan *Osmanlılarda Madeni Paralar / Coins of Ottoman Empire* kitabı yayımlanır. 1969'da Türk Nümismatik Derneği'nin kurulmasında da Yapı Kredi öncülük eder. Servise 1969'da tarihçi Nezihi Aykut'un katılmasıyla da uzun yıllar koleksiyonun envanterinin çıkarılması işi sürer. Yapı Kredi Para koleksiyonları, 1992'de 2863 sayılı Kültür ve Tabit Varlıklarını Koruma Kanunu gereği özel müze ruhsatı alınarak "Yapı Kredi Vedat Nedim Tör Müzesi"ne dönüştürülmüştür. Günümüzde teknolojik gelişmelerden de yararlanılarak sürdürülen çalışmalar hem kataloglamayı, hem de kataloglanan verilerin dijital ortama aktarılarak çok sayıda araştırmacının koleksiyona daha hızlı ve daha kolay ulaşmasını amaçlamaktadır.

Bu yazı Şennur Şentürk'ün *Altının İktidarı / İktidarın Altınları Yapı Kredi Altın Sikke Koleksiyonu* kitabından kısaltılarak alınmıştır (s. 7-16).





YAPI ve KREDİ BANKASI A. Ş.
Para Koleksiyonu Servisi

Koleksiyon No. : 5/1	Kutru : 19 m/m
Devleti : Emevi	Ağırlığı : 4,25 Gr.
Kime ait olduğu : Abdülmelik	Durumu : İyi
Basıldığı yer ve Tarihi : – , 77	Satın alınan fiatı :
Cinsi : altın	Kimden alındığı : Şerafettin Erel
Adı : Dinar	Neşrolunan kataloğun adı ve No.
Hususiyeti :	

Ön yüzü :

Ortada: Allahu ahad Allah-üs samed lem yelid ve lem yuled

Çevrede: bismillahi duribe haza-d dinar fi sene seb'a ve seb'in

Arka yüzü :

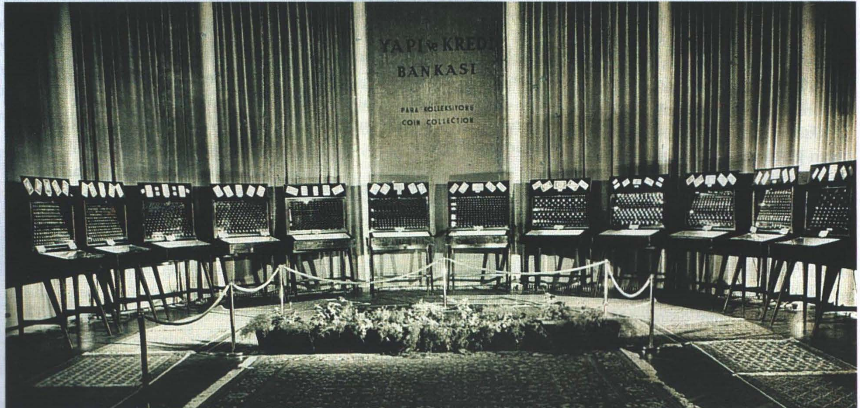
Ortada: Lâilâhe illallah vahdehu lâ şerike lehu

Çevrede: Muhammed resulullah erselehü bilhüda ve dinil hakkı liyüzhirehü ala-d dini küllihi

Tuncay (Göynü) Aykut, İbrahim Tözen ve Yapı Kredi Kütüphanecisi Günsel Erzurumlu, (üstte).

İbrahim Tözen, Tuncay Aykut ve Nezihi Aykut'un hazırladığı altın sikkelerin teşhis ve tanımını gösteren fişler.

1967'de açılan Osmanlı Madeni Paraları Sergisi, (altta).



HAÇLI SEFERLERİ ARAŞTIRMALARI

Dördüncü Haçlı Seferi Hakkında Bir Konferans

Society for the Study of the Crusades and the Latin East (SSCLE) 30 ülkeden 420 üyesi olan bir topluluk. Haçlı Seferleri ve Latin Doğu konusunda çalışan araştırmacıları bir araya getirmek ve aralarında düzenli bir iletişim sağlamak amacıyla kurulmuş olan topluluğun, Crusades isimli bir de süreli yayını var. Bu alanda en kayda değer çalışmalarından biri dört yılda bir, Haçlı Seferleri tarihinde önemli olaylara sahne olmuş şehirlerde uluslararası konferanslar düzenlemek. İlk konferans 1983'te İngiltere'de, Cardiff'te düzenlendi. Son konferans yeri olarak, 1204'te Dördüncü Haçlı Seferi sırasında Haçlı orduları tarafından zapt edilen ve yağmalanan Bizans İmpatorluğu'nun başkenti Konstantinopolis'in anısına, İstanbul seçildi.

Müsemma Sabancıoğlu



Dört yılda bir Society for the Study of the Crusades and the Latin East (SSCLE) tarafından düzenlenen Haçlı Seferleri Konferanslarının altıncısı bu yıl 25-29 Ağustos tarihleri arasında İstanbul'da, Boğaziçi Üniversitesi'nde düzenlendi. Haçlı Seferleri tarihi, özellikle 1202-1204 yılları arasında gerçekleşen Dördüncü Haçlı Seferi ve "Around the Fourth Crusade: Before and After" başlıklı konferans üzerine Prof. Dr. Nevra Necipoğlu ile konuştuk. Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Nevra Necipoğlu konferansın organizasyon komitesinde ve akademik kurulunda yer aldı. Konferansta sunulan tebliğlerden bir kısmının, editörlüğünü akademik kurul üyelerinin yapacağı bir kitapta toplanması planlanıyor.

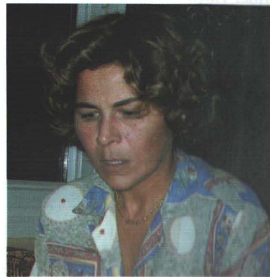


- SSCLE hakkında bilgi verir misiniz?

SSCLE, amacını Haçlı Seferleri ve Latin Doğu tarihiyle ilgilenen akademisyenleri bir araya getirebilmek ve onlar arasında iletişim sağlamak olarak belirlemiş bir topluluk. Bu konuda aktif olarak dört yılda bir toplantı düzenliyorlar. İlk konferans 1983'te İngiltere'de Cardiff'te gerçekleştirilmiş, ikincisi 1987'de Kudüs'te, üçüncüsü 1991'de Amerika'da, dördüncüsü 1995'te Fransa'da, beşincisi 1999'da yine Kudüs'te ve altıncısı da 2004 Ağustos ayında İstanbul'da Boğaziçi Üniversitesi'nde gerçekleştirildi. Toplantıların yapıldığı şehirlerin Haçlı Seferleri için önem arz eden tarihsel mekanlar olmasına dikkat ediliyor genelde. Örneğin 1995'teki toplantı, Papa II. Urbanus'un 1095 yılında ilk Haçlı Seferi çağrısını yaptığı ve böylelikle Haçlı Seferleri hareketini tetiklediği Fransa'nın Clermont kentinde düzenlenmişti. 1999'daki toplantı, Kudüs'ün 1099'da Haçlılar tarafından zaptının 900. yıldönümüne isabet ettiği için Kudüs'te gerçekleştirilmişti. Geçtiğimiz ay İstanbul'da yapılan konferansın yer seçimini tayin eden tarihi olay ise Dördüncü Haçlı Seferi idi.

Dördüncü Haçlı Seferi'nin Haçlı Seferleri tarihi içerisinde oldukça özel bir konumu var. Öncelikle, deniz yolu kullanılarak gerçekleştirilen ilk Haçlı Seferi. Daha da önemlisi, 1202'de Venedik'ten yola çıkan sefer, esas amacı Kutsal toprakların, özellikle de Kudüs'ün, Müslümanlardan geri alınması iken, hedefinden saptırılarak Hıristiyan bir kentin, Bizans İmparatorluğu'nun başkenti Konstantinopolis'in, Haçlılar tarafından 1204'te işgali ve yağmalanmasıyla son bulmuştur. İçinde bulunduğumuz yılın bu olayın 800. yıldönümü olması, gerek konferansın mekanını gerekse de ana temasını belirledi. Konferans aslında 2003'te, yani Haçlı donanmasının Konstantinopolis'e varışının yıldönümünde, yapılacaktı; ancak organizasyondaki bazı sorunlar yüzünden 2004'e kaydırıldı. Bu da belki iyi bir tesadüf oldu, hatta konferansın söz konusu seferin en dramatik olaylarının yaşandığı son aşamasının yıldönümüne denk düşmesi tercih dahi edildi. Öte yandan, başlangıçta konferansın ilk ayağının Venedik'te, ikinci ayağının da İstanbul'da yapılması planlanmış ve bu iki kent arasındaki ulaşımın Haçlı filosunun rotasını takip edecek bir gemiyle sağlanması düşünülmüştü. Fakat bu iddialı projenin maliyetinin çok yüksek olacağı, aynı zamanda da Venedik'te Dördüncü Haçlı Seferi ile ilgili başka kurumlarca birtakım faaliyetler düzenleneceği öngörülerek konferansın yalnızca İstanbul'da yapılmasına karar verildi.





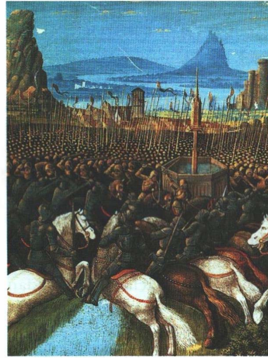
Dördüncü Haçlı Seferi Hakkında Bir Konferans

- Toplantıların konuları nelerdir?

Genellikle her konferans için önceden belirli bir konu, bir ana tema seçiliyor. Bununla birlikte, ana temayla doğrudan bağlantılı olmayıp, SSCLE'nin genel ilgi alanına giren Haçlı Seferleri ve Latin Doğu tarihine ilişkin konularda yapılan tüm tebliğ başvuruları prensip olarak kabul görüyor. Topluluğun düzenlediği ilk konferansın başlığı "Crusade and Settlement" idi ve Haçlıların Doğuda kurdukları Latin devletleri üzerine odaklanmıştı. Bu toplantıda sunulan tebliğlerin bir kısmı Peter Edbury tarafından derlenip kitap olarak aynı başlıkla yayımlandı. 1987'de Kudüs'te gerçekleşen ikinci konferans ise Salaheddin Eyyubi'nin Haçlı kuvvetlerine karşı ezici zaferiyle sonuçlanan Hittîn Savaşının 800. yıldönümü münasebetiyle, bu savaşa ve sonuçlarına adanmıştı. Konferansın tebliğleri SSCLE'nin o zamanki başkanı Benjamin Z. Kedar tarafından derlenerek The Horns of Hattin başlığıyla yayımlandı. Amerika'da Syracuse'da yapılan üçüncü konferansın konusunu bilemiyorum; tebliğleri de yayımlanmadı; ama 1995'te Clermont'ta gerçekleşen ve Birinci Haçlı Seferi'nin başlangıcı ile ilgili olan konferansın tebliğleri, topluluğun şu anda başkanı olan Sorbonne Üniversitesi'nden Michel Balard tarafından Autour de la Première Croisade başlığıyla yayımlandı. 1999'daki toplantı da Birinci Haçlı Seferi'nin son aşaması olan Kudüs'ün Latinler tarafından fethi üzerineydi ve tebliğlerin bir kısmı topluluğun 2003'ten itibaren çıkartmaya başladığı Crusades isimli dergisinde yayımlandı. Derginin editörleri Benjamin Z. Kedar ve Jonathan Riley-Smith; şimdiye dek üç cildi yayınlandı, dördüncü cilt ise şu sıralar çıktı çıkacak. İstanbul'da yapılan toplantıda 100'den fazla tebliğ sunuldu. Bunların aşağı yukarı yarısı konferansın ana teması olan Dördüncü Haçlı Seferi üzerineydi. Bu tebliğlerden bazıları da yakında yayımlanacak. Topluluğun yöneticileri konferans sırasında yaptıkları bir toplantıda yayın faaliyetlerinin artırılmasına dair karar aldılar zaten.

- Tebliğlerin Dördüncü Haçlı Seferi kapsamında odaklandığı belirli bir alan var mıydı, yoksa genel olarak 1204'te olup bitenlerle mi ilgiliydiler?

Aslında konferansın kapsamı çok daha geniş idi. Doğrudan Dördüncü Haçlı Seferi üzerine sunulan tebliğler yalnızca 1204'te olup bitenle sınırlı kalmayıp, seferin tüm aşamaları ve değişik yönleri farklı oturumlarda ayrı ayrı ele alındı. Dolayısıyla, Bizans'ın başkenti Konstantinopolis'in 1204'te zapt edilmesi ve yağmalanması konusunun yanı sıra, seferin askeri, ekonomik, ticari, dini, ideolojik ve kültürel boyutlarının, ya da historiyografik yaklaşımların tartışıldığı oturumlar düzenlenmişti. Historiyografik içerikli birkaç oturumda gerek modern tarihçilerin, gerekse o dönemde yaşamış Bizanslı, Arap veya Avrupalı tarih yazarlarının olayı farklı algılama biçimlerine dair tebliğler sunuldu. Dördüncü Haçlı Seferi'nde bizzat yer almış taraf ve kişilerin oynadıkları rol ya da bunların nasıl etkilendikleri, Bizans İmparatorluğu açısından seferin sonuçları, Doğu-Batı ilişkileri ekseninde politik ve kültürel etkileri ya da sonuçları tartışılan diğer konulardı. Seferin sonunda İstanbul'da kurulup 1204-1261 yılları arasında varlığını sürdüren Latin İmparatorluğu üzerine, yine aynı dönemde Latinlerin egemenliği altında bulunan Balkan ve Anadolu toprakları üzerine de paneller oldu. Ayrıca şunu da eklemek gerekir ki, toplantının ana teması her ne kadar Dördüncü Haçlı Seferi idiyse de, konunun dar bir çerçeve içinde kısıtlı kalmaması için konferansın başlığı "Around the Fourth Crusade: Before and After" olarak konulmuştu. Dolayısıyla, konferans programında yer alan, açılış ve kapanış oturumları dahil, toplam 32 oturumun yaklaşık yarısı Dördüncü Haçlı Seferi'yle birebir ilgili olup, diğer yarısı genel olarak Haçlı Seferleri'ni konu alan panellerdi. Ancak bu genel çerçeveli panellerde dahi zaman zaman Dördüncü Haçlı Seferi'ne ilişkin tebliğlere rastlanıyordu.



Hattin Savaşı.

- Haçlı seferleriyle ilgili mikro tarih çalışması yapılabiliyor mu, kaynaklar ne kadarına elveriyor?

Konferansın kapanış oturumunda dolaylı olarak değinildi bu konuya. Jonathan Riley-Smith, Dördüncü Haçlı Seferi üzerine yapılan yeni çalışmaları değerlendirdiği konuşmasında, bunların çoğunlukla artık modası geçmiş, eski tarz tarihçilik çalışmalarını andırdığını ifade etti ve bunun nedeninin de, konuya ilişkin başlıca kaynakların anlatılara dayalı, olayları hikaye eden kronikler, narratif kaynaklar olduğunu ileri sürdü. Ancak bu olumsuz gözlemin ardından, Fransa ve Kuzey İtalya'daki manastır arşivlerinde bugüne dek çalışılmamış belgelerin varlığına işa-

ret ederek, bu manastır belgelerinin kullanımının Dördüncü Haçlı Seferi araştırmalarına daha modern bir çehre kazandıracağını vurguladı. Bu tarz belgelerin ortaya çıkarılıp kullanılması, mikro tarih çalışmalarını da teşvik edebilir örneğin. Bu aslında işin bir yanı; diğer bir yanı da, narratif kaynakların tekrar değerlendirilerek bazı mikro tarih çalışmalarının yapılabileceği gerçeği. Yani Dördüncü Haçlı Seferi'yle ilgili yeni tarz çalışmaları, mevcut kaynaklara farklı bakış açılarıyla yaklaşarak, farklı sorular sorarak da yapmak mümkün. Konferansta, sayıları az olmakla birlikte, mikro tarih yaklaşımının sergilendiği bazı tebliğler vardı.

- Mevcut kaynaklar daha çok kronikler mi?

Evet, ağırlıklı olarak öyle. Tüm Haçlı Seferleri için de geçerli bu durum. Vatikan arşiv belgeleri, papaların konuya ilişkin mektupları, bazı antlaşma metinleri, ya da az önce sözünü ettiğimiz manastır belgeleri gibi farklı türden kaynaklar da mevcut, ama malzemenin çoğunluğunu kronikler oluşturuyor. Tabii bu arada arkeolojik verileri de unutmamak gerekir. Kroniklerin büyükçe bir kısmı Haçlı Seferleri'ne birebir katılmış, olaylara görgü tanıklığı etmiş kişilerin anlatıları. Dolayısıyla ilk elden önemli bilgiler ve gözlemler içeren değerli kaynaklar bunlar. Ancak, Batı Hıristiyan dünyasının Haçlı Seferleri'ne bakışı, Doğu Hıristiyanlarının ve Müslümanların bakış açısından oldukça farklı elbette. Bu bakımdan, elimizdeki kroniklerin hiç olmazsa Avrupa, Bizans ve Müslüman kökenli olmaları, farklı tarafların perspektiflerini algılayabilmemiz açısından şanslı bir durum en azından. Konferansta da zaten bu farklı perspektifleri konu alan bildiriler sunuldu. Bunlar arasında Mısırlı bir



bilim adamının sunduğu "Dördüncü Haçlı Seferi Sırasında Ortadoğu'dan Müslüman Perspektifleri" başlıklı bildiri oldukça ilgi gördü.

- Siz aslında Bizans tarihçisisiniz, Bizans tarihi alanındaki kaynakların durumu da buna benzer mi?

Bizans alanında durum biraz daha farklı. Bizans kaynakları çok daha geniş bir yelpaze oluşturuyor. Kroniklerin yanı sıra, mektuplar, vaazlar, azizlerin yaşamları, siyasi, teolojik ya da edebi çok sayıda metin var elimizde. Bunların haricinde bir de arşiv belgeleri var. Gerçi Bizans devlet arşivleri büyük oranda yok olmuş ve resmi belgelerin çoğunluğu maalesef günümüze ulaşamamış. Ancak patrikhane belgeleri ve kilise mahkeme tutanakları mevcut. Bunlar yalnızca dini içerikli belgeler olmayıp, soyal ve ekonomik tarihe ışık tutacak nitelikte kaynaklar. Bir de manastır belgeleri var ki, bunlar açısından Yunanistan'daki Aynaroz Dağı (Mt. Athos) manastırlarının arşivleri çok zengin. Bu önemli belgelerin yayımını Fransa'da bir ekip yıllardır sürdürmekte; proje halen devam ediyor. Üstelik bu belgeler Osmanlı dönemini de kapsadıkları için, Osmanlı tarihi için de değerli bilgiler içeriyorlar. Balkanlar'da Osmanlı egemenliğinin kurulması sürecinde, özellikle Selanik ve yöresi üzerine çok ilginç malzeme barındırıyorlar. Son olarak, Bizans tarihinin kaynakları arasında, İtalyan arşivlerindeki belgelerden söz etmek gerekir. Özellikle Doğu Akdeniz ticareti ve Bizans-İtalya ticaret ilişkileriyle ilgilenenler için çok bol malzeme var orada.

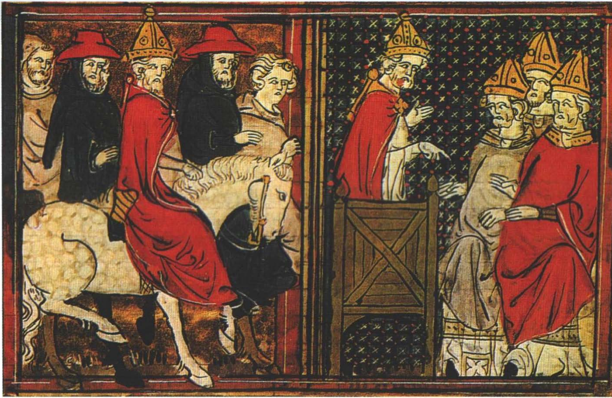
- Konferansa katılan 100 küsur bilim adamından bahsediyoruz, hangi ülkelerdendi?





Dördüncü Haçlı Seferi Hakkında Bir Konferans

En yüksek katılım İsrail, İngiltere ve Amerika'dan oldu. Bunun dışında Fransa, İspanya, İtalya, Almanya, Danimarka, Yunanistan, Macaristan, Hollanda, Finlandiya, Rusya, Avustralya, Mısır, ve ev sahipliğini yapan Türkiye'den katılımcılar vardı. Gerçi bu saydığım ülkelerden bazıları yalnızca tek bir konuşmacı tarafından temsil edildiler. İsrail'den katılımın ise bu kadar çok olması, aslında pek şaşırtıcı değil. İsrailli Haçlı Seferleri uzmanları, aralarında değerli tarihçiler de olmakla beraber, özellikle sanat tarihi ve arkeoloji alanlarında faaller. Bu da tabii İsrail'in coğrafi konumuyla yakından alakalı. Öte yandan, Türkiye'den katılım maalesef çok azdı. Konuşmacılar arasında, ikisi İstanbul Üniversitesi'nden biri de Harvard Üniversitesi'nden olmak üzere, yalnızca üç Türk vardı.



Papall. Urbanus'un Clermont'a gelişi ve bir Haçlı Seferi düzenlenmesi hakkında konuşması.

- Türkiye'de konuya bir ilgisizlik mi var?

Evet, ne yazık ki öyle. Türkiye'de Haçlı Seferleri çalışmalarının öncülüğünü yapan kişi İstanbul Üniversitesi'nden Prof. Dr. Işın Demirkent'tir. Kendisi yakın zamana dek bu konunun tek uzmanıydı. Şimdi onun yetiştirdiği genç araştırmacılar da var. Batılıların 18. yüzyıldan beri yoğun ilgi gösterdikleri Haçlı Seferleri'ne Türkiye'deki ilgisizliği, Işın Demirkent, benim de katıldığım bir yorum yaparak, Haçlı Seferleri tarihinin "yabancı bir tarih" olarak algılanmasına bağlıyor. Halbuki, kendisinin sık sık vurguladığı gibi, Haçlı Seferleri tarihi bizim "milli tarihimiz" olmayabilir, ancak Anadolu tarihini bu kadar yakından ilgilendiren konu, kesinlikle tarihimizin bir parçasıdır, hem de önemli bir parçası. Haçlı Seferleri döneminde Anadolu'da yaşananlar, Selçuklu/Osmanlı-Bizans-Haçlı ilişkileri, Türk araştırmacıları tarafından ele alınmayı, Türk araştırmacıların katkılarını bekleyen konular. Çünkü Haçlı Seferleri tarihi Batılı uzmanlarca bugüne dek daha çok Avrupa tarihiyle ilgili boyutlarıyla ele alınmış; gerek Anadolu'da gerek Balkanlar'da olup bitenler ve seferlerin bu topraklarda bıraktığı izler henüz yeterince çalışılmamış. İşte bu nedenlerle, sahadaki bu ciddi boşlukları kapatacak Türk uzmanlara gerek var. Aslında bu söylediklerim, benim esas uzmanlık alanım olan Bizans tarihi için de aynı ölçüde geçerli. Bu arada, Türkiye'de her iki sahaya da duyulan ilgisizliğin nedenlerine ilave edilebilecek diğer bir nokta, bu uzmanlık alanlarının gerektirdiği Latince, Grekçe gibi araştırma dillerini ülkemizde öğrenmenin zorlukları. Yeterli dil donanımı olmayan kişilerin, bu konularda bilimsel çalışma yapması imkansız pek tabii ki.

- Bir sonuç bildirgesi yayımlandı mı, ya da alan için yeni sayılabilecek türden bir sonuca ulaşıldı mı?

Herhangi bir bildirge yayımlanmadı, fakat "Dördüncü Haçlı Seferi Araştırmalarında Eski ve Yeni" başlığını taşıyan kapanış oturumunda söz alan altı panelist bu konuda çeşitli değerlendirmeler yaptılar. Konferansın daha en başında, SSCLE başkanı Michel Balard açılış konuşmasında "Dördüncü Haçlı Seferi üzerine söylenecek yeni bir şey kaldı mı?" sorusunu esprili bir şekilde gündeme getirmişti. Çünkü İstanbul'daki konferans, bu sene Dördüncü Haçlı Seferi üzerine düzenlenen beşinci büyük etkinlikti. Mart ayında Atina'da, Mayıs ayında Venedik'te, yine Mayıs ayında A.B.D.'de Kalamazoo'da her yıl tekrarlanan Ortaçağ Çalışmaları Kongresinin bazı panellerinde, son olarak da Temmuz ayında İngiltere'de, Leeds'te yapılan Uluslararası Ortaçağ Kongresi kapsamında, Dördüncü Haçlı Seferi enine boyuna tartışılmıştı. 18. yüzyılın sonlarından beri sürekli araştırılan ve üzerine yazılıp çizilen konu hakkında söylenecekler acaba artık tükenmemiş miydi? Sorunun cevabı, dört gün süren konferansın kapanış oturumunda ele alındığı için, burada ileri sürülen görüşleri özetlemekte yarar var. Her-

kesin katıldığı ortak görüş, tarihsel bir "olay" olarak Dördüncü Haçlı Seferi'nin ana hatlarının artık yeterince bilindiği, bundan böyle farklı yaklaşım ve yönelimlere gereksinim olduğuydu. Gerçekten de, geçmişte araştırmacıları en fazla meşgul eden soru söz konusu seferin nasıl olup da hedefinden saptırıldığı, yani Konstantinopolis'in zaptı ve yağmalanması noktasına neden ve ne şekilde gelindiği olmuştur. Bu soruya cevap ararken de, hep bir sorumlu, hatta bir "suçlu" bulmaya yönelmiştir araştırmacılar. Mevcut kaynaklar ışığında, bugün bu konuda söylenebilecek pek fazla bir şey kalmamıştır artık. Dolayısıyla, günümüz tarihçileri seferin Konstantinopolis'e saptırılma nedenlerini değil, bunun sonuçlarını araştırmayı daha verimli bulmaktalar. Seferin siyasi, ekonomik, dini ve kültürel sonuçları üzerine ayrıntılı çalışmalar yürütülüyor. Venediklilerin ve Cenevizlerin Akdeniz'deki ticari faaliyetlerine seferin etkileri araştırılıyor. Aynı zamanda Dördüncü Haçlı Seferi'nin Bizans bağlamı üzerinde şimdi daha çok duruluyor. Bizans'a ne gibi etkileri olmuştur? 13. yüzyılda Bizans'ta görülen ekonomik gerileme bu seferle mi ilgilidir, yoksa ondan bağımsız mı gelişmiştir? Bunların yanı sıra, seferin askeri yönleri de daha ayrıntılı bir biçimde araştırılıyor. Örneğin, seferin maliyeti, deniz yolu kullanma kararının sonuçları, vs.

Kapanış oturumunda dikkat çekilen bir başka nokta da, geçmişteki çalışmaların, sorulan sorular gereği, 1204 yılına ve Konstantinopolis'te olup bitenlere odaklandığı, dolayısıyla seferin 1204 öncesi ve sonrasındaki diğer aşamalarının fazlasıyla ihmal edildiği oldu. Bu bağlamda, Jonathan Riley-Smith şimdilerde ilgisini, sefer henüz planlama aşamasında iken Haçlıların esas hedefi olan Mısır'a saldırma projesi üzerine yöneltmiş durumda. Öte yandan, Benjamin Kedar, Dördüncü Haçlı Seferi'nin "ikinci cephesi" olarak adlandırdığı Suriye ve Kutsal topraklarda, Konstantinopolis'e saldırmaya karşı oldukları için seferden ayrılan bir grup Haçlının şimdiye dek yeterince dikkate alınmamış faaliyetlerini araştırıyor.



Eugene Delecroix'nın tablosunda, Haçlıların İstanbul'a girişi.

Son 150 yıl içinde Dördüncü Haçlı Seferi üzerine yapılmış çalışmaların historiyografik açıdan mercek altına alınması ve değerlendirilmesi günümüz tarihçilerinin yöneldiği yeni ilgi alanlarından biri daha. Orijinal kaynaklarla modern çalışmalar arasında gözlemlenen mesafe ve kopukluklar, ideolojik faktörlerin burada oynadığı rol, milliyetçi yaklaşımların modern çalışmalara yansımaları gibi konulara ilgi giderek artmakta. Tabii Doğu-Batı çekişmesinin, Hıristiyan-Müslüman çatışmasının devamlılık gösterdiği günümüz ortamında, Haçlı Seferleri çalışmalarında da daha güncel bakış açılarının öne çıkması şaşırtıcı değil.

- Bir sonraki toplantı nerede, ne zaman yapılacak?

Buna cevap vermeden önce, 2004 Ekim ayında Yunanistan'da, Mora Yarımadası'nda, Dördüncü Haçlı Seferi'yle ilgili başka bir kuruluşun düzenlediği bir konferans daha yapılacağını eklemek isterim. SSCLE'nin bir sonraki toplantısı ise 2008'de Fransa'nın güneyinde, Carcassonne kentinde gerçekleşecek. Ana tema "Crusade and Heresy" olarak tanımlandı (heresy: dinsel sapkınlık). Tabii "heresy" başlı başına geniş bir konu olduğu için, konferans kapsamında doğrudan Haçlı Seferleri'yle olan ilişkileri çerçevesinde ele alınacak.

AVRUPA BİRLİĞİ YOLUNDA İKİ KRİTİK TARİH: 1959-1978

Türkiye 1978'de Avrupa'yı Neden Reddetti?

Birçok faktörün etkili olduğu siyasi kararların sorumluluğunu yalnızca liderlere, özellikle 1978'deki kritik kararı nedeniyle Bülent Ecevit'e yüklemek, kararları bütün boyutlarıyla değerlendirememenin bir göstergesidir. Nitekim, AET karşısında alınan siyasi kararlar, toplumsal talepler sonucunda ortaya çıkmış ve o dönemde bütün koalisyon hükümetlerindeki liderlerin söylemlerine girmiş bir Batı karşıtlığının somutlaşmış siyasi sonuçlarıdır.

Yeşim Pekiner ›

Bu yazı, Türk tarihinde uzun bir gelenek haline gelmiş olan ve 1959'da Türkiye'nin AET'ye başvurusu ile tepe noktasına ulaşan Batılılaşma projesini kapsamaktadır. 1978'de baş siyasi aktörlerin AET ile ilişkileri neden dondurdukları sorusunu tartışan bu araştırma, 1976'da ve 1978'de alınan olumsuz siyasi kararların temelinin, toplum ve devlet düzeyinde beliren 1960'larda başlayıp ve 1970'lerde ivme kazanan Batı karşıtlığı olduğunu savunmaktadır.

Batı karşıtlığı, iki temel etkenle açıklanacaktır. Birincisi "yapısal" etkendir ve Batı karşıtlığının tarihsel olarak Türk toplumunda içkin olarak var olduğu anlayışına dayanır. Bu anlayış, batılılaşmayı bir bütünleştirici devlet politikası olarak izleyen merkezî bürokratik elitle, çevre halkın kutuplaşmasını ifade etmektedir. İkincisi "konjonktürel" etkendir ve özellikle 1970-1980 döneminde Batı karşıtlığının artmasında belirleyici olan dört ana nedenle açıklanacaktır. Birinci neden "ekonomi" kaynaklıdır; Türkiye ve AET'nin uyumsuz ekonomi politikaları ve uluslararası siyasi ekonomide meydana gelen olumsuz gelişmelerin sonuçlarıdır; ikincisi, "dış politikadaki gelismeler"dir; özellikle Kıbrıs meselesi ve onu takip eden Amerikan ambargosunun Türkiye üzerindeki olumsuz sonuçlarıdır; üçüncüsü "siyasi nedenler"dir; çok partili sisteme geçiş ve seçim sisteminin değişmesi ile birlikte radikal partilerin Türk siyasi hayatına girmesidir; ve sonuncusu, "ideolojik kültürel" nedenlerdir ve bunlar, 1961 Anayasası'nın sağladığı özgürlükler ortamı ile halkın radikal ideolojik hareketler çevresinde mobilize olması konularına işaret eder.



25 Mart 1957'de Avrupa Ortak Pazarı (AET) kuruldu.

Merkez-çevre kutuplaşması, batılılaşmayı bütünleştirici bir devlet politikası olarak izleyen merkezi bürokratik elitle çevre halkların çatışmasını ifade eder. Tanzimat döneminden itibaren Osmanlı bürokratların başlattığı batılılaşma hareketi, Cumhuriyet'in kurulması ile birlikte Batı uygarlığının bölünmez bir bütün olarak Türk toplumu tarafından benimsenmesi ile yeni bir anlam kazanır.[1] Çok çeşitli kültürleri, etnik grupları ve farklı dinleri barındıran bir toplumsal yapı üzerine oturtulan Türkiye Cumhuriyeti de bir Avrupa ulus-devleti karakterini taşıyacak şekilde tanımlanır. Osmanlı

İmparatorluğu'nun en temel karakteristiği, farklı etnik grupları, din ve mezhepleri içinde barındıran heterojen bir toplumsal yapının İslam dini altında bütünleştirilmesidir. Bu toplumsal yapı üzerinde bir Avrupa devleti yaratma arzusu, İslamı bir karşı ideoloji olarak gören merkezi bürokratik elitin seküler, laik bir devlet oluşturmasını gerektirir.[2]





2 Mayıs 1954'de seçimleri Demokrat Parti kazandı (solda). 19 Şubat 1959'da Kıbrıs'ı bağımsız bir devlete dönüştüren Londra Anlaşması imzalandı (sağda).

Siyasi, kültürel ve hukuksal alanda yapılan Kemalist devrimlerin temel amacı, vatandaşlık miliyetçiliğine dayanan bir batılılaşmış Türk kimliği yaratma çabasını taşır. Bu da Osmanlı geçmişini tamamıyle reddeden, homojen bir Türk Toplumu yaratmayı amaçlayan ve bunu da Türk milliyetçiliği (vatandaşlık miliyetçiliğine dayanan etnik bir milliyetçilik değildir) ve laikleşme siyasetiyle bağdaştıran bir batılılaşma politikası ile gerçekleşecektir.[3] Fakat, Kemalist bürokratik elitin batılılaşmış bir Türkiye yaratma çabası, Türkiye'de yaşayan geniş halk kitlelerinin kültürel mirasına ve yapısına uymadığından değerler sisteminde çok fazla bir yer edinememiştir. Bu nedenle, laikleşmenin batılılaşmanın temel bir prensibi olarak izlenmesi, geleneksel İslami toplumun değerler sistemini tehlikeye sokmuş ve bunun sonucunda toplumdaki dini kesimler siyasi sistemin dışına atılmıştır. Toplumun tarihi belleğinin ve kültürel bağlarının siyasi alanda reddedilmesi, kitlelerin, batılılaşma anlayışına dayanan merkezi elit kültürüne yabancılaşmasına neden olmuştur. Bu da batılılaşmayı ve onun temel prensibi olarak laikleşmeyi bir bütünleştirici devlet politikası olarak izleyen merkezi bürokratik elitle, çevre halkların karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. Bu çevreye itilen kesimlerin görüşleri, 1960'lı ve 1970'li yıllarda temel varlığını batılılaşmayı reddeden bir söylemle ortaya koyan, sistem karşıtı hareketler olarak ortaya çıkmıştır.[4]

1923-1950'ler arası otoriter dönemde, çevre halkların siyasi yönetimle direk temasa geçememesi, batılılaşmanın ve onun en temel yapıtaşı olan laikliğin halk tarafından açıkça eleştirilmesine engel olmuştur. Herhangi bir karşı harekete izin vermeyen bu dönemde, batılılaşma politikası hiçbir engelle karşılaşmadan sürdürülebilmiştir. Buna, erken Soğuk Savaş döneminde Sovyet tehdidi karşısındaki Türkiye'nin güvenlik ve ekonomi ile ilgili kaygılarını da eklediğimizde, Türkiye Batı'nın çeşitli güvenlik ve ekonomi organizasyonlarına üye olmuş veya üyelik başvurularında bulunmuştur; örneğin NATO, OECD ve bunun en tepe noktası olarak Türkiye'nin 1959'da AET'ye yaptığı ortak üyelik başvurusu - ki bu, üye olması halinde, Türkiye'nin batılı kimliğini bütün dünya önünde yasallaştıracaktır. Ancak, 1960'lardan başlamak üzere, 1961 Anayasası'nın getirdiği yeni yasal çerçeve ile sağlanan özgürlükler ortamı, varolan merkezi bürokratik elit ve çevre halkların kutuplaşmasını yüzeye çıkartmıştır. Bu dönem aynı zamanda modernleşme ile meydana gelen sosyoekonomik gelişmeler, sanayileşme, şehirleşme, kırsal göçle birlikte işçi sınıfı ve özel girişimci sınıfların da doğması ile çevre halklar içinde de bölünmelere ve parçalanmalara yol açmıştır. Liberal ekonominin hızla gelişmesi, oluşan ideolojik hareketlerin seslendiği sosyal tabanı da güçlendirmiş ve çeşitlendirmiştir.[5] Bu bağlamda, çevre olarak tanımlanan geniş halk kitleleri içerisinde de iki görünüm ortaya çıkar: Geleneksel ilkel İslami gruplardan oluşan çevre ve resmi kültürün karşısında duran bir çevre.[6] Sosyopolitik ve kültürel yapıya yabancılaşan Batı kültüründen gelmiş bazı elit ve aydınlar, kendilerini alternatif bir batılılaşma ideolojisine yani Marksizme adamış, ama toplumun çoğunluğu tarihi ve dini bağlarına sığınmıştır. Bunlardan ilki solculardır, ikincisi ise aşırı milliyetçi ve İslamcı sağ gruplar.[7] Bu ideolojik hareketler, 1960-80 döneminde kutuplaşarak birbirleriyle çatışmalarına rağmen, ortak bir özelliğe sahiptir. Bütün bu ideolojik hareketler, temel varlıklarını merkezi bürokrasinin resmi batılılaşma politikasına karşı duruşları ile tanımlarlar. Bu bağlamda bütün bu ideolojiler, merkezi elitin ve resmi kültürel ideolojinin karşısında bir Batı karşıtlığı sergiler.[8] Bu noktada, yapısal olarak tarihi bellekte varolan Batı karşıtlığının 1960 ve özellikle 1970 döneminde yüzeye çıkmasına yol açan konjonktürel faktörlere eğilmek gerekir. Özellikle 1974-1979 döneminde, radikal siyasi partilerin, koalisyon hükümetlerine katılarak çevrenin karar verme mekanizmasında aktif olarak rol almaları, önde gelen siyasi aktörlerin, Türkiye'yi AET ile ilişkilerini dondurma noktasına götürmüştür.

Bu çerçevede ilk olarak, 1961 Anayasası'nın getirdiği yeni yasal çerçevenin toplumda ve siyasi hayattaki yansımalarına bakmak gerekir. 1960 Askeri Darbesi'nden sonra seçim sistemi, nispi çoğunluk sisteminden kısmi temsil sistemine geçmiştir. Bu sayede, 1946-1960 döneminde parti rekabeti dışında tutulmuş aşırı sağ ve sol hareketler, seçim sistemi ile birlikte siyasi sistemde temsil edile-

Türkiye 1978'de Avrupa'yı Neden Reddetti?







20 Haziran 1961'de Almanya Türkiye'den işçi alımına başladı (üstte solda). 9 Temmuz 1961'de Yeni Anayasa için yapılan referandumda %61 evet oyu çıktı (solda). 24-25 Aralık 1963'te Kıbrıs'ta EOKA üyesi Rumlar Kıbrıs Türklerine karşı saldırı başlattı (üstte).

bilme olanağına sahip olmuşlardır. Bu da, toplumdaki farklı ideoloji, din ve mezhep gruplarının, radikal azınlık partilerin doğuşu ile birlikte - 1960'larda Türkiye İşçi Partisi (TİP), 1960 sonları ve 1970'lerde aşırı sağcı Milli Hareket Partisi (MHP), Milli Nizam Partisi (MNP) ve onun devamı Milli Selamet Partisi (MSP) ile birlikte-, oluşan yeni parti sisteminde temsil edilme olanağını sağlamıştır. 1960 sonrası dönem, 1946-1960 döneminden şu yönüyle farklıdır. 1960'a kadar, CHP ve DP siyasi sistem üzerinde bir çeşit tekel kurmuşlardır (DP aslında ideolojik olarak ne kadar İslami kesimin haklarını temsil etse de, Kemalizmin milliyetçilik ve laiklik gibi temel prensiplerini kabul ediyordu). Buna mukabil, 1961 genel seçimlerinden sonra, iki partili siyasi sistem yerini çok partili bir siyasi yapıya bırakmıştır. Bu nedenle, rekabetçi siyasetin 1960 ve 70'lerde olgunlaşması ile birlikte, merkezi bürokrasinin siyasi sistem üzerinde katı bir kontrol mekanizması oluşturması çok zor olmuştur. Radikal sesler ilk kez bir çoğunluk partisi altında yer almadan bağımsız birer azınlık partisi olarak siyasi sistemde temsil edilebilme hakkına sahip olmuşlardır.

Bu dönem, yeni yasal çerçeve ile birlikte sağlanan, bir önceki döneme göre daha demokratik ve liberal ortamda, devletten bağımsız alternatif toplumsal örgütlenmelere de olanak vermiştir; sendikaların, dini örgütlenmelerin, çeşitli tarikatların ve bunların paralelinde oluşan gençlik birimlerinin ve alternatif siyasi yayınların doğuşu ile birlikte, toplumda bu ideolojik hareketler çevresinde mobilize olmuşlardır. Türk-İş ve Disk gibi sendikaların oluşması, işçiler, aydınlar, öğrenciler ve üniversite profesörlerinden oluşan bir sosyal tabana hitap edecek TİP'in doğmasına neden olmuştur. Yön dergisi de bu kesimin yayın organı olarak ortaya çıkmıştır. İlk sivil toplum örgütlenmelerine örnek sayılabilecek Fikir Kulüpleri yine aydınların ve öğrencilerin sol ideoloji çevresinde örgütlenmelerini ve mobilize olmalarını sağlamıştır.

1960'lar aynı zamanda, merkezi bürokratik gelenekten gelen CHP ideolojisinin de sol bir söylemle yeniden yapılanmasına sahne olmuştur; "merkezin solu" söylemi bu ortamda ortaya çıkmıştır. *Yön, Özgür İnsan Forum* gibi yayın organları sol ideolojinin şekillenmesinde önemli tartışma alanları olur. Parti, bu dönemle birlikte, petrol sanayiinin kamulaştırılması, gelişmekte olan sanayilerin devlet kontrolüne alınması, vergi ve toprak reformu, sosyal güvenlik gibi eşitlik ve adalete dayalı politikaları savunmuştur.

Sağda, İslam, ayırdedici bir prensip olarak ortaya çıkmıştır. Çok partili sisteme geçişle birlikte DP ve daha sonra AP'nin başını çektiği merkez sağ partileri, İslamı, yaşayan bir kültürel gelenek olarak Türk siyasetine taşımışlardır.[9] Özellikle 1960'larla birlikte, siyasi ve dini kuruluşlar arasında kurulan yakın ilişki, kısmi temsil sistemine geçişle birlikte bölünen parti sisteminde ayakta kalmaya çalışan merkez sağ partilerin bir çeşit parti propandası olarak ortaya çıkar. 1950'lerden başlayarak merkez sağ partiler, DP ve onun devamı sayılan AP, birçok Nurcu tarikatıyla yakın ilişki içerisinde olmuşlardır.[10]

Bu dönem aynı zamanda, Nakşibendi tarikatının başını çektiği radikal İslamcı sağın önderliğinde bir İslami partinin, MNP'nin, Necmettin Erbakan liderliğinde doğuşuna tanık olmuştur. İslamcı ve milliyetçi yaklaşımları içinde barındıran Aydınlar Ocağı, Türk siyasi hayatının kutuplaşmasını etkileyen İslami organizasyonlardan biridir.

Alparslan Türkeş önderliğindeki MHP de yine 1960'ların ortalarından itibaren ve 1970'lerde, İslamcı ve milliyetçi kesimin örgütlenmesinde önemli rol oynayacaktır. Partinin Türkçülük ideolojisi, Türk-İslam sentezi altında Türk milliyetçiliğini ve İslami geleneği birleştiren bir anlayışa dayanır. Parti 1960'ların ortalarından itibaren radikal sağcı organizasyonlarla, gençlik grupları ve militan örgütlenmeleriyle yakın ilişkiler içerisinde bulunmuştur. Bu partinin temel ideolojisi olarak ortaya çıkan Dokuz Işık Doktrini milliyetçilik, ülkücülük, ahlâkçılık, toplumculuk, ilimcilik, hüviyetçilik, köylücülük, gelişmecilik, sanayicilik ve teknikcilik prensiplerine dayanmaktaydı. Bu yeni sağ ideolojiler Marksist, komünistlere açtıkları savaşta İslamı, konservatif dini kesimin mobilize olması için bir siyasi araç olarak kullanmışlardır.[11]

Bütün bu aşırı sağ ve sol ideolojik hareketler, 1960'lardan başlayarak

1970'ler boyunca birbirleriyle çatışmalarına rağmen, yukarıda da belirtildigi gibi ortak bir özelliği paylaşmaktadır. Bütün bu ideolojik hareketler varlıklarının temellerini merkezi bürokratik elitin batılılaşma projesine karşı duruşları ile tanımlamaktadır.

1950'lerde, AET ile ilişkiler, tam üyeliğin getireceği ekonomik menfaatler çerçevesinde yalnızca devlet düzeyinde tartışılmıştır. Ancak 1960'lardan başlayarak 61 Anayasası'nın sağladığı özgürlükler ortamında, toplumun, radikal sağ ve sol ideolojik hareketler çevresinde hem sivil toplum alanında hem de siyasi alanda temsil edilmesiyle mobilize olmasının sonucunda, Türkiye'nin AET ile ilişkileri de sorgulanmaya ve eleştirilmeye başlanmıştır. Böylece, AET ile kültürel ve siyasi entegrasyon 1970'lerde büyük bir tartışma konusu haline gelmeye başlar. Bu çevreden gelen sağ ve sol ideolojiler, 1974-1979 döneminde radikal partilerin koalisyon hükümetlerinde yeralması ve merkez partilerin de toplumdan gelen radikal seslerden etkilenerek daha sol ve sağ bir söylem edinmesi ile, kararlarda kritik bir rol oynamaya başlayacaklardır. Nitekim, 1974-1979 döneminde oluşan koalisyon hükümetlerindeki parti liderlerinin demeçlerine bakıldığında, bu radikal söylemlerin etkileri fazlasıyla görülmektedir.

Örneğin radikal milliyetçi sağın liderlerinden Alparslan Türkeş'in MHP'de koalisyon ortağı iken Temel Görüşler'de verdiği demeç, bu kesimin Batı ve buna bağlı olarak AET karşıtı duruşunu yansıtması bakımından çok aydınlatıcıdır.

> Türkiyemiz, iktisadi kalkınmayı sağlamak için, kapitalist sistemi uygulamaya çalışıyor. Kapitalizm, Avrupa medeniyetinin yapısına ve Avrupalı milletlerinin şartlarına göre düşünülmüş bir sistemdir. O Avrupa ki, bize benzemeyen ölçüleri bizim ölçülerimize uymayan, değerlerimize aykırı yabancı bir dünyadır. O Avrupa ki, içtimai geleneği sınıf düşmalıklarına dayanır...O Avrupa ki zenginliğinin büyük payını, başkalarını insafsızca sömürmesine borçludur. Biz sömürülmemizi kolaylaştırmak için telkin edilen bir sistemle nasıl kalkınabiliriz? İşte bu yüzden, sadece fertlerimizi değil, milletimizi de fakirliğe mahkûm etmek isteyen kapitalizmi red ediyoruz...
>
> Türk milleti, Müslüman olmakla içtimai nizamın ve dini hayatın en yüce değerlerini kazanmış, ve Müslümanlık, Türk Milleti ile, emsalsiz yiğitlik ve iman aşkına sahip bir mücahit bulmuştur. Milliyetçiliği reddeden bir dincilik anlayışı ve İslamiyete düşman bir milliyetçilik anlayışı bize yabancıdır, bizim dışımızdadır. Millet olarak yaşamak istiyorsak, Müslümanlığımızı da Türklüğümüzü de korumak istiyorsak, birbirimizi sevmek, aslında hiçbir manası olmayan uydurma ayrılıklar peşinde çekişmemek, münafıkların sözüne kanmamak zorundayız.
>
> Ortak Pazara girişimiz sanayileşmemiz açısından ciddi bir engel teşkil edecektir... Sanayileşmeye çalışan memleketimizin ileri birer sanayi memleketi olan Ortak Pazar devletleriyle rekabet etmesi mümkün değildir.
>
> ...Sevr Anlaşması'nın dolaylı uygulanmasına sebep olacağı, kültürel ve sosyal deformasyona yol açacağı ve milli sanayinin gelişmesini engelleyeceği için Ortak Pazar'ın açıkça ve kesinlikle karşısındayız...[12]

Türkeş'in ifadesinden de anlaşılacağı üzere, AET ile entegrasyon Osmanlı döneminden itibaren izlenmekte olan batılılaşma projesinin bir devamı olarak nitelendirilmiş, ve merkezi bürokratik elitin ekonomik kalkınma için izlediği liberal siyasetin asıl amacının Türkiye'yi sömürgeleştirmek olduğu vurgulanmıştır. İslam dininin ve Türk milliyetçiliğinin Türk ulusal kimliğinin ayrılmaz parçaları olduğunu vurgulanarak, Hıristiyan ülkelerinden oluşan AET'ye entegrasyonun Türkiye'nin







23 Kasım 1970'te Türkiye'nin ortak pazara üyeliği için 22 yıllık geçiş dönemi öngören Katma Protokol Brüksel'de imzalandı (üstte). 12 Mart 1971'de silahlı kuvvetlerin muhtırası üzerine Başbakan Demirel istifa etti, 19 Mart'ta Nihat Erim hükümeti kuruldu (ortada). 12 Şubat 1971'de TOFAŞ Otomobil Fabrikası açıldı (altta).

sosyal ve kültürel dejenerasyonuna yol açacağı vurgulanmıştır. Radikal İslamcı düşünceyi temsilen Erbakan'ın verdiği demeç, bu kesimin Ortak Pazar'la ilgili görüşlerini ortaya koymaktadır.

> Ortak Pazar, asırlar boyu sömürgeci olmuş emperyalist Batı Avrupa memleketlerinin çağımızın şartlarına uygun olarak yeni bir sömürgecilik geliştirme sistemidir. Birçok Afrika memleketlerinin ve bu arada Türkiye'nin Ortak Pazar'a alınması isteği, bu sömürgeciliğin yeni metodlarının tatbik edilmesi içindir...Bu bakımdan bir sömürge olarak faydalanmak için Batı, Türkiye'nin müşterek Pazara girmesini istemekte, dünya siyonistleri de bu girişi arkadan arkaya desteklemekte dirler.

Türkiye 1978'de Avrupa'yı Neden Reddetti?




29 Ekim 1973'de Boğaziçi Köprüsü hizmete girdi (üstte). 28 Ağustos 1974'te Keban Barajı ve Hidroelektrik Santrali elektrik üretmeye başladı.

Ortak Pazar, Müslüman Türkiye'yi Hıristiyan Avrupa içinde eritme planıdır. Türk milletinin, hakiki manası bir kültürel ve inanç sistemi içerisinde erimek olan Ortak Pazar'a girmesi mümkün değildir. Türkiye'nin tarihî, sosyal, kültürel yapısı ve inanç sistemi manidir. Bu müslüman milletin, bir Hıristiyan topluluğu içerisinde erimesine imkan verilemez...

Bugün Türkiye'de...Müşterek Pazar'a girilmesini militan bir şekilde müdafaa edenler, dikkat edilirse, laikliği dinsizlik veya dine karşı lakaydi şeklinde tefsir edenler ve batılılaşmayı, Batı'nın maddi medeniyet ve tekniğinin çok ilerisinde, Batı Hıristiyan dünyasının inanç ve kültürel sistemini benimsemek şeklinde anlayanlar, İslamiyeti gelişmemizin engeli telakki eden ve fakat bu fikir ve kanaatlerini açıkça ifadeden çekinen kozmopolit zümreler, Türkiye'nin biran evvel Ortak Pazar'a girmesini, bu gayelerin gerçekleşmesi yolunda hararetle savunmaktadırlar. Bu zümrelere mensup bazı kimseler, vaktiyle bazı konferanslarında "Ortak Pazara girme Türk sanayiini batırabilir, iktisadi bakımdan zararlı olabilir" şeklinde yöneltilen soruya, şöyle cevap vermişlerdir : "Arkadaş şimdi sanayi ile uğraşacak vaktimiz yok, Türkiye'nin Tanzimattan beri batılılaşmak yönünde ede ettiği en müsait fırsatı kaçıramayız" demişlerdir. Bu sözler, Türkiye'yi biran evvel Ortak Pazara sokmak istiyenlerin asıl düşüncelerinin ne olduğunu ortaya koymaktadır.[13]

Radikal İslamcı sağın görüşlerinin bir ifadesi olarak Erbakan'ın hem CHP ile kurduğu koalisyon hükümeti hem de Milliyetçi Cephe hükümetlerindeki koalisyon ortaklığı döneminde verdiği demeçler, yine Batı karşıtı yaklaşımın açık bir ifadesidir.[14] Erbakan da Türkeş gibi AET ile entegrasyonu Türkiye'nin Batı ülkeleri tarafından kolonileştirilmesi olarak değerlendirmiştir. Büyük çoğunluğu Müslüman bir milletin Hıristiyan bir kuruluşa entegre olmasının, İslami Türk toplumunun sosyal, kültürel ve inanç sistemine zarar vereceğini belirtmiştir. Ayrıca, Erbakan, geç Osmanlı döneminden itibaren batılılaşmayı bir ulusal proje olarak izleyen merkezi bürokratik elitin de laikleşmeyi dinsizlik olarak algıladığını, batılılaşmayı batılı toplumların kültür ve inanç sisteminin Türk toplumu tarafından benimsenmesi olarak değerlendirdiğini belirtmiştir.

AP'nin görüşlerini temsilen Demirel'in demeçlerine bakıldığında, yine milliyetçi söylemin etkileri görülür. CHP-MSP koalisyonu döneminde AET'yi, uzun vadede siyasi bir entegrasyon amaçlayan bir kuruluş olarak tanımlayan Ecevit'e cevaben Demirel, AET'nin kesinlikle ulus-devletin bağımsızlık haklarını ihlal edecek şekilde bir uluslarüstü siyasi entegrasyona gitmediğini ve bunun hiçbir şekilde kabul edilemez olduğunu belirtmiştir. Demirel'e göre AET, yalnızca ekonomik entegrasyonu hedeflemektedir. Bunun aksi, üye ülkelerin bağımsızlık haklarının ihlalidir.

Ortak Pazar meselesinde ben sayın Başbakan gibi düşünmüyorum, kendisinden farklı düşünüyorum. Ortak Pazar meselesi bizim için bir siyasi mesele değil, bir iktisadi meseledir. Avrupa için bir iktisadi mesele idi, iktisadi meselenin sonunda bir siyasi entegrasyona gidebilir mi, gidemez mi meselesiydi. Hudutları kaldırdıktan sonra, paraları birleştirdikten sonra, endüstride ahengi sağladıktan sonra ayrı ayrı devletler olmuş ayrı ayrı milletler, hiçkimse millet olmaktan vazgeçmez, bir supranasyonel idareye hiç kimsenin Avrupa'da razı olması mümkün değildir. Bunlar birtakım Avrupa hayalcilerinin ütopik düşünceleridir. Ama ondan evvel Ortak Pazar bizim için bir kamçıdır. 22 sene zarfında çağdaş uygarlık seviyesi denen bu çizgiye ulaşacaksınız, ...bizim için kendimizi, kendi üretim seviyemizi, kendi eğitim seviyemizi, kendi enfrastrüktümüzü, kendi imarımızı, kendi refahımızı Avrupa seviyesine çıkarabilmek için bir zorlamadır. Yoksa Türkiye'nin Batı camiası içinde bir siyasi kaynaşmaya dahil olması meselesi değildir...[15]

Bu bağlamda, Demirel'in söyleminden de anlaşılacağı üzere, AP, DP geleneğini sürdürerek milliyetçi bir yaklaşımla AET ile entegrasyonu, yalnızca bu entegrasyonun getireceği ekonomik menfaatler çerçevesinde değerlendirmekte (örneğin dış borç açığını kapamak için kısa dönemde alınabilecek finansal krediler), bunun dışında herhangi bir siyasi entegrasyonun milli çıkarlara aykırı olduğuna inanmaktadır.

Liderlerin söylemlerini analiz ettiğimizde Batı karşıtlığı uluslarası ekonomide meydana gelen olumsuz gelişmelerden bağımsız düşünülemez. Bu bağlamda, bu dönemde Türkiye'nin Batı ile ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen ekonomik faktörlere bakılması gerekir. İlk olarak iki tarafın uyumsuz ekonomi politikalarına işaret edeceğim. Özellikle, 1970'lerde Türkiye'nin tarihsel devletçi politikasının paralelinde izlemekte olduğu ithal ikameci sanayileşme, topluluğun liberal ekonomi politikalarıyla tamamen uyumsuzluk gösterir. Tarihsel olarak güçlü bir devlet geleneğinden gelen ekonomik yapı ve özellikle devletin eko-

nomide temel regülatör ve üretici olması, Türk siyasetçilerin inandırıcı bir Avrupa siyaseti izlemesine ve Katma Protokol'de öngörülen gümrük indirimleri ve yapısal reformları gerçekleştirmesine engel olmuştur.[16] Mehmet Uğur'a göre, devletin ekonomideki geleneksel rolü özel sektör tarafında bağımlı bir kültür geliştirmiş, öyle ki ekonominin liberalleşmesinin amaçlandığı dönemlerde bile özel sektör çeşitli teşvik mekanizmalarını öne sürerek korunma talebinde bulunmuştur. Bu da Türk tarafının Ankara Anlaşması ve Katma Protokol ile belirlenen taahhütleri yerine getirmesini, toplumdaki belirli çıkar çevrelerinin olumsuz yaklaşımlarıyla birlikte, engellemiştir. Türkiye'nin Katma Portokol'deki taahütlerini yerine getirememesi ve bu dönemde sürekli olarak ithal ikameci siyasetini sürdürmesi, uluslararası ekonomide meydana gelen olumsuz gelişmelerin de sonucudur. Özellikle OPEC petrol krizi ve onu takip eden ve büyük ölçüde Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeleri ve Avrupa ülkelerini etkileyen ekonomik kriz, hem Türkiye'nin hem de AET ülkelerinin protokollerdeki şartları yerine getirememeleriyle sonuçlanmıştır.

Türkiye'nin AET'ye ihraç ettiği tarım ve tekstil ürünlerine uygulanan kısıtlamalar, Türkiye'nin AET karşısındaki dış ticaret açığını büyük ölçüde artırmış, büyük bir ekonomik kriz doğmuştur. İlk olarak, ithal ikameci siyasetin ikinci aşamasının gereklerine göre ithal ara mallara ve gelişmiş teknolojiye daha bağımlı hale gelinmiş, bu da Türkiye'nin döviz ihtiyacını artırmıştır. Ancak, uluslarası ticaretin tarım üreticileri aleyhine değişmesi ve petrol krizi dolayısıyla ülkelerine gönderilmeye başlanan işçilerin döviz rezervlerinin de azalmasıyla ülke zor duruma düşmüştür.

1970'ler boyunca izlenen dış borca bağımlı ekonomi politikaları sonucunda, 1977 ortalarında dış ödemeler dengesinde büyük sorunlar yaşamış, Türkiye'nin Batı'ya bağımlılığı büyük ölçüde artmıştır. Bununla birlikte, uluslararası finansal çevrelerde kredibilitesini yitirerek kredi bulmakta güçlük çeken ülkenin, Batı finansman çevreleriyle arasındaki ilişkiler gerginleşmiştir.[17]

Uluslararası siyasi ekonomideki bu olumsuz gelişmeler, iki tarafın protokollerdeki yükümlülüklerini yerine getirmesini de büyük ölçüde engellemiştir. Petrol krizi sonucu Avrupa ülkelerindeki aşırı enflasyon artışı ve işsizlik, bu ülkelerdeki göçmen işçilerin kendi ülkelerine gönderilmelerine ve yeni göçleri önlenmek için tedbirler alınmasına neden olmuştur.[18] Böylece, hem dış borç içindeki Türkiye'nin döviz açığını artmış hem de Türk işçileriyle ilgili Katma Protokol'deki hükümler ihlal edilmiştir. Bu da, Türkiye gözünde AET ülkelerinin inandırıcılığını zedelemiştir. Aynı zamanda, az gelişmiş ülkelere ve Akdeniz ülkelerine Genelleştirilmiş Preferanslar içerisinde tanınan ayrıcalıklar, Ankara Anlaşması ve Katma Protokol'le Türkiye'ye tanınan ayrıcalıkları erozyona uğratmıştır. Türkiye'nin tekstil ve tarım ihraç mallarına konulan kota ve gümrük kısıtlamaları, AET ile entegrasyonun getirebileceği menfaatleri etkilemiştir. AET'ye karşı oluşan güvensizliğin en uç noktası, ekonomik ambargo ile birlikte ortaya çıkan Amerikan ambargosu karşısında, Türkiye'nin ekonomik kriz ve dış borç sorununu AET ülkelerinden talep ettiği yardım paketi ile gidermek istemesi ve bu isteğin reddedilmesidir. Bu gelişmeler, Türkiye'de büyük hayal kırıklığı yaratarak Batı'ya karşı şüphenin artmasına yol açtı.

1974-1978 dönemindeki tüm koalisyon hükümetleri tarafından dile getirilen AET ile ilişkileri belirleyen protokolleri revizyon talebi, ilk olarak 1974 CHP-MSP koalisyonu hükümet programında yer almıştır.





2-3 Mayıs 1998'de Avrupa Birliği ülkeleri ortak para birimi EURO'ya geçtiler (üstte). 10-11 Aralık 1999'da Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne adaylığı Helsinki'de yapılan zirvede kabul edildi.

Uluslararası ilişkilerdeki gelişmeler ve petrol sorununun ortaya çıkardığı gerçekler, Türkiye'nin dış iktisadi ilişkiler politikasının ve dış ödemeler dengesine ilişkin kararlarının ciddi ve köklü bir biçimde gözden geçirilmesi gereğini açıkça göstermiştir. Bu açıdan bakılınca dış ekonomik ve ticari ilişkilerimizi çok unsurlu denge kavramına uygun biçimde yöneltme gereği vardır.

Bu nedenle ihracatımızın değişik pazarlara yöneltilmesi ilkesinden hareket edilerek, Ortadoğu, Afrika ve Asya ülkeleri ile karşılıklı ticari ve iktisadi ilişkilerin geliştirilmesine önem verilecektir. Öte yandan AET ile ilişkilerin esas anlaşmalar doğrultusunda yürütülmesine devam edilmekle birlikte geçiş dönemi koşullarını düzenleyen protokoller yeniden ele alınacak...Türkiye'ye en uygun şartların tanınması için gerekenler yapılacaktır. (CHP ve MSP sıralarından alkışlar)[19]

Bu koşullarda, AET ülkelerine duyulan güven tamamen zedelemiş, ve Türk hükümeti 3. ve 4. gümrük indirimlerini yerine getiremeyerek, ilk olarak 1976'da Demirel'in yönetimindeki koalisyon hükümeti döneminde ve 1978'de de Ecevit'in önderliğindeki hükümet ile AET ile iliş-

Türkiye 1978'de Avrupa'yı Neden Reddetti?







Tansul Çiller, Hikmet Çetin Avrupa Birliği komisyonu başkanı Jacques Delors ile birlikte, 11 Ocak 1994 (solda üstte). Süleyman Demirel, Jacques Delors, Abel Matutes, 11 Ocak 1994 (üstte). Avrupa Birliği'nin genişlemeden sorumlu üyesi Hans van den Brock, Türk yetkililerle birlikte, 24 Ocak 1995.

kilerin 5 yıllık bir süre ile dondurulduğunu resmen ilan etmiştir. CHP üyesi, Selami Gürgüç'ün dondurma kararına götüren nedenleri Parti adına açıklarken belirttiği gibi;

> Bir donukluk dönemine giren AET ile ilişkilerimiz Türk ekonomisine, Türkiye'nin sınaileşmesine ve hatta tarımda gelişmesine zarar verebilecek bir noktaya dönüşmüştü. Plan, topluluk ile ilişkileri, Türkiye'nin kalkınma ve sanayileşmesini destekleyecek bir biçimde düzenlemeyi hedeflemektedir... Onların ortak, bizim Pazar olduğumuz bir Ortak Pazar [bir ölçüde bugüne değin ilişkiler böyle gelişmişti] değil artık bugünkü hedef...Biz ülkemizin ihtiyaçları neyse onu yaparız. Zaten bu, bizim parti olarak milliyetçilik anlayışımızın da bir gereğidir...
>
> ...Hükümet ortaklığın nihai amacı olan tam üyeliği gözden uzak tutmadığını belirtmiştir...Türkiye'nin Topluluğa tam üye olabilmesi için, her şeyden önce, gelişmiş ülkelere benzer bir ekonomik yapiya sahip olması, sanayiinin ve sanayi içinde temel sanayilerin belirli bir düzeye ulaşması gerekmektedir. Aksi halde, Topluluk ile aramızdaki ilişkilerin Türkiye yararına işlemesi mümkün değildir.[20]

Bu ifadeden de anlaşılacağı gibi MSP'nin yıllardır AET'yi eleştirmek üzere geliştirdiği "Onlar Ortak biz Pazar" ifadesi, dondurulma kararını verirken CHP'nin de söyleminde yer almaktadır.[21] Az gelişmiş ülkelerin bağımlılık hareketlerinden doğmuş sosyalist söylemlerini hatırlatan ve yeni oluşan batılı kuruluşları, geri kalmış ve az gelişmiş ülkelerin ekonomilerini sömürmek amacıyla kurulmuş birer sömürge aracı olarak tanımlayan bir yaklaşımın burada da ortaya çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda, sanayileşmesinin erken bir safasında olan Türkiye'nin böyle bir bölgesel entegrasyona girmesi karşısında, Avrupa ülkelerinin bir sömürgesi olacağı endişesi belirtilmektedir.

Ekonomik faktörler toplum ve siyasi liderler düzeyinde artan Batı karşıtlığını açıklamakta tek başına yeterli değildir. Dış politika ile ilgili gelişmelere bakıldığında Kıbrıs meselesi ve onu izleyen Amerikan ambargosu, Türkiye'nin AET ülkeleri ve Amerika ile olan ilişkilerini önemli ölçüde etkileyen olaylar olarak ortaya çıkar. İlk olarak 1964 Johnson Mektubu ile, Türkiye'nin adaya asker çıkarmak için Amerikan askeri malzemelerini kullanma talebinin reddedilmesi ve olası Sovyet tehdidi altında NATO desteğini kullanamayacağının bildirilmesi, Türk tarafında Batı'ya karşı bir şüphe doğurmuştur. Türk hükümetlerinin Batı ülkelerine karşı duydukları bu şüphe, AET ülkelerinin 1974 Kıbrıs meselesinde Yunanistan'ın yanında yer alması ve Türkiye'nin uluslararası alanda batılı ülkeler tarafından yalnız bırakılması ile, büyük bir güvensizliğe dönüşmüştür. Gürel'e göre, batılı ülkelerin Yunan tarafında yer alması özellikle 1978'den itibaren Türkiye'nin yeni bir güvenlik arayışına girmesine neden olmuştur. Bu çerçevede, özellikle 1970'lerin sonlarında Batı'dan bağımsız bir dış politika arayışı hâkim siyaset haline gelmeyi başlamıştır.[22] Buna karşılık, 1960'lardan beri aşırı sağ milliyetçi ve İslamcı kesim ile aşırı sol kesimin söylemlerinde varolmuş Türkiye'yi Batı emperyalizminin kurbanı olarak görme eğilimi, o dönemin hükümetlerine de yansımıştır.[23] Nitekim, bu dönemdeki liderlerin söylemlerini incelediğimizde, bu şüpheciliğin ve korkunun karar verme aşamasında da çok etkin bir şekilde ortaya çıktığını görüyoruz. Ecevit'in sözlerinden de anlaşılacağı gibi Türkiye, Batı'ya karşı güvenini tamamen kaybetmiştir;

> ...Bir ulus mali bakımdan böylesine bir bunalım dönemine sürüklendiği vakit onun bu durumunu istismar etmek isteyecekler çıkabilir dünyada. Bizim için böyle kimseler, devletler, kuruluşlar var mıdır? Yok mudur? ...Kimse hakkında bir önyargı taşımaksızın bir varsayım üzerine konuşuyorum. Evet, Cumhuriyet tarihimizin en sıkışık en bunalımlı dönemindeyiz...kimse bu durumumuzdan yararlanmak suretiyle Türkiye'yi bu hükümet başındayken sıkıştıramayacaktır. Çünkü bizi sıkıştırdıkları, sırtımızı dayadıklarını sandıkları duvarda bütün dünyaya kapılar açmıştır bu hükümet. Eğer, biz buna rağmen bu duvarın ötelerine geçemiyorsak, arkamızda bir duvar olduğu için değil kendi sorumluluk duygumuz onu gerektirdiği için, kendi takdirimiz öyle olduğu için geçmiyoruz...Onun için öyle bir niyet besleyenler var mıdır, yok mudur bilemem, kimsenin günahına girmek istemem ama, kimse bizi zorlamaya kalkışmasın. Kimse bizi fazla zorlamaya kalkışmasın. Eğer sabrımız, tahammülümüz tükenip kendi yararımızı dünyanın yararından bir adım fazla düşünmeye karar verecek olursak bundan çok pişmanlık duyanlar çıkacaktır dünyada.[24]





Recep Tayyip Erdoğan, Yaşar Yakış, Romano Prodi ve Günter Verheugen ile birlikte, 20 Kasım 2002. Dışişleri Bakanı Abdullah Gül ve Günter Verheugen, 6 Haziran 2004.

Yukarıda açıklanan yapısal ve konjonktürel faktörlerin ışığında, Türk toplumunun yapısal olarak merkezi bürokratik elitin batılılaşma politikasına karşı duyduğu tepki, 1960 ve 1970'lerde, yukarıda belirtilen 4 konjonktürel faktör ile belirgin olarak açığa çıkmıştır. Siyasi ve ideolojik faktörler, yani 1961 Anayasası'nın getirdiği yeni yasal çerçeve ile birlikte oluşan görece özgürlükler ortamında halk, temel varlıklarını merkezi bürokratik elitin batılılaşma politikası karşıtlığı ile tanımlayan radikal ideolojik hareketler çevresinde mobilize olmuştur. Seçim sisteminin değişmesi ile birlikte bu Batı karşıtı ideolojiler siyasi hayatta temsil edilebilme hakkına kurulan radikal partiler ile sahip olmuşlardır. Çevre halklardan gelen radikal sesler merkez partilerin de, halkın talepleri doğrultusunda, daha sağ ve sol yaklaşımları benimsemelerine yol açmıştır. Bununla birlikte, dış politikadaki gelişmeler, özellikle Kıbrıs meselesi ve Amerikan ambargosu, ve ekonomik faktörler, yani uyumsuz ekonomi politikaları ve uluslararası ekonomideki olumsuz gelişmeler, bu dönemde başa geçen hükümetlerin, AET ülkelerine duydukları güvensizliği artırmıştır. İlk kez radikal sağ partilerin 1974-1979 koalisyon hükümetleriyle oluşan koalisyon hükümetlerine katılımı ve merkez partilerin daha radikal söylemler edinmeleri ile çevreden gelen Batı karşıtı sesler, kararlarda kritik bir rol oynamaya başlamışlardır. Konjonktürel faktörlerin de Batı karşıtlığını yüzeye çıkardığı 1970-1978 döneminde, bütün bu faktörlerin kesişmesi ile hükümetler Batı'dan bağımsız siyasetlerin arayışına girmişler, bu da Türkiye'nin AET ile ilişkilerinde olumsuz siyasi kararlar üretmelerine neden olmuştur. Bu faktörler ışığında belirtmek gerekir ki, bu kadar çok faktörün etkili olduğu siyasi kararların sorumluluğunu yalnızca liderlere, özellikle bu örnekte olduğu gibi, 1978'deki kritik kararı nedeniyle, Bülent Ecevit'e yüklemek, kararları bütün boyutlarıyla değerlendirememenin bir göstergesidir. Nitekim, yukarıda da değinildiği üzere, AET karşısında alınan siyasi kararlar, toplumsal talepler sonucunda ortaya çıkmış ve o dönemde bütün koalisyon hükümetlerindeki liderlerin söylemlerine girmiş bir Batı karşıtlığının somutlaşmış siyasi sonuçlarıdır. Merkezi bürokratik elitin siyasi kontrolünden bağımsız olarak çevre halkın içinden çıkmış, geleneksel tarihi bağlarla beslenmiş ideolojik hareketlerin Türk siyasi hayatına ilk kez girmesi, siyasi karar mekanizmasında çevre seslerin kritik rol oynamasına neden olmuştur. Bu da Batı karşıtlığını artıran konjonktürel faktörlerle buluştuğunda 1974-1978 koalisyon hükümetlerinde yer alan siyasi liderlerin hepsi Batı karşıtı bir söylem kullanmış ve 1978'de ekonomik kriz eşiğindeki ülkenin batılı ittifaklarından da yardım görememesi ile doruk noktasına ulaşarak AET ile ilişkilerin dondurulmasına neden olmuştur.

Yeşim Pekiner,
Boğaziçi Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

1 Redmond, John, *The Next Mediterrenean Enlargement of the European Community*; Turkey, Cyprus and Malta? Aldershot, Dartmouth Publishing Company, 1993, s. 21.
2 Mardin, Şerif, "Youth and Violence in Turkey" Metin Heper (ed.) *Readings in Turkish Politics* Istanbul, Boğaziçi Üniversitesi Press, 1980. Vol.I1 s. 559-566.
3 Karpat, Kemal, "Turkish Democracy at Impasse: Ideology, Party Politics and the Third Military Intervention" *International Journal of Turkish Studies Spring*/Summer, 1981 cilt. 2, No.1, s. 23.
Turan, İlter, "Türkiye'de Siyasal Kültürün Oluşumu", Ersin kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay, *Türkiye'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim*, İstanbul: Der Yayınları, 1995, s. 444
Mardin 1980, 559-566.
4 Toprak, Binnaz, " Türkiye'de Dinin Denetim İşlevi", Ersin kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay, *Türkiye'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim*, İstanbul: Der yayınları, 1995, s. 390-395
5 Keyder, Çağlar, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İstanbul, İletişim Yayınları. 1999 s. 268-269.
6 Mardin, Şerif "Centre-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics?" *Daedalus* 1973. cilt. 1, s. 169-187.
7 Mardin, 1980, 559-566.
8 Karpat, 1981, 6-9.
9 Ahmad, Feroz, *The Making of Modern Turkey* New York, Routledge Press, 1993 s. 152.
10 Kramer, Heinz, *A Changing Turkey The Challenge to Europe and the United States*, Washington DC:Brookings Institution Press, 2000, s. 63-64
11 Çınar, Alev ve Arıkan Burak, "The Nationalist Action Party: Representing the State, the Nation or the Nationalists?", Barry Rubin ve Metin Heper (ed.), *Political Parties in Turkey*, London:Frank Cass ve Company Limited, 2002, s. 25-40.
12 Aplarslan Türkeş, *Temel Görüşler*, İstanbul:Dergah Yayınları, 1976, s. 178-180, 215.
13 Necmettin Erbakan, *Milli Görüş*, İstanbul: Dergah Yayınları, 1975, s. 235-238, 241-242.
14 *Millet Meclisi Tutanak Dergileri*, D:4, T:1, C:1, 1.2.1974-D: 4, T:1, C:6, 3.7.1974- D:4, T:2, C:11, 6.4.1975.
15 *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, D: 4, T:1, C:6, 3.7.1974, s. 413-415.
16 Tekeli, İlhan ve İlkin, Selim, *Türkiye ve Avrupa Topluluğu II Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa'ya Türkiye'nin Yaklaşım*, Ankara:Ümit Yayıncılık, 1993.
Uğur, Mehmet, *The European Union and Turkey: An Anchor*/Credibility Dilemma. London, Ashgate Publishing Ltd., 1999.
17 Balkır, Canan "Turkey and the European Community: foreign trade and direct foreign investment in the 1980s", Canan Balkır ve Allan M. Williams (ed.), *Turkey and Europe, London and New York*, Printer Publishers Ltd., 1993, s. 100-140.
Çayhan, Esra, *Dünden Bugüne Türkiye AB İlişkileri ve Siyasi Partilerin Konuya Bakışı* Ankara, Boyut Yayınları, 1997. s. 194.
Karluk, Rıdvan, *Gümrük Birliği Dönemecinde Türkiye Gümrük Birliği Ne Getirdi Ne Götürdü?* Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, 1997 s. 395.
18 Çayhan, 1997, s. 153-197.
19 *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, D:4, T:1, C:1, 1.2. 1974 s. 358.
20 *Millet Meclis Tutanak Dergisi*, D:5, T:2, C:7, 25.11.1978, s. 430-431.
21 Çayhan, 1997, s. 201.
22 Gürel, Şükrü Sina, "Turkey and Greece: a Difficult Aegean Relationship", Canan Balkır ve Allan M. Williams (ed.), *Turkey and Europe London and New York*, Printer Publishers Ltd., 1993, s. 161-190.
23 Kubicek, Paul "Turkish-European Relations: At a new crossroads?" in *Middle East Policy* Washington: June 1999. cilt. 6, Iss.4; s. 157-174.
24 *Millet Meclis Tutanak Dergisi*, D:5, T:2, C:7, 25.11.1978.

TÜRKİYE'NİN AVRUPA KÜLTÜRÜNDEKİ YERİ

Avrupa'nın Kültürel Sınırlarının Çizilmesi

Avrupa kültürü, öteki kültürlerin varlığını meşru görmekle birlikte, kendisinin öteki kültürler karşısındaki üstünlüğünü peşinen kabul eder. Bu ön kabulden hareketle de, kendi "saf"lığını korumak, ötekiyle karışmamak ister. Türkiye'nin, gerek kadim Anadolu medeniyetlerinden, gerek Osmanlı öncesi "Anadolu aydınlanması"ndan (Mevlana, Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli vd.) gelen kültürel mirasında ise, "öteki" karşısında bir üstünlük varsayımı yoktur.

Hakan Yılmaz

Bazı iddiaların aksine, Avrupa kültürü, tamamlanmış, bitmiş bir yapı değildir. Avrupa'nın coğrafi sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiği, Avrupa kültürünün tarihsel kaynaklarının ne olduğu, bu kültürün yakın gelecekte ve Avrupa Birliği (AB) çatısı altında hangi yeni biçimlere bürüneceği, bugün, AB içinde ve dışında Avrupalı bürokratlar, politikacılar, entelektüeller, sanatçılar ve sokaktaki insanlar tarafından tartışılan konulardır. AB'ye girme arzusunda ve eşiğinde olan Türkiye'nin düşün insanlarının da Avrupa kültürünün kaynakları, sınırları ve geleceğine yönelik tartışmalara katılarak kendi perspektiflerini, bakış açılarını gündeme sokmaları şarttır. Bu yapılmadığı takdirde, Türkiye kültürünün Avrupa kültürü içindeki yeri başkaları tarafından tartışılacaktır. Nitekim, şimdiye dek başkaları tarafından yürütülmüş olan bu tartışmalardan çıkan sonuç, genellikle, Türkiye kültürünün Avrupa kültür dairesinin dışında kaldığı, hattâ Avrupa kültürünün "öteki"si olduğudur.



Çağdaş Avrupa kültürünün inşasında Türkiye'nin ötekileştirilme süreçlerini iki eksen üzerinde toplamak mümkündür. Birinci eksendeki süreç ana hatlarıyla şöyle özetlenebilir: Avrupa'daki Hıristiyan-sağ ve Türkiye'deki İslamcı-sağ çevreler, kültürü din esasında tanımlayarak, farklı dinler üzerinde şekillenen Avrupa ve Türkiye kültürleri arasında kapatılamaz bir açı olduğunu öne sürerler. İkinci ekseni ise, Avrupa'daki liberal-sol ile Türkiye'deki (sağ ve sol) milliyetçi çevrelerin ulus-devlete ve azınlık haklarına yönelik yaklaşımlarındaki çelişkiler oluşturmaktadır. Buna göre, Avrupalı liberaller ve solcular modern (ya da "postmodern") Avrupa kültürünü grup hakları, çokkültürlülük ve bölgecilik üzerinde temellendirirken, Türkiye milliyetçileri bu tür bir yaklaşımı Türkiye'de ulus-devletin varlığına bir tehdit olarak görmektedirler. Her iki eksendeki çatışmalar biraz daha ayrıntılı bir biçimde aşağıda ele alınmaktadır.

AB ülkelerinde Hıristiyan-sağ çevrelerin, Türkiye'nin üyeliğine "kültürel farklılık" temelinde karşı çıktıkları bilinmektedir. Söz konusu "kültürel farklılık", bu çevrelerce daha çok din temeline oturtulmaktadır. Bu bakış açısından bakıldığında, Hıristiyan dini Avrupa kültürünün özü olarak görülmekte ve

Müslümanlıkla tanımlandığı varsayılan Türk kültürünün, Avrupa kültür dairesinin dışında ve hattâ onun karşı kutbunda bulunduğu kabul edilmektedir. Türkiye'deki İslamcı-sağ çevrelerin görüşleri ise, bu bakış açısının aynadaki yansımasıdır. Nitekim, Türkiye'deki İslamcı-sağ gruplara göre de kültürel farklılığı yaratan esas faktör dindir ve Müslümanlık temeline dayalı Türk kültürü ile Hıristiyanlıkla tanımlanmış Avrupa kültürünün bağdaşması mümkün değildir. Bu bakımdan, Türkiye, ille bazı ülkelerle bütünleşecekse, bunlar ancak İslam ülkeleri olabilir. Gerek Avrupa'daki Hıristiyan sağın gerekse de Türkiye'deki İslamcı sağın birbirlerine paralel olan bu savları, Samuel Huntington'ın geçtiğimiz senelerde oldukça yankı uyandıran "Uygarlıklar Çatışması" adlı makalesinde ileri sürdüğü görüşlerle büyük bir benzerlik içerisindedirler.



Avrupa'daki liberal sol çevreler ise, Türkiye ile aralarındaki kültürel farkı daha seküler bir çerçevede tanımlamaktadırlar. Onlara göre, bugünkü Avrupa uygarlığının temelini insan haklarına saygı ve çokkültürlülük oluşturmaktadır. Bu bakış açısından bakıldığında, insan hakları kavramının bir boyutu klasik birey hakları olarak anlaşılmakta, ancak en az onun kadar önemli olan bir diğer boyutu da, daha modern ya da "postmodern" bir kavram olduğu ifade edilen, grup ya da azınlık hakları olarak görülmektedir. Grup hakları, ılımlı bir yorumla, farklı (etnik, dilsel, dinsel, cinsel ve diğer) kimliklerin aynı toplumsal ve ulusal bütün içerisinde kendilerini serbestçe ifade etme hürriyetleri olarak anlaşılabileceği gibi, daha aşırı bir yorumla farklı etnik grupların bölgesel özerklik ya da hattâ ayrı devlet kurma hakları olarak da anlaşılabilmektedir. Liberal sol çevrelere göre, geleceğin AB'si, bugünkü gibi ulus-devletlerin uluslararası bir birliği olarak kalmamalı, ulus-altı grupların (bölgelerin ve azınlıkların) uluslaraşırı bir birliği olmalıdır. Avrupalı liberal sol çevreler, bu yaklaşımlarından hareketle, Türkiye'yi ulus-devlet fikrine saplanıp kalmakla, azınlık haklarını tanımamakla ve böylece (kendilerince tarif edilen) Avrupa uygarlık dairesinin dışında kalmakla itham etmektedirler. Avrupalı liberal sol çevrelerin ulus-devleti şu ya da bu şekilde hedef alan bu yaklaşımlarının Türkiye'deki (sağ ve sol) milliyetçi çevrelerdeki yansımasını ise "Sevr sendromu" adı verilen oluşumla özetlemek mümkündür. "Sevr sendromu"na göre, Türkiye'den azınlık haklarına saygı göstermesini isteyen Avrupalı devletlerin asıl niyeti, tıpkı Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi, Türkiye'yi bölmek ve parçalamaktır. Buradan hareketle, Türkiye'deki milliyetçi çevreler, Türkiye'nin ulusal bütünlüğünü tehdit eden azınlık hakları taleplerinde ısrar eden AB'ye girme hedefinden vazgeçmesini önermektedirler. Milliyetçi çevrelere göre, Türkiye'nin önünde AB dışında da birlik seçenekleri mevcuttur. Türkiye'nin ulusal bütünlüğünden taviz vermesini gerektirmeyen ve "lider ülke" rolünü oynayabileceği potansiyel birlikler arasında en çok sözü edilenleri ise şunlardır: Türkî cumhuriyetlerle kurulacak bir Türk birliği; bölge ülkeleriyle kurulacak bir bölgesel işbirliği ve nihayet Avrasya bölgesinde kurulacak bir Avrasya birliği.

Ötekileştirilmeye Direnmenin ve Avrupa'nın Kültürel İnşasına Katkıların Kuramsal Hareket Noktaları

Türkiye'nin Avrupa ile kültür ilişkileri söz konusu olduğunda hemen akla gelen iki paradigmanın dışına çıkılması hedeflenmelidir. Bunlardan birincisi, "Avrupa'ya kendimizi daha iyi tanıtmak" veya "Avrupa'daki imajımızı düzeltmek" şeklinde ifade edilebilecek olan "tanıtım" paradigmasıdır. Dışına çıkılması amaçlanan ikinci paradigma ise, "otantiklik"tir; buna göre, Türkiye'nin Avrupa kültürüne yapabileceği yegâne katkı, Türkiye'de olup da Avrupa'da olmayanı Avrupalıya sunmaktır. Tanıtım paradigmasının handikapı, bu çerçevede yapılan sunuşların Avrupalı seçkinler ve kitleler tarafından propaganda olarak algılanması ve dolayısıyla inandırıcı olamamasıdır. "Otantiklik" paradigması içinde gerçekleştirilen çabalar ise, Avrupalılarda zaten varolan, Türkiye'nin kültürel olarak Avrupa'nın dışında olduğu yargısını daha da kuvvetlendirmektedir.

Avrupa'nın Kültürel Sınırlarının Çizilmesi



Türkiye ve Avrupa arasındaki kültürel algılamalar sorununu irdelemek için şu noktalardan hareket edilebilir. İlk hareket noktası, yukarıda da belirtildiği gibi, Avrupa kültürünün bitmiş değil, henüz inşa edilmekte olan bir yapı olduğudur. Dolayısıyla, Türkiye kültürü bitmiş, tamamlanmış bir binaya taşınmak isteyen bir yabancı değil, henüz inşaatı sürmekte olan bir binanın harcı, mimarisi, dekorasyonu, içinde kimlerin oturacağı gibi konularda kendi görüşlerini ortaya koyan bir komşu olarak görülmelidir. Buna bağlı olarak, Avrupa kültürü ve Türkiye kültürünün bunun içindeki yeri hakkındaki gerek Avrupalıların gerek Türklerin görüşleri, ispatlanmış doğrular olarak değil, öznel ve göreceli "anlatı"lar ve "söylem"ler olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda, "Avrupa kültürünün sınırları nereden geçer?", "Avrupa neresidir?", "Avrupalı kimdir?" gibi sorulara verilen farklı yanıtların, bu konularda anlatılan farklı "hikâye"lerin birbirleriyle rekabet ettiği, birbirlerini tamamladığı bir arena, değişken ve dinamik bir kurgu olarak ele alınmalıdır. Bu görüşlerden hareketle, Türkiye'nin Avrupa kültürüne katkısı, bu arenaya "farklı" anlatılarla çıkmak, bu kurgunun oluşumuna "özgün" söylemlerle katılmak şeklinde olmalıdır.

Bu noktada, "farklı söylem" ile "karşıt söylem"i de birbirinden ayırmak gerekir. Özellikle Avrupa kolonyalizminin etkisinde kalmış ülkelerde, post-kolonyal paradigma çerçevesinde, egemen Avrupa kültürüne temelden karşı ve ondan esasta farklı olduğunu öne süren, bu iddia üzerine kurulmuş "egemenlik karşıtı söylem"ler inşa etmek oldukça yaygın bir çaba haline gelmiştir. Bu çabaların ortak hedefi, bir dinden (mesela İslamiyetten), bir milliyetten (mesela Araplıktan), bir kültürel coğrafyadan (mesela "Akdenizlilik"ten) yola çıkarak, Avrupa kültürünün egemenliğini kıracak ve onun yerini alacak yeni bir egemen söylem oluşturmaktır. Bu tür alternatif egemen söylemlerin ortak handikapı, Avrupa dışı kültürler hakkında bizzat Avrupa oryantalizmi tarafından ortaya atılmış dışlayıcı tezleri gizliden gizliye kabul etmeleri ve giderek bu tezleri içselleştirmeleridir. Bu bakımdan, post-kolonyal egemenlik karşıtı söylemler, çoğunlukla, kolonyal egemenlik söylemlerinin aynadaki ters görüntüsüne dönüşmekte ve "türev söylem"ler olmaktan ileri gidememektedir. Avrupa kolonyalizmini hissetmiş ama tecrübe etmemiş olan Türkiye'nin Avrupa kültürü tartışmalarına özgün bir katkısı da, post-kolonyal paradigmanın dışına çıkabilmek için gerekli tarihsel ve düşünsel zemini sunabilmesidir. Böyle bir zemin üzerinde, Avrupa kültürünün temelleri ve sınırları tartışmasına farklı ama karşıt olmayan söylem önerileriyle katılmak, Avrupa kültürünü darlaştıran ve sığlaştıran yaklaşımlara karşı içeriden bakarak eleştiriler getirmek, bu şekilde de Avrupa kültürünü derinleştirmek, çoğullaştırmak ve zenginleştirmek mümkündür.

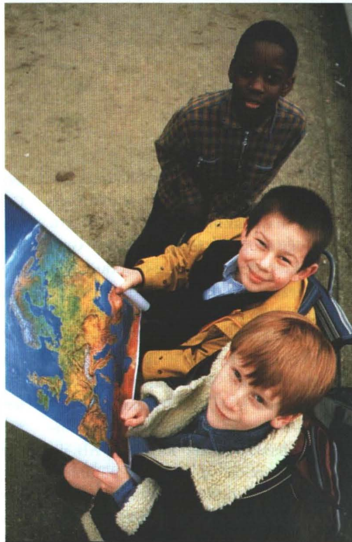
Ötekileştirilmeye Direnmenin ve Avrupa'nın Kültürel İnşasına Katkıların Somut Alanları

Bu kapsamda, Avrupa'da son zamanlarda yaygınlaşan ve liberal sol çevrelere göre birleşik Avrupa uygarlığının temelini oluşturan "çokkültürlülük" kavramına Türkiye kültüründen yola çıkılarak yapılabilecek katkılar irdelenebilir. Çokkültürlülüğü kabul eden Avrupa kültürü, "öteki" kültürlere hoşgörüyle yaklaşır, ama kendisinin kendisi, ötekinin de öteki olarak kalmasında ısrar eder. Avrupa'nın çoklu kültürü, kendisi ile öteki arasındaki sınırı korumayı ve kültürleri kendi özerk alanları içinde tutmayı amaçlar. Son tahlilde, Avrupa kültürü, öteki kültürlerin varlığını meşru görmekle birlikte, kendisinin öteki kültürler karşısındaki üstünlüğünü peşinen kabul eder. Bu ön kabulden hareketle de, kendi "saf"lığını korumak, ötekiyle karışmamak ister. Türkiye'nin, gerek kadim Anadolu medeniyetlerinden, gerek Osmanlı öncesi "Anadolu aydınlanması"ndan (Mevlana, Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli v.d.) gelen kültürel mirasında ise, "öteki" karşısında bir üstünlük varsayımı yoktur. Bu anlayışta, "biz" ve "öteki" farklıdır ama eşittir. "Öteki"ne karşı gösterilen konukseverlik, onu bir alanda tutarak yaşatmayı ve kendisine karıştırmamayı değil, tam tersine onunla kaynaşmayı öngörür. Bu kaynaşmadan da, ne "biz" ne de "öteki" olan, bir üçüncü sentez çı-

kar. Bu kültürel mirastan hareketle, bugünkü Avrupa çokkültürcülüğünün "neo-feodal" denebilecek karakterinin altını çizen ve yeni ve daha gelişkin birlikte yaşama modelleri öneren bir felsefi eleştiri geliştirilebilir. Geleceğin Avrupa'sının nasıl bir siyasal ve toplumsal yapıya oturacağının tartışıldığı bugünlerde, Türkiye kaynaklı bir felsefi eleştiri bu tartışmaya önemli entelektüel ve politik katkılar sağlayabilir.

Popüler Kültür

Ondokuzuncu yüzyılın son çeyreğinden kültürel küreselleşmenin hızlandığı 1980'lere değin, yaklaşık bir yüzyıl boyunca, Avrupa ülkelerinden Türkiye'ye doğru yoğun denilebilecek bir popüler kültür akımı vardı. Popüler müzikten sinemaya, giyim-kuşam modalarından çizgi romanlara, ev dekorasyonundan protesto biçimlerine, televizyon dizilerinden yaşam tarzlarına dek bir çok popüler kültür ürünü Avrupa'dan Türkiye'ye ithal ediliyordu. Bu kültür ürünleri, ya özgün formlarıyla Türk popüler kültürüne mal ediliyor, ya da, çoğu kez yapıldığı gibi, yerli renk ve tınılarla harmanlanarak Türkiye'ye özgü melez formlar üretiliyordu. 19. yüzyıl sonlarındaki kantolardan 1960'ların "aranjman"larına ve "Anadolu Pop"una; İtalyan ve Fransız sinemasına öykünen 50'li ve 60'lı yılların "yerli film"lerinden yine İtalyan (Teksas, Tommiks, v.d.) ve Fransız (Red Kit, Asteriks) kökenli çizgi romanlara; İtalyan, İspanyol ve Yunan örneklerinden esinlenen "apartman"lar ve "pasaj"lardan bir zamanlar neredeyse milli bir mesele mertebesine yükselen Eurovision şarkı yarışmasına; Fransa'daki 68 olaylarından esinlenen öğrenci hareketlerinden yine Fransız kökenli varoluşçuluk gibi popüler felsefelere varıncaya dek, geçmişte ve kısmen de günümüzde Türk popüler kültürüne damgasını vurmuş bir çok tür ve ürün, Avrupalı ve Türkiyeli popüler kültürlerin şu ya da bu ölçüde harmanlanmasından ortaya çıkmış melez ürünlerdi.



1980'lerden itibaren tüm dünya çapında popüler kültür üretimine ve tüketimine hızla hâkim olmaya başlayan kültürel küreselleşme ile birlikte, eskinin ülkeden ülkeye ya da ulustan ulusa kültür alışverişleri sona erdi. Bu nisbeten özerk, bağımsız ve nostaljik diyebileceğimiz kültür alışverişlerinin yerini, küresel merkezlerde üretilen ve oradan Avrupa ve Türkiye de dahil olmak üzere tüm dünyaya pazarlanan popüler kültür ürünleri almaya başladı. Bu küresel popüler kültür ürünlerinin kimileri yerel renkler taşısalar da (New Age müziğin bazı örneklerinde olduğu gibi), giderek artan bir kısmı ise yerel referanslardan tamamen soyutlanmış, "evrensel" bir anlatı yapısına, kahramanlara ve biçime dayanmaya başladı (bilgisayar oyunlarında ya da Pokemon gibi televizyon dizisi/film/çizgi romanlarda olduğu gibi). Postmodern felsefenin de etkisiyle, çeşitli ulusal ve yerel kültürlerden, geçmişin ve bugünün eserlerinden, "yüksek kültür"ün ve "popüler kültür"ün türlerinden herhangi bir tutarlılık ve bütünsellik kaygısı göz etmeden istediği öğeleri alan ve birbirine keyfince yapıştıran "küresel" müzikler, filmler, bilgisayar oyunları, televizyon dizileri, çizgi romanlar, giyim-kuşam ve saç modaları ve gençlik felsefeleri Avrupa ve Türkiye popüler kültür piyasasını doldurmaya başladı.

Artık, gerek Avrupa'dan Türkiye'ye gerek Türkiye'den Avrupa'ya, eski günlerde olduğu gibi, bir popüler kültür ürününün dolaysızca ve özgürce hareket etmesinin şartları çok azaldı. Günümüzde ancak, küresel merkezlerde kendisine az ya da çok bir yer bulabilen, küresel piyasalarda rekabetçi olabileceğine hükmedilen, yerel özelliklerini sadece "aykırı bir renk", "egzotik bir hoşluk" düzeyine indirgeyerek küresel kültürün "evrensel" formlarıyla kendini ifade eden popüler kültür ürünlerinin, Türk kökenli iseler Avrupa'ya, Avrupa kökenli iseler de Türkiye'ye girmeleri söz konusu olabiliyor. Bir örnek verecek olursak, Türk kökenli Tarkan'ın Fransız pop müzik piyasasına, Fransız-Cezayir kökenli Khaled'in de Türk pop müzik piyasasına giriş yapabilmeleri, ancak küresel formlarda icra edilmeleri ve küresel firmaların aracılığı ile mümkün olabildi. Bu küresel üretim-tüketim sürecinden geçmeyen kültür ürünleri ise, ancak devlet desteğiyle üretilebilir ve çok kısıtlı sayıda izleyiciye ulaşabilir durumda kaldı. Buna örnek olarak, Türkiye'de ticari sinemalarda gösterim şansı bulmayan ve ancak Eurimages gibi AB bağlantılı kamusal fonların desteği ile festivallerde veya çok az sayıdaki bağımsız salonlarda gösterilebilen Avrupa filmlerini verebiliriz. Öyle ki, sinema doğa-

Avrupa'nın Kültürel Sınırlarının Çizilmesi

sı gereği popüler bir sanat olmasına karşın, Avrupa filmleri artık neredeyse koruma altına alınması gereken, korunmazsa yok olacak klasik sanat ya da yüksek sanat muamelesi görmeye başladı.

Kültürel küreselleşme sürecinde, Avrupa'nın artık popüler kültür ihraç eden değil ithal eden bir konuma geldiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Fransız devletinin ve AB organlarının ulusal kültürlerini ve dillerini koruma amaçlı desteklerinin de bu trendi durduracak bir karşı ağırlık oluşturması zor görünüyor. Nitekim, popüler kültür ihracı duran AB elitlerinin Avrupa'yı artık klasik kültürün ayakta kalan son kalesi, geçmişin yüksek kültürünün koruyucusu, kısacası bir tür kültür müzesi olarak algılamaya ve sunmaya başladıklarına da bir çok yazar işaret etmektedir. Aynı yazarlar, kültür alanındaki bu gibi tepkisel ve nostaljik tutumların, başlangıçtaki koruma amacını gerçekleştirmesinin pek de mümkün olmadığını söylüyorlar. Türkiye'nin AB'ye katılımının popüler kültür alanındaki en belli başlı katkısının tam da bu noktada olacağı düşünülebilir. Gerçekten de Türkiye, popüler kültür alanında faaliyet gösteren elitlerinin, sanatçılarının, girişimcilerinin ve genç tüketicilerinin dinamizmi, farklı kültürel coğrafyalara doğal olarak açık yapısı, değişik kültür ürünlerine ve dillere komplekssiz yaklaşımı, kültürel harmanlama ve melezleştirmeye yatkınlığı ile, Avrupa'nın donuk, küskün, tutucu, nostaljik kültür iklimine, klişe bir deyimle, yeni bir ses ve yeni bir soluk getirebilir. Türk popüler kültür alanının AB ile etkileşimden elde edeceği en büyük kazanç ise, Türkiye'de nisbeten eksik olan parasal sermaye, yaratıcı disiplin ve organizasyon, seçicilik, biçimsel yetkinlik, mükemmelliyetçilik, klasik kültürün iyi tanınması gibi ögelerin genç kuşaklarca edinilmesi, öğrenilmesi ve sindirilmesi olacaktır. Son olarak, gerek AB ülkelerinin gerekse de Türkiye'nin, küresel kültür merkezlerinin hegemonyasını bir ölçüde kıracak ve daha özgür, daha özgün, daha spontane ve daha kişisel kültür alışverişlerini mümkün kılacak kültürel organizasyonları özendirmeleri, hiç kuşku yok ki, her iki tarafta da kültürel yaratıcılığı artıracaktır.

Türk Halkının AB Konusunda Temel Tutumları

Mayıs 2002'de, Boğaziçi Üniversitesi ve TESEV (Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı) tarafından desteklenmiş ve Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyeleri Ali Çarkoğlu, Refik Erzan, Kemal Kirişçi ve Hakan Yılmaz tarafından yürütülmüş olan bir saha araştırmasına göre



(bundan sonra "BÜ-TESEV Araştırması" diye geçecektir), Türk halkının büyük çoğunluğunun AB üyeliğine desteği sürmektedir (%64). Benzer şekilde, Türk halkının büyük bölümü, AB'ye üye olunduğunda hayatlarının daha iyiye doğru değişeceğine inanmaktadır. Gerçekten de, AB'ye üye olunduğunda hayatlarının daha iyiye doğru değişeceğini düşünenlerin oranı (%42), daha kötüye doğru değişecek diyenlerin oranının (%20) iki katından fazladır. Aynı araştırmanın bulgularına göre, Türk halkı, milli savunma ve milli değerler konularında hassas olmak kaydıyla, AB ile her konuda ve düzeyde bütünleşmeye ve ortak politika üretmeye hayır dememektedir. Yaygın iddiaların aksine, AB üyeliğinin bağımsızlığımıza halel getireceğini, ülkede bölücü veya köktendinci akımları güçlendireceğini düşünenlerin oranı çok düşüktür (%21, %17 ve %9). Araştırmaya göre, Türk halkında, AB kurumları ve AB'ye üyelik sürecinde yapılması gereken reformlar konusunda ciddi bir enformasyon boşluğu gözlenmektedir. Halkın yarısından çoğu (%52'si), Kopenhag Kriterleri hakkında "hiçbir şey bilmediğini" ifade etmiştir! Bilgi boşluğuna rağmen, Türk halkında, Avrupa'ya ve Avrupalılığa karşı dinsel ve kültürel temellerde reddedici ve dışlayıcı bir tutum gözlenmemektedir. Bununla birlikte, Türk halkı, AB'nin Türkiye'ye yeterince samimi davranmadığı ve Türkiye'ye karşı negatif bir ayrımcılık yaptığı izlenimine sahiptir.

BÜ-TESEV Araştırması, Türk halkının AB'ye uyum için yapılan reformlara çoğunlukla destek verdiğini, ancak idam cezasının kaldırılması, anadilde yayın ve anadil öğreniminin serbest bırakılması gibi kritik konularda ise reformlara desteğin azaldığını ortaya koymaktadır. Bu tür hassas konularda değişime direnç gösterilmesi normaldir ve AB'ye aday diğer ülkelerde de, özellikle üyelik sürecinin kritik dönemeçlerinde, aynı eğilim gözlenmektedir. Bu bağlamda belirtilmesi ve kamuoyuyla da paylaşılması gereken bir başka nokta da şudur: Gerek idam cezasının kaldırılması, gerekse de anadilde yayın ve anadil öğrenimi, AB'nin değil, bizim de kurucu üyesi olduğumuz Avrupa Konseyi'nin (AK) karar ve antlaşmalarında zaten mevcuttur. İdam cezasının kaldırılması, AK ülkelerince imzalanan Avrupa İnsan Hakları ve Temel Hürriyetler Sözleşmesi'ne 1983'te eklenen meşhur 6. Protokol'e dayanmaktadır. Anadilde yayın ve anadil öğrenimi hakları ise, yine AK bünyesinde çıkarılan, 1992 tarihli Avrupa Bölgesel Diller ve Azınlık Dilleri Şartı'ndan kaynaklanmaktadır. Kısacası, bu hak taleplerinin AB'nin bir dayat-

ması olduğu iddiası geçersizdir. Bu hak talepleri, AB'nin değil, bizim de içinde bulunduğumuz AK'nin bünyesinde oluşturulan uluslararası belgelere dayanmaktadır.

BÜ-TESEV Araştırması'nın vardığı bir sonuç, Türkiye halkının %43'ünün idam cezasının kaldırılmasını şartsız olarak desteklediği, buna karşılık, yerine ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası getirilmesi şartıyla idam cezasının kaldırılmasına ise halkın %62'sinin onay verdiğidir. Bu rakamların hiç de küçümsenmemesi ve azımsanmaması gerektiğini anlamak için, gelişmiş bir AB üyesi ülkedeki, mesela Fransa'daki, kamuoyunun idam cezası konusundaki tutumuna bakılabilir. Nitekim, idam cezasının 1981'de kaldırıldığı Fransa'da halkın çoğunluğu, o tarihte idam cezasının kaldırılmasına karşıydı ve bu durum yaklaşık yirmi yıl boyunca böyle kaldı. Fransa'da idam cezasının kaldırılmasına karşı olanlar halk içindeki çoğunluklarını ancak 1999'da kaybettiler. İdam cezası konusunda, BÜ-TESEV Araştırması'nın ortaya çıkardığı bir başka çarpıcı sonuç ise şudur: Terör yüzünden bir yakınını kaybetmiş olanlar, idam cezasının kaldırılmasına böyle bir kaybı yaşamayanlardan daha fazla destek vermektedirler! Demek ki, bazı iddiaların aksine, Türk halkı idam cezası konusunda intikam ve kısasa kısas gibi, ancak aşiret ve kabile seviyesinde ortaya çıkabilecek iptidai duygularla tavır almamaktadır. Tahminimiz odur ki, Türk halkının bir kısmı, idam cezasınının kaldırılmasına, intikamcı olduğu için değil, ceza infaz sistemine güvenmediği için, sık sık çıkarılan aflarla en azılı katiller bile cezasını çekmeden dışarı çıkabildikleri için karşı durmaktadır.

BÜ-TESEV Araştırması, anadilde radyo televizyon yayını ve anadil öğrenimi konularında ise, genel kamuoyu desteğinin, idam cezasının kaldırılması ölçüsünde yüksek olmadığını (%39 ve %37) ortaya çıkarmıştır. Ancak, benzer konularda aday ve üye ülkelerde yapılan kamuoyu yoklamaları, bu tür ulusal konularda çoğunluğun desteğini sağlamanın pek nadir olduğunu göstermektedir. Neticede, anadilde yayın ve anadil öğrenimi, idam cezasının aksine, toplumda herkesi doğrudan ilgilendirmeyen, ancak başka bir anadili konuşan vatandaşları doğrudan ilgilendiren bir konudur. Nitekim, aynı araştırmaya göre, Kürtçe bilen Türk vatandaşlarının %68 gibi büyük bir çoğunluğu gerek anadilde yayın hakkını, gerekse anadil öğrenimi hakkını talep etmektedir. Anadilde radyo ve televizyon yayını ve anadil öğrenimi hakkı, sayıları az da olsa, ona ihtiyaç duyanların, bir menfaati olanların, talep edenlerin hakkıdır. Bu bakımdan da, diğer vatandaşların özgürlüklerine halel getirmediği müddetçe, meşru bir haktır. Az sayıda kişinin talep ettiği meşru bir hakkı tanıyıp tanımamayı çoğunluğa sormak ise, özünde, etik bir davranış değildir ve bizi kolaylıkla çoğunluğun tiranlığına götürebilir.



AB ülkelerinde de, Avrupa bütünleşmesine ilişkin kritik konulardaki kararların bazen kamuoyu muhalefetine rağmen verildiğini ve Avrupa entegrasyonunun başından itibaren büyük ölçüde bir liderlik projesi olarak yürütüldüğünü hatırlamak gerekir. Örneğin, bugün AB ülkelerinde yapılan tüm kamuoyu yoklamaları, AB ülkeleri halklarının çoğunluğunun genişlemeye karşı olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim, İrlanda halkı Nice Zirvesi'nde varılan anlaşmayı 2001'de bir referandumla reddetmiştir. Genişleme süreci, bu kamuoyu muhalefetine rağmen, birleşik Avrupa vizyonuna inanan liderler tarafından başlatılmıştır ve sürdürülmektedir. Liderler, hassas konularda kamuoyunda doğal olarak ortaya çıkabilecek tepkisel eğilimleri istismar etmek ve bu tepkilerin üzerinden kısa vadeli siyasal kazanç peşine düşmek yerine, kamuoyunu bilgilendirmek, kamuoyundaki önyargıları kırmak ve halka öncülük etmekle mükelleftirler. Toplumların, büyük ve müsbet dönüşümleri yaşayabilmesi için vazgeçilmez faktör, yüksek vasıflı, uzun vadeli düşünebilen devlet adamı niteliğine sahip liderlerdir. Nitekim, 1970'lerde İspanya'nın Franko karanlığından çıkıp bugünlere gelebilmesinde, başbakanlar Adolfo Suarez ve Felipe Gonzalez'in ve Kral Juan Carlos'un; Yunanistan'da başbakan Konstantin Karamanlis'in; Portekiz'de ise başkan Mario Soares'in tarihsel kişilikleri ve ülkelerini Avrupalılaştırma konusundaki kararlılıkları ve cesaretleri tayin edici bir rol oynamıştır.

Doç. Dr. Hakan Yılmaz,
Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve
Uluslararası İlişkiler Bölümü

AVRUPA BİRLİĞİ ÜYELİK SÜRECİ

Avrupa Birliği ve Türkiye'de İnsan Hakları Sorunu

İnsan haklarının tartışma konusu haline gelmesi ve AB'nin kurulması, İkinci Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşmiştir ve bu durum, iki farklı insan hakları sistemin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Evrensel İnsan Hakları Sistemi 1945'te Birleşmiş Milletler'in (BM) kurulmasıyla başlamış ve 10 Aralık 1948'de Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nin imzalanmasıyla yürürlük kazanmıştır.

Sedef Sayın

İnsan hakları sorunu, Türkiye'nin sadece Avrupa Birliği (AB) ile ilişkilerinin ve adaylık sürecinin değil genel anlamda dış politikasının belirleyici unsurlarından biri olmuştur. Bununla birlikte, özellikle

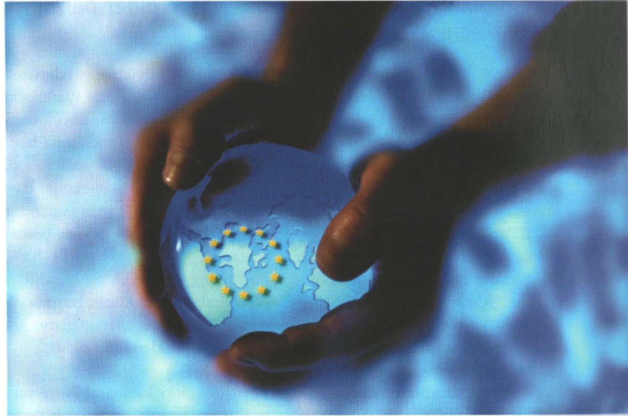


1990'larda insan haklarını ihlal eden bir ülke olarak algılanmasının önemli nedenleri arasında, 1987'de Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na bireysel başvuru hakkının[1] kabul edilmesi ve takibindeki başvurular, Soğuk Savaş sonrası Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Doğu Avrupa'da oluşan yeni düzen sonrası Türkiye'nin stratejik önemini kaybetmesi yer alır.[2] Bireysel başvuru hakkının tanınması, aynı zamanda, hakların sınırlarının devlet tarafından belirlendiği ulusal hukuk kültürünün değişmesini, bireylerin bireyselliklerinin ve buna bağı haklarının farkına varmalarını sağlamıştır. Adaylık sürecinde, AB'nin demokrasi, insan hakları ve adaletten sorumlu siyasi kurumlarının hükümete yaptığı uyarılar, danışmanlıklar ve baskılar da bu bilinçlenmenin etkilerini artırmış ve insan hakları sorunlarının etkin çözümü için, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Konseyi temsilcilerinin, kamu ve sivil toplum yetkililerinin ve akademisyenlerin bir araya gelip fikir üretmelerini sağlamıştır.

İnsan haklarının tartışma konusu haline gelmesi ve AB'nin kurulması, İkinci Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşmiştir ve bu durum, iki farklı insan hakları sistemin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Evrensel İnsan Hakları Sistemi 1945'te Birleşmiş Milletler'in (BM) kurulmasıyla başlamış ve 10 Aralık 1948'de Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nin imzalanmasıyla yürürlük kazanmıştır. Bildirge, hukuksal bağlayıcılığı olmamasına rağmen ulusal hukuk düzenlerinde değişiklikler yapılmasını sağlamıştır. Ancak sömürgeciliğin sürdüğü bu dönemde birçok Afrika ve Asya ülkesi, oluşumunda yer almadıkları bir sisteme sonradan dahil oldukları için, 56. yılını kutladığımız Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nin ve öngördüğü düzenin evrenselliği tartışmalıdır.[3] Avrupa İnsan Hakları Sistemi ise 4 Kasım 1950'de imzalanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile belgelenmiştir ve bu sözleşme, Avrupa Konseyi üyesi her ülkenin uymakla yükümlü olduğu ilk uluslararası antlaşmadır. Avrupa İnsan Hakları Sistemi'nin Evrensel İnsan Hakları Sistemi'ne göre daha etkili olması, sistemin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi adı verilen yargısal bir denetim mekanizması kurmuş olmasının yanı sıra, Jean Monnet, Robert Schumann, Konrad Adenauer gibi

AB'nin sosyal girişimcilerinin Avrupa Ekonomik ve Çelik Topluluğu'nun kuruluşundan itibaren öngördükleri ekonomik ve siyasi Avrupa bütünleşmesinin bir sonucudur. Avrupa'nın genişleme sürecinde de bu bütünleşmenin korunmasına özen gösterilmiş ve bu sürecin her aşamasında ekonomik uyum ve yapısal fonlar, Kopenhag Kriterleri, kurumsal gelişme desteği eğitim programları gibi değişik mekanizmalar yaratmıştır. Özellikle merkezi Doğu Avrupa genişlemesinde aday ülkelerin ekonomik, siyasi ve kültürel farklılıklarının bütünleşmeyi olumsuz yönde etkilemesini engellemek amacıyla 22 Haziran 1993'de yapılan Kopenhag Zirvesi'nde belirlenen kriterler, hem merkezi Doğu Avrupa'nın o dönemki adayları, şimdiki üyeleri için hem de Türkiye ve diğer aday ülkeler için demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygıyı ve bu saygının korunması gibi hakları garanti eden kurumların varlığını öngören "siyasi kriterdir". Türkiye'nin adaylık sürecini de siyasi kritere uyumda yaşanan aksamalar geciktirmiştir.

İnsan hakları sorununun düşünce ve ifade özgürlüğünün sağlanması, işkencenin ya da kötü muamelenin önlenmesi, kadın erkek eşitliğinin sağlanmasıyla çözülebileceği yanılgısı, birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de devam etmektedir. Oysa insan haklarının temelinde bireylerin yaşam kalitesinin yükseltilmesi amacı yatar ki bu da değişen ekonomik, kültürel ve siyasi koşullarda Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi ya da Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hazırlanırken göz önünde bulundurulmamış veya henüz tartışma konusu olmamış yeni hakların gündeme gelmesine, varolanların içeriğinin genişlemesine sebep olmuştur. Örneğin fikri ve sınai mülkiyet hakları, mülk tanımının sadece toprakla ilişkilendirilmemesi gerektiği, bir buluşun, yazın veya sanat eserinin de yaratıcısına mülk hakkı sağlaması gerektiği anlayışının benimsenmesiyle ancak 1990'lı yıllarda bu hakların korunmasına yönelik yaptırımlar da getirilerek yayılmıştır.[4] Halbuki fikri ve sınai mülkiyetin korunmasına ilişkin anlayış ilk olarak 1443'de Venedik'te ortaya çıkmış ve ilk patent kanunu 1474'te yine Venedik'te uygulamaya konulmuştur. 20 Eylül 1871 tarihinde yürürlüğe giren "Eşya-i Ticariyeye Mahsus Alamet-i Farikalara Dair Nizanname" marka koruması konusunda dünyadaki ilk örneklerden olduğu gibi aynı zamanda da sınai



mülkiyet konusunda ilk yasal uygulamadır. Osmanlı İhtira Beratı Kanunu ise 23 Mart 1879 yılında yürürlüğe girmiştir ve Fransız Kanunu'ndan tercüme edilmiştir, ve o günün şartlarına göre oldukça ileri uygulamalardan biridir.

Osmanlı döneminde fikri ve sınai mülkiyet haklarının korunması açısından oldukça başarılı ve öncü adımlar atılmış olmasına rağmen, Cumhuriyet döneminde uluslararası antlaşma ve sözleşmelere taraf olunmakla kalmıştır. Asıl kurumsal ve hukuki değişim, AB ile Gümrük Birliği müzakereleri sürdürülürken, bu hakların etkin bir biçimde ve uluslararası standartlara uygun şekilde uygulanmasının uluslararası ticaretimizin geleceği için zorunlu olduğunun anlaşılmasıyla sağlanmaya başlamıştır. 24 Haziran 1994 tarihinde 544 sayılı kanun hükmünde kararname ile Türk Patent Enstitüsü'nün kurulması, 1995 Kasım'ına kadar yeni mevzuatın oluşturulması, Türkiye'nin 1995'te Dünya Ticaret Örgütü'ne ve Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması'na dahil olması, 2000'de Avrupa Patent Sözleşmesi'ne dahil olma, 2002 ve 2003 yıllarında Fikri ve Sınai Haklar ve Ceza Mahkemeleri'nin kurulması değişimin somut adımlarıdır.[5] Böylelikle Gümrük Birliği gibi birçok farklı alanda da olduğu gibi, Türkiye'nin adaylık süreci yeni hukuki yapıların oluşmasını sağlamıştır.

1 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Madde 34, Kişisel Başvurular: İşbu Sözleşme ve protokollerinde tanınan hakların Yüksek Sözleşmeci Taraflar'dan biri tarafından ihlalinden zarar gördüğü iddiasında bulunan her gerçek kişi, hükümet dışı her kuruluş veya kişi grupları Mahkeme'ye başvurabilir. Yüksek Sözleşmeci Taraflar bu hakkın etkin bir şekilde kullanılmasına hiçbir surette engel olmamayı taahhüt ederler.

2 Baskın Oran, *Türk Dış Politikası*, İletişim Yayınları, 2001.

3 Steiner ve Alston, "International Human Rights in Context: Law, *Politics, Morals*", Oxford University Press.

4 Uğur G. Yalçıner, *Türkiye'de Sınai Mülkiyet Korumasının Tarihsel Gelişimi*.

5 Uğur G. Yalçıner, age.

ORTAÇAĞ AVRUPA'SINDA

Kitap Yazımı ve Süslemesi

Dördüncü yüzyıl Yunan yazmalarında ve Mısır'daki Kıpti yazmalarında cümle başları, büyük ve renkli özellikle de kırmızı harflerle yazılmıştır. "Majisköl" dediğimiz bu büyük harflerin ve bölüm başlarındaki ilk harflerin süslenmesi, yazma kitaplarda resimlemenin başlangıcını oluşturmuş ve sonraları bir sanat halini almıştır. Genelde bölüm başlarının ilk paragrafının ilk harfi, büyütülüp süslenerek renklendirilirdi. Sonraları, daha küçük boyutta olmak üzere diğer paragrafların ilk harfleri de renklendirilir oldu.

Zeki Tez

Batlamyus'tan bin yılı aşkın bir süre önce Mısır, Suriye'ye büyük miktarlarda papirüs sevk ediyordu ve bu durum, kil tablet kullanımını geriletmişti. Papirüsün aktarıldığı liman, eski Suriye'de Fenikelilerin önemli bir kâğıt imal merkezi olan Byblos (günümüzde Cubeyl) kenti idi. Olasılıkla odunu kıt olan Mısır, Lübnan'dan gelen sedir ağaçlarını papirüsle ödüyor ve Byblos kenti, Mısır'dan aldığı papirüsü, başta Yunanistan olmak üzere Akdeniz bölgesinin diğer ülkelerine de satıyordu. Papirüs ticaretinin önemli merkezi olan Byblos'un adından, Yunanca kitap rulosu anlamına gelen "biblion" sözcüğü ve bundan da "Bibel" (Kutsal Kitap) adı türemiştir. Bizim bugün "kaynakça" anlamında kullandığımız "bibliyografya" sözcüğü, Yunanca "bibliographia" (kitapları elle kopya etme, Arapça "istinsah") sözcüğünün anlam değişimine uğramış bir türevidir. Yunanca "bibliographos" (Latince:librarius) ise kitapları kopya eden, süsleyen, ciltleyen kişi, müstensih anlamına gelmekteydi. Bunlar kitapları satan ve ticaretini yapan "bibliopola" ve "libraria"dan tamamen ayrı nitelikte kişilerdi.

Dördüncü yüzyıl Yunan yazmalarında ve Mısır'daki Kıpti yazmalarında cümle başları, büyük ve renkli (özellikle de kırmızı) harflerle yazılmıştır. "Majisköl" dediğimiz bu büyük harflerin ve bölüm başlarındaki ilk harflerin (initial, inisyal) süslenmesi, yazma kitaplarda resimlemenin başlangıcını oluşturmuş ve sonraları bir sanat halini almıştır. Genelde bölüm başlarının ilk paragrafının ilk harfi, büyütülüp süslenerek renklendirilirdi. Sonraları, daha küçük boyutta olmak üzere diğer paragrafların ilk harfleri de renklendirilir oldu.

Tüyü dökülüp kazınarak yazı yazmak üzere hazırlanan hayvan derisi olan parşömen, Küçük Asya kökenlidir. Bu yazı malzemesi, o zamana dek Mısır, Yunan ve Roma İmparatorluğu'nda kullanılmış olan papirüsün yerini almıştır. Parşömen, 13.-14. yüzyılda Orta Avrupa'da kâğıdın ortaya çıkmasına dek rakip tanımamıştır. Avrupa'daki dükkânlarda bir işçi, gerilmiş derileri dikdörtgen şeklinde keser; bir diğeri ise yazılmaya hazır etmek üzere, kesilmiş derilerin yüzeylerine tebeşir ya da kireç sürer; hazırlanan parşömenler, rulo ya da tabakalar halinde satışa sunulmak üzere stoklanırdı.



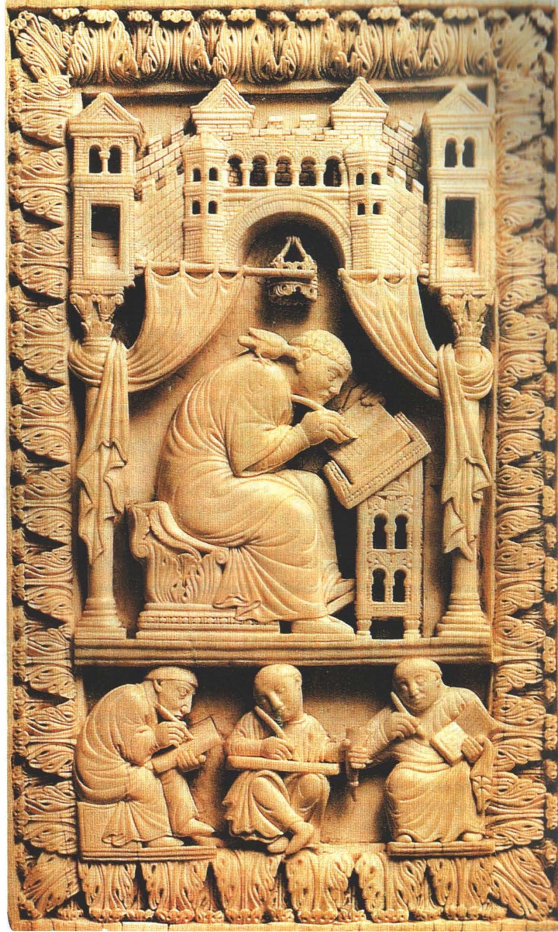
Manastır resim atölyesinde rahibe [Giovanni Boccaccio'nun Clarae mulieres adlı yapıtından bir ahşap baskı resim.

Ortaçağ Avrupası'nın yazma ve kitap hazırlama merkezleri, manastırlardı. Çeşitli tarikatlara bağlı olarak genelde yerleşim yerlerinin dışında kurulan bu manastırlarda yaşayan keşişlerin ibadet dışındaki en büyük uğraşları, eski elyazmaların kopyalanması idi. Batıda manastırlarda bu uğraşın kurucusu, 529 yılında Monte Cassino Manastırı'nı kuran Nursialı Aziz Benediktus idi. Hıristiyanlığın "karanlık" ortaçağında parşömenden, birbirine eş boyutlarda levhalar kesilip kenarlarından delinerek ip geçirilmesiyle, bugünküne çok benzer kitaplar elde edildi. Yine de uzun metinler için birden çok cilt gerekiyordu. Üstelik henüz baskı teknikleri de gelişmediğinden elle yazılarak çoğaltılıyordu. Kitapları elle çoğaltıp resimle-

me işiyle manastırlardaki rahip ve çömezler uğraşıyordu.

Resimleme ve süsleme, elyazması kitapların güzelliğini artırmıştır. Çok eski metinler genelde düz ve sadeyken, yaşam düzeyi yükselip güzel kitaplara ilgi artınca, önce kelimelerin ilk harfleri daha büyük yazılmaya ve renklendirilmeye başlandı. Daha sonra bu başlangıç harflerinin uçları, çiçek ve kuşlarla süslendirilir oldu ve yazma kitaplara minyatürler de konmaya başlandı.

Balmumlu levhalar, dikdörtgen şeklinde tahtadan hazırlanır ve bir yüzü kullanılırdı. Kenar kısmında şerit şeklinde hafif yüksek bir set oluşturularak ortası derin bırakılır, iç kısma, keten yağı ya da içyağı ile sertleştirilmiş, erimiş balmumu dökülürdü. Ayrıca bu karışım siyaha (odun kömürü tozu ile) ya da yeşile renklendirilirdi. Bir metinde, "yeşile renklendir ki gözlerin dinlensin" yazılıdır. Böyle iki levha, mumlu taraflar içe gelecek şekilde, bir deri menteşe yardımıyla birleştirilerek "codex" adı verilen iki sayfalık kitap haline birleştirilirdi. "Codex" nitelemesi, "ahşap blok" anlamına Latince "caudex"ten gelmedir ve 4. yüzyılda parşömenden hazırlanan ve cilt kapağı ahşap olan kitaplar için kullanılmaya başlanmıştır. Yazı kalemi (Latince:stilus) ise metalden (bronz ya da gümüş), kemikten ya da odundan hazırlanırdı. Bunun diğer ucu geniş ve spatula şeklinde yassılaştırılmış olup balmumu yüzeyini yeniden yazmaya hazırlamak için düzgünleştirmeye (silmeye) yarardı. Papirüs rulolarına kıyasla ciltlenmiş kitap sayılabilecek olan kodeksin kullanımı daha kolay ve daha sağlamdı.



Aziz (Büyük) Gregor ve Skriptor'lar manastır yazımhanesinde kitap yazarlarken, Karolenj dönemi fildişi işçiliğinden kutu kapağı, 980 yılı dolayı. Kunsthistorisches Museum, Viyana.

Parşömen, MÖ 1500'lerde biliniyor olmalıdır. Büyük önemi ise ancak MÖ 200'lerde kavranmıştır. Yaşlı Plinius'un anlatımına göre, MÖ 2. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'daki Bergama'yı büyük bir Yunan kültür merkezi yapmak isteyen Kral II. Eumenes, parşömen (membranas Pergami repertas"; daha sonraları pergameneum) denilen kâğıdın icadını sağlamıştır. Rakibi Mısır Kralı VI. Ptolemaios Philometor'un kendilerine papirüs göndermeyi durdurması üzerine Bergama bilim çevresinden Krates (Dioscorides'e kaynaklık eden bir şifalı bitkiler kitabının yazarı olan Bergamalı Krateuas olabilir!) adlı bir bilgin, koyun ve keçi derilerinin, iki tarafına da yazı yazılmasını mümkün kılacak şekilde temizleme, yazma ve düzeltilmesiyle ile ilgili olarak yeni bir yöntem geliştirmişti. Böylece Bergama, bu yeni yazı malzemesinin üretim merkezi olmuş ve bu malzeme, kentin adıyla anılır olmuştur. İyi kalitede parşömen elde edilmesi için dana derisi kullanıldı. Üzerine daha önce yazı yazılmış olan parşömeni kazıyarak silip yeniden yazı yazılabiliyordu ve ikinci kez yazılmış parşömene Palimpsest (Yunanca palin psestös: yeniden kazınmış) adı veriliyordu. Bu

Ortaçağ Avrupa'sında Kitap Yazımı ve Süslemesi

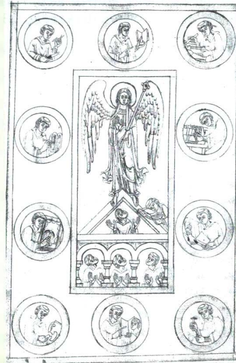
uygulama, papirüs fiyatlarının yeterince yüksek olduğunun bir göstergesidir. Eski Mısırlıların da bildiği ve papirüsten daha pahalıya gelen sahtiyan, ancak çok önemli metinler için kullanılmaktaydı.

Parşömenin yüzeyi, papirüse göre daha düzgün olduğundan, daha duyarlı bir uca sahip yazı gerecini gerektirmekteydi. Bu gereksinimi kamış kalem yerine kuş tüyü kalem karşılamıştır. Ucu sivri şekilde kesilmiş tüy, parşömen üzerinde kolay hareket ediyor ve onunla saç kılı inceliğinde çizgi bile çizilebiliyordu. Eğer biraz bastırılarak yazılırsa, daha kalın çizgiler de elde ediliyordu. Bu amaçla, büyük bir kuşun kanadındaki tüyler kullanılırdı. Tüy kalem, kaz, kuğu, kartal, baykuş, hindi ve birçok kuşun tüyünden olabilirdi. Ortalama olarak her kazdan 10-15 tüy alınırdı. Kalem olarak kullanılacak en değerli tüyler, kaz ya da kuğunun dış kanatlarındaki beş tüy idi. Doğal eğriliğinden ötürü kuşların sol kanat tüyleri, sağ elin içine daha rahat oturuyordu; solaklar ise sağ kanat tüylerini yeğlerlerdi. Tüyün yumuşaması için saatlerce suda bekletilir, ardından da dışındaki zarın ölmesini sağlamak ve sertleştirerek bıçakla yontulabilecek hale getirmek için kısa bir süre sıcak kumda bırakılırdı. Zar dokusu öldükten sonra kolayca temizlenir ve kazınırdı. Uç kısmının belli bir sertlik kazanması için sıcak kum içinde ısıtılarak ya da kaynar şap veya sulu kezzap içine atılarak sertleştirilirdi.

Parşömen üzerinde yazı yazılacak alanın sınırları, bir kurşun kalemle - gerçek anlamında bir ahşap çubuğun ucuna takılmış kurşun parçasından oluşan kalemle- çizilirdi. Parşömen kat kat dokulardan oluştuğu için, yazı hatalarını kazıyarak düzeltme olanağı vermekteydi. Böyle bir kazıma işleminden sonra parşömenin, agat ya da hayvan dişi (erkek domuz ya da kurt dişi) ile mühürlenerek kaygan duruma getirilmesi gerekirdi. Manastırlarda gece gündüz, oturduğu yerden kalkmadan kitap kopyalama uğraşı, son derece yorucu idi. Aynı anda bir kitaptan iki nüsha birden kopyalayan, rahle benzeri eğik düzlemli iki taraflı döner sırada çalışırdı. Bir 8. yüzyıl yazmanı, bir Vizigot hukuk kitabında bu konuda şunları yaz-

Manastırlarda Kitap Yapımı

Ortaçağ Avrupası'nın yazma ve kitap hazırlama merkezleri, manastırlardı. Elyazmalarının kopyalandığı ve resimlendiği manastırlarda çalışma düzeni ve işbölümü şöyleydi: "Pergaminarius", parşömen üreten kişi; "Skriptor", metni siyah mürekkeple yazan kişi; "Illuminator", büyük ilk harfleri, "initial"leri ve çiçekli süslemeleri boyuyordu; "Miniator", minyatürcü, "minium" (sülüğen; kırmızı kurşun oksit, Pb_3O_4) kullanarak minyatürleri boyayan kişi; "Rubrikator", "rubrica" (kırmızı tebeşir, "kan kalemi") sözcüğünden ad alan bu zanaatkâr, belirli bölüm ve cümle başlarını boyayarak ön plana çıkarıyordu. Avrupa'da 11. yüzyılın yazıcı rahibi, manastırdaki diğer görevlerinin yanı sıra ve acele etmeden kitap kopyaladığından, yılda ortalama boyda 3-4 kitap kopyalayabilirdi. 15. yüzyılda bir ticarî işletmede çalışan profesyonel bir kitap kopyacısı ise, siparişleri götürü usulde kabul ettiğinden, aldığı işi birkaç günde bitirirdi. Rönesans döneminde 15. yüzyıl ikinci yarısında Napoli'li yazıcı Giovanni Marco Cinico, 52-53 saatte bir kitap kopyalayabilmekle ün salmıştı. Yazıcılar ve süslemeciler, meslek loncaları oluşturmuşlardı. Yukarıda belirtilenlerin dışında, doğal olarak kitap ciltleme ve deri hazırlama için başkaca uzman kişiler ve vardı.



Bamberg'deki Michaelsberg Manastırı'nda bulunan ve 1150-1175 arasında yazılan Ambrosius-Elyazması'na sonradan eklenen bir kapak resminde, parşömen üretimi dahil kitap hazırlama işleminin çeşitli aşamalarını gösteren en eski resim dizisi: Ortada manastırın çatısı üzerinde, olasılıkla Aziz Michael olduğu sanılan bir büyük melek ayakta duruyor; çatının altındaki rahip dua ederken, yandaki rahip bir elinde fırça, diğerinde boya kâsesi ile oraları boyuyor (12. yüzyıl sonu; Staatsbibliothek, Bamberg).

Bamberg'de Michaelsberg Manastırı mülkiyetinde bulunan bir 12. yüzyıl elyazmasında, manastırlarda kitap hazırlanmasındaki önemli işlemler, madalyon halindeki on resim sahnesinde yer almaktadır. Tüm uğraşlar rahipler tarafından (resimde, başlarının tepe kısmında "tonsur" adı verilen, kazınmış halka şeklindeki açıklıklardan anlaşılıyor) yürütülmekteydi. Ancak madalyon resimler, gerçekleştirilen işlem sırasına uygun olarak sıralanmadığından, işlem sırası, madalyon kenarlarında harflerle belirtilmiştir. Buna göre: Yazar, yan yana bitişik, balmumlu iki sayfa üzerine sivri uçlu metal kalemle notunu yazıyor, temizlenmiş hayvan derisi, gerildiği bir çerçeve içinde kurutuluyor. Rahip, kurumuş deriyi, yarım ay şekilli bir parşömen bıçağı ile kazıyıp düzleştirerek parşömen haline getiriyor, rahip, parşömeni bir tüy kalem bıçağı (kalemtıraş) ve bir cetvel yardımıyla yan yana iki sayfa büyüklüğünde kesiyor, yazıcı (kaligraf), bir kaz teleğinin ucunu, yazı kalemi haline gelecek şekilde bir tüy kalem bıçağı ile kestikten sonra ucunu kontrol ediyor. Yazmaya başlamadan önce, çifte sayfayı dört tarafından çizerek çerçeve içine alması gerekmektedir. Ciltleme işinde rahip, çifte sayfaları orta yerlerinden katlayıp dört tanesini üst üste yerleştiriyor. Ciltleme kasası içinde kıvrım yerlerinden dikerek onları kitap bloğu haline birleştiriyor, bir balta ile, bir tahta parçasının kenarlarını eğik şekilde keserek, onu cilt kapağı olarak kullanıyor, cildi kapalı tutmaya yarayacak olan kopça-toka sistemini, bir çekiçle işliyor, rahip, yorucu çalışmadan sonra tamamladığı kodeksi eline alıyor, kitabı nasıl çalışacağı konusunda öğrenciye bilgi veriyor.

mıştır: "Yazı yazmak o denli güç bir iş ki, gözlerin bulanır, için sıkılır ve tüm organların işkence çeker. Tüy kalemi üç parmak tutar ama eziyetini tüm beden çeker".

Ortaçağda kitaplar 13. yüzyıla dek yalnızca manastır ve piskoposhanelerde rahip/rahibe ve keşişler tarafından, 15. yüzyıla kadar da ağırlıklı olarak yine buralarda din adamı olmayan elyazmacılar tarafından hazırlanmıştır. Kentlerin gitgide gelişmesiyle halktan zanaatkârlar ve kitap tüccarları işyerleri açarak, artan kitap gereksinimini karşılamaya çalışmışlardır. Üniversitelerde bilimsel kitap gereksinimlerini karşılamak üzere kâğıt yapımcıları, parşömenciler ve yazıcılar bir düzen kurmaya çalışmışlar ve 15. yüzyılın ikinci yarısında basımcılar, evrak resimleyicileri, minyatürcüler, başlık (serlevha) yazıcıları, ciltçiler ve dizgiciler de bir kitap yapımındaki işbölümünde yerlerini almışlardır.

Ortaçağ Avrupası'nda manastır ya da kiliselerde kitapların yazıldığı, resimlendiği ve ciltlendiği atölyelere "Scriptorum" (yazıhane) adı verilirdi. Parşömen yapımı için derilerin perdahlanması, çoğu zaman bu manastır atölyelerinde yapılırdı. Kimi zaman keşişler, üzerine başka şey yazmak için, üzeri yazılı parşömenlerin yazısını kazırlardı. Ortaçağ insanları, "instituones divinarum et saecularium" (dinsel ve dindışı yazın kurumları) sayesinde Hıristiyan yazın ve eğitimine giren Latin hatiplerin şemalarını Piskopos Cassiodore'ye (6. yüzyıl) borçludur. Hele, onun Vivarium Manastırı keşişlerine verdiği eski elyazmalarını çoğaltma görevini Ortaçağ hiç unutmayacaktır. Bu eskiyi koruma ve geleneği sürdürme çabaları, manastırlarda elyazması kitapların çoğaltıldığı "scriptoria"ya (yazı atölyeleri) esin kaynağı olacaktır. Kendisine verilen bir metni, ona sadık kalmak suretiyle yorumlayarak resim yapan ressama "illüstratör" denirdi.



Dük İyi Philippe ve Dazlak Charles'ın kâtipleri olan Rahip Jean Miellot (15. yüzyıl ortaları), çalışma aletleri ve elyazmaları eşliğinde yazı odasında (Scriptorium) çalışırken. Parşömenin yazılı satırları altında, yazıcının harfleri yerleştireceği satır çizgileri seçilmektedir.

Dinsel ve dindışı yazmacılar arasında temelde bir farklılık vardı. Rahip ve rahibeler din uğruna ve kendi ruhlarının kurtuluşu için çalışıyorlar ve hiçbir şekilde zaman ya da üretim hızı baskısını duymuyorlarken, halk kesiminden zanaatkârlar ekonomik üretimi ve de müşterilerin -aynı zamanda ticarî boyuttaki- isteklerini karşılamaya çalışıyorlardı. Bu sıkı üretim koşulları altında kitapların üretim süreci, niteliği ve donanımı da değişmiştir. İlk farklılık, ilkin elyazmalarının çoğaltılmasında ortaya çıktı. Manastırlarda normal durumda her bir yazıcı bir kitabı kopyalarken, girişimci kitapçı, kendi verimliliği ve kısa hazırlama süresi nedeniyle çok sayıda yazıcıya aynı anda yazdırma yolunu denedi. Kuşkusuz, okuyan kişinin yetersiz telâffuzu, dinleyerek yazan kişilerin, işi üzerine yoğunlaşmaması ya da yazıcının yetersiz dil bilgisi ve yetersiz yazım kuralları nedeniyle çok sayıda hata ortaya çıktı. Bu nedenle 13. yüzyıldan itibaren üniversiteler, her bir önemli metinden kontrol edilmiş ve onanmış örnekler hazırlayarak yanlışsız bir nüshayı demirbaş olarak korumaya başladılar. Meslekten yazıcılar gereksinim duyulduğunda, ücreti karşılığında bu nüshayı ödünç alarak kopyalayabildiler. Ancak bu sırada da yazma hırsızlıklarının ya da metni kötüleştirmenin önüne geçilemedi. Daha önceleri yazmacılar yalnızca ısmarlama üzerine çalışırlarken, kitap talebi arttıkça, önceden kitapların yedeklerini de hazırlar oldular.

16. yüzyıl Avrupa'sında, kitap bastırmaya çalışan yazarların elyazmalarının, yerel bir engizisyon (kilise mahkemesi) görevlisinin yanı sıra Kilise'nin ya da piskoposların atadığı bir piskopos tarafından sansür amacıyla incelenmesi zorunluydu. O dönemde düşüncelerin yazılı anlatımı, sözlü anlatımından daha çok bela getiriyordu. Matbaadan gelen her kitap, Katolik inancının ilke ya da çıkarları aleyhinde yorumlanabilecek bir bölüm içerece-

Ortaçağ Avrupa'sında Kitap Yazımı ve Süslemesi

ği kaygısı ile inceden inceye gözden geçilirdi. Kitaplara sansür, üç şekilde uygulanırdı: Tamamen yasaklama ve toplama; itiraz edilebilecek kimi kısımların çıkarılması; belirli cümlelerin değiştirilmesi ya da belirli sözcüklerin çıkarılması. Bu üç başlıktan herhangi biriyle mahkûm edilmiş çeşitli kitapların kara listesi ("Index expurgatorius": "Yasaklanmış Kitaplar İndeksi") her yıl yayımlanır ve buna uymayanlar engizisyonca şiddetle cezalandırılırdı. Kitapçılar, stoklarındaki kitapların eksiksiz bir listesini tutmak ve teftişlere hazırlıklı olmak zorundaydılar. Gerekli izinleri almadan basım işlemini başlatan matbaacılar, para ödeme, aforoz edilme ve kitaplarının yakılması gibi cezalara çarptırılıyorlardı.

Geç Ortaçağ kitaplarında yazı malzemesi, parşömendi. Parşömen için hammadde olarak dana, koyun, keçi ve diğer hayvanların derileri kullanılıyordu. Erken Ortaçağ'da bir rahip, daha sonraları ise bu konuda yetiştirilmiş bir çömez, parşömenci olarak belirli bir meslek dalında istihdam edilmişti. Parşömenci, hazırladığı parşömeni serbestçe pazarda satamazdı; tüccarların mal siparişini beklemek ve hazırlamak zorundaydı. Bu düzenlemenin nedeni, en iyi derilerin parşömen yapımında değil deri eşya yapımında kullanılması idi.

Bir hayvanın derisinden toplam dört yaprak (yani arkalı önlü sekiz sayfa) hazırlanabiliyordu. Derinin yalnızca orta kısımları yazmaya elverişli olup gelişigüzel ve çarpık-çurpuk olan kenar kısımları parşömen tutkalı yapımında kullanılıyordu. 13. yüzyılın sonlarından itibaren Avrupalı zanaatkârlar, parşömene göre üçte iki oranında daha ucuz olan kâğıt üretimini gerçekleştirdiler. Parşömen, artık normal kitap için ender şekilde kullanılır oldu ve daha çok özel belgeler, siciller, resmî belgeler ve protokollerin hazırlanmasına kullanıldı. Yazı malzemesine, özellikle de kâğıda olan gerçek bir talep, ancak hareketli harflerle basımın keşfedilmesi ile ortaya çıktı ve bu durumda nispeten kısa süre içinde çok sayıda kopya hazırlanabildi.

Yazı yazmak için metal kalemler (gümüş ve kurşundan kalem), ayrıca da normal mürekkep ve çini mürekkep kullanılıyordu. Mürekkep durumunda, bir kuştüyü sapı ya da bir kamış boru kullanılıyordu. Mürekkepler örtücü olmayan çözeltiler olduğundan yazma zemininin içine doğru nüfuz ederlerken, çini mürekkepler (bir bağlayıcı içinde sıvı asıltı, yani emülsiyon halindeki pigmentler) yazılan zemine yapışıyor, ama onunla sımsıkı birleşmiyordu. Normal mürekkeplere karşıt olarak çini mürekkepler, ışığa karşı has (solmaz) ve örtücü olup kolaylıkla uzaklaştırılabiliyordu. Siyah mürekkep, öğütülerek toz haline getirilmiş mazı ve demir vitriyolünden (demir sülfat) oluşuyor ve bu karışım havada oksitlenerek siyahlaşıyordu. İçine az miktarda damıtık içki (viski) eklenmesi, mürekkebin kışın donmasını önlüyordu. Çalıdikeni (karaçalı) ya da geyikdikeni (akdiken) gibi ağaç kabuklarının suyla kaynatılmasıyla kahverengi mürekkep elde ediliyordu. Akdeniz ülkelerinde yazıcılar ayrıca mürekkep balığının mürekkebini (sepya) de kullanıyorlardı. Özel amaçlar için öğütülerek ince toz edilmiş soy metalden ve zamklı bağlayıcıdan hazırlanan altın mürekkebi ya da gümüş mürekkebi de kullanılıyordu. Şeker ya da bal eklenmesi, çini mürekkebi fiziksel olarak yumuşak kılıyordu.

Boyaların, çini mürekkeplerin ve normal mürekkeplerin üretim reçeteleri ender olarak yazıya dökülmüştü ve yazılı olanlar da yalnızca kaba bilgiler içeriyordu. Bu bilgiler çoğu zaman ustadan çırağa sözlü olarak iletiliyor ve her biri de küçük gizleri ve püf noktalarını saklı tutuyordu. Temel maddeler, rahiplerin bizzat topladığı ya da ürettiği doğal boya pigmentleri ya da bağlayıcılardı. Kimi pigmentler Afganistan, Hindistan, İran, Arap ülkeleri ve Akdeniz ülkelerinden yapılan ticaretle ele geçiriliyordu. Kitap ressamlığı için çok az miktarda boya yeterli olduğu için, boya fiyatlarının yüksek oluşunun kitap maliyeti üzerinde bir rolü yoktu.

Boyalar toprak, mineral, bitki ve hayvanlardan elde ediliyordu. Ancak bunların ezilerek çok ince toz haline getirilmeleri gerekiyordu. Bu amaçla bir taş levha üzerine yerleştirilen malzeme, bunun üzerinde uygun bir taş parçasını ileri geri sürterek ezilirdi. Ezilen malzemeye yumurta akı, sakız ya da tutkal ve biraz da su eklenerek iyice karıştırılırdı. Sakız elde etmede yerli kiraz ya da erik ağacı reçinesi kullanılır, bu amaçla reçine parçaları su içine konarak şişip çözünür hale gelmesi sağlanır, içindeki çeşitli safsızlıklardan arındırılması için de süzülüp kurutulurdu. Kullanılacağı zaman su içinde yeniden çözülürdü. Yüksek Ortaçağ'ın teknik konulu reçetelerini içeren, Theophilus Presbyter'in (Rogerus von Helmarshausen) (12. yüzyıl başları) *Schedula diversarum artium* adlı eserinde bu konuda şunlar yer alır: "Sülüğen, kurşun beyazı ve karmen (kırmız) dışında tüm pigmentler ve onların karışımları, bu sakız çözeltisi ile ezilip boya olarak kullanılabilir".

Böylece üretilen pigmentlerin tümü de kendiliğinden parşömene yapışmıyordu ve ancak bağlayıcılar eklendikten sonra yapışıyordu. Ortaçağ ressamları bu amaçla yalnızca suda çözünen maddeleri kullanıyorlardı. Bunlardan biri, tavuk yumurtası akı, bir başkası ise yumurta sarısı idi. Kiraz, erik, badem, kayısı ve şeftali ağaçlarının reçinesi, kısmen kitre ağacının (geven) zamklı reçinesi ("Tragant"), özellikle de akasya zamkı (arapzamkı; "gummi arabicum") bağlayıcı olarak uygundu. En başta gelen tutkal, mersin morinasının (alaca mersin balığı) yüzme ke-

sesinden elde ediliyor ve kurutularak saklanıyordu. Gereksinildiğinde yumuşatmak üzere suyla ısıtılıyordu. Parşömen atıklarının kaynatılmasında da yine yapıştırıcı bir madde oluşuyor ve bu da çoğunlukla parşömen kâğıtların yamanmasında yama olarak kullanılıyordu.

Kitap resimlerinde her şeyden önce parşömen tutkalı ve balık tutkalı kullanılıyordu. Tutkal kaynatmak hiç de hoşa giden bir iş değildi; çünkü deri, kemik, kıkırdak gibi hayvan artıklarının kaynatılmasında etrafa hoş olmayan kokular yayılıyordu. Parşömen tutkalı, parşömen artıklarının kaynatılmasından; balık tutkalı ise alaca mersin balığının kurutulmuş yüzme kesesinin kaynatılmasından elde ediliyordu ve en iyisi balık tutkalıydı. Theophilus Presbyter'e göre bunun elde edilmesi şöyleydi: "Mersin morinası diye adlandırılan balık, ılık suyla üç kez yıkanır ve küçük parçalar halinde kıyılır. Çok temiz su ile dolu bir tencere içine konup yumuşaması için bir gece bekletilir. Sabahleyin, ateşin üzerinde kaynatmaksızın, içine daldırılan parmaklar birbirine yapışık kalır hale gelene dek ısıtılırsa, tamam demektir". Boya içindeki bağlayıcı çabuk bozunduğu ve kurumuş boyalar artık çözünmez hale geldiği için, ressam, her gün yeni boya hazırlamak durumundaydı. Resim fırçası ise zerdeva (samur) ya da sincap tüyünden hazırlanırdı.

Hangi bağlayıcının ne zaman kullanılacağı, kısmen mevcut olup olmamasına, kısmen de kitap ressamının üretmek istediği renk etkisine bağlı idi. Çünkü her bir bağlayıcıda ışığın farklı kırılma indisi, aynı pigmentte değişen renk nüansları oluşturuyordu. Bu nedenle başlık yazıcılar (serlevhacı), bölüm üst başlıklarının kırmızı renkle yazılacak ilk harfleri ("inisyal") için bağlayıcı olarak tercihen yumurta sarısı kullanıyorlardı; çünkü bu bağlayıcı, kırmızı boyayı özellikle parlaklaştırıyordu.



Guillaume de Loris ve Jean de Meung'nun *Le Roman de la Rose* (Gülün Romanı) isimli kitaptan bir sayfa. Yazı, *İnsanlığın Belliği*, Georges Jean, YKY Kültür Yayınları.

Görüleceği üzere Ortaçağ elyazma boyamacıları, çok farklı hammaddelerden kazanılarak bir araya getirilen zengin bir boya paletinden seçim yapabilme şansına sahipti. Mavi boya, azurit ve lapis lazuli gibi taşlardan ve de indigo ve yabani çivitotu gibi bitkilerle kokulu menekşe ve mavi kantarondan (peygamber çiçeği) elde ediliyordu. Sarı renk, okr ve sarı arsenik sülfür ("auripigment", "operment", "kral sarısı", "sarı zırnık") ya da kırmızı arsenik sülfür ("realgar", "kırmızı zırnık") gibi minerallerden ya da kadıntuzluğu (amberparis), sarıkök (zerdeçal), asfir (yalancı safran, papağanyemi), boyacı katırtırnağı, sarı boyaotu, gomalak(a), kuşburnu, kılıçotu, ölü çiçeği, safran, kırlangıçotu (ayrıca altınotu, sarı çirişotu ya da at kasnısı diye de adlandırılır) ve de cehri (yemen safranı) gibi bitkilerden elde edilirdi. Yapay yoldan sarı renk elde edilmesi, kurşun beyazının (bazik kurşun karbonat, "massikot") ısıtılmasıyla, kurşun beyazına kalayın eklenmesiyle ("kurşun-kalay sarısı") ya da kalay, civa, kükürt ve salmiyaktan kalay sülfür ("Musivgold" ya da "mozaik altını") üretimi yoluyla gerçekleştirilmekteydi. Yeşil mineral boyalar olarak malakit

Ortaçağ Avrupa'sında Kitap Yazımı ve Süslemesi



"Kıyamet Terazisindeki Kitap": Erken Ortaçağ'dan itibaren hattatlar, kitaplarda dalma adlarını belirtmişlerdir. Bunu, kişisel ün kazanmak için değil, okurların kendilerini hayır dua ile anmalarını umuduyla yaparlardı. 12. yüzyıl ikinci yarısında Regensburg yakınındaki Prüfening Manastırı'nda çalışan "Swicher" adlı "scriptor" (hem hattat hem de nakkaş) resmin altında gözleri ebediyen kapanmış halde, ölüm yatağındadır. Yanı başındaki başmelek Michael, onun ruhunu tartmaktadır. Bu ruh terazisi, onun yazmış olduğu kitap nedeniyle İsa'dan yana ağır basmaktadır. Bir melek onun ruhunu göğe taşırken, şeytan, eli boş dönmektedir. Resmin yukarısındaki sahnede ise Sevilla piskoposu Isidorus ile Zaragoza piskoposu Braulio (ö. 7. yüzyıl ortası) görülmekte; her ikisinin de önünde, üzerinde açık kitaplar bulunan yazı masaları, ayrıca Isidorus'un sağ elinde tüy kalem bulunmaktadır (Sevillalı Isidorus, Etymologiae, Prüfening, 1160-65 dolayı; Bayerische Staatsbibliothek, Münih).

ve yeşil toprak (Verona'da ya da Çekoslovakya'da çıkarılıyordu), yeşil bitkisel boyalar olarak geyik dikeni (akdiken, cehri ağacı), mine çiçeği (güvercinotu), süsen (eşek lâlesi, glayöl) ya da diğer bitki özsuları (maydanoz, lahana, pırasa) kullanılıyordu. Yapay yolla bakır çalığı da üretiliyordu. Kitap ressamları kırmızı boyayı kantaşından (hematit), doğal oluşumlu bir civa sülfür minerali olan zinnoberden, ayrıca da bitki olarak yaban mürveri, kanotu, boyacı kökü, "Folium", gelincik (yabani haşhaş); ayrıca yaban mersini, mürver ağacı, Amerikan üzümü (şekerci boyası) ve kurtbağrının (kına ağacı) meyvelerinden, brezilya odunundan, kardeşkanı (ejderha kanı) ağacının reçinesinden, kırmız böceğinden (kokinella) ya da purpur salyangozundan elde ediyorlardı. Yapay yoldan kırmızı boya pigmentleri pas ve sülüğenden üretilir. Sülüğen denilen tuğla kırmızısı renkteki madde, Pb_3O_4 bileşiminde olup kurşun tozlarının ısıtılması ve hava oksijeni sevki eşliğinde karıştırılmasıyla elde edilirdi. Beyaz pigmentler ise tebeşir, toz haline getirilmiş yumurta kabuğu ve midye kabuğu ya da kavrulmuş kemikler halinde kullanılırdı. Bunların yanı sıra yapay yolla üretilmiş kurşun beyazı da mevcuttu. Kömür, is ve grafit ise, siyah boya pigmentini sağlıyordu.

Ortaçağ'ın yazma sanatına ilişkin Latince önemli inceleme ve atölye kitapları şunlardı:
- *Compositiones ad tingenda musiva*: 800 yılı dolayında yazılmış bir elyazma metin olup Lucca-Elyazması diye de adlandırılır.
- *Mappae clavicula* (Sanat İçin Anahtarcık): 821 yılından önce yazılmış bir metin.
- *Libri Eraclii de coloribus et artibus Romanorum* (Romalılarda Boyalar ve Sanatlar Üzerine Heraclius'un Kitabı): Bir 11. yüzyıl elyazması.

Yaygın kullanılan boyalar, *Mappae clavicula*'da şöyle yer almaktadır: "Parşömen üzerine kullanılan, örtücü ve saydam görünümlü boyalar şunlardır: Azur, 'Vermiculum' (zinnober), ejderha kanı, karmen (kırmız boyası), 'Folium', orpiment, bakır çalığı, 'Gravetum', (açık yeşil renk), indigo, kahverengi, safran, kurşun beyazı, ayrıca da üzüm asması kömüründen en iyi siyah".

İlk başlarda renkli baskı, renk verici bileşenleri içeren sıvı karışımların, hemen hemen gözeneksiz olan köpek derisinden yapılma torbalar içine konup bunları baskı kalıbı yüzeyindeki uygun yerlere tamponlayarak bastırmak suretiyle yapılıyordu.

Elyazmalarını değerli kılan altın ve gümüş, özel bir işlemi gerektiriyordu. Son derece parlak yüzeyler, perdahlamayla elde ediliyordu ama bu da ancak düzgün bir yüzey üzerinde mümkündü. Bu nedenle ressam, daha sonra üzerine altın yaprak yerleştireceği yerlere mersin morinasının yüzme kesesinden yapılma tutkal, şeker ya da bal gibi maddelerle karıştırılmış olan beyaz kil malzemeyi sürüyordu. Bu karışıma kırmızı okr ya da yeşil toprak karıştırılacak olursa bunun üzerine altın yerleştirilmesiyle hafifçe ışık salan yanardöner renk tonları oluşuyordu. Altın varak, ya çekiçlenerek zar gibi inceltilmiş metal yaprakların bir yapıştırıcı ile yapıştırılmasıyla, ya da altın veya gümüş tozunun bir bağlayıcı içinde iyice karıştırılıp fırça ile sürülmesiyle yerleştiriliyordu. Kuruduktan sonra altın yüzeyleri, agat ya da kantaşı ile veya domuz, ayı, kurt gibi hayvanların dişleriyle perdahlanarak son derece parlak hale getiriliyordu. Altın varağın sahtesi olarak üzeri sarı ya da sarı-yeşil renkte boyanmış gümüş folyo ya da kalay folyo veya mozaik altını kullanılıyordu.

Ortaçağ elyazmalarının hazırlanması, uzun erimli bir süreçti. Atölyelerde çok eskiden beri bir işbölümü oluşturulmuştu. İlk adımı parşömenci atıyordu. Parşömenci ilkin, tüy ve et artıklarını çözerek atmak için hayvan derisini kireçli su içine yatırıyordu. Daha sonra deriyi bir ahşap blok üzerinde eğri bir bıçak-

la kazıyordu. Yıkadıktan sonra deriyi ıslakken bir çerçeve içine geriyor, böylece deri her iki tarafından belirli bir sertlik kazanana dek tıraşlanıyordu. Kullanışlı bir yüzey elde etmek için kaygan ve yağlı yerler, bir süngertaşı (ponzataşı) ve tebeşirle ya da su içinde toz haline getirilmiş süngertaşı, midye kabuğu ya da cam tozu karışımından ibaret bir perdahlama malzemesi ile havlandırılıyordu (tüylendirme). Özellikle değerli elyazmaları için derinin tümü, çoğunlukla kırmızı, mavi, yeşil ya da uygun bir renge boyanıyordu. Yazıcı daha sonra deriden, istenen formatta eşit büyüklükte parçaları, metal bir cetvel ve keskin bir bıçak yardımıyla kesiyordu. Bir kez daha taşlanıyor; tebeşir, çiriş ya da sakız çözeltisi ile kayganlaştırılıyor; dikkatsiz kazıma ya da hayvanın yaralanması sonucu oluşan parşömen delikleri parşömen tutkalı ile kapatılarak yapıştırılıyor ya da zarif bir şekilde iplikle dikiliyordu. Daha sonra parşömen formalarına çizgiler çiziliyordu. Bunun için yazıcı, birkaç tane formayı ortadan ikiye katlıyor, bir pergel ucu ya da iğne ile kenardan satır aralıklarına uygun şekilde boylu boyunca deliyordu. Böylece her bir formaya ve arka taraf üzerinde sağ ve sol kenarda birbiriyle uyumlu işaretler konmuş oluyordu. Yazıcı, bir cetvel kullanarak boynuz ya da metalden kör bir bıçak yardımıyla, deriyi kesmeksizin, karşılıklı noktaları birleştiren iz şeklinde çizgiler çiziyordu. Yazıcı, süslü başlık yazıcı ve boyamacılar, böylece sınırlandırılmış ve bölmelenmiş sayfa yüzeyleri üzerinde tek tek çalışıyorlardı. Metin yazıları siyah ya da kahverengi mürekkeple yazılıyordu. Yazı hataları yazıcı ya da düzeltici tarafından küçük bir çakı ya da süngertaşı ile kazındıktan sonra düzeltiliyordu.

Satırların birbirine koşut yazılabilmeleri için, sayfalara kurşun, grafit ya da gümüş uçlu kalemlerle satır çizgileri de çizildiği oluyordu. İşin çabuklaştırılması için demet halinde bağlanan kalemlerle, bir defada, çok sayıda koşut satır çizgisi çizilebiliyordu. Sayfaların kenarına gelen çizgi uçları, keskin bir aletle işaretlenip bu yerlerin üst üste gelmesi sağlanarak sayfalar düzgün şekilde bağlanabiliyordu.

Resim kopyalamada, kopyalanacak resmin üzerine, saydam bir parşömen ya da kurutulmuş balık tutkalından oluşma bir levha konup bir metal çivi ile üzerinden iz çiziliyor ya da bir iğne ile sınır çizgisi üzerinde sık aralıklı delikler deliniyordu. İz çizerek elde edilen model, çizileceği parşömen üzerine yine üzerinden geçilerek aktarılıyordu; iğne ile delinerek elde edilen modelde ise üzerine kömür tozu dökülüp bu tozların deliklerden geçmesi sağlanarak alttaki kâğıda izi çıkarılıyordu. Ressam bu izlerden hareketle resmi tamamlıyor, daha sonra da boyuyordu. Birbiriyle kimyasal tepkimeye girerek kararan ya da rengi bozulan belirli boyaların yan yana ya da birbiri üzerine sürülmemesi gerekiyordu. Gümüş folyo kaplamaların üzerinin, zamanla kararmasın diye koruyucu bir vernikle kaplanması gerekiyordu.

İşlemler tamamlanınca formalar bir araya getirilip bir kitap bloğu oluşturuluyor ve ahşaptan yapılma iki kapak arasında korunuyordu. Günlük kullanıma konacak kitaplara ise deri kapak (cilt) yapılıyordu. Değerli elyazmaların dış kapakları ise fildişi, mine, soy metal ve değerli taş gibi ender ve değerli malzemelerle sanat eseri düzeyinde süsleniyordu.

Kitap basımında "kâğıt" kullanılmaya başlanmasından sonra, böyle kimi kitapların, daha sağlam olsunlar diye, ilk ve son sayfaları parşömenden, iç sayfaları ise kâğıttan yapılmıştır. Ortaçağ'ın kâğıt hammaddesi ketendi ve günümüzün hammaddesi olan odundan yapılan kâğıda göre çok daha sağlamdı.

Elyazmasını resimlemenin tekniği basit ve perspektiften yoksun görünebilmesine karşılık, bu resimlerde var olduğu kanısını uyandıran beceriksizliklerin nedeni, farklı bir oran anlayışı idi. Ortaçağ sanatçısının önünde süslemesi gereken bir düzlem vardı. Burada kişileri, görünüşleri ile değil, gerçeklikleri içinde kavrayarak, onlar hakkında vardığı kanıya göre resimliyordu. Resmin arka planında yer alan ünlü bir kişi, perspektife uyacak şekilde küçük boyutta resmedilmesi gerekirken, onun büyüklüğünü vurgulamak üzere olduğundan daha büyük boyutta resmedilmek zorunda kalınıyordu.

Süslü bir harfin, Ortaçağ başlarındaki elyazmalarında önde gelen bir yeri vardı. Bu harfler, Ortaçağ insanı için, kitaptaki sözcüklerin kutsal niteliğini de dile getiriyordu. Baş harfin biçimi, tezhipçiye çoğu zaman insan görünümü alan bir figürü de telkin ediyordu. "T" harfi, çarmıha gerilmiş İsa'yı, "İ"ler kutsal heykel sütunlarını gösteriyordu. Baş harfler kimi zaman da hayvan şeklinde oluyordu.

Sevilla'da 599-633 yılları arasında piskoposluk yapan Aziz Isidorus'un *Etymologiae* (Kökler) adlı yirmi "kitap"tan oluşan eseri, bir ansiklopedi olup Yüksek Ortaçağ'a dek bu kategorinin en etkili olanı ve en sık sözü edileni idi.

Zeki Tez,
Marmara Üniversitesi, Teknik Eğitim Fakültesi

KAYNAKÇA

Schneider, C., *Das Buch vor Gutenberg-I, II*, Gutenberg-Dokumentation, Gutenberg-Museum, Mainz.

Czech, A., *In mittelalterlichen Schreibwerkstätten*, MPZ-Themenheft, Museums Pädagogisches Zentrum, München (1999).

Sandermann, W., *Papier-Eine Kulturgeschichte*, Springer Verlag, Berlin-Heidelberg New York (1997).

Layiktez, C., *Ortaçağın Aydınlığı*, Tukan Yay., İstanbul (1998).

Çiviyazısının Çözülmesi

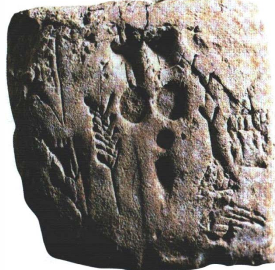
Jean Bottéro

On dokuzuncu yüzyılın ilk yıllarında bazı seyyahlar, Dicle'yle Fırat arasındaki uzak topraklardan birtakım tuğlalar ve kil tabletler getirmişlerdi; üzerlerine serpilmiş bir avuç çivi gibi duran, tuhaf çizgilerle süslüydü bunlar. Bu okunmaz yazıların en etkileyici olanları, İran'ın güneybatısında, harabe halindeki eski başkent Persepolis civarında bulunmuştu: Dimdik yükselen kayalara oyulmuş mezar odalarında birbirine paralel, uzunlu kısalı üç sütun halinde bu türden işaretler vardı. Besbelli bir yazıydı bu; içindeki çivilere ve köşeli işaretlere bakarak buna "çiviyazısı" diyeceklerdi.

Bu gizemli çizgilere daha dikkatli bakan bir iki bilim adamı kayalara oyulmuş metinlerin aslında üç farklı yazıyla yazılmış olduğunu anlamışlardı. Hepsi köşeli olmakla birlikte, karakterlerin sayısı her sütunda farklıydı: "Birincisinde" sadece yaklaşık 40 kadar karakter varken "ikincisinde" bu rakam yüze, en büyüleyicileri olan "üçüncüsünde" beş yüze varıyordu!

Göttingen'de yaşayan genç bir Latince öğretmeni olan Georg Friedrich Grotefend daha 1802'de, sırrını ele vermeyecek gibi görünen bu kargacık burgacık yazıların bileğini bükmeyi aklına koymuştu. Büyük bir uysallıkla, her biri bir sütunu kaplayan ve kuşkusuz ayrı birer dile ait olan "üç Persepolis yazısından" altı üstü kırk karakter barındıran birincisini seçti ilk saldırı için; ondaki sadece üç dört satır tutan kısacık yazıya boyun eğdirmesi belki daha kolay olurdu. Nasıl seslendireceğini de, dilini de, içeriğini bilmediği bu belgelerin içine "girebilmek" için başka bir yerden tanıdığı ve talihin yardımıyla bu yazılarda da bulabileceği bir şeye ihtiyacı vardı: Özel isimler; farklı dillerde genellikle pek değişmezdi bunlar. Kurnaz ve inatçı Grotefend böylece üç-dört özel ismi belirlemeyi ve en azından sahiplerinin "protokoldeki" yerini tahmin etmeyi başardı: "Ben, Serhas, Büyük Kral, Kralların Kralı, Kral Darius'un oğlu." Böylece bunlara denk düşen on kadar çivi biçimindeki işaretin ses değerini de anlamış oluyordu.

Bu küçük kazanım sayesinde bir adım ileri gidip tanımlanmış karakterleri kullanarak, kişiyi, soyunu, kralın unvanını belirtmesi muhtemel "cins isimleri" yarım yamalak da olsa okuyabildi. Ne var ki sökmeye başladığı bu kelimeler, bölgenin antik dininin kutsal kitaplarından derlenmiş Avesta'dan bilinen Pers dilinin en eski kelimelerini hatırlatıyordu. Dolayısıyla şu konuda bahse girebilirdi -ki zaten sonradan yerden göğe kadar haklı olduğu ortaya çıkacaktı; "Persepolis'teki birinci yazı"da bizzat ülkenin hükümdarlarının diliyle karşı karşıyaydılar; yani "Eski Persçeyle"; "Hint-Avrupa" dil ailesinin Hint grubunda konuşulan dillere uzak sayılmazdı, bu nedenle yeniden kurulabilir ve kolayca anlaşılabilirdi.



Sümerlilerin ilk yazıları, birtakım nesnelerin az ya da çok stilize edilmiş çizimlerinden oluşur. MÖ 3300 dolaylarında ortaya çıkan bu yazı, aslında muhasebe kayıtlarının tutulmasına yarıyordu. Üstteki kil tablette birtakım çemberler (rakamlar) ve buğday başağı gibi ne olduğu anlaşılabilen şekiller vardır. Louvre Müzesi.

Grotefend'in ardından on kadar büyük isim geldi: Rask, Münter, Silvestre de Sacy, Rich, Hincks, Norris, Talbot, Oppert, Rawlinson... Keskin zekâlı, gözüpek, çabuk kavrayan, inanılmaz sabırlı kafalardı bunlar; vardıkları ince sonuçlar sayesinde yazıların çözülmesinde adım adım sonuca gidiliyordu.

"Persepolis yazılarının birincisi"nde son derece özel bir "alfabe" kullanıldığı ortaya çıktı; ülkenin dili olan "eski Persçe"yi ifade ediyordu: Hint-Avrupa'nın İran kolunun o güne dek bilinmeyen en eski haliydi yansıttığı dil. Ahamanışların yazılarında "ilk" sırada yer alıyordu, çünkü Pers İmparatorluğu'nun ve hükümdarının diliydi.

"İkinci yazının" işaretleri ise genellikle başlı başına bir sese, bir "fonem" değil (b, g, s gibi), telâffuz edilebilen bir heceye (ba, ib, kur, vb.) denk düşüyordu; ve gene o güne dek bilinmeyen bir dili ifade ediyordu; bugüne kadar onu herhangi bir dil ailesine bağlamayı başaran da olmadı; bu nedenle bu dili tam olarak kavrayabilmiş değiliz. Adına "Elam dili" dendi, çünkü İran'ın güneydoğusundaki Elam bölgesine aitti. Bu-

rada uzun süre kendine özgü bir kültürü olan, bağımsız, zengin bir krallık hüküm sürmüştü. Ahamanış hükümdarları onu fethedip topraklarına katmış olmalarının şerefine resmî yazılarda dilini koruyup kullanmaya özen göstermişlerdi.

Tabletler Topraktan Çıkıyor

Geriye "üçüncü yazı" kalmıştı. En şaşırtıcı olan oydu, beş yüz karakteriyle inanılmaz karışıktı. Karakterlerin her biri metnin içeriğine göre fonetik olarak bir ya da daha fazla heceye (aynı karakter du, gub, gin... olarak okunabiliyordu) işaret edebiliyor, ya da bir, hatta birbiriyle pek az bağıntılı birkaç gerçekliği gösteren bir ideogram olarak kullanılabiliyordu (aynı ideogram "yürülüş", "nakliyat", "ayakta beklemek" olarak anlaşılabiliyordu). Üstüne üstlük aynı hece değeri, fonetik olarak şeklen birbirine hiç benzemeyen farklı işaretlerle verilebiliyordu.

Ama insanı bir anda çarpan ve "üçüncü yazıya" apayrı bir önem kazandıran şey, gerek karakterlerinin sunumu, yani desenleriyle, gerek bu karmaşık sistemin kullanılışıyla onun daha önce kaydedilmiş olan ve kanıtları hâlâ ele geçirilmekte olan yazıyla bire bir aynı olmasıydı: Mezopotamya toprağından çıkan tabletler ve tuğlalardaki yazıyla. Demek ki ülkenin kendi yazısıydı bu. Ve Pers hükümdarları MÖ 539'da ülkenin gözbebeği olan zengin, güçlü ve ünlü Babil krallığını topraklarına katınca, onun yazısını ve dilini benimseyerek resmî kitabelerinin "üçüncü sütununa" koymuşlardı. Pers ülkesinin göbeğinde bulunmalarının nedeni de buydu işte.

Bu kargacık burgacık yazıları en ince ayrıntılarına kadar inceleyenler, çok geçmeden üçüncü sütunun dilinin de, tıpkı gerçek olduğuna inanılması zor yazısı gibi Ortadoğu'nun yaygın modern ve eski dilleriyle yakın akraba olduğunu anladılar: İbranice, Aramca, Arapça... bunların hepsi "Sami" ailesindendi. Bu da bu son dilin okunmasını, anlaşılmasını ve yeniden kurulmasını kolaylaştırıyordu.

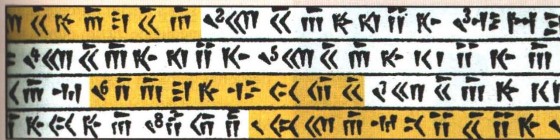
Elli yılı dolduran çabanın, sabrın, aklın -ve şansın!- ardından, bir avuç bilim adamı hem yazı hem de dil konusunda yolun sonuna geldiklerini iddia ediyorlardı. Bunun üzerine 1857'de, Londra'daki Royal Asiatic Society üyeleri bu sorunu açıklığa kavuşturmak istediler. Yazı çözücülerin en ünlülerini (Rawlinson, Hincks, Talbot ve Oppert) bir sınavdan geçirmek geldi akıllarına. Üç beş ayrıntı dışında, dört çeviri birbirinin bire bir aynısıydı. Bu da yarım yüzyıllık çalışma ve sıkıntıdan sonra, bir zamanlar Grotefend'in çiviyazılarının erişilmez sırrını saklayan o sapasağlam duvarda açtığı gediğin genişleyerek suru yıktığını, böylece kaleyi bütün meraklılara açtığını kanıtlıyordu.



MÖ 3. binyıla ait olan, çiviyazılarıyla dolu bu tablette Sümer edebiyatının kurucu metinlerinden biri olan Enki ve dünyanın kökeni hikâyesi vardır Louvre Müzesi.

Elimizdeki çiviyazısı arşivleri, insanlığın belleğinden silinmiş bu saygıdeğer evrensel kültürü en azından incelememize olanak verdi. Ona dahil olan halkları ve dilleri tanımayı öğrendik. Ardından en az yukarıda anlattığımız kadar zor ve eşsiz bir "tarihsel serüven" yaşayarak, çok eskiden heterojen bir toplumun varolduğunu ve çok önemli bir role sahip olduğunu keşfettik; bu toplumun diliyle (Sümerce) Sami kökenli Akkadca arasındaki fark (bugün böyle söylüyoruz; eskiden "Asurca" denirdi), Çince'yle Fransızca arasındaki fark kadar büyüktür.

İnsanoğlunun belleğinden tamamen silinmiş olan bu iki farklı dilin dilbilgisini ve kelime dağarcığını zor da olsa yeniden kurduk; böylece yavaş yavaş yeryüzüne çıkan bütün çiviyazılı belgeleri sadece okumakla kalmadık, anladık da: Yazılar yaklaşık MÖ 3. binyılın sonuna kadar daha çok Sümerce'dir. Ardından Akkadca ona üstün gelirse de Sümerce, Rönesans'a kadar Latince'nin durumunda olduğu gibi bilgelerin, kültürlü insanların ve din adamlarının dili olarak varlığını korudu.



Çiviyazısı MÖ 3. binyıldan 1. binyıla dek kullanıldı. Sümerce'nin, Akkadca'nın, Hititçe'nin ve Persçe'nin ard arda kayda geçirilmesini sağladı. Eski Pers dilindeki bu yazı soldan sağa doğru okunur. Çevirisi şudur: "Serhas, Büyük Kral, Kralların kralı, Ahamanış Kral Darius'un oğlu." Grotefend de bunun gibi kısa bir yazıyı inceleyerek Serhas, Darius ve Ahamanış (sülalenin kurucusu) gibi özel isimleri (sarıyla boyanmış olanlar), cins isimler olan "kral", "büyük" ve "oğul"dan (beyazlar) ayırabilmişti. O zamanlar yıkılmaz bir kale olan çiviyazısına ilk "girişi" de böyle olmuştu.

Jean Bottéro, Ecole Pratique des Hautes Études'de Özel Araştırmalar Müdürü

Ocak-Mart 2004 No: 22 L'HISTOIRE

Çeviri: Saadet Özen

Mahmud Şevket Paşa

Mahmud Şevket Paşa'nın kanlı bir hükümet darbesi ile başlayan sadareti, yine aynı şekilde 11 Haziran 1913'de Beyazıd Meydanı'nda kendisi ile yaveri İbrahim Bey'in makam otomobili içinde suikastçılar tarafından öldürülmesi ile kanlı bir şekilde sona ermişti.

Cihangir Gündoğdu

Mahmud Şevket Paşa Ağustos 1856'da Bağdat'da doğdu.[1] Babası Bağdat eşrafından eski Basra Vilayeti Müntefik Sancağı mutasarrıfı Kethüzâde[2] Süleyman Bey'dir.[3] Süleyman Bey, Sultan Aziz devrinde (1861-1876) İstanbul'a gelmiş ve dönemin önde gelen aydınları arasında yer almıştır. Namık Kemal ile yakın ilişkiler kuran Süleyman Bey'in yayınlanmış bazı eserleri olduğu rivayet olunmaktadır.[4] Süleyman Bey'in Genç Osmanlılar ve Namık Kemal ile olan ilişkisi, müntefik mutasarrıflığı görevi ile Basra çöllerine sürülmesine neden olmuştur. Süleyman Bey bu görevi sırasında Bağdat'ın ileri gelen ailelerinden Cin Murat Ailesi'nden[5] bir kızla evlenmiştir. Bu evlilikten Mahmud Şevket dışında Numan, Ragıb, Halid, Murat ve Arif Hikmet adlarında beş çocuk daha dünyaya gelmiştir.[6]

Mahmud Şevket Paşa çocukluk yıllarını Bağdat ve Basra'da geçirmiştir. Basra'da ilk eğitimini mahalle mektebinde hatim indirerek yapmıştır. Daha sonra Babası Süleyman Bey tarafından daha iyi eğitim alabilmesi için Bağdat'a gönderilmiştir. Bağdat'da 1869-1871 arasında valilik yapmış ve kentin modernleşmesine katkıları olan Midhat Paşa, Mahmud Şevket Paşa'yı David Sassoon Okulu olarak da bilinen Alliance Israelite[7] okuluna kaydettirmiştir.[8] "Cevval bir ruha sahip olan ve enerjisine daha geniş bir inkişaf sahası arayan küçük Mahmud Şevket asker olmak ister."[9] Süleyman Bey oğlunun bu isteğiyle onu henüz 13 yaşında İstanbul'a gönderir. Paşa 1870'te İstanbul'a gelerek akrabalarının yanına yerleşir. Bir süre Üsküdar Atlamataşı Askeri Rüşdiyesi'nde okuduktan sonra, 1872'de Kuleli Mekteb-i İdadisi'ne başlar.[10] Paşa, Kuleli'de sınıfın başarılı öğrencileri arasında yer almış ve 240 öğrenci arasından sınıf ikincisi olarak mezun olmuştur. İdadiyi başarıyla bitirmesinin ardından 1877'de Mekteb-i Harbiye'ye kayıt olan Mahmud Şevket, Haziran 1879'da Erkân-ı Harbiye Mülâzım-ı Sânîsi olmuş, 2 Temmuz 1882'de Erkân-ı Harbiye Yüzbaşılığı ile Mekteb-i Harbiye'den mezun olmuştur.[11]



Mahmud Şevket Paşa Harbiye'den mezun olduktan sonra Erkân-ı Harbiye-i Umûmîye Dairesi İkinci Şube-si'ne bağlı Telif ve Tercüme Bürosu'nda göreve başlamıştır. Paşa bir taraftan çeviriler yaparken diğer taraftan da Mecmua-i Fünûn-ı Askeriye'ye makaleler yazar. Göreve başlamasından üç ay sonra Arâbî Paşa Ayaklanması patlak verince, Paşa, Mısır'daki ayaklanmayı bastırmak için toplanan askerî kuvvetlerin kurmay heyetine memur edilmiştir. Ancak bir süre sonra İngiltere'nin düzeni sağlaması üzerine Mısır'a asker sevkinden vazgeçilmişti. Bunun üzerine Paşa bir sene kadar kaldığı Girit'ten İstanbul'a dönerek Telif ve Tercüme Bürosu'ndaki görevine devam etmiştir. Bu göreve dönmesinden üç ay sonra Erkânı Harbiye sınıfları öğretmenliğine tayin olmuş ve "Hendese-i Haliye" ve "Cebr-i Alâ" derslerini vermeye başlamıştır.[12]

Mahmud Şevket Paşa bir süre Osmanlı Ordusu'nun yeniden düzenlenmesi amacıyla Mekteb-i Harbiye'ye davet edilen Alman Generali Comlar Freiherr Von der Goltz ile Alman Müşir Kompofner paşaların yardımcılığını yapmıştır.[13] 1883'te Erkânıharp Kolağalığı'na yükseltilmiştir. Goltz Paşa, Mahmud Şevket

Paşa'yı asli görevlerde ve tercüme işlerinde kullanmış ve onun Fransızca'dan çevirdiği "Sefer-i Zâbitâna Mahsus Muhtıra" adlı makalesini Abdülhamid'e sunmuştur. Çeviriyi beğenen Abdülhamid, Paşa'nın rütbesini binbaşılığa yükseltmiştir.[14]

Ordunun bir kısmını Almanya'da üretilmekte olan Mavzer tüfekleriyle donatmak isteyen Abdülhamid, alınacak olan bu tüfeklerin muayenesi için Vidinli Tevfik Paşa başkanlığında bir komisyon kurulmasını emretmişti. Goltz Paşa bu girişimi duyar duymaz Mahmud Şevket Paşa'nın bu komisyona dahil edilmesini sağlamıştır. Paşa Almanya'dayken Mavzer tüfeklerinin üreticisi olan Herr Mavzer'in 7,65 milimetre çapında yeni bir tüfek üzerinde çalıştığını duyunca, bu durumu Abdülhamid'e haber vererek, siparişin küçük çaplı tüfeklere kaydırılması gerektiği tavsiyesinde bulunmuştu. Abdülhamid, bu rapordan bir hayli memnun kalmış ve Paşa'nın rütbesini 29 Mart 1889'da Erkânıharp Kaymakamlığı'na yükseltmişti.[15] Paşa'nın Almanya'daki başarılı çalışmaları Almanya'ya gönderilen muhtelif heyetlerin başkanlığı görevine getirilmesine neden olmuş, 1888'de Almanya'nın Magdeburg şehrinde bulunan Grozon Fabrikası'nda üretilmekte olan seri ateşli toplar ve zırhlı kulelerle icra edilen denemelerde hükümetçe görevlendirilen komisyona başkanlık yapmıştır. Abdülhamid, Paşa'nın Almanya'da yapılan silah denemelerinde hükümeti yüzbinlerce lira borç altına sokacak olan sözleşmeleri engellemesini memnuniyetle karşılamış ve 1889'da rütbesini Erkânı Harbiye Miralaylığı'na yükselterek, Silah Muayene Komisyonu ikinci başkanlığına tayin ettirmiştir.[16] Paşa'nın silah muayene komisyonlarında sergilediği başarılı çalışmalar 17 Nisan 1894'te Fransa'da üretilmekte olan zırhlı kulelerin denenmesi için Miralay Fuad ve Erkânıharp Kaymakamı Mazhar Beyler'den oluşan komisyona başkan olarak atanmasına neden olmuştu.[17] Yurtdışındaki görevi nedeniyle zamanın büyük bir kısmını fabrikaların düzenlediği deneme atışlarına ayıran Paşa, arta kalan zamanlarda bilgilerini bu denemelerde edindiği tecrübelerle harmanlayan makaleler yazar. 1894'te Almanya'daki yoğun çalışmalarından fırsat bularak hazırladığı "Küçük Çaplı Mavzer Tüfeklerine Mahsûs Atlas" adlı makalesi Şakir Paşa tarafından Abdülhamid'e takdim edilmişti. Abdülhamid gerek bu makaleden gerekse Paşa'nın yurtdışında sergilemiş olduğu başarılı çalışmalarından dolayı rütbesini 1894'te miralaylığa yükseltmiştir.[18]



Mahmut Şevket Paşa ve Hareket Ordusu'nun Kurmay Subayları.

Almanya'da kaldığı uzun yıllar ve yoğun çalışma temposu nedeniyle doktorlar kendisine dinlenmesini tavsiye etmişlerdi. Bu tavsiye üzerine Mahmud Şevket Paşa, Erenköy'deki evinde inzivaya çekilmişti. 18 Nisan 1897'de Osmanlı-Yunan Savaşı patlak verince Paşa bu savaşa katılmak istemiş, ancak sağlığı buna izin vermemiştir. Paşa'nın sağlığı 1896'ya gelindiğinde ancak günde bir iki saat çalışmasına müsaade ediyordu. İstanbul'a dönüşü sonrası kendisini tedavi eden Doktor Fişer, masa başı işleri yerine kendisine açık arazide temiz hava teneffüs etmesini tavsiye etmişti. Paşa, doktorunun bu isteğini ger-

çekleştirmek üzere Abdülhamid'den İstanbul'da bir liva kumandanlığı görevi istemiş, ancak gerekli izni alamamıştı.[19] Abdülhamid, Paşa'nın bu isteğini reddetmekle beraber, onu tamamıyla gözden çıkarmayarak Tophane-i Amire'ye memur tayin etmiştir. Paşa Tophane-i Amire'ye tayin olduğu sırada Tophane Müşiri Zeki Paşa ile Abdülahmid'in en nüfuzlu hafiyelerinden Mekâtib-i Askeriye Müfettiş-i Umûmîsi Zülüflü İsmail Paşa arasındaki şiddetli mücadele ve düşmanlık devam etmekteydi.[20] Zülüflü İsmail Paşa, Mahmud Şevket Paşa'yı hiç sevmezdi. Hattâ bir rivayete göre, Abdülhamid'e verilip Yıldız Evrakı içinde bulunan bir jurnalinde Mahmud Şevket Paşa için "Yezid Mahmud sizin için en tehlikeli bir adamdır" dediği iddia edilmektedir. Tophane Müşiri Zeki Paşa ise Zülüflü İsmail Paşa'nın Mahmud Şevket Paşa'ya beslediği düşmanlığı bildiği için kendisini bir yolunu bularak Tophane'ye aldırmıştır.[21]

Mahmud Şevket Paşa Tophane-i Amire'deki görevi dışında 1897'de Nafia Nazırı Mahmud Celâleddin Paşa başkanlığında kurulan bütçe komisyonuyla, daha sonra değişik tarihlerde Zihni ve Ziya paşaların başkanlıklarında kurulan bütçe komisyonlarında üye sıfatıyla görev almıştır. Bu komisyonlardaki görevi sayesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun işleyişini yakından inceleme fırsatını bulmuştur. Paşa bir süre Tophane Tecrübe ve Muayene Dairesi başkan yardımcılığı görevinde bulunduktan sonra, 1898'de aynı dairenin başkanlığına tayin edilmiştir. Bu arada Paşa Yıldız Sarayı'nda Serasker Rıza Paşa başkanlığında toplanan Askeri Komisyon toplantılarına da ara sıra devam etmiştir.[22]

Abdülhamid devrinin en önemli politikalarından birisi de, imparatorluğun değişik noktalarının telgraf hatları ile hükümetin merkezi olan İstanbul'a bağlanmasıdır. Telgraf hatları hızla yayılarak Abdülhamid devrinde hemen hemen her taşra kentine ulaşmış, böylece merkezi hükümet ilk kez taşradaki memurlarıyla doğrudan haberleşme imkânına kavuşmuştu.[23] Abdülhamid merkezi otoriteyi güçlendirmek için bir taraftan Hicaz Şimendüfer Hattı'nı inşa ettirirken diğer taraftan Mekke ile Medine arasında bir telgraf hattı çekmeyi düşünüyordu; ancak bu görev için uygun kimseyi bulamıyordu. Bir süre sonra bu görev için en uygun kişinin bölgeyi iyi bilen Mahmud Şevket Paşa olduğuna karar vermiş ve kendisini 1899'da 200 lira harcırah vererek bu göreve getirmişti.[24] Bu beklenmedik görev Paşa'nın İstanbul'dan sürüldüğü kanısının doğmasına neden olmuş ve kendisinde de büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır.[25] Ancak Abdülhamid'in başkâtibi Tahsin Paşa hatıralarında Paşa'nın "Arap kökenli" olması ve "fünûn-ı askeriyeye" olan hâkimiyeti nedeniyle Hicaz, Mısır, Suriye taraflarında dönen "entrikaları" öğrenmek üzere "gizli bir görevle" buraya gönderildiğini iddia etmektedir.[26] Paşa bu yeni görevi istemeyerek de olsa kabul etmiş, Tecrübe ve Muayene Dairesi subaylarından Yüzbaşı Hacı Mahmud Efendi birlikte, çürük ve yolsuz Mürüvvet vapuruyla bir ay süren bir yolculuğun ardından Cidde İskelesi'ne varmıştır.[27]



Mekke ile Medine arasında yapılacak olan telgraf hattı, Hicaz'ın günlük durumundan İstanbul'u haberdar edeceği için Mekke Şerifi Avnürrefik Paşa ile Ahmet Ratib Paşa'nın çıkarları ile çelişmekteydi. Bu durumdan bir hayli rahatsız olan Avnürrefik Paşa ile Ahmet Ratib Paşa telgraf hattının yapımını engellemişlerdir. Bu koşullar altında Hicaz'da daha fazla durmasının bir anlamı olmadığını düşünen Paşa, İstanbul'a gönderdiği bir telgrafta, hattın Hicaz Valiliği'nce korunmadığını, sabote edenlerin yakalanması yönünde adımlar atılmadığını ve inşaatta çalışanlara çeşitli güçlükler çıkarıldığını bildiriyordu.[28] Hicaz'dan ayrılmayı düşünen Paşa'nın isteğine olumlu cevap gelince elde bulunan inşaat malzemesi Cidde İskelesi'nde depolanmış ve Paşa, Hicaz'dan "hacı" olarak İstanbul'a dönmüştür.[29] Mahmud Şevket Paşa İstanbul'a döner dönmez Hicaz'daki durum hakkında hazırladığı raporu hükümete sunmuştur. Bu rapor Meclis-i Vükela'da okunmak istenmiş ancak Bahriye Nazırı Hasan Paşa: "Ora ahvalinin dil-hırâş olduğu ma'lûmdur. Sûzişli yazıldığı daha baş tarafından anlaşılan bu raporu kıraatle kendimizi nafile yere üzmeyelim" diyerek raporun okunmasına engel olmuştur.[30]

Tophane'deki Tecrübe ve Muayene Dairesi'ndeki görevine geri dönen Paşa ardından, 16 Nisan 1905'te Kosova Valiliği'ne tayin olmuş; Kosova'ya vardığı zaman bölgede hükümet otoritesinin erozyona uğradığını görmüştü. Paşa gece gündüz demeden çalışarak bir taraftan Arnavutluk'daki karışıklıkları yatıştırmaya, Bulgar ve Sırp çetelerinin verdiği zararları engellemeye çalışmıştır; ancak bölgede asayişin hemen sağlanması mümkün görünmüyordu. Paşa'nın göreve atanmasının üzerinden bir yıl geçmiş olmasına rağmen barış sağlanamamıştı.

Mahmud Şevket Paşa'nın ilerleyen yıllarda İttihâd ve Terakkî Cemiyeti'yle olan yakın mesaisi göz önüne alındığında, Kosova Valiliği görevi ve cemiyetin faaliyetleri karşısındaki tutumu önem kazanmaktadır. 1908'de faaliyetlerine hız veren cemiyetin varlığından haberdar olan Paşa, cemiyet erkânına İstanbul'a sızdırılmayacak surette yardımda bulunuyordu. Özellikle Haziran 1908'de Firzovik'de patlak veren olaylar sırasında Paşa, gösterileri bastırmak için şiddet kullanmayarak, dolaylı da olsa toplanan halkın meşrutiyet rejiminin geri getirilmesi talebine destek vermiştir. Paşa meşrutiyet rejimini desteklemiş olmasına rağmen 27 Temmuz 1908'de Goltz Paşa'ya yazdığı bir mektupta, Osmanlı milletinin meşrutiyet ile idare olunacak olgunluk düzeyinde olmadığını belirtiyordu:

> Fakat Türkiye ahvâline vakıf olan bir kimse, Saray hükûmetinin istimal ettiği desâyis ve veliahd ile bilcümle Osmanlı azâ-yı hanedanının tamamen mahpus bir halde bulundurulmalarından dolayı bir gün ihraz edecekleri mevki-i âli için lâzım olan talim ver terbiyeyi iktisab edemedikleri nazar-ı dikkate alınacak olursa her iki usûl-i hükûmeti yekdiğeriyle mukayese edip meşrutiyetin her hâlde idâre-i müstebiddeden daha ziyade vatanı tahlis etmeğe kabiliyeti olduğunu tasdik edeceğine şüphe yoktur. Talebenizin icraatı bu sebepten şâyân-ı takdirdir.[31]

Mektubun son kısmına yer alan "Talebenizin icraatı bu sebepten şâyân-ı takdirdir" cümlesi Meşrutiyet'in ilanı sırasında İttihâdçılara verdiği desteği kanıtlar niteliktedir.

Mahmud Şevket Paşa'nın siyasi hayatıyla özdeşlemiş önemli girişimlerinden birisi orduyu siyasetten uzak tutma çabasıdır. Paşa Meşrutiyet'in ilanı sırasında ordunun siyasete karışmasından ve ordu saflarında disiplinin kaybolmasından rahatsız görünmektedir. Goltz Paşa'ya mektubunun ilerleyen bölümlerinde Paşa ordu-siyaset ilişkisine dair faydacı (pragmatik) bir tutum sergilemekte ve bu tutumunu gerekçelendirmektedir:

> İhtimal ki ordunun bir hareket-i siyâsiyeye iştirâkini bazı kimseler hüsn-i sûretle telâkkî etmeyeceklerdir. Bu doğru olabilir. Fakat harekette süratle bir netice-i kat'iye vermek, alâkadar düvel-i ecnebiyenin müdâhale-i muhtelemesine mâni olmak ve Türkiye'yi bir taksim tehlikesinden kurtarmak için bîçâre, muhakkar millet yalnız başına iş göremezdi. Onun için ordunun ön ayak olması mutlaka lazım geliyordu.[32]

Mahmud Şevket Paşa'ya göre ordunun zorunluluktan kaynaklanan bu müdahalesi haklı olmakla beraber yine de siyasetle uğraşmasını haklı gösteremezdi. Çünkü ordu-siyaset arasındaki ayrım, ordu saflarındaki disiplinin sağlanması için olmazsa olmaz bir şarttı. Mahmud Şevket Paşa ilerleyen yıllarda, siyasetten uzak durmak yerine siyasetin tam göbeğinde yer almayı tercih etmiş ve ileride koşulların gerektirmesi durumunda ordunun siyasete müdahale etmesinin yollarını açık bırakmıştır. Bu tutumunu aynı mektupta gerekçelendirmiştir:

> Fakat mâdem ki artık maksat hâsıl olmuştur, ordudaki itâat-i askeriyeyi ihlâl etmemek için, zâbitan bundan böyle siyaset ile iştigal etmemelidir. Bununla beraber gene müteyakkızâne hareketten geri durmamalıdır. Çünkü vücuda getirdikleri eserin idâre-i sâbıka tarafından tekrar mahv ü harab edilmesi bugün baidü'l-ihtimal değildir[33]

Mahmud Şevket Paşa Meşrutiyet'in ilanından bir süre sonra "icrâ-yı harekete" müsaade etmesinden dolayı cemiyet tarafından ödüllendirilerek Üçüncü Ordu Kumandanlığı'na tayin olunmuştur. Paşa Üsküp'de bulunduğu süre içinde asayişin ve düzenin sağlanması dışında bölgenin kalkınmasına büyük önem vermiştir. Bu amaçla senelik 40.000-50.000 lirayı bayındırlık işlerine harcamış ve Üsküp'de belediyenin varlıklarını 3.000-4.000 liradan 8.000-9.000 liraya yükseltmiştir.[34]


Mahmoud Chevket Pacha Généralissime de l'Armée Libératrice.

Meşruiyet'in ilanından sonra Mahmud Şevket Paşa'nın yükselişi Rumeli Müfettiş-i Umûmîliği Vekâleti görevine tayin olmasıyla devam etmiştir. Paşa'nın hayatının asıl dönüm noktası 31 Mart Ayaklanması'nın (13 Nisan 1909) bastırılması sırasında İstanbul'a Hareket Ordusu Kumandanı olarak girmesidir. Bu tarihten itibaren orduyu siyasetten uzak tutmaya çalışan Paşa'nın kendisi bizzat siyaset sahnesinin en etkili ve yetkili kişisi olacak, ayaklanma sonrası ilan ettiği sıkı yönetim ile baskıcı bir yönetim sergileyecekti. Paşa'nın bu tutumuna dönemin yayın organları da onu efsaneleştirerek katkıda bulunacaklardı. Örneğin *Resimli Kitap* onu ülkeyi büyük bir felaketten kurtaran bir hürriyet kahramanı olarak kitlelere lanse edecek ve kendisine methiyeler düzen yazılar yayınlayacaktı.[35]

Tartışmalar bir yana, Mahmud Şevket Paşa, birçok kimse için "o anın efendisi" ve "devrimin ruhu"nu temsil etmekte[36] ve kimse onun otoritesini sorgulamaya bile cesaret edememektedir. Fransız kadın

gezgin Marcelle Tinayre ile yaptığı bir konuşmada, "Buraya temizlik yapmaya geldim. Bunu tamamlayıncaya kadar çekip gitmeyeceğim" diyen Paşa, gelecek günler ve yıllara dair politikasına ait bazı ipuçları vermektedir.[37] Paşa, 31 Mart Ayaklanması'nın bastırılmasının ardından Hareket Ordusu Kumandanı olarak o kadar güçlüdür ki Abdülhamid'in hal edilmesi girişiminde başrolü oynamaktadır. Abdülhamid'in hal edilmesinin ardından kendisine, Selanik'deki Alatini Köşkü'ne götürecek olan treni bizzat Mahmud Şevket Paşa ayarlamıştır.[38]

Mahmud Şevket Paşa'nın 31 Mart sonrası cemiyet üzerinde giderek artan etkisi *Tanîn* gazetesi yazarlarından Hüseyin Cahit Yalçın'ın tepkisini çekmiş, İttihâd ve Terakkî Cemiyeti'nin sivil unsurlarının askerler karşısındaki bu tutumunu "süt dökmüş kedi" hallerine benzetmiştir.[39] Paşa'nın kendisi de elinde bulundurduğu gücün farkındadır. 6 Eylül 1909'da askeri manevraları izlemek için gittiği Almanya'da Goltz Paşa ile yaptığı görüşmede, Paşa cemiyetten daha kuvvetli bir konumda olduğunu itiraf ediyor, ancak kendisine bir askerî diktatörlük rejimini kurması önerisini ise reddediyordu.[40]

Mahmud Şevket Paşa 31 Mart Ayaklanması'nın bastırılmasının ardından Kanun-ı Esasi'nin yetkilerini ve gücünü sınırlamasına izin vermemiştir. Artık Hareket Ordusu'nun meşruiyetinin temeli olan ayaklanma bastırıldığına göre, Paşa'nın kumandanlığı da sonsuza kadar süremeyecekti. Bu durumda paşa, varlığına yeni bir yasal kılıf bulmak zorunda kalmıştı.

Paşa bu yasal kılıfı kendisini 15 Mayıs 1909'da Birinci, İkinci ve Üçüncü Ordular Genel Müfettişliği'ne atayarak bulabilmiştir.[41] Böylece o zamana kadar Osmanlı Ordu teşkilatı içerisinde bulunmayan bir makam, Mahmud Şevket Paşa'nın isteği üzerine yaratılmış ve meşruiyet krizi bu yolla çözülmeye çalışılmıştır. Bu görev sayesinde Mahmud Şevket Paşa, gerek Harbiye Nazırı'nın gerekse kabinenin denetimi dışında kalmıştır.[42]

31 Mart'ın ardından ortaya çıkan ikili iktidar, siviller ile askerler arasında hem belirli bir çatışmayı hem de zorunlu bir uzlaşmayı gerekli kılmıştı. Hem cemiyet hem de Mahmud Şevket Paşa, ilişkilerinde ölçülü davranmaya ve ortamı germemeye özen gösteriyorlardı. Cemiyet yine de Paşa'yı denetim altına almak için değişik yollara başvuruyordu. Bu amaçla ona sadrazamlık ve Harbiye Nazırlığı teklif edilmiştir; ancak Paşa tüm bu teklifleri kabul etmemiştir. Bir süre cemiyetin ve hükümetin denetimi dışında kalmayı başaran Paşa, 12 Ocak 1910'da Hüseyin Hilmi Paşa kabinesi yerine kurulan Hakkı Paşa kabinesinde Harbiye Nazırlığı görevini kabul ederek bu duruma son vermiştir. Ancak cemiyetin Mahmud Şevket Paşa'yı kontrol altına alma politikası yine ters tepecek ve Paşa kabinede kendi başına bir güç merkezi olmaya devam edecekti. Cemiyet ile Mahmud Şevket Paşa arasındaki iktidar mücadelesi, Hakkı Paşa kabinesinin iktidarda bulunduğu 16 Haziran 1910'da askerî bütçe üzerinde yapılan görüşmeler sırasında doruk noktasına çıkmıştır. Mahmud Şevket Paşa, hükümetin öngördüğü ekonomik reformların aksine ordu bütçesinde "milli güvenlik" gerekçesini öne sürüp artırım istemişti. Maliye Nazırı Cavid Bey'in itirazına rağmen, sivil ve askeri iktidarı karşı karşıya getirecek olan bu tartışmadan bir kez daha Mahmud Şevket Paşa galibiyetle çıkarak ordu bütçesini artıracaktı.[43]

Trablusgarp Savaşı ile başlayan dönem öncesi ve sonrasında Mahmud Şevket Paşa, muhalefetin boy hedefi haline gelmiştir. İtalya, 29 Eylül 1911'de Trablus'daki çıkarları nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu'na savaş açınca, muhalefetin yeterli önlem almamakla suçladığı Hakkı Paşa hükümeti de istifa etmiştir. Muhalefet, Hakkı Paşa kabinesinin Trablusgarb'daki hatalı politikasının baş sorumlusu olarak Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa'yı suçlamıştır, zira Paşa'nın yaptığı askerî düzenlemeler bu bölgenin askerî gücünü zayıflatmış ve muhtemel bir İtalyan saldırısı karşısında Trablus'u savunmasız halde bırakmıştı.[44] Hakkı Paşa kabinesinin istifa etmesinin ardından 30 Eylül 1911'de iktidara gelen Said Paşa kabinesinde Harbiye Nazırlığı görevi tekrar Mahmud Şevket Paşa'ya verilmiştir. Said Paşa kabinesinin iktidarda bulunduğu sırada muhalefet, İtalya'nın Trablusgarb'ı Mahmud Şevket Paşa'nın gaflet ve müsamahası sayesinde işgal ettiğini iddia etmiştir.

Dış politikada bu gelişmeler yaşanırken içeride muhalefet var gücüyle cemiyete saldırmaya devam etmiştir. İttihâd ve Terakkî karşıtı subaylar Halaskâr Zabitan Grubu, Nigehbân-ı Hürriyet ve Hıfz-ı Vatan adında değişik muhalif gruplar kurmuş, Said Paşa'nın derhal istifa etmesi talep edilmektedir. Mahmud Şevket Paşa'nın ordu içindeki bu muhalif grupları, özellikle de Halaskâr Zabitan Grubu'nun faaliyetlerini engelleme çabaları işe yaramamıştır. Cemiyet için tek bir yol kalır, o da Mahmud Şevket Paşa'yı istifaya ikna ederek yeni bir kabine kurmak. Böylece hem muhalifler susturulacak hem de cemiyetin bir engel olarak gördüğü Mahmud Şevket Paşa engeli ortadan kaldırılacaktı. Paşa ya kendi isteğiyle istifa edecek ya da istifaya zorlanacaktı. Cemiyet aslında onun iktidar dizginlerini kolay kolay bırakmayacağını bildiği için, Levazım Reisi İsmail Hakkı Paşa'yı hedef alan suiistimal dedikoduları ile ilgili önergeyi devreye sokup Mahmud Şevket Paşa'yı istifaya

zorlamaya düşünüyordu.[45] Aslında cemiyetin Mahmud Şevket Paşa'yı, meşhur "istihzah olayı" sırasında gözden çıkardığı ortaya çıkmıştı.[46] Trablusgarb Savaşı'nın devam ettiği sırada yaşanan istizah olayında cemiyet, Mahmud Şevket Paşa aleyhinde verilen soru önergesine imza koymuş, mecliste süren tartışmalar sırasında muhaliflerce paşaya yöneltilen diktatörlük suçlamaları karşısında seyirci kalmıştı. Paşa sonunda 9 Temmuz 1912'de istifa etmek zorunda kalmıştır.

Paşa'nın istifasının ardından Harbiye Nazırlığı görevi ilk önce Nazım Paşa'ya daha sonra Abdullah ve Mahmut Muhtar Paşalar'a teklif edilmiş, kimse bu görevi kabul etmemiştir. 16 Temmuz 1912'de Harbiye Nazırlığı görevini vekâleten yürütmekte olan Hurşid Paşa'nın istifasının ardından Said Paşa da istifa etmiştir. Said Paşa kabinesinin iktidardan düşmesi muhalefet açısından bir başarı sayılmıştır. İttihâd ve Terakkî Cemiyeti ise Mahmud Şevket Paşa'yı istifa ettirip muhalefetin tepkisini yumuşatmayı planlarken elindeki iktidardan olmuştu.

Mahmud Şevket Paşa, Said Paşa kabinesi yerine kurulan Gazi Ahmet Muhtar Paşa ve Kâmil Paşa kabineleri sırasında pek fazla ortalıkta görünmemektedir. 8 Ekim 1912'de Balkan Savaşı'nın patlak vermesi ve bu savaş sonucu Edirne'ye kadar Osmanlı'nın Avrupa'daki toprakları ve Ege Adaları'nın kaybedilmesi nedeniyle, Gazi Ahmet Muhtar Paşa hükümeti, yerini Kâmil Paşa hükümetine bırakmıştır. Kâmil Paşa hükümeti de kötü gidişatı durduramamıştır. Halk nezdinde Kâmil Paşa kabinesine olan güvenin hızla bitme noktasına geldiği bir sırada, İttihâd ve Terakkî Cemiyeti 23 Ocak 1913'de Babıâli Baskını olarak bilinen hükümet darbesi ile Kâmil Paşa hükümetini devirmiş ve yerine Mahmud Şevket Paşa'nın sadaretinde yeni bir hükümet kurmuştur. Kurulan yeni kabinede Mahmud Şevket Paşa hem sadrazam; hem de Harbiye Nazırıdır.



Mahmud Şevket Birinci Ferik / Kosova Valisi.

23 Ocak 1913'de yapılan Babıâli Baskını ile 4 ay 19 gün sürecek bir dönem, kanlı bir hükümet darbesi ile böylece başlamış oluyordu. Mahmud Şevket Paşa kabinesinin en önemli özelliği ağırlıklı olarak İttihâdçı bakanlardan oluşmasıydı. Paşa'nın kendisi İttihâdçı olmasa da İttihâdçı eğilimleri ile bilinmekteydi. Zaten Paşa'nın kendisi de hiçbir zaman bu eğilimini saklamamış, meclis de yaptığı bir konuşma esnasında "...Bendeniz, bunu açıkça söylüyorum, İttihâd ve Terakkî Fırkası programını kabul etmişimdir. İtikadım böyledir. Hürriyet ve İtilâf'ın programını okudum. Onu kabul etmiyorum" diyerek cemiyetten yana olan eğilimini açıkça ortaya koymuştur.[47] Ancak sadareti süresince önceki deneyimlerinin ışığında İttihâdçılar'la daha dengeli bir ilişki kurmaya çalışmış, hatta dönem dönem sert çıkışlarda bulunmuştur.[48] Mahmud Şevket Paşa'nın kanlı bir hükümet darbesi ile başlayan sadareti yine aynı şekilde 11 Haziran 1913'de Beyazıd Meydanında kendisi ile yaveri İbrahim Bey'in makam otomobili içinde suikastçılar tarafından öldürülmesi ile kanlı bir şekilde sona ermiştir.

Cihangir Gündoğdu,
Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü, Araş. Gör.

MAHMUD ŞEVKET PAŞA'NIN ESERLERİ

Jean Dupuis. *Logaritma Cedâvili Risâlesi*, çev: Mahmud Şevket Paşa, İstanbul: Karabet Matbaası, 1890.
Fenn-i Esliha, İstanbul: Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Hazret-i Şâhâne Matbaası, 1885.
Comlar Freiherr Von Der Goltz. *Zâbitâna Mahsûs Muhtıra*, çev: Mahmud Şevket Paşa, İstanbul: Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Hazret-i Şâhâne Matbaası, 1889.
Küçük Çaplı Mavzer Tüfengleri Risâlesi, İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1894.
Küçük Çaplı Mavzer Tüfeklerine Mahsûs Atlas, İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1893.
Mükerrer Ateşli Tüfekler, İstanbul: Karabet Matbaası, 1891.
Alphons Karr. *Ihlamurlar Altında*, çev: Mahmud Şevket Paşa, İstanbul: Kasbar Matbaası, 1893.
Sue Eugéne. *Muhabbet Çocukları*, çev: Mahmud Şevket Paşa, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1884.
Abbé Prévost. *Manon Lescaut*, çev: Mahmud Şevket Paşa, İstanbul: İstanbul Mekteb-i Sanayi-i Şâhâne Matbaası, 1880.
Asâkir-i Şâhâne'nin Piyâde Sınıfına Mahsûs 87 Modeli Mükerrer Ateşli Mavzer Tüfengi, İstanbul: Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Şâhâne Matbaası, 1887.
Devlet-i Osmâniye' nin Bidâyet-i Te'sisinden Şimdiye Kadar Osmanlı Teşkilât-ı ve Kıyâfet-i Askeriyesi, İstanbul: Mekteb-i Harbiye Matbaası, 1901-1902.
Hendese-i Mücesseme, (y.y.: t.y.)
9.5 mm'lik Mavzer Tüfengleri Risâlesi, (y.y.:t.y.)

Mahmud Şevket Paşa

1 *Mücahid-i Hürriyet Mahmud Şevket Paşa ve Hareket Ordusu*, (İstanbul: Matba-i Artin Asaduryan ve Mahdumları, 1327), s. 5; "Merhûmun Terceme-i Hali," *Tanîn*, No. 1629, , 7 Receb 1331, 30 Mayıs 1329, 12 Haziran 1913, s. 1; Mahmud Kemal İnal. *Osmanlı Devrinde Sadrazamlar*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 19,69), s. 1869; İbrahim Alaettin Gövsa. *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, (İstanbul: Yedigün Neşriyat, 1961), s. 237; Zekeriya Türkmen. *Osmanlı Meşrutiyetinde Ordu Siyaset Çatışması*, (İstanbul: İrfan Yayınevi, 1999), s. 135; Ahmet Turan Alkan. *İkinci Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, (İstanbul: Ufuk Kitapları, 2001), s. 235; Turan Tuyan. *Mahmud Şevket Paşa*, (İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Bitirme Tezi, 1951), s. 1.

2 Ailenin "Kethüdazâde" unvanının nereden geldiği tam olarak bilinmemektedir. Bir iddiaya göre aile reisi Kethüda Hacı Talip Ağa Bağdat valilerinden birine kâhyalık ettiği için kendisine bu unvan verilmiştir. Bu iddia için bkz: Ziya Şakir. *Mahmud Şevket Paşa*, (İstanbul: Muallim Fuat Gücüyener Anadolu Türk Kitap Deposu, 1943), s. 11.

3 "Büyük Kumandan Mahmûd Şevket Paşa Hazretleri'nin Hayât-ı Faâliyeti," *Tanîn*, No. 1635, 13 Receb 1331,4 Haziran 1329, 18 Haziran 1913, Çarşamba, s. 3; Glen W. Swanson. *Mahmud Şevket Paşa and the Defense of the Ottoman Empire: A Study War and Revolution During the Young Turk Period*, (Indiana University, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1970), s. 3; Kemal Yakut. *Mahmud Şevket Paşa ve Dönemi*, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1998), s. 10

4 Ziya Şakir. *Mahmud Şevket Paşa*, s. 11.

5 Cin Murat Ailesi de Bağdat'ın ileri gelen ailelerinden olup Sultan Dördüncü Murat'ın Bağdat'ı feth ettiği sırada beraberine Anadolu'dan Bağdat'a getirdikleri Türklerdendir. Cin Murat Ağa fetihten sonra Bağdat İhtisap Ağalığı'na tayin edilmişti.

6 "Büyük Kumandan Mahmûd Şevket Paşa Hazretleri'nin Hayât-ı Faâliyeti," *Tanîn*, No. 1635, 13 Receb 1331, 4 Haziran 1329, 18 Haziran 1913, Çarşamba, s. 3.

7 Alliance Israélite Universelle okulları Avrupa, Kuzey Afrika ve Osmanlı İmparatorluğu topraklarında bulunan Yahudilerin korunması amacıyla 1860 yılında Parisli altı Yahudi tarafından kurulmuştur. Yahudi çocukları dışında diğer dini gruplardan gelen kimseler bu okullara alınmamaktaydı. Mahmud Şevket Paşa'nın Bağdat Alliance Israélite Universelle okulunda okuduğuna dair kesin bir kayıt bulunmamasına rağmen, kendisinin çeviri yapabilecek derecede iyi Fransızca ve Almanca biliyor olması, bu okulda öğrenim görmüş olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Alliance Israélite Universelle okulları hakkında daha fazla bilgi için bkz: http://www.jewishencyclopedia.com

8 Ali Haydar Mithat. *Hâtıralarım: 1872-1946*, İstanbul: Güler Basımevi, 1946), s. 247; Glen W. Swanson. *Mahmud Şevket Paşa and the Defense of the Ottoman Empire: A Study of War and Revolution During the Young Turk Period*, Indiana: Indiana University, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1970, ss. 4-5; Kemal Yakut. *Mahmud Şevket Paşa ve Dönem, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1998, s. 12.

9 Ziya Şakir. *Mahmud Şevket Paşa*, s. 13.

10 "Mahmud Şevket Paşa," *Resimli Kitap*, No. 8, Nisan 1325, s. 748; "Mahmûd Şevket Paşa Merhûm," *Servet-i Fünûn*, No. 1150, 6 Haziran 1329, s. 132; Ziya Şakir. *Mahmud Şevket Paşa*, s. 13.

11 "Büyük Kumandan Mahmûd Şevket Paşa Hazretleri'nin Hayât-ı Faâliyeti," *Tanîn*, No. 1635, 13 Receb 1331, 4 Haziran 1329, 18 Haziran 1913, Çarşamba, s. 3; "Merhumun Terceme-i Hali," *Tanîn*, No. 1629, 7 Receb 1331, 30 Mayıs 1329, 12 Haziran 1913, Perşembe, s. 1.

12 "Büyük Kumandan Mahmûd Şevket Paşa Hazretleri'nin Hayât-ı Faâliyeti," *Tanîn*, No. 1635, 13 Receb 1331, 4 Haziran 1329, 18 Haziran 1913, Çarşamba, s. 3; "Mahmud Şevket Paşa," *Resimli Kitap*, No. 8, Nisan 1325, s. 748; "Mahmûd Şevket Paşa Merhûm," *Servet-i Fünûn*, No. 1150, 6 Haziran 1329, s. 132; *Mücahid-i Hürriyet Mahmud Şevket Paşa ve Hareket Ordusu*, ss. 6-7; "Merhumun Terceme-i Hali," *Tanîn*, No. 1629, 7 Receb 1331, 30 Mayıs 1329, 12 Haziran 1913, s. 1.

13 *Mücahid-i Hürriyet Mahmud Şevket Paşa ve Hareket Ordusu*, ss. 6-7; *age.*, "Merhumun Terceme-i Hali," *Tanîn*, No. 1629, 12 Haziran 1913, 7 Receb 1331, 30 Mayıs 1329, s. 1.

14 Ziya Şakir. *Mahmud Şevket Paşa*, s. 16; "Büyük Kumandan Mahmûd Şevket Paşa Hazretleri'nin Hayât-ı Faâliyeti," *Tanîn*. No. 1635, 13 Receb 1331, 4 Haziran 1329, 18 Haziran 1913, Çarşamba, s. 3.

15 "Mahmud Şevket Paşa," *Resimli Kitap*, No. 8, Nisan 1325, s. 748; "Mahmûd Şevket Paşa Merhûm," *Servet-i Fünûn*, No. 1150, 6 Haziran 1329, s. 132; Ziya Şakir. *Mahmud Şevket Paşa*, s. 20; "Merhûmun Terceme-i Hâli," *Tanîn*, No. 1629, 7 Receb 1331, 30 Mayıs 1329, 12 Haziran 1913, s. 1.

16 "Büyük Kumandan Mahmûd Şevket Paşa Hazretleri'nin Hayât-ı Faâliyeti," *Tanîn*, No. 1635, 13 Receb 1331, 4 Haziran 1329, 18 Haziran 1913, Çarşamba, s. 3; Ziya Şakir. Mahmud Şevket Paşa, s. 21.

17 "Büyük Kumandan Mahmûd Şevket Paşa Hazretleri'nin Hayât-ı Faâliyeti," *Tanîn*, No. 1635, 13 Receb 1331, 4 Haziran 1329, 18 Haziran 1913, Çarşamba, s. 3; *Mücahid-i Hürriyet Mahmud Şevket Paşa ve Hareket Ordusu*, s. 8; "Merhûmun Terceme-i Hâli," *Tanîn*, No. 1629, 7 Receb 1331, 30 Mayıs 1329, 12 Haziran 1913, s. 1.

18 "Büyük Kumandan Mahmûd Şevket Paşa Hazretleri'nin Hayât-ı Faâliyeti," *Tanîn*, No. 1635, 13 Receb 1331, 4 Haziran 1329, 18 Haziran 1913, Çarşamba, s. 3; Ziya Şakir. *Mahmud Şevket Paşa*, s. 23.

19 Ziya Şakir'e göre Abdülhamid'in Mahmud Şevket Paşa'yı bu göreve atamamasının en büyük nedeni silah alımları esnasında çıkarları sekteye uğrayan saray çevresinin girişimleriydi. Ziya Şakir. *Mahmud Şevket Paşa*, s. 25. Aynı iddiaya 18 Haziran 1913 tarihli Tanîn gazetesinde de yer verilmiştir.

20 Ziya Şakir. *Mahmud Şevket Paşa*, s. 25.

21 "Büyük Kumandan Mahmûd Şevket Paşa Hazretleri'nin Hayât-ı Faâliyeti," *Tanîn*, No. 1635, 13 Receb 1331, 4 Haziran 1329, 18 Haziran 1913, Çarşamba, s. 3.

22 *age.*, s. 3.

23 Erik Jan Zürcher. *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2000), ss. 119-120.

24 BOA, İrâde-i Hususîye, Genel No. 159, Hususî No. 32, 17.Ra.1319.

25 *Tanîn* gazetesinde yayınlanan biyografi ile Ziya Şakir'in kitabında bu görev saray çevresindeki çıkar gruplarının Mahmud Şevket Paşa'nın önünü kesmek için tezgâhladıkları bir oyun olarak lanse edilmiştir. "Büyük Kumandan Mahmûd Şevket Paşa Hazretleri'nin Hayât-ı Faâliyeti," *Tanîn*, No. 1635, 13 Receb 1331, 4 Haziran 1329, 18 Haziran 1913, Çarşamba, s. 3; Ziya Şakir. *Mahmud Şevket Paşa*, s. 28; "Mahmud Şevket Paşa," *Resimli Kitap*, No. 8, Nisan 1325, s. 749.

26 Tahsin Paşa. *Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1990), s. 400.

27 BOA, İrâde-i Hususîye, Genel No. 166, Hususî No. 37, 22.Ra.1319.

28 Kemal Yakut. *Mahmud Şevket Paşa ve Dönemi*, s. 23.

29 "Büyük Kumandan Mahmûd Şevket Paşa Hazretleri'nin Hayât-ı Faâliyeti," *Tanîn*, No. 1635, 13 Receb 1331, 4 Haziran 1329, 18 Haziran 1913, Çarşamba, s. 3.

30 *age.*, s. 3.

31 Tahsin Paşa. *Yıldız Hatıraları*, s. 369.

32 *age.*

33 *age.*

34 "Büyük Kumandan Mahmûd Şevket Paşa Hazretleri'nin Hayât-ı Faâliyeti," *Tanîn*, No. 1635, 13 Receb 1331, 4 Haziran 1329, 18 Haziran 1913, Çarşamba, s. 4.

35 "Mahmud Şevket Paşa," *Resimli Kitap*, No. 8, Nisan 1325, s. 748.

36 Marcelle Tinayre. *Bir Kadın Gezgin Tinayre'nin Günlüğü: Osmanlı İzlenimleri ve 31 Mart Olayı*, çev: Engin Sunar, (İstanbul: Show Kitap, 1998), ss. 121-122.

37 *age.*

38 Yavuz Selim Karakışla. *Exile Days of Abdülhamid II in Salonica (1909-1912) and Confiscation of His Wealth*, (Boğaziçi Üniversitesi, Yayınlanmamış Master Tezi, 1992), s. 17.

39 Hüseyin Cahit Yalçın. *Siyasal Anılar*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000), s. 179.

40 Glen Swanson. *Mahmud Şevket Paşa and the Defense of the Ottoman Empire: A Study of the War and Revolution During Young Turk Period*, s. 79.

41 BOA, İrâde-i Askeriye, Genel No. 97, Hususî No. 35, 27.R.1327.

42 Feroz Ahmad. *İttihat ve Terakki: 1908-1914*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1995), s. 71.

43 *age.*, s. 96; Glen Swanson. *Mahmud Şevket Paşa and the Defense of the Ottoman Empire: A Study of the War and Revolution During Young Turk Period*, ss. 82-83.

44 Ziya Şakir. *Mahmud Şevket Paşa*, ss. 84-85; Kemal Yakut. *Mahmud Şevket Paşa ve Dönemi*, s. 155.

45 Tarık Zafer Tunaya. *Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt III: İttihat ve Terakki*, (İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1989), ss. 136-137.

46 İstizah olayı Dersim Mebusu Lütfi Fikri Bey'in polis tarafından zorla emniyet müdürlüğüne götürülmek istenmesi üzerine patlak vermiş. İstizah olayı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Tarık Zafer Tunaya. *Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt III: İttihat ve Terakki*, ss. 123-124.

47 Tarık Zafer Tunaya. *Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt III*: İttihat ve Terakki, s. 137.

48 Örneğin Mahmud Şevket Paşa Balkan devletleri ile bir barış antlaşması girişimine engel olmak isteyen Halil Menteş ve Talat Beyleri "yarım âlimlikle" ve "mahdûd fikirlilikle" suçlamıştır. Bu örnek için bkz: *Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa'nın Günlüğü*, (İstanbul: Arba Yayınları, 1998), s. 18.

Mahmud Şevket Paşa Suikastı

Babıâli Baskını sonrasında İttihâd ve Terakkî Cemiyeti muhaliflerinin bir kısmı, Mahmud Şevket Paşa hükümeti tarafından ikna edilerek yurtdışına gönderilmiş, geri kalan muhalifler ise yeraltına çekilerek yeni bir hükümet darbesi için uygun koşulların olgunlaşmasını beklemeye başlamışlardı. Edirne'de savaşın Mahmud Şevket Paşa kabinesi aleyhine gelişmesini fırsat bilen çeşitli muhalif gruplar, bir hükümet darbesi yapmak üzere yeniden hazırlıklara başlamışlardı. Bu gruplardan en etkili ve örgütlüsü olan Prens Sabahaddin grubu, "Taklîb-i Hükûmet" adıyla anılan bir hükümet darbesini örgütleyip uygulama aşamasına geldiği sırada, İstanbul Muhafızlığı'nın etkili çalışması sonucu ortaya çıkarılmış ve birçok grup üyesi tutuklanmıştı. Mahmud Şevket Paşa kabinesine karşı girişilen bu ilk örgütlü hükümet darbesi girişiminin başarısızlığa uğramasının ardından, geride kalan muhaliflerden Hürriyet ve İtilaf Fırkası mebuslarından Gümülcineli İsmail, Kürd Şerif Paşa'nın özel katibi Pertev Tevfik Bey, Damad Salih Paşa, Prens Sabahaddin, Dr. Kemal Midhat, Çerkes Kazım, eski Polis Müdür-i Umûmîsi Kısmı Siyasi Müdürü Muhib Bey ve diğer bazı muhalifler Mahmud Şevket Paşa, Talat Bey, İstanbul Muhafızı Cemal Bey, Polis Müdürü Azmi Bey, Emanuel Karasu ile Nesim Ruso Efendilerin öldürülmelerini de içeren çok daha kanlı bir hükümet darbesinin hazırlıklarına başlamışlardı.

Uzun süren hazırlıkların ardından, beş suikast grubu oluşturulmuştu. Bu suikast gruplarından birincisi Nazmi, Ziya, Topal Tevfik, Abdullah Safa, Bahriyeli Şevki, Mülazım Mehmed Ali, Paşazâde Abdurrahman ile Cevad'dan oluşmaktaydı. Bu grubun görevi, 11 Haziran 1913 Çarşamba sabahı Harbiye Nezaretinden Babıâli'ye giden Mahmud Şevket Paşa'yı makam otomobilinin içinde öldürmekti. Suikast gününün gecesi, Mahmud Şevket Paşa Hârbiye Nezâreti'ndeki odasında gece geç saatlere kadar çalışmış olduğu için Üsküdar'daki evine gitmemiş ve odasında bulunan tahta bir karyolada yatmıştı. Mahmud Şevket Paşa sabah kalktıktan sonra bir süre nezaret işleri ile meşgul olmuş ve müsteşar Fuad Bey'e bazı askerî konular hakkında çeşitli emirler vermişti. Bir süredir suikastçıları yakından takip ettirmekte olan İstanbul Muhafızı Cemal Bey ise, suikast sabahı Mahmud Şevket Paşa'dan bazı emirleri şahsen almak ve yaverlere Babıâli'ye gidip gelirken daha dikkatli davranmaları ge-

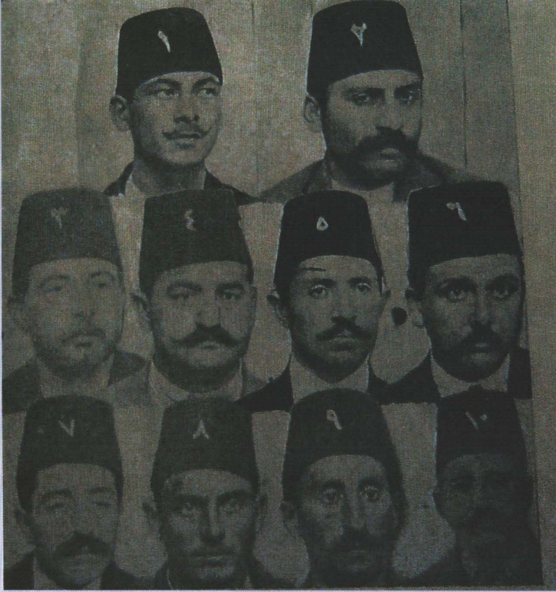


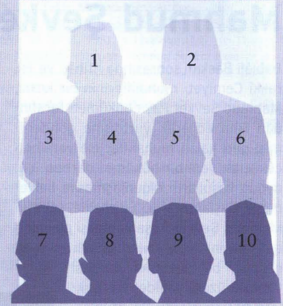
rektiğini söylemek üzere Hârbiye Nezâreti'ne gitmişti. Cemal Bey, gereksiz bir telaşa neden olmamak için, Mahmud Şevket Paşa'ya bugünlerde bazı suikastlar yapılacağından söz edildiğini, belki yarın öbür gün buna engel olmak için bazı tutuklamalar yapmaya mecbur kalacağını, İstanbul'da emniyet ve asayişin muhafazası ve huzur ve güvenin sağlanması için her türlü güvenlik önleminin alınmış olduğunu söylemişti. Alınan tüm bu tedbirlere rağmen yine de bazı münferit suikastların tamamen engellenemeyebileceği uyarısını da yapmış ve Paşa'ya yolda dikkatli davranması tavsiyesinde bulunmuştu. Paşa, Cemal Bey'in söylediklerini dinledikten sonra büyük bir sükûnet içinde: "Adam! İş olacağına varır. Ne yapalım? Elhük-mü-lillah" demişti. Bunun üzerine, Cemal Bey, Mahmud Şevket Paşa'dan izin alarak odadan ayrılmıştı.

Bahriyeli Şevki, Nazmi, Topal Tevfik, ve Ziya suikasttan bir gün önce bir araya gelmiş ve ertesi günü Beyazıd Meydanı'nda suikast için buluşmak üzere sözleşmişlerdi. Çarşamba sabahı suikastçılar önceden sözleşmiş oldukları gibi saat on buçukta Beyazıd Meydanı'na gelerek, bir süre aralarında görüşmüşlerdi. Daha sonra, Paşa'nın Hârbiye Nezâreti'nden çıkmasını beklemek üzere, arka sokaklarda ayrı ayrı dolaşmaya başlamışlardı. Mahmud Şevket Paşa, her gün olduğu gibi saat ona kadar Hârbiye Nezâreti'nde çalıştıktan sonra, Babıâli'ye gitmek üzere hazırlıklara başlamıştı. Bu sırada Paşa'nın şoförü İsmail Bey, adet olduğu üzere, her günkü gibi otomobili saat ona doğru Hârbiye Nezâreti'nin önündeki binek taşının kenarına çekip, beklemeye başlamıştı.

Bir süre sonra, Mahmud Şevket Paşa, yanında yaverleri Yüzbaşı Eşref ve Bahriye Mülazımı İbrahim Beyler ile birlikte Hârbiye Nezâreti'nden çıkarak otomobile binmişti. Paşa arabaya biner binmez her gün olduğu gibi otomobilin sağ tarafına oturmuş, soluna Yaveri Yüzbaşı Eşref, karşısındaki koltuğa da diğer Yaveri Bahriye Mülazımı İbrahim Bey oturmuştu. Otomobilin ön tarafında şoför İsmail Bey'in yanında ise Mahmud Şevket Paşa'nın Ağası Kâzım Ağa ile onun yanında da şoför muavini Mehmed oturuyordu. Mahmud Şevket Paşa'nın otomobili Hârbiye Nezâreti'nden çıktıktan sonra, her günkü güzergahı olan Beyazıd Meydanı'ndan tramvay yolu ile Divan Yolu'na doğru çıkacaktı.

Bu sırada, Topal Tevfik, Beyazıd Meydanı'nın şehremanetince istimlâk edilip yıkılmış olan bir evin toprak enkazı üzerine çıkıp, Mahmud Şevket Paşa'nın saat onbiri yirmi geçe Hârbiye Nezâreti'nin büyük kapısından çıktığını görmüş ve arkadaşlarına önceden kararlaştırdıkları özel bir işaretle bunu hemen haber



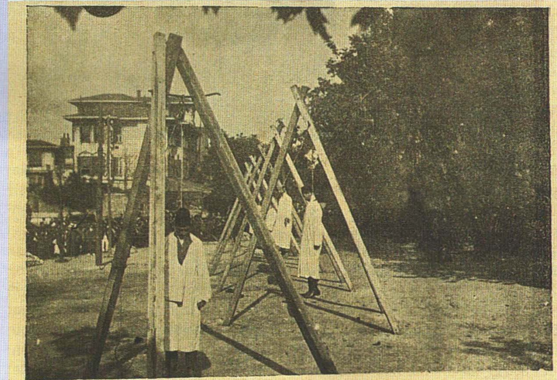


Mahmud Şevket Paşa suikastini gerçekleştirenler.
Servet-i Fünûn, No: 1151, s. 165.

1) Jandarma Kemal,
2) Abdullah Sata,
3) Muhib Bey,
4) Ziyâ'nın Kareşi Hakkı,
5) Yüzbaşı Çerkes Kazım,
6) Bahriyeli Şevki,
7) Mûlazum Mehmed Ali,
8) Cevad,
9) Topal Tevfik,
10) Ziyâ.

vermişti. Önceden yapılmış olan plan gereği, Paşa'nın otomobili suikastçıların kullanmakta olduğu bir başka otomobil tarafından yolun zaten daralmakta olduğu Saka Çeşmesi önünde kesilecek ve otomobil durmak zorunda kalır kalmaz Mahmud Şevket Paşa sağdan soldan çapraz ateşe tutulacaktı. Suikastçılar, otomobillerini sabah erkenden Saka Çeşmesi'nin sağ tarafına çekerek, beklemeye koyulmuşlardı.

Tamir edilmekte olan yolun üzerinde beklemekte olan bu otomobil, Mahmud Şevket Paşa'nın şoförü İsmail Bey'in hemen dikkatini çekmişti. Otomobil yolun kenarına park etmişti, otomobilin şoförü Paşazâde Abdurrahman da garip garip Paşa'nın otomobiline doğru bakıyordu. İsmail Bey, Paşazâde Abdurrahman Bey'i hemen tanımış ancak tuhaf bakışlarını pek önemsememişti. Paşa'nın otomobili bozuk yolda yavaş yavaş ilerlerken, birden karşısına önünde zikreden dervişlerin bulunduğu Gedikpaşalı Saraylı Hanım'ın cenaze alayı çıkıvermişti. Cenazenin kalabalığı Paşa'nın otomobilinin geçişine engel olunca, şoför İsmail Bey cenazenin yan tarafından ağır ağır geçmek istemiş, ancak Mahmud Şevket Paşa otomobilin arka tarafında bulunan telefon ahizesini kaldırarak şoför İsmail Bey'e, "Oğlum, cenazeye hürmet edip, biraz bekleyelim" demişti. Mahmud Şevket Paşa'nın otomobili yolun ortasında durmuş ve cenazeye hürmeten yol vermişti. Saka Çeşmesi'nin yanında beklemekte olan otomobilin yanında bulunan suikastçılardan Nazmi arka taraftan, Ziyâ, Topal Tevfik ve Mülazım Mehmed Ali de ön taraftan Mahmud Şevket Paşa'nın otomobiline bir anda kurşun



"Beyazıd Meydanı'nda hükm-i idamları icrâ edilen Mahmud Şevket Paşa'nın katilleri."

yağdırmaya başlamışlardı. Atılan ilk kurşunlardan biri Mahmud Şevket Paşa'nın sağ yanağına isabet etmişti. Seryaver Eşref Bey, ilk önce tabanca seslerini her zamanki gibi patlayan motor sesine benzettiğinden önce pek önemsememiş, ancak Paşa'nın vücudundan kanlar akmakta olduğunu görünce, suikastçılara karşılık vermek üzere telaşla Paşa'nın tabancasını da çekerek, hemen otomobilden dışarı atlamıştı. Suikastçıların tabancalarından çıkan kurşunlardan biri, Kâzım Ağa ile İsmail Bey'in kulaklarının arasından geçip, arkası onlara dönük olarak oturmakta olan Bahriye Mülazımı İbrahim Bey'in kafasına saplanmıştı.

Tabancalar birbiri ardınca ateşlendikten ve Mahmud Şevket Paşa ile yaveri İbrahim Bey vurulduktan sonra, suikastçılardan Nazmi, Ziyâ, Paşazâde Abdurrahman ve Cevad, hemen Saka Çeşmesi'nin yanında bekleyen otomobile binerek Aksaray'a doğru kaçmışlardı. Topal Tevfik ise, otomobilde bulunan Eşref Bey ve Kâzım Ağa'nın diğer suikastçıları takip etmesini fırsat bilerek, Paşa'nın otomobilinin kapısını açmış ve revolverini hâlâ hayat belirtileri göstermekte olan Paşa'nın şakağına boşaltıvermişti. Halkın silah sesleri sonucu korkup dağılmasını fırsat bilen Topal Tevfik, daha sonra revolverini otomobilin basamağına bırakarak, Gedik Paşa'ya doğru kaçmaya başlamış, ancak polis memuru İsmail Hakkı Efendi'nin ısrarlı takibi sonucu, Çakır Ağa Hanı'nın tuvaletinde gizlenirken yakalanmıştı. Diğer suikastçılar ise Aksaray yolu ile sur dışına çıktıktan sonra her biri değişik noktalara dağılmıştı. Suikastın elebaşılarından Mülazım Mehmed Ali, Bahriyeli Şevki ile Çerkes Kazım, Beyoğlu'nda Pire Mehmed Sokağı'nda bir numaralı apartmanda bulunan ve "gizli cemiyet"in toplantılarının yapıldığı eve sığınmışlardı.

Suikast sonrasında, Mahmud Şevket Paşa'nın şoförü İsmail Bey, ortalık sakinleşir sakinleşmez otomobili hemen geri çevirip Hârbiye Nezâreti'ne getirmişti. İsmail Bey otomobili Hârbiye Nezâreti'ne getirdiği zaman, Mahmud Şevket Paşa henüz ölmemişti. Kazım Ağa, Paşa'yı yaralı halde kucaklayıp Şûrâ-yı Askerî Dâiresi'ne çıkarmıştı. Paşa Şûrâ-yı Askerî Dairesi'ne çıkarıldıktan sonra doktorlar tarafından hemen gerekli müdahaleler yapılmış ancak kurtarılamayarak oracıkta hayata gözlerini yummuştu. Paşa'nın yaveri Bahriye Mülazımı İbrahim Bey ise olay yerinde can vermişti. Suikastın ertesi günü Paşa ile yaveri Bahriye Mülazımı İbrahim Bey, İstanbul Muhafızı Cemal Bey'in düzenlediği gösterişli bir cenaze alayının ardından Hürriyet-i Ebediye Tepesi'nde toprağa verildiler.





Harbiye'deki Askeri Müze'de bulunan Mahmud Şevket Paşa'nın Otomobili. Mahmud Şevket Paşa suikastinde kullanılmış olan tabancalardan bazıları.

Mahmud Şevket Paşa suikastı sonrasında, İstanbul Muhafızlığı suikastçılardan Çerkes Kâzım, Bahriyeli Şevki ve Mülazım Mehmed Ali'nin Beyoğlu'nda Pire Mehmed Sokağı'ndaki bir numaralı apartmanda saklanmakta olduklarını öğrenmişti. Birkaç saat süren çatışmaların ardından suikastçıları teslim almayı başaramayan İstanbul Muhafızlığı, İttihâd ve Terakkî Cemiyeti'nin önde gelen fedailerinden İzmitli Yüzbaşı Mümtaz, Kuşçubaşı Eşref, Hacı Sami ve Yakup Cemil Beyler'i devreye sokmuştu. Suikastçılar, Çerkes Kâzım'ın eski arkadaşı olan İzmitli Yüzbaşı Mümtaz Bey'in devreye girmesi sonucunda nihayet teslim olmaya ikna edilmişlerdi. Beyoğlu'nda Pire Mehmed Sokağı'ndaki apartmana düzenlenen operasyonda, İstanbul Muhafızı Cemal Bey'in yaveri Yüzbaşı Hilmi Bey ölmüş, Polis Müdüriyeti Siyasi Kısım Müdürü Samuel Efendi de bacağından ağır yaralanmıştı.

19 Haziran 1913'te, İstanbul Polis Müdüriyeti'nin üçüncü katında toplanan Dîvân-ı Harb-i Örfî'de yapılan hızlı yargılamanın ardından, suikasta katılan ve onlara destek verenlerden Prens Sabahaddin, Kürd Şerif Paşa, eski Dâhiliye Nâzırı Reşid Bey, Damad Salih Paşa, Miralay Fuad Bey, Kemal Midhat Bey, Pertev Tevfik Bey, Çerkes Kazım, Kaymakam Zeki Bey, Muhib Bey, Gümücineli İsmail Bey, Ziyâ, Topal Tevfik, Bahriyeli Şevki, Mülazım Mehmed Ali, Abdullah Safa, Nazmi, Paşazâde Abdurrahman, şoför Cevad, Jandarma Kemal, Çerkes Kazım'ın kardeşi Hikmet, Ziyâ'nın kardeşi Hakkı ve Kavaklı Mustafa idam cezasına çarptırılmışlardı.

Mahmud Şevket Paşa suikastını fırsat bilen İttihâd ve Terakkî Cemiyeti, Refik Halid (Karay), Osman Cemal (Kaygılı), Refi Cevad Ulunay ve Mustafa Suphi gibi birçok aydını ve 600 kadar muhalifi de Bahr-ı Cedîd vapuruyla Sinop'a sürgüne yollamıştı.[1]

1 Cihangir Gündoğdu, *Anatomy of an Assassination: Assassination of Mahmud Şevket Paşa (1913)*, (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Tarih Ana Bilim Dalı, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, 2004).

Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Tarihçesi

Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Hacı Ahmet Barutçu, 1922'de Cemiyetin kuruluşu ile memleketin kurtarılması yolunda sarf ettiği mesaiyi hatırlatan ve cemiyetin millet nazarında önemli bir yeri olduğunu gösteren bir tarihçe kaleme almış ve buna Cemiyet hakkındaki bazı şaibeleri aydınlatacak nitelikte belgeler ekleyerek, TBMM'ye sunmuştur. 3 Ocak 1922 tarihli bu önemli belgeyi aynen yayımlıyoruz.

Mustafa Oral

Kurtuluş Savaşı yıllarında Trabzon vilâyeti, bütün Doğu Karadeniz bölgesini kapsıyordu, Trabzon'dan başka Rize (Lazistan) ve Gümüşhane sancakları ile Giresun ve Ordu kazaları Trabzon vilâyetine bağlı bulunuyordu.[1] Trabzon'un güçlü eşrafı, gelirinin önemli bir kısmını ticaretten sağlıyordu. Buradaki ticaret erbabı, yörenin önemli oranda bir nüfusa sahip gayrimüslim Rum ve Ermeni eşrafı ile müslüman-Türk eşrafından oluşuyordu. Trabzon Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'ni kuranların çoğunluğu Trabzon'un müslüman-Türk eşrafıdır. Bu cemiyetin "gerçek bir eşraf örgütü" olarak nitelenmesi[2] yerinde bir tespittir.

12 Şubat 1919'da kurulan Trabzon Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti, Misâk-ı Millî sınırları içindeki bütün müdafaa-i milliye teşekküllerinin bir çatı altında toplandığı Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Milliye teşkilâtının kurulması üzerine, 12 Eylül 1919 tarihinden itibaren bu cemiyetin bir şubesi haline gelmiş ve faaliyetlerini Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adıyla devam ettirmiştir.[3] Cemiyetin ilk kongresi 23 Şubat 1919'da Trabzon'da yapılmış, cemiyet reisliğine de o sırada belediye riyasetinde bulunan Barutçuzade Hacı Ahmet Efendi seçilmiştir. Bundan sonra bölgede süratli bir şekilde teşkilâtlanan cemiyet, 15 Mayıs 1919'da Yunan ordusunun İzmir'i işgal etmesi üzerine, 28-30 Mayıs'ta fevkâlade olarak ikinci kongresini yapmıştır. Bu kongrede cemiyet, başta Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Erzurum şubesi olmak üzere bütün Doğu Anadolu illeri ile irtibat kurmuş ve memleketi silahla savunmak kararı almıştır.[4]



Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti azası müteheyyizândan Yahya reiszade Yahya Efendi.

Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti, Erzurum Kongresi'nden itibaren Mustafa Kemal ile önemli anlaşmazlıklar içinde bulunmuş, Mustafa Kemal'e karşı dikkate değer bir muhalefet odağı olmuştur. Birçok anlaşmazlık arasında Trabzon'daki İttihatçı varlığından ve buradaki cemiyetin Enver Paşa'ya sempati ve desteğinden kaynaklanan meselenin ayrı bir yeri vardır. "Trabzon Meselesi" olarak bilinen bu sorun, Enver Paşa'nın Sovyet Rusya tarafından Bakû'de yapılan Birinci Doğu Halkları Kongresi'ne (1-8 Eylül 1920) gelmesiyle başlamış, İttihatçılar tarafından Batum'da yapılan Halk Şûralar Fırkası Kongresi'ne (5-8 Eylül 1921) katılmasıyla gelişmiş, Enver Paşa'nın Türkistan'a giderek orada Ruslara karşı savaşırken ölmesiyle gerilemiş, Kurtuluş

Savaşı'nın kazanılmasıyla da son bulmuştur.[5]

Mustafa Kemal'e karşıt ilk muhalefet, Erzurum Kongresi'ne Trabzon delegesi olarak katılan Ali Naci (Duyduk) ile Ömer Fevzi (Eyupzade) ve İbrahim Hamdi (Kitapçızade) tarafından gösterilmiştir. Sivas Kongresi'nden sonra da Trabzon, özellikle Ömer Fevzi'nin şahsında Mustafa Kemal karşıtı şiddetli muhalefetini devam ettirmiştir. Bir süre sonra bu muhalefet Enver Paşa yanlısı bir hüviyete bürünmeye başlayınca, Ankara ile Trabzon arasında büyük bir gerginlik yaşanmıştır.[6] Bu muhalefet o kadar yıpratıcı olmuştur ki, Mustafa Kemal, İttihatçı muhalefetin ortadan kaldırılmasından sonra kaleme aldığı Nutuk'ta (1927), Trabzon delegelerinin kendisine karşıt hareketlerini bir ibret vesikası olarak anlatmıştır.[7]

Trabzon muhalefetinin başlıca nedenleri şöyledir: Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum Kongresi başkanlık makamına askerlik elbisesi, paşalık üniforması ve yaverlik kordonuyla çıkması delegeler arasında çeşitli söylentilere neden olmuştu. Trabzon'un Giresun delegesi olarak katılan mühendis İbrahim Hamdi, "sivil ve millî bir toplulukta ve askerlik mesleğinden tamamen ayrılmış olmasına rağmen padişah yaverliği kılığı ile bulunmasının doğru olmayacağını" belirtmiş, bununla da kalmayarak, Ömer Fevzi ile birlikte Mustafa Kemal Paşa'nın Kongre Başkanı seçilmesine itiraz etmişlerdir.[8] Sürmene delegesi gazeteci Ömer Fevzi, "kışlaları kapatalım, askerleri kâmilen terhis edelim, sulh içinde yaşamanın şartlarını hazırlayalım ve gereğinde askerî hizmetleri milis teşkilâtı kurarak ona tevdi eldim" teklifinde bulunmuştu. Fakat bu teklif diğer üyelerce "Bolşeviklik propagandası" sayılmıştır.[9]

Giresun delegesi gazeteci Ali Naci ise Kurtuluş Savaşı'nı bir halk hareketi olarak görüyor, bu nedenle hareketin başına sivil bir şahsın geçmesi gerektiğini savunuyordu.[10] Bu düşüncelere Ömer Fevzi Bey tercüman oluyordu. Bu grup için Atatürk, "Ömer Fevzi Bey ve bunun rüfekası" deyimini kullanıyordu. Anlaşmazlığın gerçek nedenlerinden birisi de, Trabzonlu bu muhalif delegelerin İstanbul Hükümeti ile yakın temas içinde bulunmaları ve haklarında tutuklama kararı bulunan Mustafa Kemal ve Rauf Bey gibi kişilerin Kongre çalışmalarının ve kararlarının yanlış anlamaya ve kötü yoruma neden olacağı endişesidir.[11] Ömer Fevzi, ve arkadaşlarının kongreden sonra Mustafa Kemal aleyhinde şiddetli yayınlarda bulunması Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'yle ilişkileri iyice gerginleştirmiştir.

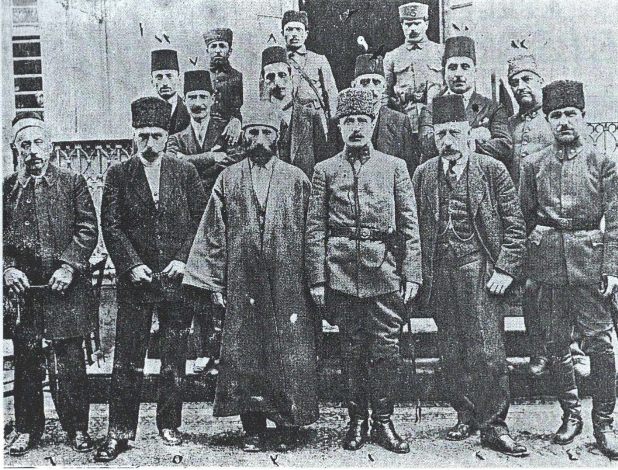


"Giresun ve havalisi kahramanlarından müteşekkil kıt'anın kumandanı binbaşı Osman Ağa Karadeniz arslanlarından bir grub."

Erzurum Kongresi'nden itibaren gerilen Trabzon ile ilişkiler Yahya Kaptan krizi, Mustafa Suphi'nin öldürülmesi ve Enver Paşa'nın Anadolu hareketinin başına geçmek için Trabzon'daki İttihat ve Terakki mensuplarını kullanması gibi olaylar Kurtuluş Savaşı'nda Trabzon'un devamlı gündemde kalmasına neden olmuştur. Sakarya Savaşı'nın kazanılması, Ankara'nın bu nazik sorunu çözmek için harekete geçmesine fırsat vermiştir. Dahiliye Vekâleti, Trabzon'un yeni valisi Ebubekir Hazım Tepeyran'ın isteği üzerine, 17 Aralık 1921'de İnebolu komutanı Ali Sait Paşa başkanlığında bir komisyon (yardımcıları Trabzon Valisi Ebubekir Hazım ile Kütahya Milletvekili Ragıp (Soysal) Beyler) oluşturdu. "Evliye-i Selâse Heyet-i Tahkikiyesi" adı verilen bu komisyonun esas görevi Trabzon'da İttihatçı oluşumlar ile Müdafaa-i Hukuk içinde Yahya Kaptan etkisini soruşturmaktır.[12]

Ali Sait Paşa tarafından hazırlanan ve TBMM Hükümetine takdim edilen 10 Şubat 1922 tarihli bir soruşturma raporunda, Mustafa Suphi olayına ilişkin olarak şöyle bir ifade bulunur:[13] "Geçen sene bugünlerde Rusya'dan gelmekte olan komünist Mustafa Suphi ve rüfekasından lâakall (en azından) on bin Rus ve Osmanlı altunu ve birçok mücevherât Müdafaa-i Hukuk namına alınarak istimâl edildiğinin bütün memleket halkınca malûm olduğu beyân olunmakta ise de husûsât-ı mezkûre heyetimizin tetkîke memûr olduğu mevâd haricinde olmasından resmen tahkikâtına girişilememiştir.

Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Tarihçesi



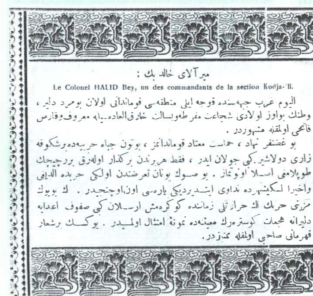
"Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti muhteremesi reis ve azaları ile ümera-yı askeriyeden iki zat."

Maa-hazâ (bununla beraber) zaman-ı münasibinin hulûlünde bunların da hükûmetçe tetkîk ve tahkîk olunacağı tabiîdir."

"Gayrimüslimlerden hizmet-i askeriyeye çağrılanların vapurlarla ve motorlarla kaçırılmasında Kâhya Yahya'nın zeîr-hâl olduğu tevâtüren (söylenti şeklinde) söylenmekte olduğu gibi içlerinde (Topçu yüzbaşısı İsmail Hakkı Efendi Kadıköy gibi) kıymetli bir zabitin de dahil bulunan Mustafa Suphi ve rüfekasının Heyet-i Merkeziye vasıtasıyla Trabzon limanında bir motorla hareket ettirilmelerini müteakip Kâhya Yahya'nın diğer bir motorla deniz ortasında yetişerek Mustafa Suphi'nin beraberinde bulundurduğu kadından maadasını ayaklarına demirler vurarak denize attırdığı ve paralarıyla mücevherâtını aldığı ve Trabzon'a getirdiği kadını dahi bir müddet sonra itlâf ettiği şâyi ise de tahkikat-ı amikaya (derinden araştırmaya) girişilmedikçe ne dereceye kadar doğru olduğu bit-tabi anlaşılamaz."

Ali Sait Paşa tarafından kaleme alınan bir başka raporda ise, Yahya Kaptan hakkında şunlar yazılıdır:[14] "Kâhya Yahya'nın Heyet-i Merkeziye âzâlığı hayli gariptir. Heyet-i Merkeziye'nin defterinde de meşrûh olduğu vechile mahût Küçük Talât Bey gibi bu Kâhya'nın /istişârî/ unvânıyla alındığı heyetçe beyân olunduğu hâlde kendisi âzâ-yı asliyeden olduğunu iddia etmiş ve müntehib-i âzâdan olmadığı hâlde mukarrerât-ı müntehibenin kısm-ı âzâmı kendisine imza ettirilmiş olduğuna göre muma-ileyhin mugâyir-i usûl olarak bir afv-ı mensûp olduğu anlaşılmıştır. Bu raporun 48 inci maddesinde menkûl cevaplarında izhâr olunan malûmat-ı amîka-i kanuniyeye nazaran /istişârî/ âzânın reye iştirâk ve mukarrerâta imza vaz' etmeyeceklerine dair bir kayıt bulunmadığını dermeyân etmeleri müfehhim bir müdafaadır. Maa-haza aynı unvânlı heyete ithâl edilen Talât Bey'e imza ettirememiş olmaları da bu müdafaa-i mütecâhil-âneyi çürütmeğe kâfidir."

"Sivas Kongresi müfredâtının son sahifesinin sekizinci fıkrasında: 'Heyet-i Temsiliye, merkeziye ve idareler mesâil-i mühimmede salâhiyetdâr gördüğü zevâtı âzâsından add ile istişâre edebilir.' denildiğine nazaran Kâhya'nın hangi mesâil-i mühimmede salâhiyetdâr addedilerek



میرآلای خالد بك :

Le Colonel HALID Bey, un des commandants de la section Kodja-'Il.

اليوم غرب جبهه‌سنده قوجه ايلى منطقه‌سى قوماندانى اولان بو مرد دلير، وطنك بو اوز اولادى شجاعت مفرطه و بسالت خارق العاده‌سيله معروف و قارص فاتحى اولمقله مشهوردر.

بو غضنفر نهاد، حماست معتاد قوماندانمز، بوتون جباه حربيه‌ده بر شكوفه زارى دولاشير كبى جولان ايدر، فقط هر برندن بر كلدار اوله‌رق برر چيچك طوپلامغى اصلا اونوتماز. بو صوڭ يونان تعرضندن اولكى حربده آلديغى واخيرا اسكيشهرده تداوى ايتديرديكى ياره‌سى اون اوچنجيدر. ڭ بيوك مزيتى حربك اڭ حرارتلى زماننده كوكره‌مش ارسلان كبى صفوف اعدايه دليرانه هجمات كوستره‌رك معيتنده نمونۀ امتثال اولمسيدر. يوكسك بر شعار قهرمانى صاحبى اولمقله ممتازدر.



Miralay Halid Bey:Yüzbaşı Halid Bey, Kocaeli Bölgesi Kumandanıdır. El-yevm garb cephesinde Kocaeli mıntıkası kumandanı olan bu merd-i dilîr vatanın bu öz evlâdı secâat-ı müfrita ve besâlet-i hâriku'l-âdesiyle ma'rûf ve Kars fâtihi olmakla meşhûrdur. Bu gazanfer-nihâd, hamâset-mu'utâd kumandanımız, bütün cibâh-ı harbiyyede bir şükûfe-zârı dolaşıyor gibi cevelân eder, fakat her birinden bergüzâr olarak birer çiçek toplamayı aslâ unutmaz. Bu son Yunan taarruzundan evvelki harbde aldığı ve ahîren Eskişehir'de tedavî ettirdiği yarası onüçüncüdür. En büyük meziyyeti harbin en harâretli zamânında kükremiş arslan gibi süfûf-ı a'dâya dilîr-âne himemât göstererek ma'iyyetine de nümûne-i imtisâl olmasıdır. Yüksek bir şiâr kahramânı sâhibi olmakla mümtâzdır.

reyinden istifâde edilmek üzere böyle daimî bir müşâvir âzâ sıfatıyla heyete ilhâk edildiği yolundaki sualin cevabı birçok emsâli gibi sükût ile geçiştirilmiş ise de muma-ileyhin heyete ithâli bâlâda alel-marûzât arz ve izâh olunan ve mikdâr-ı hakikîsinin tayîni ve tespîti gayr-ı kabil olmakla beraber kendi hesap ve defterlerine ve kuyûd-ı resmiyeye (resmi kayıtlara) göre 4799250 kuruşa baliğ olan mebâliğ-i azîmenin (büyük paraların) temîn-i cibâyetten başka bir maksattan münbais (kaynaklanmış) olmadığı âşikârdır."



Kahraman Osman Ağa ile Meydan-ı şehametle ihrâz-ı şan ü şeref eyleyen Giresun dilâverleri.

"Heyet-i Merkeziye'nin ve muma-ileyh Kâhya'nın Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin nüfûz-ı müessirini sui-istimâl ile ve 'Müdafaa-i Hukuk Hissesi' namıyla bu kadar medîd (uzun) bir müddetle ve âdeta bir resm-i kanunî şeklinde ve tahammül-fersâ (tahammülü yıpratan) bir nisbet-i nakilede umûm ihracât-ı memleketten bilâ-istisnâ bu derecede azîm bir meblağ istifa etmeleri gibi bil-vücûh câlib-i dikkat ve ehemmiyet bir hareket-i hôd-serâneye (dikbaşlı harekete) karşı hükûmet-i mahalliyenin devam ede gelmiş olan âğmâz-ı müessif ve sükût-ı amîki dahi muaheze-i muhakkaya müstehak olduğu müstagnî-i arzdır."

İşte bu kaotik ortamda Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti başkanı Hacı Ahmet Barutçu, cemiyetin kuruluşu ile memleketin kurtarılması yolunda sarfettiği mesaiyi hatırlatır ve cemiyetin millet nazarında önemli bir yeri olduğunu gösterir nitelikte bir tarihçe kaleme almış ve buna cemiyet hakkındaki bazı şaibeleri aydınlatacak nitelikte belgeler ekleyerek TBMM'ye sunmuştur. Onun oğlu Faik Ahmet'in anılarıyla birlikte yayınladığı Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti karar defteri bölümüne almadığı[15] 3 Ocak 1922 tarihli bu önemli belgeyi aynen yayınlıyoruz. Belgeye ilâve olarak sunulan vesikalar ile daha başkaları Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivinde mevcuttur.

Yrd. Doç. Dr. Mustafa Oral,
Akdeniz Üniversitesi Tarih Bölümü

1 Kâmil Erdeha, *Millî Mücadelede Vilâyetler ve Valiler*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1975, s.175.

2 *Age.*, s.176.

3 İzzet Öztoprak, "Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti", *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri* (Samsun, 13-17 Ekim 1986), Samsun, 1988, s.335-350. Ayrıca bkz: Ergün Aybars, "Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti ve Ali Sait Paşa Tahkik Heyeti", (Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.II, 1982, s.159-201; Sabahattin Özel, *Millî Mücadelede Trabzon*, Ankara, TTK Yayınları, 1991, s.62-67; Mesut Çapa, *Milli Mücadele Döneminde Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, Trabzon, 1998; Mesut Çapa, *Pontus Meselesi*, Trabzon, Serander Yayınları, 2001, s.97-107.

4 Öztoprak, "Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti", s.340-347. İ. Öztoprak, Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin ikinci kongresinin 22 Mayıs 1919 tarihinde olduğunu belirtir. Halbuki bu ikinci kongrenin 28-30 Mayıs tarihleri arasında yapıldığı gerek cemiyetin tarihçesinde gerekse cemiyetin karar defterinde kayıtlıdır. Faik Ahmet Barutçu, "Millî Mücadele Hatıraları", *Siyasi Hatıralar: Milli Mücadeleden Demokrasiye*, yay. haz. Mustafa Everdi, 1.Cilt, Ankara, 21. Yüzyıl Yayınları, 2001, s.120-125.

5 Bu gelişmeler için ayrıntılı olarak bkz: Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, çev. Nüzhet Salihoğlu, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1995, s.178 vd.; Özel, *Millî Mücadelede Trabzon*, s.149-174.

6 Mahmut Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, Ankara, Başnur Matbaası, 1968, s.115-140; Mahmut Goloğlu, *Sivas Kongresi*, Ankara Başnur Matbaası, 1969, s.127-144; Mahmut Goloğlu, *Cumhuriyete Doğru (1921-1922)*, Ankara, Başnur Matbaası, 1971, s. 261-302. Ayrıca bkz: Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele'de Trabzon ve Mustafa Kemal*, Trabzon, 1981 (Bu sonuncu kitabı maalesef inceleme imkânımız olmadı).

7 Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk (1919-1927)*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1997, s.46-47, 98-102, 126-127, vd. Mustafa Kemal, Ömer Fevzi için "düşman casusu" tabirini kullanır (s.46).

8 Goloğlu, Erzurum Kongresi, s.162-163. M. Kemal'in Kongre riyasetine mirliva üniforması ve padişah kordonuyla çıktığını K. Karabekir de belirtir: *İstiklâl Harbimiz*, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1969, s.82.

9 Özel, *Millî Mücadelede Trabzon*, s.101; Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, s.134.

10 Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, s.157-158.

11 Özel, *Millî Mücadelede Trabzon*, s.101.

12 Aybars, "... Ali Sait Paşa Tahkik Heyeti", s.176-177.

13 Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi Kutu.97, Gömlek.27, Belge 27. M. Suphi'nin öldürülmesi hakkında ayrıca bkz: Yavuz Aslan, *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, Ankara, TTK Yayınları, 1997, s.293 vd.; Özel, Trabzon'da Milli Mücadele, s.184-204.

14 TİTE Arşivi Kutu.97, Gömlek.35, Belge.35. Kurtuluş Savaşı'nda iki meşhur Yahya Kaptan vardır. Diğeri Kocaeli'nde faaliyet gösteriyordu. Bunun için bkz: Atatürk, *Nutuk (1919-1927)*, s.207-219; Şükrü Uras, *Yahya Kaptan*, İstanbul, 1968; Şener Aksu, *Yahya Kaptan*, Kocaeli, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, 2003.

15 Barutçu, *Siyasi Hatıralar*, s.21-253.

16 TİTE Arşivi Kutu.97, Gömlek.31, Belge.31.

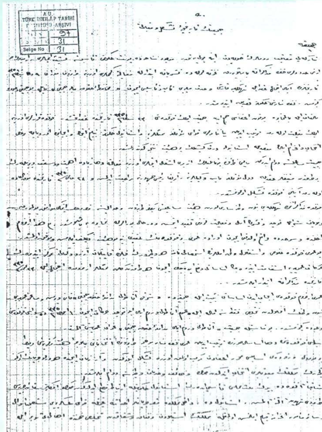
Cemiyetin Tarihçe-i Teşekkül ve Faaliyeti

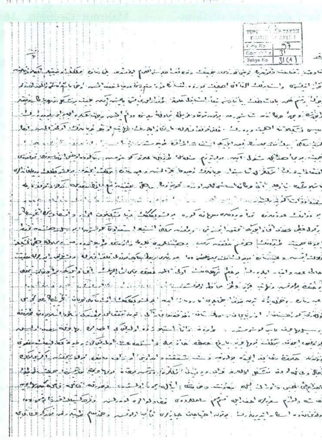
Mütarekeyi müteakip Rumların Hopa'dan İnebolu'ya kadar mevcut sahada Pontus hükûmeti tesîsine teşebbüs etmeleri, Ermenilerin de Ermeni hudûtları hakkında müzakerâta başlayarak gazetelerle de neşriyâta ibtidârla faaliyete geçmeleri üzerine Trabzon münevverâtı 9, 11 Şubat 335 tarihlerinde iki içtima akdiyle tehlikeye karşı vahdet-i milliyeyi temîn ve tesîs içün "Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti" namıyla bu cemiyeti vücuda getirmiş, nizamnâmesini hükûmete tasdîk ettirmiştir. Mülhakât ile bil-muhabere bütün âzâsını cem' eden Cemiyet ilk kongresini 23 Şubat 335 tarihinde akdetmiştir. Kongre kararları üzerine ilk faaliyet olarak tertîp edilen beyannâmeleri Kuvva-yı Mütelife mümessillerine ve İstanbul Hükûmetine tebliğ etmek ve icâbında Avrupa'ya murahhas intihap ve izâm eylemek maksadıyla İstanbul'a dört kişilik bir heyet-i müntehibe gönderilmiştir.

Cemiyet mesaisine devam ederken Mayıs zarfında Yunanlıların İzmir'i işgal etmeleri üzerine faaliyete daha ziyade ehemmiyet ve vüs'at verilerek bir taraftan mitingler akdiyle Düvel-i Mütelife başvekillerine, Amerika reis-i cumhurîne müracaat edilmiş ve 28 Mayıs 335 tarihinde fevkalâde olarak ikinci kongre teşkîl olunmuştur.

Kongre müzakerâtında tehlikeyi bütün vatana sarî gören heyet mesaisini yalnız Trabzon ve havalisine kasr ü hasr etmek muvafık bulmayarak Vilâyet-i Sitte ile tevhît ve teşrîk-i âmâl ve faaliyet lüzûmunu takdir etmiş ve derhal buralarla muhabereye başlamıştır. Ma-ahaza Erzurum dahilinde ve serhatte vaki olduğu içün orada umûmî bir kongrenin akdini yine bu heyet teklîf eylemiş ve muvaffak olmuştur. bu umûmî Kongre halâs ve istiklâl-i vatan emellerinin istihsâli nâmına her vatan-perverin kalbinde kaynayan arzu ve âmâli temerküz ettirerek harekât-ı umûmiyeye istikamet ettirecek esasâtı vaz' edeceği içün her taraftan gelen mümessiller Erzurum'da içtima ile 23 Temmuz 335 tarihinde müzakerâta ibtidâr eylemiştir.

Umûmî Erzurum Kongresi icabeden esasâtı tespît ile Cemiyete de "Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" nâmı vermiş ve mesai-i umûmiyeyi bütün vatanın infilâlinden tahlîsi noktasına âmâl ile umûm Anadolu ve Rumeli ile tevhîd-i harekât içün 4 Eylül 335'de Sivas Kongresi'ni vücûda getirmiştir. Bu münasebetle Cemiyet "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" unvân-ı umûmîsi almıştır.





Sivas Kongresi'nde daha esaslı surette tertîp edilen umûmî nizamnâme mucebince Trabzon intihabâtı bil-icra heyet-i merkeziyesine merbût bir numrolu varakadaki esamisi muharrer âzâdan mürekkep olmak üzere teşkîl edildiğinden ve az zaman içinde her türlü cereyânın önüne geçerek memleketin mebuslarını intihâb ettirdikten sonra vezâif ve hıdemât-ı vataniyesine devam eylemiştir.

Müteakiben Ankara'da Büyük Millet Meclisi teessüs ederek İstanbul Hükûmeti'yle irtibat kat' edildikten sonra İngiliz sefâin-i harbiyesi Trabzon'u tehdît altına almış, İstanbul'da, dahil-i memlekette muzır cereyânlar ihdâsına gayretle kuvva-yı askeriyeyi müstacel vali ve sair memur izâmına kıyam eylemiş olmakla memleketin istilâdan ve nifâk ve şikaktan tahlîsi zımmında ahâliyi tenvîr ile mukavemet, kanaat ve kuvvetlerinin terhîs-i lâzimesi Cemiyetin vezâif-i asliyesine infisâm eylemişti. Aynı zamanda memleketin vaziyetiyle İngiliz kuvvetlerinden ihtiraz endişesi ve İstanbul'un ilka'âti ahâlinin yüzde doksanına kuvve-i maneviyesini düçâr-ı havf etmiş ve hatta başta müftü olmak üzere büyük bir kısım halk padişahın beyannâmesine binaen İstanbul Hükûmetine taraftarlık nümayişi yapmış iken Cemiyet bu şekil ve tehdîtkâr vaziyetler muvacehesinde ve cephe-i harekâtından şaşmayarak bütün kuvvet ve gayretiyle mücadele-i milliyesine devam etmiş ve cihet-i askeriye ile beraber yürüyerek ve milis teşkilatına ehemmiyet vererek, halkı konferanslarla irşât eyleyerek nihayet o muzır cereyânların önünü almış, efkâr-ı umumiye-i memleketi Büyük Millet Meclisi'nin tayîn eylediği istikamet etrafında toplamıştır.

Cemiyet bu mücahedâtıyla meşgul iken Bolşevizm meselesi Trabzon'la alâka göstermiş, Bakû'de Üçüncü Enternasyonal Kongresi in'ikat ederek memleketimizle münasebâtdâr cereyânların vücudu cer almış ve aynı zamanda memleketin içinde Bolşeviklik propagandaları başlamıştı. Binaen-aleyh âtî-i harekâta esas olmak üzere komünizmin mahiyetini tayîninden men' etmek maksadıyla mezkûr kongreye münferit zevât gönderilmiştir.

Bu zevâtın avdetlerinde müttehiden verdikleri malûmâta göre Bolşevikliğin dünya teşkilât-ı idariye ve iktisadiyesinde tahripkâr bir tahavvül-i azîmi hedef ittihaz eylediği tahakkuk etmesine mebnî bir taraftan memleketin istilâ-yı istikradiyeti

gösteren bu sebîl-i müthişten tahaffuz için Cemiyet Trabzon'un her kısım halktan mürekkeb bir heyet-i umûmiye-i belediye dairesinde toplattırarak bir mücadele heyeti teşkîline delâlet etmiş ve aynı zamanda Büyük Millet Meclisi'nde sûretleri merbût iki numrolu telgraflarla ve başkaca raporlarla hakikât-i hâli arz ve ihbâr eyleyerek bu azîm tehlikenin önünü almak hususunda meclis-i müşarü'n-ileyhin ittihaz eylediği tedâbir nâmına mütecelli bir hizmette bulunmuş ve nihayet azîz vatanımız muhafaza olunmuştur.

Aynı zamanda bir hamle de bütün sunûf-ı içtimaiyeyi tarûmâr eden Bolşevikliğin o zamanki cereyan-ı tahribât-kârî neticesi olarak Gürcistan, Azerbaycan, Dağıstan, Hokand-Necaraki bütün Kafkasya muhitindeki bilâd-ı islâmiyeden Trabzon'a bir seyl-i muhaceret baş göstermiştir. Trabzon zaten istilâzede olduğu gibi ahâli de muhaceretle musâp olmuş bulunduğu içün memleketin muhacirîne yardım hususunda haiz-i mecâl ve istitâ'atı olmadığı gibi bir çok tekâlifin maneviyetini bozmadan hükûmete de müzayaka içinde bularak dest-i şevkât ve imdâdını uzatamamakta bulunduğundan ekseri bu kerre ricâl ve ailelerden müteşekkil olarak harap ve perişân memleketimize düşmüş bulunan bu muhacirîn karşısında Cemiyet vazife-i vicdaniyesini hiss ve idrâk ile muavenet ve himâyesini izâle mecbur olmuştur. Bu suretle kafile kafile gelen muhacirîn iaşe ve levâzım-ı seferiyeler ihzâriyle kısım kısım sahillerdeki kaza ve livâlara gönderilmiş ve kırk kişilik kadar bir kısmı da Polathane'de (Akçaabat) iskân ettirerek bütün ihtiyacât-ı hayatiyeleri temîn olunmuş ve hatta muallim tutularak Türkçe lisânı bile öğretilmiştir. Bu vasi' mikyastaki muavenet Rusya'dan gelen binlerce müslüman ailelerinin hayatlarını kurtarmış ve bugün Rusya dahilindeki akvâm-ı islâmiye üzerinde büyük ve pek mühim bir tesîr-i mahiyet uyandırmıştır.

Bununla beraber Rusya'dan memleketimize mühim mikdârda bir Rus heyeti gelerek hükûmet-i müzâyakaı maliye ilcaâtıyla bunların iskân ve iaşesini temîn edeceği içün bunu Cemiyete teklîf etmiş ve Cemiyet de izâl-i muavenetle memleket ve hükûmetin şerefini muhafaza mecburiyetinde bulunmuştur. Şüphesiz bu muavenetlerin mikdâr-ı cesîm bir yekûn teşkîl etmektedir.

İstilâ ve muhaceretin memlekete tevlît etmiş bulunduğu fermân ve zaruretin karşılayamadığı gibi icap ve ihtiyaçları tatmin mecburiyetinde bulunan Cemiyetin silsile-i muavenâtından biri de askerin ekmek farkıdır. Askere verilen mısır unu ekmeği o sırada memlekette mevcût mısır ununun bozuk olması yüzünden askerde hastalık peydâ etmesine ve yolda firarî teshîl etmesini mebnî o vakit ki Üçüncü Kafkas Fırkası kumandanlığıyla görüşülerek askere buğday unundan ekmek itası tasvip edilip cihet-i askeriyenin verdiği mısır unu bedelinin üst tarafını cemiyet deruhde eylemiştir. Yedi bin küsûr liraya baliğ olan bu farkı Cemiyet tedîye ile bunu da hıdemât-ı vataniye meyânına kaydetmiştir.

Kars ve Ardahan havâlisinin ilhâkından dolayı o cihetlere sevk edilen Çoruh gurubu efrâdı melbusât cihetinden bir mahrûmiyet-i mutlaka içinde bulunarak halbuki bu askerin icabında Batum'a da girmesi melhûz olmasına mebnî (bu kıt'a-i askeriye bilâhare Batum'a girmiş ve harp etmiştir) Cemiyet yine lâzım-ı vicdaniye ve vataniyeyi takdîr ile derhâl ihzârâta başlamış ve askere kâfi elbise ile ayakkabı itasına muvaffak olmuştur.

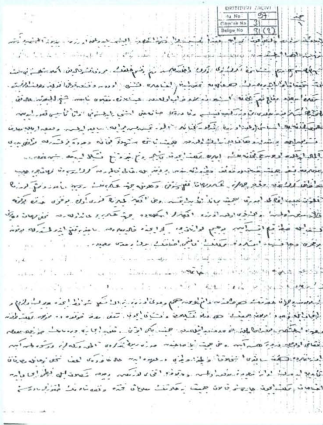
Bu harekât-ı askeriye neticelendikten sonra Trabzon Fırkası kuvve-yi askeriyesi ile Garp Cephesine hareket eylemesi üzerine Cemiyet yine teda'ikâtına devamla geceli gündüzlü gayret etmek şartıyla bunların da elbise ve ayakkabı ihtiyaçlarını temîn etmiştir. Gerek guruba ve gerek fırkaya verilen eşyanın müfredâtı melfûz üç numrolu pusulada murakkamdır. Bedel-i umûmîsi on bin lira teşkîl eden bu muavenetiyle Cemiyet şüphesiz büyük bir hazz-ı vicdanî duymuştur.

Cemiyet kuvvet ve istitâ'ının mümkün olabilmesini cihet-i askeriyeye sarf etmekle beraber memleketin dahilî ihtiyacâtıyla da alâkadâr olmuştur. Ez-cümle istilâ-yı müteakip ahâlinin devre-i muhaceretinde kaptığı hastalıklardan olmak üzere memlekette frengi hastalığı bilerek haiz-i ehemmiyet bir nispetle tahribât icra etmesine ve Türk Yurdu denilen müessese bu hastalığın tedavisiyle iştigâl eylemesine mebnî Cemiyet buna da teşmîl-i muavenetle arz-ı ihtiyaç eylediği serumu mübâya'a içün lâzım olan mebâliği tesviye etmiştir.

Bunun gibi hükûmetin meydanda olan müzâyakası itibariyle verebildiği tahsisâtla temîn-i idaresi mümkün olamayan darü'l-eytâm içün de bir muavenet-i zarurî olduğu içün buraya nakden beş yüz lira ve şühedâ evlâdına elbise yaptırılmak üzere yedi yüz altmış bir arşun kumaş ihdâ edilmiştir.

336 senesi mevsim-i şitâsında gerek yerli ve gerek dahilden gelmiş mühim bir kısım halkın mahrukâtsız kaldığı anlaşılmasına mebnî semt semt tahkikât icra ettirilerek her aileye tahakkuk eden ihtiyaçları nispetinde odun ve fındık kabuğu tevzi'ine delâlet olunmuştur. Memlekette mevcût birkaç mühim kütüphane istilâda mahv ve harap olarak aynı zamanda vükelâ-yı benâmdan şeyhü'l-mebûse Ali Nefi Efendi'nin sekiz yüz cildi mütecaviz kütüb-i nefise ve nâdiresini satacağı istihbâr edilmesini mebnî zaten tesîsi





tasavvur edilen umûmî kütüphaneye esas olmak üzere mezkûr kitaplar altı yüz yetmiş beş liraya mübaya'a edilmiş ve bazı erbâb-ı maarif teşvîk ile bir mikdâr kitap daha tedarik olunarak Cemiyet binasında meşhût kütüphane vücuda getirilmiştir ki nevâkısı pey-der-pey ikmâl edilmekte olan bu kütüphanenin ileride memleket için başlıca bir nîm hayr ü şen'î teşkîl edeceği şüphesizdir.

Bunlardan başka Cemiyet hıdemât ve veza'if-i vatan-perverânesinden bir defa bile hâlî kalmayarak gerek Rusya'dan mühimmât-ı harbiye celp ve ihracına gerek Şark ve Garp cephelerine asker ve mühimmât nakl ve sevkini ve hükûmetle cihet-i askeriyenin Rusya'ya memur ve mümessil göndermek altun celp etmek gibi umûrunu Cemiyet meccanen temîn etmiş ve dahi İngiliz gemilerinin gözü önünde bu fahrî hizmette bugüne kadar muvaffak olmuş ve en garibi olmak üzere İngilizlerin iskelede cihet-i askeriyeye ait olarak münhasır mühimmât deposunu keşif ile zaptına kıyam etmiş iken bu cesîm levâzımât-ı harbiye gece içinde kaldırılarak Maçka'ya nakl ettirilmiştir ki bütün bu fahrî ve cansipâr işlerde memleketin kayıkçı esnafının büyük bir camiası mevcuttur.

Hatime

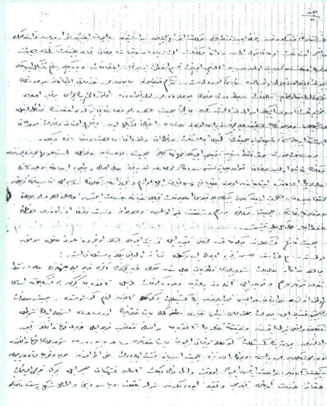
Bütün bir cihân-ı husûmetin her taraftan vaki' olan hücûm ve husûmeti üzerine en faal şerait içinde ve büyük bir lüzûm ve icap ile vücût bulan Cemiyetin her türlü teşkilât ve teşebbüsâtı için muktezi masraf Kongrede muhavvelât-ı memleket tarafından deruhde edilmişken bu fedakârlık kuvvede bırakılarak Cemiyet bekçi ücretini, kulüp icârını verememek sûretiyle marûz-ı nâkızı olacak dereceye gelmiş iken dahi Cemiyet niya sahibinden sûret-i merbût tezkereyi almak derekelerine düşürülmüş iken o zamanlarda heyet-i sâbıkası istihlâken vazife-i vataniye deruhde eden hâl-i hazırdaki âzâ şahsî teberrüâtıyla mesârifâtını tediye ederek idame-i mevcudiyetine muvaffak olmuş ve bilâhare iftihâmı lâzım gelen birçok müşkilât ile tanzimi icabeden ihtiyacât-ı memleket için çaresiz kalan Cemiyet yine hükûmetin malûmâtı tahtında nizamnâmenin dokuzuncu maddesine istinaden kırk gün kadar cüz'î bir müddet zarfında memleket ihraç edilmiş mevâşîden bir ücret ahzına karar vermiş ve ondan sonra kayıkçı esnafın teberrüâtı kabul edilmiş ve zaten memleketin en ziyade sevkiyâtta bulunan tüccârı Cemiyetin kendi heyet-i merkeziye âzâsından ibaret olmak hasebiyle alınacak ücretin kısm-ı âzâmı yine bu tüccâr âzânın vereceği meblâğ teşkîl edeceği için bu teberru'u kabul ve teslîmde beîs görülmemiştir. Nitekim tafsilâtı balâda muharrer hıdemâtı ikanâme bu sûretle kabz edilmiş olan mebâliğin dört numrolu pusulada muharrer olduğu üzere otuz altı bin lirası tüccâr âzâ-yı muhteremenin sevk ettiği emvâlden alınmıştır ki bil-netice Cemiyet her türlü mesârifâtnâme kendi âzâsında fedakârlıkla karşılamış ve bu sûretle heyet-i aliyelerine verilmiş olan hesab-ı ekalliyeti teşkîl eden birkaç esnâf ve tüccâr mevduatı istisna edilirse şüphesiz yine Cemiyetin kendi teberruâtının merfuât ve müfredâtı mahiyet ve mikyasında değildir. Bu hesabın sûret-i sarf noktasından taalluk eylediği cihete gelince. Cemiyet bu hesap ve kuvvetle istilâ ve muhaceret yüzünden memlekette kaybolmuş bulunan kuvva-yı caniyesine minnetkâr olarak tedricen hâl-i aslı ve tabiîye irca'a ve aynı zamanda hâl-i harbin icabât ve ihtiyacâtından olan faaliyât ve sevkiyât ile levâzım ve techizâtına, Hükûmetin Rusya ile münasebât ve bütün Kafkasya'dan hicret edip gelen binlerce nüfûs-ı islâmiyenin tahlîs-i hayatına hizmet etmiş, hâsılı her türlü hıdemât ve zarûrete karşı Cemiyet memlekette bir rahm ve şevkât-i mebnî olmuş ve her tarafa dest-i rû-nüma uzatarak her naile-i ızdırâba aliü'l-hâl yetişmiştir.

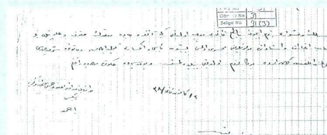
Cemiyet tarih-i teşekkülünden bugüne kadar lüzûma takdir ile teşebbüs eylediği her emr-i hayırda avn-i hakk'la muvaffak olmuştur. Maa-teessüf hüsn-i neticeye isâl edememekle müteessir olduğu yalnız bir mesele kalmıştır:

Mücahid-i fedakâr Halid Bey Şark Cephesi muzafferiyat-i aliyesinden sonra Garp Cephesinde ekserî Kocaeli Cephesinde mevcût nikat-ı teferrük kuvvetleri cem' ve tevhît ile atlardan bir gurup vücuda getirmek azmiyle Ankara'ya geçerken bu teşkilâta esas olmak üzere Trabzon havalisi fedailerinden bin kişilik bir gönüllü alayına lüzum göstermişti. Cemiyet maksadın samimiyetini takdir ile Büyük Millet Meclisi reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin emir ve müsaadesi istihsâl edilmek şartıyla teklîf-i vaki' kabul etmiş ve hakikaten Halid Bey Ankara'ya muvasalatını müteakip Kocaeli Gurup kumandanlığına tayîn olunarak mebhûs bin kişilik gönüllü tertibâtı için Paşa hazretleri müsaade buyurarak Şark Cephesi kumandanlığından da lâzım gelen emir verilmiş ve bunun üzerine Cemiyet ispata teşebbüs eyleyerek hatta etrafından harb ü darba kadar birçok yiğit adamlar müracaat etmiş ise de o vakit Vali Naci Bey'in âmâl ve teşebbüsât-ı samime ile bu gibi hayırlı işlerin akametine hizmet edenleri tefrîk ve takayyüdî edememekten mütevellit gaflet veya sui-niyeti vel-hasıl şekilperest ve nizamcı meslek ve mişvârı bizim için bit-tabi faideyi mucip olduğu gibi Ankara'ya da maksadın sükût ve uluvvetiyle gayr-ı münâsip ihbarât ve isnadâtta bulunulduğu mahsus olması büsbütün ye's ve inkısarı tevlît eylemiş ve bilâhare Şark Cephesi kumandanlığından gelen emirde buna lüzûm olmadığı bildirilmiştir. Ve bu dosyada hükûmete marûzdur efendim.

3 Kanunusanî 38

Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Heyet-i Merkeziye Reisi
[Hacı] Ahmed [Barutçu]
Aslına mutabıktır





SÖZLÜ TARİH ANLATILARINDA CUMHURİYET DÖNEMİ

Çanakkale'de Ulaşım

"Cumhuriyetten sonra, 1930'lara kadar Çanakkale'nin hiçbir yerle ilgisi yok. Buradan İstanbul'a gidemezsiniz, yol yok çünkü. Ancak gemiyle, vapurla gidersiniz, ki bunu siz de çocukluğunuzdan aşağı yukarı hatırlarsınız. Keza İzmir'e gidemezsiniz, yol yok. İzmir'e ancak Balıkesir yolundan gidilir. Bizim hanım da İzmir Lisesi'nde okumuş; Balıkesir'e gidermiş Biga'dan, oradan trenle İzmir'e gidermiş, yani Çanakkale'den ancak vapurla gidilebilirmiş."

E. Zeynep Güler ›

Çanakkale, Cumhuriyetin kurulmasından önceki adıyla Kale-i Sultaniye, 1915'te yaşanan savaşlar ve sonrasındaki işgal nedeniyle büyük bir yıkıma sahne oldu. Gündelik yaşam ciddi bir kesintiye uğradı ve kent nüfus değişti. Savaş sonrasının olumsuz koşullarına karşılık Çanakkale, eskiden taşıdığı bazı özellikleriyle Cumhuriyet dönemine belirgin avantajlarla başladı. İstanbul'un deniz yolu üzerinde olması, boğaz özelliği, sınır kenti sayılabilecek konumunun oluşturduğu stratejik öneminin yanı sıra Osmanlı toplumunun kıyı kentlerine özgü çok dinli, çok kültürlü yapısıyla, kent merkezinin görece gelişkin eğitim olanaklarıyla yeni dönemin modernleşme çabalarının kök salabileceği uygun bir zemine sahipti.



Muzaffer Erkek'in 1940'lı yıllarda sahibi olduğu Harley Davidson marka motorsikletle çekilmiş fotoğrafı.

Bütün bu gelişkin yönlerine karşılık, dönemsel zorlukları da içeren başka bir çok faktörün yanında İstanbul ve Bursa gibi ticaret ve sanayi merkezine yakınlık, ihtiyaçların bu merkezlerden temin edilebilir olması, ulaşım olanaklarının gelişmesine engel oldu.

1894'te yayınlanan bir eserde, Biga Sancağı'nda dört tekerlekli ilkel at arabalarının posta taşımak için kullanıldığı, yazları yol olarak kullanılan kurumuş dere yataklarının kışın geçit vermediği anlatılır, taşımacılık maliyetinin yüksek olması üzerinde durulur. Maliyet aynı mesafe ve aynı ağırlık için Marsilya'nın iki katıdır. Bu yıllarda Trakya'da Babaeski'den Gelibolu'ya bağlanan, Anadolu'da da Lapseki-Biga-Gönen-Balıkesir-Soma-Bergama-Dikili'yi birleştiren bir tren yolu projesi gündeme gelmiş, ama gerçekleşmemiştir.[1]

Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde bölgede ulaşım olanaklarının kısıtlılığı, Liman Von Sanders'in anılarında dile getirilir. Savaşın başlamasından hemen sonra 1915'te İngiliz ve Fransız filolarının Çanakkale Boğazı'nı zorlayarak İstanbul'a yönelmesi ihtimali doğar. Birinci Ordu Komutanı sıfatıyla Sanders Paşa, gerekli önlemleri almak ve Çanakkale-İzmir arasındaki sahil savunma tertibatını teftiş etmek amacıyla 29 Ocak'ta bir geziye çıkar. Bölgede yeterli yol olmaması nedeniyle demiryolu ile ulaştığı Balıkesir'den otomobille Edremit'e gider. Anılarında bu dağ yolundan bir otomobilin ilk kez geçtiğinden söz eder. Yol boyunca, derin kayalıklar üzerine "pek iptidai" biçimde inşa edilmiş köprüler bulunmaktadır. Bu köprülerin savaşın ilerleyen günlerinde sahra topçusunun ağırlığına dayanamayacağı tesbit edilir. Ayvalık'a giderken Kemer köprüsünden geçmek zorunda kalır. Köprü daha önce nehir taşması sonucu sürüklenmiş, eski ve harap haliyle durmaktadır. Otomobil nehirden mandalarla çekilerek karşıya geçirilir, kendileri de yüksek manda adabaları içinde nehri aşar. Sanders Paşa, halkın bu güçlüklere alışık olduğunu, yola devam etmek isteyen herkesin başının çaresine bakmak zorunda kaldığını

söyler. Dönüş yolculuğunda kar fırtınası başlar, Edremit-Balıkesir arasındaki geçitte saatlerce yaya olarak yola devam ederler. Bu arada otomobilin başlarına dert olduğu, civar halkın yardımı ile yavaş yavaş ilerlediği anlatılır. Zorluklar demiryolu için de geçerlidir, yol üzerindeki bir çöküntü nedeniyle demiryolu da kapalıdır. Sanders Paşa, teftiş gezisinin bu ayrıntılarına, Türkiye'nin en güzel ve mamur yerlerinin ne durumda olduğunu göstermek için yer verdiğini söyler.[2]

Savaştan çok önceleri, 20. yüzyılın başlarında Çanakkale'de yaşayan ve yaklaşık 25 km. uzaklıkta, Kumkale'de, Troya civarında Kalvert Çiftliği ya da sonraları Kokona Çiftiği diye adlandırılan çiftlik evlerine sık sık gidip gelen bir Levanten aileye ait anılarda, şehirden çiftiğe at sırtında yolculuk yaptıkları ya da talika arabasıyla gidip geldikleri anlatılmaktadır.[3] Kalvert Çiftliği'nin ayrıca çiftlikten erzak getirip götürdükleri bir kamyoneti vardır. Kendileri de çoğunlukla atlı arabayla ya da atla yolculuk ederler.

Yalıtık ama aynı zamanda canlı bir yerde oturunca Çanakkalelilerin anılarında ulaşım meselesi haliyle önemli bir yer tutuyor:

> Cumhuriyetten sonra, 1930'lara kadar Çanakkale harap, yanmış, yıkılmış işte. Dediğim gibi, hiçbir yerle ilgisi yok. Buradan İstanbul'a gidemezsiniz, yol yok çünkü. Ancak gemiyle, vapurla gidersiniz, ki bunu siz de çocukluğunuzdan aşağı yukarı hatırlarsınız. Keza İzmir'e gidemezsiniz, yol yok. İzmir'e Balıkesir yolundan ancak gidilir. Bizim hanım da İzmir Lisesi'nde okumuş; Balıkesir'e gidermiş Biga'dan, oradan trenle İzmir'e gidermiş. Yani Çanakkale'den ancak vapurla gidilebilirmiş. Ankara'ya giderken de aynı, yani (yol) yok. Karayolu yok yani. Karayolu biliyorsunuz Atatürk'ün 1931'lerde filan İran Şahı Türkiye'yi ziyaret ettiği zaman Biga yolu açılıyor ilk defa, Çanakkale-Balıkesir yolu bağlanıyor. Kirazlı'dan giden yol bağlanıyor ve Şehinşaha Türkiye'de yollar yapılıyor diye onu gösteriyor. Örnek olarak, düşünün önemini. Sonra 1935-40'lara doğru İnanöz otobüsleri, hatırlarsınız, onlar geldikten sonra Çanakkale yolu açıldı, Keşan'a bağlandı, Keşan'dan sonra Malkara üzerinden İstanbul'a gidildi uzun süre. Şimdi tabii şartlar değişti, yollar değişti.[4]



Şoförler ve İşçiler Birliği'nin 1945 yılındaki Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına katılımı.

Çocukluğundan beri Eski Mahkeme Sokak'ta oturan Raci Akın şöyle anlatıyor:

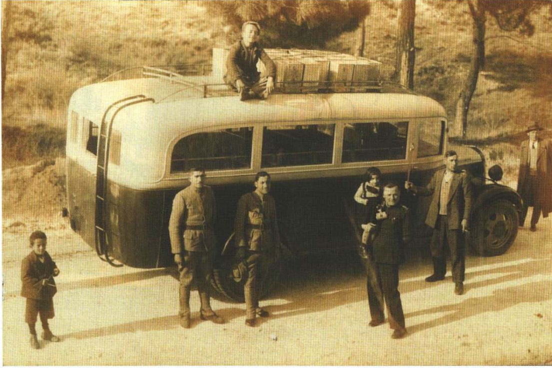
> Cevat Bey zahire tüccarıydı. Buradan arabaları mesela Ezine'ye filan yollardı. Kamyon malları götürürdü. Ondan sonra bakarız efendim, Sarıçay köprüsü sel gelmiş, götürmüş. Ondan sonra develer gelmiş, deveyle götürmüş malları. Talika arabası derlerdi, Yalı Hanı'na gelir giderdi. Talika arabasına kışın bindin miydi içine battaniyesini de koyardı, camları da kapanırdı. İntepe'de bir mola verilir, hayvanlar dinlenir, sonra Ezine'ye gidilirdi. Dedenin arabası vardı, ondan sonra Ezineli Emrullah derlerdi, onun arabası vardı"[5]

Şimdi yollarda talika dediğimiz yaylı atlı arabalar var. Taşımayı onlar yapıyorlardı. Ben çok iyi biliyorum mesela, Seddülbahir'den bu tarafa kaçmış bir ailenin, İbrahim efendi diye bir zat, talikası vardı, Geyikli'den buraya mümkün olan yoldan, tabii karayolu, işte zeytinyağı getirir, sabun getirir, buradan da aldıklarını oraya götürürdü çok iyi hatırlıyorum. Buradaki köylerden de aynı şekilde arabalar buraya gelirdi, arabaların umumiyetle konakladığı yer de Yalı Hanı'ydı. Yalı Hanı'na bir de Rumlar çok gelirdi adadan. Neden öyle olur, çünkü buraya İstanbul'dan gelirler, hava kötüdür, gidemezler, orada ikamet ederlerdi. Gene adadan gelirler, gemiyi beklerler, gemi ne zaman kalkacaksa, hangi gün kalkacaksa, orada oturur beklerlerdi. Rumlar oraya çok gelirdi. Ulaşım o şekilde temin ediliyordu.[6]

1930'larda Ezine'den Çanakkale'ye gelen Niyazi Bozoğlu da taşımacılık işiyle ilgilenmişti. Kızı Füruzan Bozoğlu anlatıyor:

> Babam (Niyazi Bozoğlu) burada Selahi Aksoy ve Naci Dura ile ortak taşımacılık yapıyorlardı. Dedenin daha önce arabası vardı Ezine'de, otobüs çalıştırıyordu, Çanakkale-Ezine arası. Dedenin babası, o zaman taşımacılık develerle oluyormuş, hanları varmış, develeri varmış, buraya nakliye yaparlarmış. Cevat Beylere

Çanakkale'de Ulaşım



Niyazi Bozoğlu'nun (sağdan ikinci) işlettiği otobüs, yıl 1935.

filan taşımacılık ediyorlarmış. Sonra babam Ezine'de işte otobüsü varmış, çalıştırıyormuş, sonra da buraya gelmiş. Devlelerle toptan eşya, nakliyecilik yapıyorlardı. Hani şimdi nakliyecilik var ya, nakliyecilik yapıyorlardı. Kamyonun taşıdığı malzemeyi develer götürüyordu... Develerle taşımacılık yaparken ben hayatta yokmuşum, sonra bakkal dükkânı açmış, sonra da orasını amcam çalıştırmış, dedem de otobüs, yolcu taşımacılığı yapmış. Sonra buraya geldi işte, ortak oldu Naci beylerle. O zaman da nakliye arabalarıyla nakliye yapıyorlardı, taşımacılık. Yollarda çok kalabalık yoktu, küçük küçük otobüsler vardı, bu kadar yolcu da yoktu. Yol da yoktu, yollar böyle dar, virajlı filan. Taşımacılık, pek bilmiyorum ama, Balıkesir üzerindendi, o da sonradan oldu. Daha çok vapurla gidilirdi, İstanbul'a, İzmir'e. Benim çocukluğumda Tırhan vapuru vardı. Bir vapur daha vardı, onun ismini hatırlayamayacağım. Gülcemal falan onlar daha evvelmiş. Orda, vapurda bir gece kalıyordun, sonra ertesi gün buraya geliyordun Tırhan vapurunda. Bir gece yolda geçiyordu. Sonra Ayvalık, Gemlik gemileri gelince, onlarla sabah biniyorsun, akşam iniyorsun.[7]

1940'lı yıllarda bir dönem taşımacılık işine girmiş olan Naci Dura'nın kızı Neyran İzgi anlatıyor:

... Senin deden Niyazi Bey, Tuğrul'un babası Selahi Bey ve benim babam ortaktılar. 90 küsur kamyonları vardı. Otobüs bir mi, iki mi neydi, yani fazla bir şey yoktu otobüs. Nakliye yaparlardı. İhalelere girerlerdi, askeri ihalelere, Kirazlı'ya, Ezine'ye, mal götürüp getirirlerdi, nakliyesini yaparlardı. Onun için de, rakamını çok iyi hatırlamıyorum, ama seksen, doksan mı ne kamyon vardı. Bir tane de arabaları vardı. Bu 1940'lı yıllarda. Bir resim vardı, babamın yazıhanesinde dururdu, kamyonları arkaya dizmişler, önünde de durmuşlardı. Ama o resim kayboldu, sonra orası yıkıldı, babanın yazıhanesinden nereye gitti bilmiyorum, annemde de yokmuş.[8]

Naci Dura'nın eşi Mebrure Dura anlatıyor:

Ama o zaman benzin gaz tenekesiyle gelirdi. Tanker yoktu. Teneke teneke gaz tenekeleriyle gelir, motordan çıkarılır, bizim su iskelesinden çıkarırlardı, alırlar, çünkü öteki taraf vapur iskelesi, alırlar, götürürler, depoya boşaltırlardı. Araç çok azdı. O zaman Çanakkale'de beş tane falan araba vardı. Yoktu ki. (Bizim vardı, İsmail Bey'in vardı, Eczacı Nadir Bey'in, üç tane araba vardı.) Ama Nadir Bey'in daha sonra. Yani üç-dört tane araba varmış o zaman.[9]

Çocukluğundan başlayarak taşımacılık işinde çalışan Muzaffer Erkek'in babası savaş sonrasında, İngiliz işgali zamanında İngilizlerin yanında şoför olarak çalışırmış. O zamanlar İngilizlerde "bas bir kaldır iki" denilen Ford arabalar varmış, Muharrem Erkek de 150 liraya onlardan bir tane almış ve o arabayla şoför olarak Bayramiç'e çalışmış. Muzaffer Erkek de babasına özenerek şoförlüğü seçmiş. O zamanlar şimdiki minibüsler kadar, 20-25 kişi alan otobüsler çalışırmış. Daha sonraları daha büyük araçlar kullanılır olmuş. Yolların bozukluğuna dair çok canlı anıları var:

Yollar kötü, toprak yoldu. Toz içinde, çamur olur, öyle giderlerdi. Hattâ Ezine Bayramiç arasında batarlarmış da mandayla çektirirlermiş arabayı. O zaman öyle yollar varmış.[10]

1935-36 gibi yıllarda köprüler hala tahtadan imiş, çay gelir, yıkılırmış. Çanakkale'ye dışarıdan mal getirilmesi de büyük zorluklarla olurmuş:

Benim annem nişanlıyken babam devamlı İstanbul'a gelip giderdi ticaret için, fırtına kıyamet, kimseler binmediği zaman babam binerdi gemilere. Hattâ bir defasında kazazede oldu, gemisi battı. Zar zor kurtulmuşlar, Gelibolu'da falan. Onları çıkartmışlar, kurtarmışlar. Çatının üzerindeki küçük kuleden (şirvane) deniz seyredilir. Dedemin evinde, annemin evinde şirvaneden deniz gözükür, annem oradan bakarmış. Gemilere uzaktan bakılır gelen var mı, hani gemicileri beklerler ya aynı şekilde.[11]

Tabii, İstanbul'dan motorlarla buraya mal gelirdi, bakkal eşyası falan. Gazyağı, benzin motorla gelirdi. Bu büyük motorlar vardı, tahtadan yapılma, iskeleye bazen yanaşamazdı, mavnalar vardı böyle. Şatlara (sal benzeri büyük taşıma platformu) çıkarırlardı eşyaları, şatlardan da ufak kayıklarla Çanakkale'ye getirirlerdi, karaya çıkarırlardı. Onlardan şeker, kahve, bulgur, mulgur, onları buradan Ezine'ye, Bayramiç'e babam götürürdü. Onlar tüccarın malıydı, satmak üzere götürürdü.[12]

Çanakkale'den ilçelere ve köylere mal nasıl götürülürdü sorusuna Yılmaz Benadrete'nin verdiği yanıt şöyle:

Bütün Çanakkale hinterlandı, yani Çanakkale merkez, bütün köyler alışveriş yapmak için merkeze gelirdi. Gelince o çarşıda en büyük manifaturacı bizdik, dedelerimizdi. Onun için herkesi tanırlardı, köylüleri, yöneticileri. Onlar da mesela panayırlar var, Ayvacık panayırı. Babam giderdi. Otobüsler vardı, otobüsleri mallarla doldurur ve panayıra gidilir. Ve herkes de tanır yani, ooo merhaba, onun da damadı şuydu denir. Kamyon yoktu, otobüs doldurup giderdi babam panayırlara. Babamın anlattığı, Çanakkale'de Maydos iskelesi vardı ya, tahtaydı, oraya her zaman gemi yanaşamazdı, fırtına varken motora binilirdi, gemiye binilirdi. Fırtınada herkes binmezdi, babam denizciydi, fırtınada da binerdi gemiye. Merdiven sarkıtırlar, ya ip merdiven ya da ne, oradan gemiye atlayacaksın, yoksa gidemezdin. Oradan çıkardı gemiye, ondan sonra kamara, mamara.

Peki o zamanlar Ezine, Bayramiç gibi ilçelerden Çanakkale'ye mal gelir miydi? Bu soruya Muzaffer Bey'in verdiği yanıt şöyle:

O zamanlar Ezine'den, Bayramiç'ten pek bir şey gelmezdi yani. Canlı hayvan kesenler falan et getirirdi. Beş tonluk kamyonlarla taşımacılık da yapılırdı ayrıca, en fazla onlar vardı. Kamyonlar Amerikan malıydı, sonra İngiliz malları geldi, Austinler. Chevrolet, Amerikan arabasıydı onlar.

Kumkale Ovası o zamanlar batak ovası olarak bilinirmiş ve ovada balık tutulabilen ufak göletler varmış. 1950'lerden sonra bataklık kısımlar seddeler aracılığıyla kurutulmuş; ancak bu dönemde oranın mallarını dışarıya taşıyacak başka bir iskele yokmuş. Yalnız Assos'ta Salamiya Russo'nun palamut deposu varmış. Muzaffer Erkek'in Kumkale ovasına dair hatırladığı şeyler önemli:

Orası zaten bataklık bir şeydi, sonra göçmenler geldi. Verdiler oralarını falan, oraları kuruttu devlet. Şimdi oradaki köylüler zengin oldu hepsi. Bunlar daha sonra oldu. Daha önce palamutçuluk varmış, deri boyamada mı ne kullanılıyormuş. Hattâ o palamutlardan istifade etmek için burada palamut fabrikası kuruldu Sümerbank tarafından. Sonra sentetik deri fabrikası oldu.

Buradan mal taşıyanlar, mal sahipleri kimlerdi?

Yahudiler vardı o zaman. Tüccar Yahudiler vardı. İsimlerini hatırlayamayacağım şimdi. Işık İşgüden'in babaları vardı. Yaşar Bey falan. Ondan sonra amcaları, onlar da tüccardılar o zaman. Şeker gelir, onlar gönderirlerdi kazalara. O zaman toptancılık yapıyorlardı. Salamiya vardı burada bir Yahudi, o da palamut işi yapardı.



Muzaffer Erkek, İstanbul seferi yapan ilk otobüslerden biri ile.

Amerikan gemileri falan gelirdi buraya, ihraç ederlerdi. Çanakkale'de iskeleye yanaşmazdı, açıkta dururdu gemi, oradan yüklenirdi.

Çanakkale'de taşımacılık şirketlerinin, mesela babanızın büroları neredeydi Sorusuna Muzaffer Bey şöyle yanıt veriyor:

Kızım o zamanlar büro müro yoktu. Herkes seyyar, ayakta. Çok sonra yazıhane falan açtılar. Yolcuyu gözlükçü Mehmet'in orada indiriyordu, merkez orasıydı. (Yalı Camii'nin yanında bulunan meydanlık yer) Daha o zaman eski garaj da yoktu, garajın olduğu yer mezarlıktı.

İkinci Dünya Savaşı'nın çıkması Çanakkale'de bir çok şeyin yanı sıra ulaşım anlamında da işlerin durma noktasına gelmesine neden oluyor:

Babam -Selahi Aksoy- Bursa Işıklar Askeri Lisesi'ne gidiyor. Orada tahsilini yaparken Yunanlılar Bursa'yı işgal ediyor, okul tatil ediliyor, evine dönüyor. Harp bitinceye kadar Çanakkale'de, Kilitbahir'de, o sıralarda da İngiliz mezarlıkları yapılıyor. Eceabat'ta bir şentiye var. Eceabat'ta bir motör atölyesi var, tamir yeri gibi, babam orada çalışıyor, dedemin desteğiyle. Harp bittikten sonra tekrar çocuklar okula davet ediliyor, babam okula dönmüyor, makine üzerine bilgisi olduğu için nakliye işine girişiyor. Nakliye işleri gelişiyor. Ben 1928 doğumluyum, 1930 yılında babam buraya -Çanakkale'ye- geçiyor. Eceabat tarafı küçük bir kara parçası, orası yetmiyor, buraya geçiyor, burada Niyazi Bozoğlu, Naci Dura ve babam bir araya geliyorlar ve nakliye -otobüs ve kamyon- işi yapıyorlar. O da İkinci Dünya Harbine kadar devam ediyor. 1941 yılındaydı hatırladığım kadar, Milli Mükellef Kanunu çıkıyor. Askerin yeterli nakil vasıtası olmadığı için sivillerin ellerindeki kamyon, otobüs, motosiklet, köylerden dahi at arabaları vs. orduya hizmet için alınıyor, bir süre sonra da parasını ödüyorlar, yani bedavaya almıyorlar. Ama ne oldu, o güzelim iş bozuldu. Ondan sonra herkes kendi işine bakmak zorunda kal-



Foto Sümer, Ezine, Hakkı Kırmızıgül.

dı. Çok güzel bir projesi vardı babamın: daha o zaman İstanbul yolunu açmak istiyordu. Ama harp olunca ithalat da olmadı, otobüs komple dışarıdan, Amerika'dan gelecekti.[13]

1950'li yıllarda Çanakkale-İstanbul seferlerini Erkek Muharrem ve Anzavur Hafız hem şoför ve hem de otobüs sahibi olarak ve İnanöz firmasına bağlı bir şekilde başlattılar. Bu seferler yetersiz yollardan yapılırdı. Kilitbahir-Gelibolu arası şose, Gelibolu-Keşan arası asfalt, Keşan'dan sonra Tekirdağ'a Malkara üzerinden yine şose yoldan gidilir, Tekirdağ-Muratlı üzerinden asfalt E5 Karayolu'na bağlanır, Sirkeci'de sona ererdi. Muzaffer Erkek o günleri şöyle anlatıyor:

İnanöz firması 1947'de kuruldu. 1948'de İnanöz firması ile Balıkesir Postası vardı. 37 kişilik de otobüs vardı. Tek otobüs vardı, onu da biz işletiyorduk. Çan'da manda araba yoktu. 36 kişilik cemse otobüs vardı, Çanakkale-İstanbul 15 saatte gidiyorduk. 1951 ve 1959 model otobüsler (fotoğrafları gösteriyor)... 1946'dan 1948'e kadar askerlik yaptım, Lodos'un orda cami var ya, orada müstahkem mevki vardı, cami mami yoktu, ne apartmanlar vardı, ne bir şey. 1939 model Opel bu. İnanöz 1947'de vardı. Bizim Yenice Kalkım'da akrabalarımız vardı, oraya biz giderdik, Balıkesir postasına binerdik. İnanöz demek ki 1930'larda falan vardı. 30'da değil, belki 1937'de falan. Babamın taşımacılık yaptığı hatta, Ezine-Çanakkale hattında İnanöz yoktu. İnanöz Balıkesir-Çanakkale hattında vardı, 1947'den sonra Çanakkale-İstanbul hattında da çalışmaya başladı. Altı tane arabaları vardı. Ama bir tanesi gidiyor, geliyordu. Şimdiki gibi her gün yoktu, bir iki gün yatıyorduk, sonra bir sefer oluyordu. O zaman İstanbul'a bu yoldan mal, tüccarın malını falan götürmezdik. Ama mesela balıkçıların 50 kilo, 70 kilo falan balığı çıkardı, domuz vururlardı falan, domuzları bagaja koyardık, götürürdük İstanbul'a. O kadar yani, 50 kilo, 60 kilo şeyler. O zaman Çanakkale'nin ihtiyacını motorlar getirirdi İstanbul'dan. Vapurlar haftada bir defa mı, iki defa mı ne uğruyordu. Bu tür malları motorlar getirirdi. Mesela 1958-59'da Ayvalık vapuru Pazar-Çarşamba günleri İstanbul seferi yapıyordu. Vapurlar daha çok yolcu taşıyordu, onlar açıkta duruyordu. Bican Ahmet vardı, o yolcuları götürürdü. Tornistan, mornistan diye bağırırdı, böyle bir alemdi o zamanlar. İskele de Gümrük İskelesi'nin olduğu yerdi, başka bir şey yoktu yani. Oraya indirirdi. Yalnız Eceabat'ta iskelenin olduğu yerde tahta bir iskele vardı, Maydos İskelesi. Karşıya geçmek için de motorlu kayık yoktu, yelkenli vardı. Yelkenli kayıklar iskeleye yanaşırken gönderle yanaşırlardı. Annemin tanıdıkları vardı Maydos'ta, ben çocukken oraya kayıkla giderdik. Yelkenli, rüzgara göre volta volta, volta volta giderdik. Oradaki tanıdıklar da Hasan Sipahi'nin karısı Sevim Hanımın annesi vardı, Saadet abla, şimdi sağ o, 90 yaşından fazla. İstanbul'a 15 saatte, 12 saatte, 10 saatte gidiyorduk. Tekirdağ'dan sonra yol yoktu sahilden. Tekirdağ'dan içeriye sapardık tekrar, şehrin içinden Muratlı'ya, Çorlu'ya, öyle giderdik. Pazar ve Çarşamba günleri Ayvalık gemisi çalışmaya başladı. O günlerde bize yolcu olmuyordu. Neden olmuyordu, sekiz saatte gidiyordu gemi İstanbul'a, biz 11 saatte gidiyoruz. Yolcular tercih ediyordu onu. Fakat sonra sonra bu gemi Gelibolu, Karabiga, Şarköy, marköy falan uğramaya başladı. 12-13 saatte gitmeye başladı, o zaman değişti işte, yolcu da otobüsü tercih etmeye başladı. Ben Bayramiç'e dört sene çalıştım. Sabah sekizde çıkar, akşam beşte dönerdik. Saat onda giderdik. Bayramiç'e, Ezine'ye uğrardık. Bir tane de akşam beşte buradan giderdi, o kalırdı. Bu sefer her gün yapılırdı. Ben dört sene Bayramiç'e çalıştım, o zaman ehliyeti belediyeler veriyordu, 1943'te. Sonra İstanbul hattına geçince ehliyeti bir de oradan aldım. Dört sefer girdim imtihana, zor aldım. Halbuki burada kullanıyordum. Sonra taksicilik yaptım, oğlum okuyordu o zamanlar. Okumasına tesir eder diye oğluma direksiyonu tutturmadım bile. Bir baktım, birkaç gün sonra ehliyet almış.

Çanakkale'de şehir içi yük taşımacılığı at arabalarıyla yapılırdı. Deniz yoluyla gelen mal at arabalarıyla çarşıdaki dükkânlara ve evlere taşınırdı. Anlatıldığı kadarıyla bir zamanlar Fevzipaşa Mahallesi'nin yarısı arabacılık yapardı. İlk arabalar direkt dingilden yola temaslı idi. Bunlara "tak tak" arabası denirdi. Çanakkale'de ilk belediye otobüs seferleri ve taksicilik de 1950'li yıllarda başladı. Taksiler iskele meydanında, Aras Otelinin yanında müşteri bekler, yakın köylere ve kasabalara da zaman zaman taksiyle gidilirdi.

Gerçekten de 1950'li ve hattâ 1960'lı yıllarda dahi İstanbul ve İzmir yolu dar ve virajlı, çok sayıda dağ geçitlerinde de tehlikeli halde idi. İzmir yolundan gelenler 12 saat süren yolculukta Edremit'te ikinci bir otobüse aktarma yaparak Çanakkale'ye gelebilirdi. Balıkesir'den Balya-Yenice-Çan yolu ile gelinir; bu yol otobüslerle 5-7 saat sürerdi. Bandırma-Gönen-Biga yolu 1950'lerde yapıldı. Kara yolunun uzun ve yorucu olması nedeniyle çoğunlukla deniz yolu tercih edilirdi. 1950'lerde İstanbul'dan Çanakkale'ye deniz yoluyla haftada dört posta gelirdi. İstanbul'dan Çanakkale'ye Gemlik ve Ayvalık yolcu gemileri ile Çarşamba ve Cumartesi günleri Mürefte, Şarköy, Gelibolu'ya uğrayarak gelen iki posta vardı. Bunlara ek olarak Ayvalık ve İskenderun postaları da Pazar ve Perşembe günleri Çanakkale'ye uğrardı.[14]

1950'li yıllarda Çanakkale'ye hava uygun olduğu durumlarda Salı-Perşembe ve Cumartesi günleri İstanbul'dan kalkıp Bandırma'ya da uğrayan bir "teyyare" postası da işlerdi. Bu seferler de ücretin yüksek olması ve talep azlığı nedeniyle daha sonra kaldırıldı.



1939 model opel admiral ile askerliğini şoför olarak yapan Muzaffer Erkek'in 1947'de çekilmiş fotoğrafı.

Düzenli vapur seferlerinin yapıldığı ve daha çok deniz yolculuğunun tercih edildiği yıllarda kent halkı vapurun geliş saatlerinde, bir bekledikleri olmasa da güzel elbiselerini giyip bir tür gezinti ve eğlence amacıyla iskele çevresine gelirler, burada piyasa yaparlar, gelenleri karşılarlardı. Hep uzaktan beklenenler olur, hep uzaklara gitme hayalleri kurulurdu. Belki de bu yüzden uzakları, özlemi, büyük kentleri, İstanbul'u ya da yalnızca "macerayı" hatırlattığı için "şu gemide ah ben de olsaydım, açık denizlere yol alsaydım..." şarkısı Çanakkale'de hâlâ çok söylenir ve çok sevilir.

Zeynep Güler,
İstanbul Üniversitesi



Niyazi Bozoğlu kızı Füruzan ve Selahi Aksoy oğlu Tuğrul ile.

1 Vital Cuinet, *La Turquie D'Asie et Le Vilayet de Smyrne et de le Mutasariflik de Bigha* (Tome III, Paris: 1894), İstanbul: Les Editions ISIS, 2001, ss.297-298.
2 Liman Von Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, Çev: M. Şevki Yazman, İstanbul: Burçak Yayınevi, 1968, ss.69-71.
3 Francis H.Bacon, "European Journal", 1904, ss.47-52. (yayınlanmamış el yazmaları, Archives, MIT, Mass. seçme parçalar).
4 İzzet Melih Dilmaç (d.1917, Çanakkale) ile yapılan görüşmeden.
5 Raci Akın. (d.1913, Çanakkale) ile yapılan görüşmeden.
6 Tuğrul Aksoy (d.1928, Çanakkale) ile yapılan görüşmeden.
7 Füruzan Bozoğlu (d.1932, Ezine) ile yapılan görüşmeden.
8 Neyran İzgi (d.1932, Çanakkale) ile yapılan görüşmeden.
9 Mebrure Dura (d.1911, Gelibolu) ile yapılan görüşmeden.
10 Muzaffer Erkek (d.1925, Çanakkale) ile yapılan görüşmeden.
11 Yılmaz Benadrete (d.1932, Çanakkale) ile yapılan görüşmeden.
12 Muzaffer Erkek.
13 Tuğrul Aksoy
14 *Çanakkale*, yazar yok, İstanbul: Ahenk Matbaası, 1955, ss.113-114.

Mezopotamya'da Sıradan Kadınların Hayatı

Onların yazgılarında, tanrıçalar gibi çapkınlık yapmak ya da kraliçeler gibi şatafatlı bir hayat sürmek yoktu. Erkeklere bağımlı yaşayan, bazen bir erkeğin iki karısından biri olan Mezopotamya kadınları, gene de sessiz kalmadılar: Dört bin yıl yaşındaki belgelerde, bize güzel sürprizler yaptılar.

Brigitte Lion-Cécile Michel

Eski Yakındoğu'nun kadınlarının tarihte silinmez bir iz bıraktığı söylenemez: Kraliçe Semiramis hariç; ondan aklımızda kalanlar da tarihsel gerçeklikten çok efsanelere dayanır. Bununla birlikte, yüz elli yıldır Mezopotamya harabelerinden çıkarılmakta olan çiviyazılı belgeler, Semiramis kadar saygın olmasa da en az onun kadar ilgi çekici olan birtakım kadınların hayatını daha yakından tanımamızı sağlıyor. MÖ 2. binyıla ait kaynaklar bu konuda çok iyi kanıtlar sunuyor.

Örneğin Orta Anadolu'da, Kaniş'teki ticari merkezde, kalay ve kumaş satmaya gelip Kapadokya'daki pek çok şehre yerleşmiş olan Asurlu tüccarların (MÖ 19-18. yüzyıl) aile arşivleri bulundu. Asur'da (Dicle üzerinde, bugünkü Kuzey Irak'ta) yaşayan ve onlardan 1000 kilometre uzakta olan eşlerine, gündelik hayatları hakkında bol ayrıntı içeren mektuplar yazıyordu tüccarlar. Güney Mezopotamya'da Nippur ya da Sippar gibi pek çok şehirde, mahallerde yapılan kazılar sırasında aynı döneme ait pek çok evlilik sözleşmesi ortaya çıkarıldı. Suriye'de Fırat üzerinde bulunan Emar'dan ve bugünkü Kuzey Irak'ta, Dicle'nin doğusunda yer alan Nuzi ve Arrafa'dan ise, MÖ 2. binyılın ikinci yarısına ait daha başka sözleşmeler geldi. Daha nadir ikinci bir belge grubu ise, kadının statüsüyle ilgili kanun metinleridir. Bunlardan en ünlüsü Babil kralı (MÖ 1792-1750) Hammurabi'nin kanunlarıdır. Asur kanunları ise, MÖ 2. binyılın sonunda Asur'da bulunan tabletlerin üzerinde toparlanmıştır.



Saygınlığının işareti olarak başını örtmüş bir kadın, Mari'deki İştar Tapınağı.

Bu farklı kaynaklar, ailenin çevresinde örülmüş bir hayatı yansıtır: Görünüşe bakılırsa, kadın, yasal ve meşru olarak sadece aile çerçevesi içinde kabul görüyordu o günlerde. Bu durumun ilk işareti, evliliğe verilen önemdir. Sippar şehrinde bulunmuş olan bir boşanma kararı bize bunu düşündürüyor: "Tanıkların huzurunda Aham-nirşi'ye soruldu: "Bu kadın senin karın mıdır?" O da dedi: "Beni kazığa vursanız da, dilim dilim doğrasanız da; bu kadınla evli kalmayacağım!" İşte böyle söyledi. Karısına soruldu, o da dedi: "Kocamı seviyorum!" İşte böyle cevap verdi." Kıstas, bir adamın karısı olmaktı: Yetişkin kadın hemen her zaman evli bir kadındı!

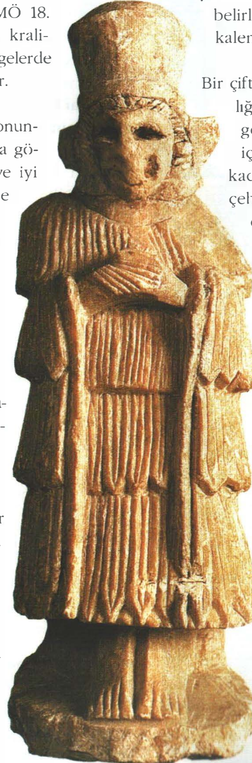
Evleneceği kişiyi seçmek genç kıza düşmezdi. Bu işi ana-babası -babası yoksa ağabeyi-, müstakbel kocayla ya da onun ailesiyle anlaşarak yaparlardı. Evliliğin sonuca bağlanması için yazılı bir sözleşmeye gerek duyulmaz, anlaşma genellikle sözlü olarak yapılırdı. Bunun sonucunda iki aile arasında mal alınıp verilirdi. Genç kızın çeyizi (ridintum), teorik olarak iki eşe de ait olmaz, sonradan çocuklara aktarılırdı. Çeyiz, ailesinin mirasından genç kıza düşen paydı; kap kacak, kıyafet ve mücevherlerden oluşur, ailesi zenginse bunlara hayvanlar ve hizmetçiler de eklenirdi.

MÖ 18. yüzyılda Sippar'da yaşayan zengin bir genç kızın çeyizinde şunlar vardı: "Anşumiya-liblut adında bir köle, 2 şekel (16 gram) ağırlığında altın küpe, 20 litrelik bir tencere, 5 parça kumaş, 12 kıyafet, 11 başörtüsü, 2 sandık, bir inek, 15 koyun, buğdayı öğütmek için bir ezgi taşı, bazalttan bir havan eli, elma ağacından bir yatak, 6 sandalye, musukkannum-tahtasından bir masa, 4 tahta çanak, Nabium-atpalam'ın kızı Amat-Asalluhi'ye verdikleri işte bu kadar." Çeyizde ev, tarla ya da meyve bahçesi genellikle olmazdı; gayrimenkuller genellikle erkek çocuklara ayrılırdı.

Koca adayı ise eşinin ailesine, çeyiz kadar zengin olmayan bir karşı-çeyiz (terhatum) verirdi. Bunun değeri bir kölenin fiyatından daha düşük olurdu: Dolayısıyla, hiçbir şekilde kadının satın alınması söz konusu değildi. İki taraf arasında hediye alışverişi olmazsa, müstakbel koca sözün bozulduğunu varsayabilirdi; iki Asurlu arasında geçen, dört bin yaşındaki şu diyalog bunun kanıtıdır: "Babana söz vermiştim, ama (müstakbel) eşimin ailesi olarak bana belime takacak bir kemer vermediniz... Günler geçti, ben yaşlandım, böylece Asur'dan bir başka kızı kendime eş olarak aldım. Yani kız kardeşinle evlenmeyeceğim!"

Karşı-çeyizin verilmesinden sonra, genç kızın evliliği kesinleşmiş olurdu.

Bazen de genç kıza karşı taraftan bir başörtüsü gelir, o da bunun ardından eşinin evine giderdi. MÖ 2. binyılda yaşamış Asurlu tüccarlara ait arşivler, bu geleneği bugüne taşır. Uluorta dedikodu eden ve anlaşıldığı kadarıyla herkesi bıktıran bir genç kız amcasının evine götürülmüştü. Amcası onu azarlamış ve kendi ahbaplarından bir adamla evlendirmeye karar vermişti: "Laliya'yı bekliyorum. Laliya gelince genç kızın başına örtüyü koyacağım, sonra yoluma gideceğim." Genç kızın, eşinin ailesine girmesini simgeleyen bu âdet, Orta Fırat'ta yer alan Mari'nin kraliyet arşivlerinde bulunmuş olan, MÖ 18. yüzyıldan kalma, kraliçelerle ilgili belgelerde de karşımıza çıkar.



MÖ 2. binyılın sonunda Asur yasalarına göre evli kadınlar ve iyi aileden gelme genç kızlar saygıdeğerlik işareti olarak başlarını örtmek zorundaydılar; bunu kötüye kullananları bekleyen büyük cezalar vardı. Örneğin bir fahişe başını örttüğü taktirde sert bir biçimde cezalandırılırdı: "Başı örtülü bir fahişe gören, onu tutuklayacak. Tanıklar tutacak ve onu sarayın girişine götürecek. Kadının mücevherleri alınmayacak, ama onu tutuklayan giysilerini alacak. Onu 50 değnek vurulacak, başına zift dökülecek." Başlarını örterek özgür kadınların statüsünü gasbetmeye kalkışan köleleri de bekleyen aynı kaderdi: "Köle kadınlar örtünmeyecekler ve örtünmüş bir köle kadın gören onu tutuklayacak. Onu sarayın girişine götürecek. Orada kulakları kesilecek ve onun tutuklamış olan köle kadının kıyafetlerini alacak."

Eski Yakındoğu'da aslolan tekeşlilikti. Gene de bazı durumlarda, erkeğin ikinci bir kadın almaya hakkı vardı: Birincisinden çocuğu yoksa, kadın hastaysa, ya da adam tüccarsa ve evinden uzun süre uzak kalıyorsa. Böyle durumlarda iki kadının birbirleriyle olan ilişkilerini düzene koymak ve çocukların statüsünü belirlemek için sözleşmeler kaleme alınırdı.

Bir çiftin çocuğu yoksa, kısırlığın sorumlusu olarak görülen kadın kocası için özgür ya da köle bir kadını ikinci eş olarak seçebilirdi. Bu birleşmeden doğan çocuklar, iki kadına birden ait olarak bilinirdi. Sözleşmelerde genellikle birinci eşin, ikincisinden önde tutulmasına ve kayrılmasına özen gösterilirdi.

Kaniş'teki Asurlu tüccarların arşivleri, Asur şehrindeki kadınla (assatum, yasal eş) Kaniş'te ya da Küçük Asya'daki başka ticaret merkezlerinde yaşayan Anadolulu kadının (amtum, "hizmetçi") birbirinden kesinlikle ayrı tutulduğu belli bir tekeşlilik anlayışını yansıtır. İki eşli bir adam, aslında aynı

Mezopotamya'da Sıradan Kadınların Hayatı



anda iki kadınla birden yaşamazdı. Asurlu olan esas eşti, ve kocası onunla aynı statüde bir kadın alırsa cezaya çarptırılırdı. Babanın mirasında hakkı olanlar da, bu esas kadının çocuklarıydı.

Asur'da olduğu gibi Babil'de de ikinci dereceden birden çok kadınla evlenmek, kanunlarla yasaklanmıştı. Hammurabi Kanunu, ikinci bir kadından çocukları olan bir erkeğin bir üçüncüsüyle evlenemeyeceğini söyler. İkinci dereden bir eşle yapılmış bir sözleşme, bu kadının Anadolu'nun her yerine kocasıyla birlikte gitmek zorunda olduğunu ve adamın Küçük Asya'nın başka bir yerinde yeniden evlenmeye izinli olmadığını açıkça ortaya koyuyor: "Asur-malik'e gelince; o da Buruşattum, Wahşuşana, Durhumut ya da Kaniş'te başka bir kadınla evlenmeyecektir; karısını her (gitmek) istediği yere götürecektir." Kısacası, bir tüccar her ticaret merkezinde bir eş bırakamazdı!

Eşlerden birinin ölümü durumda, malı mülkü çocuklarına kalırdı: Eğer ölen anneyse, çocuklar onun çeyizini paylaşırlardı; yok eğer babaysa mirasını alır, annelerinin bakımını da üstlenirlerdi. Soyu devam ettiren kimse yoksa, dul adam çeyizi karısının ailesine geri verirdi; dul kadın ise çeyiziyle birlikte ailesinin yanına dönüp tekrar evlenebilir ya da kocasının evinde yaşamaya devam edebilirdi. Yasaların koruyuculuğunda emniyet içinde yaşardı. Geçimi de bazen bir dulluk geliriyle, yani kocasının sağlığında ona yaptığı bir bağışla, bazen mirastan kendine düşen payla, bazen de çocukları tarafından sağlanırdı. Kaniş'te ya da Emar'da gün ışığına çıkartılmış olan bazı vasiyet belgelerinde erkekler eşlerini çocuklarının

Mezopotamya panteonunda her tanrı daima dişi bir kutsal varlıkla birlikte düşünülürdü. Çiçek koklayan bir tanrıçanın tasvir edildiği bu kabartma Mari'de bulunmuştur ve MÖ 3. binyılın sonuna aittir.

"babası ve anası" olarak göstermiş, yani kendileri öldükten sonra bütün ebeveynlik haklarını ona bahşetmişlerdir. Asur yasaları savaş yüzünden yalnız kalan kadınların durumunu da ele alır: Kocası düşmanın eline düştüyse iki yıl beklemesi gerekirdi; bu süre geçince "kendi seçeceği bir kocayla yaşayabilirdi". İlk kocası geri dönecek olursa karısını geri alabilirdi; ikinci kocasından olan çocukları ise alamazdı. Hammurabi Kanunu'nda da benzer yasalar vardır.

Farklı Bir Tekeşlilik

Hem Hammurabi Kanunu'nun pek çok maddesinde, hem de bazı evlilik sözleşmelerinde boşanmadan bahsedilir. Koca pek çok nedenle boşanma talep edebilirdi: kısırlık (bu durumda eşine tazminat vermek zorundaydı); kadının uygunsuz davranışları (eğer böyleyse hiçbir tazminat ödemeden onu boşayabilirdi).

Kadın ise, kocası uluorta uygunsuz davranışlarda bulunuyorsa boşanma talep edebilirdi: Bu durumda çeyizini de alıp babasının evine dönmek onun hakkıydı. Boşanma kurallarının uygulanışı, bölgelere ve çağlara göre değişir. Filistin-Asur belgelerine göre kadın boşanma işlemlerini başlatmakta erkekle aynı hakka sahiptir; boşanma durumunda iki tarafı bekleyen cezalar eşittir. Buna karşılık Babil evlilik sözleşmelerinde caydırıcı ve ayrımcı cezalar öngörülür: Boşanmayı isteyen kadına idam, erkeğe ise çok büyük para cezası. Kuşkusuz bu cezalar sadece geçerli bir neden olmaksızın boşanma talep edildiğinde geçerliydi.

Mezopotamya evlerinde, en saygın mevki anneye aitti: Dünyaya çocuklar getirmek, evlilikteki ilk amaçtı. Anne, küçüklerin eğitilmesinden sorumluydu. Çocuğunu emziren ya da taşıyan annelerin resmedildiği, MÖ 2. binyıla ve 3. binyıl başına ait pek çok kabartma vardır. Erkek çocuklar büyüyünce, muhtemelen

meslek öğrenmek amacıyla hep babalarının yanında olurlardı. Kızlar ise annelerinin yanında daha uzun süre kalırlardı, ama evlenmelerine ya da bir tanrıya kendilerini adamalarına baba karar verirdi.

Bununla birlikte MÖ 14. ve 13. yüzyılda Emar'da hem baba hem de anne çocuklarının hayatı hakkında söz sahibi olabiliyordu: Bir anne tek başına kızının evlenmesine karar verebiliyor, bir başkası bir erkek çocuğu evlat edindikten sonra, kocasının hiçbir müdahalesi olmadan onu mirastan yoksun bırakabiliyordu.

Ev hayatı içinde bütün kadınlar üreticiydi. Evlerde yapılan kazılarda, dokuma tezgâhlarının iplerini germek ya da ip eğirmek için kullanılan pek çok ağırlık ortaya çıkarılmıştır. Asurlu tüccarların karıları, kızlarının ve hizmetçilerinin yardımıyla sadece kendi kıyafetlerini değil, karşılığında değerli madenler almak üzere Kapadokya'ya ihraç edilen her türden kumaşı da dokurlardı. Böylece uluslararası ticarete etkin olarak katılmış olurlardı.

Gene de evli bir kadın, ancak kocası bir süreliğine gittiyse ya da hiç yoksa aile reisi mevkiine yükselirdi. Asurlu tüccarlar MÖ 19. yüzyılda Küçük Asya'da ilk ticaret merkezlerini kurarken, Asur'daki eşlerini ve küçük yaştaki çocuklarını belirsiz bir süre için bıraktılar. Bu kadınlar kocalarıyla mektupla haberleşerek evlerini çekip çevirdiler: Evdeki hizmetçileri yönettiler ve zaman zaman yenilerini aldılar, evlerini onardılar, kış için arpa depoladılar.

Parasız kaldıklarında ise, şikâyetleriyle kocalarını bunalttılar: "Bana şunu yazdın: "Buradaki bileziklerle yüzükleri sakla, yiyecek alırsın"... Neredeymiş şu bana bıraktığın bilezikler? Giderken bana bir şekel bile para bırakmadın. Evde bir şey bırakmadın, her şeyi aldın!"

Bu belgeler sayesinde tüccarlarla anlaşmalar ya da pazarlıklar yapan bu gerçek iş kadınlarının portresini çizebiliyoruz; hatta bunlar alacaklarını kuruşuna kadar bilen, bütün masraflarını belgeleyen sıkı muhasebecilerdir. Kendi bütçeleri vardır ve kocalarının borçlarını ödemeyi reddettikleri olur. Bazıları, kocalarının meslektaşlarından aldıkları borçları kullanarak sermayelerini işletmekten de hiç çekinmezler.

"Kızlarını Erkek Yapıyor"

Gayrimenkuller genellikle babadan oğula aktarılırdı. Dolayısıyla bütün çocukları kız olan ailelerde özel bir sorun ortaya çıkıyordu. Bu durumda baba damatlarından birini evlat edinip, onu oğlu olarak kabul edebilirdi.

Arrafa ve Nuzi'de ise bu sorun başka türlü çözülmüştü: MÖ 14. yüzyıla ait vasiyetler bir adamın kızlarını oğlan gibi kabul edebildiğini gösteriyor. O zamanki deyimle "kızlarını erkek yapmış" oluyordu. Bu durumda kızlar geleneksel olarak erkek çocuklara ait olan imtiyazlardan yararlanıyorlardı: Babalarının bütün mirasına hak kazanıyor, baba evinde yaşatılan atalar ve ev tanrıları kültünün sorumluluğunu da üstleniyorlardı. Böylece ölülerin ruhlarını çağırabiliyor, öbür dünyada huzurlu bir hayat sürmeleri için onlara sunularda bulunabiliyorlardı.

Bütün bunların sonucunda, bu kadınların erkeklerin olmadığı durumlarda iyice artan birtakım ayrıcalıklardan yararlandığını söylemek zorundayız: Erkek çocuksuz ailelerde gayrimenkulları miras alan kızlar, hep yollarda olan tüccar kadınların eşleri, yeni kocalarını seçmeye hakkı olan dullar. Olağanın biraz dışında olan kadınlar hakkında en fazla belgeye sahip olduklarımızdır; ama kaynaklarda genellikle adı geçmeyen sıradan kadınların da aileleri içinde çok etkili olduklarını tahmin edebiliyoruz.



Çocuğunu emziren anne kabartmalı levha, Lagaş.

Brigitte Lion, Doç. Dr.,
Paris I- Panthéon-Sorbonne Üniversitesi

Cécile Michel,
CNRS'de (Centre National des Recherches Scientifiques / Ulusal Bilimsel Araştırmalar Merkezi) araştırma görevlisi

Ocak-Mart 2004 No: 22 L'HISTOIRE

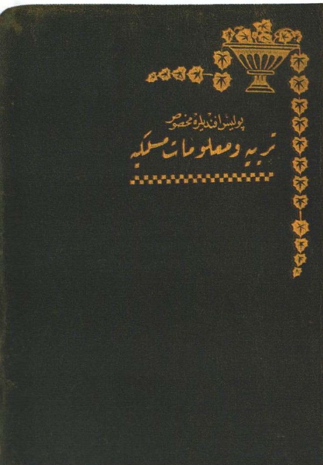
Çeviren: Saadet Özen

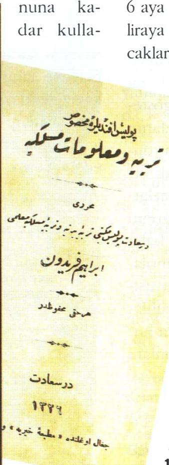
Polisin Gözüyle Sosyalistler, Anarşistler ve Grev

Ferdan Ergut

İttihat ve Terakki iktidarının ekonomideki temel hedefinin sermaye birikimini sağlamak olduğunu biliyoruz. İktidarlarının 1913'e kadar ki ilk döneminde bunu liberal politikalarla, ikinci döneminde ise "milli iktisat" yoluyla daha korumacı politikalarla gerçekleştirdiklerini de... Bu ortamda iş gücünün ve iş ortamının denetlenmesinin daha önce hiç olmadığı kadar önem kazandığını söylemeye gerek yok. Bu anlamda her iki döneme de damgasını vuran olgu, kapitalist birikimi sağlamak için işgücünün disipline edilmesi gereğidir. İşgücünü denetim altında tutmak ile sermaye birikimi arasındaki bağı ve bu bağı sağlam tutmak için de polislik gücünün sonuna kadar kullanılması gerektiğini, siyasal elitlerin iyi kavradığı görülüyor.

Bu dönemde polis, işçi sorunuyla özel olarak ilgilenmeye başlamıştı. 1909 tarihli Tatil-i Eşgal Kanun'da polise tanınan yetki açıktır. Kanunun 8. Maddesine göre "umuma müteallik hidemat ifa eden müessesatta sendika teşkili memnudur [yasaktır]". Sendika yasağı, kanunun sermaye yanlılığının en açık örneğidir. Ticaret ve Nafia Nezaretinin temsilcisi mecliste bu maddeyi şöyle savunmuştur: "sendika teşkil etmek sermayeye muzırdır. Memlekette en ziyade ecnebi sermayesine muhtaç olduğumuz şu zamanda ameleye sendika için hak verecek olursak, sermayederan amelenin taht-ı tehdidinde kalacaktır. Sermayederan, buraya gelmeye cesaret edemeyecektir".[1] "Umuma müteallik" gibi gayet muğlak tanımlanmış bu tarz işyerlerinde grev örgütlemeye çalışanlar ("kışkırtıcılar") bir haftadan 6 aya kadar hapis ya da 1 liradan 25 liraya kadar para cezasına çarpıtılacaklardır. Kanunun 6. maddesine göreyse diğer işyerlerinde devletin arabuluculuğu da netice vermezse işçiler grev yapabiliyorlardı. Fakat buralarda da grevciler, çalışmak isteyenlerin haklarına engel olamazlar ve hiçbir şekilde gösteri düzenleyemezlerdi.[2] Bu son cümle, polisin grevlere müdahalesi için bir gerekçe oluşturması bakımından oldukça önemlidir. Polis, grevi kırmak için değil, "çalışmaya devam etmek isteyenlerin haklarını korumak amacıyla" grevci işçilere müdahale edecektir. İşte polisin, grevcileri "kamu düzenini" bozan "suçlular" olarak damgalanmasının temel gerekçesi burada yatar. Polis sadece, çalışmak isteyenlerin haklarını, başka bir deyişle emeğin kapitalizmdeki "özgürlüğünü" savunmaktadır.





Polis Efendilere Mahsus Terbiye ve Muamelât-ı Meslekiye, İbrahim Feridun, 1910.

Siyasal elitlerin sosyalizm ve işçi sorunlarına bakışı bir ret siyasetinden çok inkâra dayalı bir stratejiydi. Meclis-i Mebusan'da bir üye, çalışma saatlerinin sınırlanması ve çocuk emeğinin yasaklanması gibi konularda, işçilerin çalışma koşullarını iyileştirme yönünde bir yasa önerdiğinde, Sadrazamın yanıtı şöyle olmuştur: "amele ile sermayederanın münâsebâtını tayin için bir kanun-u mahsus yapılmasının acil bir iş olduğunu hakikaten zannetmiyorum... Yoksa eğer böyle aciliyetine dair bir fikrimiz olsa idi bunu programımıza yazardık... Esasen böyle bir kanunun vücûbu bir sosyalist programın icâbâtındandır."[3]

Aşağıya çevrim yazısını sunduğumuz yazı, İstanbul Polis Mektebi hocalarından İbrahim Feridun'un 1910 tarihli, Polis Efendilere Mahsus Terbiye ve Muamelât-ı Meslekiye adlı kitabından alınmıştır. İşçi sorunlarının ne tür bir mantıkla "kamu düzeni" sorunu olarak ele alındığını göstermesi yanında başka dikkat çekici bir yönü daha var: Bir polis ders kitabında, anarşistler olmasa bile, sosyalistler hakkında söylenen hayırhah ifadeler... Bu satırları, 20. yüzyıl başında sosyalizmin sahip olduğu ahlaki üstünlüğün bir ifadesi olarak okumak





"İspanya kralı Alfens hazretlerinin Paris'i ziyâretinde anarşistler tarafından arabasına atılan ve fakat te'sîrsiz kalan bomba hâdisesi" (üstte). "İntihabatta rey vermek isteyen kadınların Londra'da polisin tahtı nezaretinde nümayiş yapmaları".

mümkün görünüyor. Analizin havası anarşistlere karşı olmasa bile, sosyalistlere karşı gayet ılımlıdır.[4] Tez şöyle savunulmaktadır: Çok yakın zamanlara kadar Avrupa'da bir iş günü on saatti ve bu çalışmanın karşılığında çok az bir ücret alınıyordu. Avrupa'da eğitim yaygınlaştıkça, işçiler belli haklara sahip olduklarını düşünmeye başladılar ve zenginlerin yaşam tarzlarına düşman oldular. Daha sonra bazı "hümanistlerle ve vicdan sahibi insanlarla" bir araya gelip, hep birlikte sosyalist anlayışı geliştirdiler. Sermaye sahiplerine taleplerini kabul ettirebilmek için grevler örgütlemeyi en büyük silah olarak kullandılar.[5] Buna karşılık, zamanla bazı provokatörler ortaya çıktı ve işçileri grev için teşvik etmeye başladı. Zaman zaman, işyerlerini terk etmeyi reddeden arkadaşlarını dövdüler. Polisin rolünün başladığı yer de işte bu noktaydı. Polis, çalışmak isteyen kişilerin güvenliğini sağlamak zorundaydı. Argümanın ilginç bölümü, Osmanlı İmparatorluğundaki çalışma koşulları hakkındadır: Muhtaçlara yardım etmek, İslamiyetin bir gereğiydi ve bu nedenle, Osmanlı işçilerinin grev gibi bir araca ihtiyaçları yoktu.[6] Avrupa'nın aksine, eğer Osmanlı İmparatorluğunda grev için maddi bir temel yoksa, grevi sürdürmekte ısrarlı olanlar provokatörlerden başkası olamazdı ve bu kişilerle ancak polisiye yöntemler kullanılarak başa çıkılabilirdi. Artık işçi sorunları rahatlıkla polis işinin nesnesi olarak kurgulanabilirdi.



1 Gülmez-Mesut, Türkiye Belgesel Çalışma (1936 öncesi) Ankara, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, 1983.

2 *Age*, s. 201-203.

3 *Age*, s. 233-34.

4 Anarşistlerin bütün Avrupa devletleri için ciddi bir problem olduğu dönemdir bu yıllar. 1913 yılında Osmanlı Devleti ile Almanya arasında anarşistlerin denetlenmesine dair bir anlaşma yapılır (*Başbakanlık Arşivi-Dahiliye Nezareti- Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti, Emniyet Şubesi* (DH.EUM.EMN no. 483). Ayrıca Belçika polisinin, Osmanlı topraklarında bulunan ve anarşist olduklarından şüphelenilen kendi yurttalarını gözetim altında tutmasını Osmanlı polisinden talep ettiğini gösteren belgeler de Emniyet arşivlerinde yer alır (agy, no: 774, 794, 805, 820-822, 833, 834, 857, 882).

5 Bu dönemde kendilerini sosyalist olarak tanımlayanlar dahi anarşizmle hiçbir bağları olmadığını kanıtlamak için polis mecmuasındakine benzer bir ayrım yaparak, anarşizme karşı yoğun bir karalama faaliyeti içindeydiler. Örneğin, sosyalist fikirlere yakınlığı ile bilinen Muahede gazetesinde 1910 yılında yayımlanan bir makalede anarşistler "sefil birer mikrop", anarşizm ise "refah ve saadetin siyasi hastalığı" olarak nitelenir (Cerrahoğlu, A. 1975. *Türkiye'de sosyalizmin tarihine katkı*. İstanbul: May Yayınları, s. 76).

6 İbrahim Feridun, *Polis Efendilere Mahsus Terbiye ve Muamelât-ı Meslekiye*, 1910, s. 225-234.

Ferdan Ergut, ODTÜ Tarih Bölümü

"SOSYALİSTLER, TATİL-İ EŞGAL VE ANARŞİSTLER"

İbrahim Feridun

Bugün Avrupa hükümâtıyla ağniyâ ve hükümdârânı iki mühim cemiyetin tehdid-i daimesi karşısında çırpınmaktadırlar. O cemiyetlerden yahut o fırkalardan biri "sosyalistlere", diğeri de "anarşistlere" aittir.

Sosyalistler: Epeyce bir zaman evvel Avrupa'daki erbab-ı sa'y ve amel elim bir esaret, derin bir zaruret içinde yaşıyorlardı. Hergün on saat ve bazen daha uzun bir müddet devam eden tahammül fersah imal ve mesaileri mukabilinde ellerine ancak bir günlük kuru ekmeklerini güç hal ile tedarik edebilmeye yetişecek cüzî bir meblağ verilirdi. Bütün erbab-ı servet, sermayedarân, fabrikatörler sırf bu biçare işçileri tahammül olunamayacak derecede zahmetli ve tehlikeli olan mesai-i mütevekkilâneleriyle meydana gelen hasılat-ı muazzama sayesinde servet ve sâmân sahibi oldukları halde maalesef o servetin asıl müstahsilleri olan o mağdur işçilerin gündeliğini tezyid etmemek onları sefalet içinde süründürmek hususunda adeta taannüd ederlerdi.

Nûr-u maarif Avrupa'nın en küçük karyelerine kadar nüfuz ettiği zaman halkın tabakat-ı acizesi de ilim ve irfandan hissemend oldular. O zamana kadar kendisini itilip kakılmaya, ihtiyaç ve sefaletiyle yaşamaya mahkum zan eden zavallı bir amele okuyup yazmak sayesinde kendisinin de bir hakk-ı insaniyesi bir hakk-ı mesaisi olduğunu artık anlamaya başladı. Kendisi aç, sefil bir halde mesela Paris'in en ucuz en murdar bir lokantasında bir patates haşlamasıyla def-i cû etmeye giderken - endişe-i maişetle- mahzun ve mütefekkir önlerinden geçtiği lokantaların müşâşa, müdebdeb gazinoların elmastraş camları arkasında tuyûrun, luhumun en taze ve en nefislerini, sebzelerin en turfandalarını meyvelerin en lezizlerini yiyen, içkilerin en pahalı ve en latiflerini içen ehl-i servetin kendi gibi sefalete mahkum aciz, fakir amelelerin âsâr-ı mesaisiyle zengin olan bu insaniyetsiz adamların o sefihane hallerini gördükçe onlara karşı kalbinde derin bir infial ve günden güne mütezâyid bir kin ve adâvet duymaya başladı. İşçi takımı arasında uyanan bu his gittikçe tevsî etti. Tevsî ettikçe kendisi için her beldede her iklimde pek âteşîn taraftar buldu. En nihayet, Şeyh Sadi'nin "benî Adem azây-ı yekdiğerindir" dediği gibi, bunlar da "milletim ebnâ-yı beşer, vatanım rû-yi zemin" teranesiyle beşeriyet-i muztaribenin istikmal-i refah ve saadetine çalışmak hevesine düştüler. Bu maksatla yüzlerce, binlerce, milyonlarca, ameleler birleştiler. Kendi hallerine acıyan ve onları müreffeh ve mesut görmek arzu eden bir takım erbab-ı vicdanın muavenet ve irşâdat-ı insaniyetkârâneleriyle sosyalistliği ihdas ettiler. Sermayedarânla hükümetler nezdinde kendi haklarını müdafaa etmek için cemiyetlerine reisler katipler tayin eylediler.

Mamafih, bidayette sırf bir hakk-ı meşruyu, zıyadan kurtarmak emeliyle teessüs eden bu cemiyetin, tarafdarânı, azası çoğaldıkça bittabi kuvveti tezayüd metâlibatı da tevâli etmeye başladı. Hatta mecalis-i milliyede bunlardan fırkalar bile teşekkül etti. Bunlar sermayedarânı kendi taleplerini kabule ve hükümâtı da icrayı tavassut ve himayeye mecbur bırakmak için "tatil-i eşgal"i en güzel vasıta, en müessir si-



Fransa'nın şimâlinde vukü' bulan bir ta'tîl-i eşgâlde greve iştirâk etmeyen bir amelenin grevciler tarafından evinin basılması ve kendisinin tehdid, eşyasınında tahrîb edilmesi.

lah olmak üzere intihab ettiler. Bundan sonra ne vakit sermayedarândan bir sui muamele gördükleri veya aldıkları parayı azınsıdılarsa derhal tatil-i eşgal ederek işlerine göre ya münâkalât-ı umumiyeyi veya sair gûnâ muamelat-ı umumiyeyi sektedâr etmeye başladılar. Bazen de aralarındaki bazı hırs ve tama' sahibi menfaatperest eşhasın teşvikatına kapılarak bilâ lüzum terk-i eşgallere ve nümayişlere de cüret ettiler. Ve adeta hükümetler için nazar-ı dikkatten dûr tutulmayacak sükun-u beldeyi ihlale kadar tehlikeli bir heyet haline girdiler.

İslamiyet, müslümîni zekât ve sadaka vererek ve sair türlü muavenat-ı insaniyetkâranede bulunarak yekdiğerlerine teavün ve tenâsura mecbur tutmuş olduğu cihetle ahkâm-ı diniyemize riayet ettiğimiz takdirde beşeriyet-i muztaribiyenin tehvin-i ihtiyacına hadım olmak üzere ihdas edildiği tevatüren malumumuz olan şu sosyalistliğin bizde intişarına hiç mahal yoktur. Çünkü dinimiz le'l-hamd bize ebnâ-yi cinsimize karşı adl ve ihsanla muamele icrasını emretmektedir. Sosyalistliğin de gaye-i âmâl ve hayali bundan başka bir şey olmasa gerektir. Ameleler yahut müstahdemîn tatil-i eşgal ettikleri zamanlarda zabıtaca şayan-ı dikkat bazı uygunsuzluklarda bulunurlar, mesela terk-i eşgalde kendilerine iltihak etmeyen, işine devam ederek akvât-ı yevmiyesini tedarik arzusunda bulunan ve aldığı yevmiyeyi kâfi gören bazı munsif ve mütevekkil arkadaşlarını cebir ve şiddetle işten men etmek isterler zorla fabrikaya yahut çalıştıkları yere girerek çalışmaktan yahut kapısında bekleyerek içeriye girmekten şiddetle men ederler. Bazen arkalarını takip ederek tenha sokaklarda döverler hatta yaralayıp öldürmeye kadar cüret ederler.

İşte böyle zamanlarda tatil-i eşgal kanunnamesinin altıncı maddesindeki, "tarefeyn itilaf edemedikleri takdirde müstahdemîn ve amele terk-i hizmette muhtar olup fakat serbesti-i amâle mugayir her bir fiil ve hareket ikaı ve nümayiş icrası katiyen memnudur" emrinin hükmüne tatil-i eşgal edenleri tabir-i marufiyle grevcileri riayet ettirmek zabıtaca en ziyade dikkat olunacak meseledir. Serbesti-i amâl ve mesai olmayan memlekette hürriyet-i şahsiye de yok addedileceği cihetle bu gibi grevlerde, çalışmak isteyenlerin piyade ve süvari polisleriyle taht-ı muhafazaya aldırılması onların gerek çalıştıkları yerlerde gerek yollarda gerek ikâmetgâhlarında hafi, celî bir gûnâ taarruza duçar ettirilmemesi zabıtaya ait pek mühim bir vazifedir.



"Paris'te bir birahanede muhalif nizam hareketinde bulunan ahalinin çıkarılması."


"İntihabatta rey vermek isteyen kadınların Londra'da polisin tahtı nezaretinde nümayiş yapmaları".

Anarşistler: Sosyalistlere nazaran daha ifratperverâne âmâl ve tahayüllâtta bulunan bir fırka vardır ki onun mensûbînine de "anarşist" derler. Bunlar cemiyet-i beşeriye arasında hükümdarlık, teferrüd, tagallüb, zenginlik, fakirlik gibi fark ve tefavütü zulüm ve gadr gibi ahval-i müstebidâneyi kaldırarak müsâvât-ı kâmile-yi beşeriyeyi tesis etmek ve bütün ebnâ-yi beşeri aynı refah ve saadetten, adl ve haktan hisseyâb eylemek gibi husulü mümteni bir hayal-i mukaddes peşinde koşarlar. Ve insanları tedhiş ede ede bu arzularına nail olmak için her sene birkaç hükümdara birkaç büyük zâta bomba atarlar hangi diyarda zulüm ve istibdad varsa oralardaki mazlumîne muavenet ederler. Bizzat o gibi yerlere gelip istibdada hizmet eden a'zam-ı rüesayı öldürmeye teşebbüs ederler. Anarşistlerin hedef dane-i taarruzu olmamış Avrupa'da pek az hükümdârân vardır. Bu sebeple bilad-ı mütemeddine merâkiz zabıtasında anarşistlerin kısm-ı âzamının fotoğrafları mahfuzdur. Mesela Petersburg'dan bir anarşist İspanya kralını vurmak üzere hareket edince Rusya hükümeti keyfiyeti derhal İspanya hükümetine iş'âr eder. Oraca da icap eden tedâbir ittihaz olunarak mümkün mertebe bunların taarruzlarından tahaffuz olunabilir. Gerçi, insanlar arasında bizim hakan-ı mahlu ile İran Şah-ı mahluu gibi bir anarşistin bombasına hedef ittihaz olunmaya her veçhile müstahak bazı hunhar, zalim kimseler de varsa da bunlar bazen genç, masum henüz tahta çıkmış ve teehhül etmiş veya etmekte bulunmuş olan hükümdarlara dahi bomba atıyorlar ki, işte bu gibi harekât-ı bi-insâfâneleri kalb-i beşeri sızlatmakta ve anarşistleri hemen hiçbir yerde hüsnü kabule mazhar etmemektedir.

MASONİK TÖREN MÜZİKLERİ

Mabetlerden Gelen Sesler...

Masonluğun en önemli niteliklerinden birisi ketumiyettir. Localardaki törenlerin dışarıya kapalı olması da her zaman merak uyandırmıştır. Localardaki sıradan toplantılarda bile uyulması zorunlu hiyerarşik bir törensel süreç vardır. Bu törenler esnasında da belirli müzikler kullanılır. Hiç kuşku yok ki, kullanılan müziklerin en başında, kendisi de bir mason olan Wolfgang Amedeus Mozart'ın masonik eserleri gelmektedir.

Mehmet Ö. Alkan

Masonluk, hem dünyada hem de Türkiye'deki en eski örgütlenmelerden biridir. Türkiye'de ilk locaların 1730'lu yıllarda kurulduğu iddia edilmekle birlikte, sürekli ve düzenli olarak Kırım Savaşı'nın hemen ardından 1856'da kurulmuştur. 1909'da kurulan Türk masonluğu ise 1935 yılında geçici bir süre için uykuya yatmıştı. Türkiye'de masonluk tarihinin en önemli kırılma noktalarından biri ise Süleyman Demirel'e, 1965 yılındaki Adalet Partisi genel başkanlık seçimleri öncesinde, mason olduğu halde, mason olmadığına dair bir belge verilmesiyle yaşanmıştı.

Masonluğun en önemli niteliklerinden birisi ketumiyettir. Localardaki törenlerin dışarıya kapalı olması da her zaman merak uyandırmıştır. Localardaki sıradan toplantılarda bile uyulması zorunlu hiyerarşik bir törensel süreç vardır. Bu törenler esnasında da belirli müzikler kullanılır. Hiç kuşku yok ki, kullanılan müziklerin en başında, kendisi de bir mason olan Wolfgang Amedeus Mozart'ın (27/1/1756-5/12/1791) masonik eserleri gelmektedir. Mozart'ın dünya masonluk tarihi içinde oldukça özel bir yeri vardır. Mozart ölümünden beş yıl önce mason olmuştur. Tekris edildikten sonra da "loca kardeşlerinin teşviki ile törenlerin gerektirdiği" sekiz masonik eser bestelemiştir. Çok uzun bir süreden beri mason localarında kullanılmakta olan bu masonik eserler, Batı'da bir çok kez plağa aktarılmıştır. Bunlardan biri Peter Maag yönetimindeki Viyana Volksoper Orkestrası'nın hazırladığı "Mozart Complete Masonic Music" adını taşıyan ve 2 adet 33 devirli uzun çalardan oluşan takımdır. (U.S.A.: Turnabout vox, TV 34213 - TV 34214) Türkiye'de ise, ilk kez "Hür ve Kabuledilmiş Masonlar Büyük Locası tarafından" hazırlanan 33 devirli plak "W. A. Mozart Masonik Müzikler" adını taşımaktadır. Plak yalnızca üyelere dağıtılmak ve törenlerde kullanılmak üzere çoğaltılmıştır. Türkiye'deki localarda törenler esnasında kullanılan müzikler, büyük bir olasılıkla 1982 yılı veya sonrasında hazırlanmış ve localara dağıtılmıştır. [Aslında uzunçalarda herhangi bir tarih bulunmamaktadır. Her zamanki gibi bazı ipuçlarını değerlendirerek bir tarih belirlemeye çalıştık. Bu uzunçalardaki ipucu ise "Kapak kompozisyonu ve grafik düzeni"ni yapanlardan birinin "Yrd. Doç. Abdullah Taşçı"nın olmasıdır. "Yardımcı doçentlik" ünvanı 1982 tarihli



Türkiye'de 95. yılını kutlayan Locanın arması.

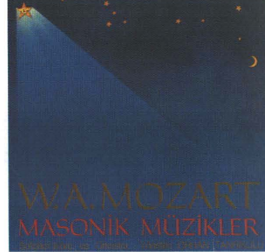
W.A.MOZART



MASONİK MÜZİKLER







Yüksek Öğretim Kurumu Yasası ile geldiği için, plağın da 1982 veya izleyen bir kaç yıl içinde hazırlandığı çıkarımını yapıyoruz.]

Müzikler orkestra şefi Orhan Tanrıkulu yönetiminde, Boğaziçi Sinfonietta ile İstanbul Erkek Korosu tarafından seslendirilmiş ve plağa aktarılmıştır. Almanca metinlerin Türkçe çevirileri Cevat Memduh Altar tarafından yapılmış, İlhan Usmanbaş ve Orhan Tanrıkulu tarafından müziğe uygulanmıştır.

Türkiye'de Hür ve Kabul edilmiş Masonlar Büyük Locası tarafından hazırlanan plağın içindeki broşürde, Cevat Memduh Aktar'ın giriş yazısında, Mozart'ın Mason oluşuna ilişkin kısa öyküyü anlattıktan sonra yazı şu satırlarla bitmektedir:

> 100 yılı aşan bir tarihe sahip bulunan Türk Masonluğunun da Mozart'ın Mason müziğinin Türkçe metinlerle değerlendirilmesi, gelenekleşmiş bir anlayışa katkı olduğu kadar, büyük sanatçının tüm insanlığa seslenen sevgi öğretisinin Türk masonluğunca da içtenlikle benimsenmiş olduğunu kanıtlamaktadır.

İzleyen yıllarda bu ve benzeri masonik müzikler kaset olarak kullanılmıştır. Şimdilerde ise CD halinde çoğaltılmakta, üyelere dağıtılmakta ve localardaki törenlerde kullanılmaktadır. Örneğin bunlardan biri, 1969 yılında Ankara'da kurulan Çağ Locası tarafından, 1990'lı yılların ikinci yarısında CD olarak hazırlanmıştır.

Mehmet Ö. Alkan, Yrd. Doç. Dr.
İÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim üyesi,
moalkan@istanbul.edu.tr

Zur Eröffnung Der Logenversammlung Loca Açılış Müziği, KV 483*
Zum Schluss Der Logenversammlung Loca Kapanış Müziği, KV 484

Solo, Erkek Korosu ve Org için Şarkılar

1785 yılı sonunda Mozart iki Masonik şarkı yazdı. Bu, Viyana Masonları için de önemli bir olayı simgeler. İmparator 2. Joseph'in emriyle Viyana'daki locaların birleşmesi sonunda iki ana loca ortaya çıktı. Wahre Harmonie (Gerçek Ahenk) ve Zur gekrönten Hoffnung (Yeniden Taçlandırılmış Ümit) adlı bu iki locanın da Üstad-ı Muhterem'i Mozart'ın yakından tanıdığı, eski dostları, kardeşleriydi. Çok kişinin karşı koymasına rağmen yapılan oylama sonucu Mozart, Tobias von Gebler'in Üstad-ı Muhterem olduğu ikinci locaya katıldı. Mozart, gene aynı loca kardeşlerinden Augustin Veith Edler von Schittlersberg'in yazdığı sözler üzerine, bu locanın ilk toplantısının açılışı ve kapanışı için bu iki şarkıyı yazdı. Birincide yeni locasını, ikincide Üstad-ı Muhterem'i kutsuyor. Bu iki şarkı da ilk kez bu ilk toplantıda seslendirildi.

* Eserlerin yanlarında yeralan KV harfleri ve numaralar, Mozart'ın tüm eserlerinin kronolojik ve tematik özellikleri göz önüne alınarak Ludwig von Köchel tarafından hazırlanmış katalogda geçen numaralardır, sanatçının eserleriyle ilgili araştırmalarda ve bu numaralardan yararlanılmaktadır.

WOLFGANG AMADEUS MOZART'IN MASONİK TÖREN MÜZİKLERİ PLAĞINDA YER ALAN ESERLER

A YÜZÜ

1- "RUHU EVRENİN SEN EY GÜNEŞ"
Soprano, Erkek Korosu ve Orkestra için Kantat, KV 429

Koro

Ruhu evrenin sen ey Güneş
Kutlu ol önce, kutlu törensel şarkılarla.
Güç kaynağı, sensiz yok hayat bize,
Senden gelir hep ürün, güç ve ışık.
Güçlüsün sen ey Güneş, evrenin ruhusun,
Sana sunduk törensel şarkıyı.
Senden bol ürün gelir, güç gelir.
Hey! Ruhu evrenin...

(Tekrar)

Arya; Soprano Solo

Sana şükran borçluyuz, dünyayı yemyeşil görmekten.
Ilık (tatlı) rüzgârlar esiyor, çiçek kokuyor her yer,
kırlardan doğru...

(Tekrar)

Şükran sana,
Tekrar görmekten baharda dünyayı yemyeşil.
Tatlı rüzgârlar esiyor.
Tekrar görmek dünyayı yemyeşil.
Ya! Şükür, verdin bunları,
Zengin kıldın bizleri.
Bahşettin doğayı,
Kıvanç dolu her yer.
Zengin mutluluk dolu,
Kutsal ürün dolu...

(Tekrar)

2- KALFA YOLCULUĞU

Ses ve Org için Şarkı, KV 468

Siz ki yeni dereceye geldiniz,
Yolculuğunuz artık bilgi olsun.
Artık bilinçle ilerleyin bu yolda siz.
Hizmete götüren yoldur bu.
Ancak bulur arayan kişi,
Ancak ışık onun olur böyle;
Ancak böyle bulur o kişi
Kendinde bulur kaynağını.

3- KÜÇÜK BİR MASON KANTATI

2 Tenor Solosu, Bas Solo, Erkek Korosu ve Orkestra için, KV 623

Koro (Allegro)

Tüm gücüyle çınlasın neş'emiz,
Şarkımızla yayılsın;
Kardeşlerle yankılansın sesler,
Duysun herkes bu sesleri.
Koro solistleri
Çünki bizler kutsuyoruz,
Kardeşliğin altından zincirlerini,
Gerçek kalpler birleşsin
Kardeşliğin mabedinde.
Koro tüm gücüyle çınlasın neş'emiz...

(Tekrar)

Recitativo; Tenor

İlk defa kucaklıyor bizi
Ey! Aziz kardeşler, bilgelik ve erdem.
İşlerimize mabet olan bu kutsal yer
büyük sırrınızı çözümleyecektir.
Mutluyuz, duyguluyuz!
Kardeşlik zincirimizi güçlendirecek
bu kutsal günde, kutsal düşünce:
İnsanlığın en yüce yere yükseltilmesidir.
Biz anılarla mutluyuz burda.
Bütün kardeşler, hep beraber,
Işığında ilerliyoruz hiç durmadan,
Burda kardeşleri gerçek sevgi, erdem yönlendirir, nur verir.
Taçtır erdem düşünceye hizmet fikri, ışık saçan baş olur.

Arya (Andante)

Yüce Tanrı kutsal yardımını
esirger o gösterişten.
Sessiz, sakin kullarına o
nimetini gönderir.
Anar seni kardeş kalbi, imanla anar seni.
Sana olan sevgiyle huzur duyar.
Kardeş kalbi ısıtır güneş gibi...

(Tekrar)

Recitativo; Tenor

Ey! siz kardeşler!
Kulak verin siz içinizdeki mutluluğa.
Unutmayın kardeş olduğunuzu. Asla!..

Bas

Bugün bu tören, anıt olsun
Yeni ve sağlam birliğimize.

Tenor

Kıskançlığı, iftirayı
defedin içinizden, kalbinizden atın.
Tenor ve Bas (Andante, a tempo)
Saf kardeşlik sevgisi güç versin bize, kardeşliğimize.

Düet (Andante)

Tenor

Mabedimiz sonsuza dek
tanık olsun çabamıza.
Sürüp gitsin bu çabalar
birliğimize güç olsun,
amacımıza güç olsun.

Bas

Paylaşalım her kederi
sevgimizin gücüyle
Hep doğudan alalım biz
Gerçek nuru, alalım doğudan
...

Tenor

Çalışalım varmak için bu amaca.

Bas

Baştan başlamalı bugün
çalışmaya başlayan.

Tenor ve Bas

Biz bu mabette, bu yerde
Temiz kalbimizi and'la
erdemliğe bağışladık.
Haset bizden uzaklaştı.
Umuda taç, ülkümüze biz ulaştık.
Ülkümüze taç olan bu inanca ulaştık biz.

Koro (Allegro)

Tüm gücüyle çınlasın neş'emiz...

(Tekrar)



"Masonik müzikler plağı Boğaziçi Sinfonietta ve İstanbul Erkek Korosu'nun Orkestra Şefi Orhan Tanrıkulu (solda) tarafından hazırlanmış ve yönetilmiş, Solo partilerini Soprano Remziye Alper-Tanrıkulu Tenor Cemalettin Kuruğüllü (üstte sağda) ve Bas Metin Ertem (üstte solda) söylemişlerdir."

B YÜZÜ

1- "SİZ Kİ SONSUZ EVRENİN YARATANI"

Solo ve Piyano için Kantat, KV 619

Recitativo

Siz ki sonsuz evrenin yaratanı
kutluyorsunuz,
Tanrı dersiniz, Yehova ya da Brahma
dersiniz ona,
Dinle! Bak! kulak ver borulardan gelen
sesine!
O güçlü sese, yerden, gökten,
yıldızlardan gelen.
Ey, sizler! iyi dinleyin siz bu sesi!

(Andante)

Sevin beni eserlerimde,
Onlardaki ahengi, (dengeyi) ve ölçüyü!
Sev! Sev kendini ve kardeşlerini!
Güçlülük, güzellik süslesin sizi,
Parlak zekanız ünvanınız olsun!
Kardeşlik elini uzatın kardeşlere,
çılgınlık olur gerçekten reddetmek
bu eli!..

(Allegro)

Kopsun bağnazlığın zincirleri,
atmak gerek bu peşin hükümleri,
artık çıkartalım insanlığı bölen giysileri!
Orak olsun demir,
Yoksa o silah olursa akar insanlık
kam, akar!
Barut açmazsa kayaları, yolları,
Açar kurşun yaralan.

(Andante)

İnanmayın ki gerçekten mutsuzluk var
bu dünyada!
Öğrenmek var yalnız.
O sadece öğrenmektir sadece mutluluk
yolu.
İnsanlık mutluluk istiyorsa
saplantılardan kurtulup gözleri ilerde,
hep ilerde olmalı.

(Andante)

Güçlü olun ve bilgili kardeş olun.
Böyle ancak varır sevgim sizlere,
Ancak böyle parıldar neş'e yüzlerde,
Ancak böyle şarkılar tınlar mutlu,
Böyle ancak cennete döner sahra,
Böyle ancak neş'e dolar doğa.

(Allegro)

Tam olmuştur, mutluluk dolmuştur.
...
Mutluluk dolmuştur yaşam, mutluluk.

2- BİRLİK ŞARKISI

Üç sesli Erkek Korosu ve Org için, KV 623/a

Elverin birlik olalım.
Yüce çabamız bizleri kavuştursun
aydınlığa.
Uzaklaşın ihtirastan, armonisi kardeşliğin
yayılsın sonsuzluğa.
Güçlenin, güzelleşin
Bu evrenin yıldızlan bütün yönlerde
eşittir.
Erdemden pay almalı.
Tanrıya ve insanlığa inanarak
bağlanmalı.
Bu amaçlar ülkümüz, parolamız olmalı.

3- LOCA AÇILIŞ MÜZİĞİ

Solo, Erkek Korosu ve Org için Şarkı, KV 483

Solo

Bugün siz kaynaşın kardeşler
sevinç dolu şarkılarla,
Kardeşliğin hizmetleri gönüllere ışık saçtı
Gönüllere umut saçtı, umut.

Erkek Korosu

Gönül bağları birleşince,
Sevgi bağları güçlenince,
Birlik olur hep kardeşler,
İyilik olur en güzel hizmet;
Onda bulduk biz yüce ruhu,
o ruh taç gibi süslüyor (parlıyor)
...
Solo
Şükür olsun o büyük güce
Birlik ve beraberliğimize.
Erdem ve birlik gücü,
o gücün çağrısı bize iyiliktir,
umutların yeşermesidir.

Erkek Korosu

Candan sevgiye yönelmektir,
kardeş kardeşe yücelmektir,
İşte şükran borcumuz budur.
Artsın gücümüz böylelikle,
Girişelim biz büyük işe,
Haydi şarkılar söylensin
herkes artık sevinç dolsun.

4- LOCA KAPANIŞ MÜZİĞİ

Solo, Erkek Korosu ve Org için Şarkı, KV 484

Solo

Size şükran borçluyuz,
bizlere yol gösterdiniz.
Eriştirin bizi erdeme.
Bizi mutlu kılsın kardeşlik.
İyilerle bir olalım
Aydınlatsın yolumuzu gerçek yüzü
sevgimizin.
Erkek Korosu
Andımızla bağlıyız biz yönetime
yardımcıyız size mabedimiz(i) yapmaya.
...
Solo
Yönelelim gerçeğe, yaklaşalım akıl (ve
hikmete,
erişelim mabedine.
Ona yaraşır kul olalım, yok edelim kin
gütmeyi.
Öğretelim biz herkese boşluğ(u)n(u)
bağnazlığ(ı)n, bâtılın.

Erkek Korosu

(Tekrar)

5- MASONLARIN SEVİNCİ

Tenor Solo, Erkek Korosu ve Orkestra için Kantat, KV 471

Tenor solo

Bakın! arayan, gören göz için
Doğa apaçık sermekte gizlerini
cömertçe,
Arayanlar erdemi doğada buluyorlar,
gönül dolusu cömert doğada.
Sevinç budur insan için, haz bu;
...
gerçek sevinç insan için...

(Tekrar)

Bakın!...arayan, gören göz için
Doğa apaçık sermekte gizlerini
cömertçe.
Bakın! gören göz için nasıl da veriyor
gizlerini doğa.
Cömertçe sunuyor bize erdemini (bize)
doğa,
Doğa bize!
İnsan için sevinçtir bu sevinç,
gerçek sevinç, hazdır bu.
Sevinçtir insana!..

(Tekrar)

Reçitatif

Bakın! nasıl erdem ve hikmet insanlara
sevgiyle yöneliyor ve diyor ki:

(Andante)

"Dinleyin! Ey kardeşler!
Bu tacı üstatlardan alınız.

(Presto)

En büyük üstad'dan.
İnsana büyük zaferdir bu,
insan erişir kemâle!"

(Molto allegro)

Şarkı söyleyin siz kardeşler sevinçle,
çınlasın şarkılar mabetlerde.
Yükselsin böyle göklere dek.
sevinçle mabetlerde çınlasın hep!
Yer, gök şarkılarla çınlasın;
kardeşler, size taç olsun erdem.
Defne dallan süslesin insanın alnını,
defneyle süslensin hep böyle
alınları insanların.

Erkek Korosu
Gök çınlasın kardeşler,
size taç olsun erdem.
(Tekrar)

ALİ FAİK DEMİREL

Türkiye Kafkasya İlişkileri

Tarihten ders çıkarmak hiçbir zaman tek yönlü bir süreç değil, geçmişin dışında bugünü öğrenmek aynı zamanda bugünün ışığında geçmişi öğrenmek demek... Bir geçmişten sadece bugünü görmüyoruz, bugünden baktığımız zaman da geçmişle ilgili bazı şeyleri daha farklı analiz edebiliyoruz, gerçekten daha farklı değerlendirebiliyoruz.

Alev Sumer ›

Tarihçinin Mutfağı söyleşi dizisinin Eylül ayı konuğu Ali Faik Demirel'di. Aldığı eğitim sayesinde tarihsel analize yakınlığını ve özellikle öğrencilerine verdiği Kafkasya ve Türk dış politikası konularında bölgesel süreç analizine dayalı dersleri nedeniyle tarih alanından faydalanmak zorunda olduğunu belirten Demirel, Türkiye'de bölgesel iç dinamikleri araştıran çalışmaların azlığına dikkat çekerek, bölgesel anlamda genel bir analiz yaptığı *Türk Dış Politikası Perspektifinden Güney Kafkasya* araştırmasını anlattı.

Araştırdığım konu, Türkiye'nin dış politikası açısından bir değerlendirme olduğu için, ekonomik, siyasi, kültürel, askerî boyutları vardı. 1995-2000 arasında, o bölgenin iç dinamikleriyle ilgili Türkiye perspektifli kaynak bulmak zor. Bu anlamda Türkiye'nin resmi söylemi ya da resmi politikalarıyla ilgili birebir mülakatlar da yapmak gerekti. İki konu vardı: Biri askeri bilgiye ulaşmak; çok zor olan bilgilerden biri. Diğeri yine Milli Eğitim Bakanlığı'nın eğitim politikaları konusunda bilgi almak. Türkiyenin askeri politikaları nedir? Türkiye bu bölgeye nasıl bakıyor, ne düşünüyor? Bu konuda belli bir düzeyde bilgi edinmek çok anlamlıydı. İkinci aradığım eğitim politikalarıydı. Türkiye'nin Kafkasya'ya yönelik Milli Eğitim Bakanlığı düzeyinde kültür politikaları, eğitim politikaları nelerdi? Kafkasya çalışmasının Türkiye ayağına yani Türk dış politikasına bakarken, Bakü'ye, Tiflis'e, Erivan'a gidebilme şansına sahip olamadım, tam tersine Fransa'dan Kafkasya ve Türkiye'ye bakma şansım oldu. Ancak işin gerçeği şu ki Fransa'da yaptığım çalışmalar çok daha önemli oldu. Kafkasya'yı Fransa'da öğrendim. O bölge üzerine çalışan insanların ne kadar farklı ve etkili çalışmalar ürettiklerini gördüm. Paris dışında, Strasbourg gibi, önemli olan merkezlerdeki kütüphaneleri taradım. O bölgede, ne Kafkasya'da ne Orta Asya'da ciddi araştırma merkezleri olmadığını görüyoruz; oysa, Fransızların Bakü'de merkezleri ve inanılmaz çalışmaları var.

Kafkasya yeni oluşan bir bölge değil, zaten vardı, ama 1990 sonrasında Türkiye gerçekten hep yeni olgularla karşılaştı; yeni dünya düzeni diyelim demiyelim ama, artık iki kutuplu dünya düzeni yoktu; Sovyetler Birliği yoktu. İster "tarihin sonu", ister "tek kutuplu dünya düzeni" diyelim, ister başka şekilde adlandıralım sistem değişmişti. Artık yeni bir sistem vardı ya da yeni bir sisteme doğru gidiliyordu. Türkiye için de bu dönem içersinde birçok şey yeniydi. Birincisi Türkiye için Kafkasya, Orta Asya gibi yeni bir bölge, yeni bir açılım, yeni bir ilişki, yeni bir fırsattı, tabii kullanabilirse. Türkiye bu fırsatı nasıl kullanacaktı? Fırsat var mıydı, yok mu? Yeni olsun ya da olmasın, doğru olsun ya da olmasın, fırsat olsun ya da olmasın, Türkiye için dış politikasında bir açılım vardı. İlk cumhuriyetler Ermenistan, Azarbeycan ve Gürcistan'dı. Türkiye köprü lafını çok sever ama, Türkiye için "Türk dünyası" var mı yok mu, Türk dünyasından bahsedebilir miyiz, o ayrı bir konudur. Ama Kafkasya hayal edilen, olması istenen Türk dünyasıyla Türkiye arasında bir köprü niteliğindeydi ve dış politikası da Türkiye için bir etki coğrafyasıydı. Yani Türkiye'nin Kafkasya için bir etki coğrafyası kurarak bölgesel güç olma hayali vardı. Şimdi Kafkasya bölgesinin neden önemli olduğu, ya da önemli olup olmadığı sorusuna yanıt verebiliriz. Birincisi bölge, uluslararası ilişkiler terminolojisiyle, yeni bir bölgesel alt sistem. O yüzden Kafkasya'yı, komşumuz olan üç ülkeyi, yok saymak, önemsiz bulmak, "bunlar çok küçük ve ekonomileri de çok iyi değil, zaten ne kadar nüfusları var, kuzeyde de Rusya var" diye düşünmek de mümkün olamazdı. Bu bölgeyle İran, Rusya, ABD neden ilgili? Avrupa Birliği (AB), "Türk dünyası"yla neden ilgili? Türk dış politikası açısından en temel aktörlerin ilgilendiği bir bölge

Türkiye açısından da tabii ki önemliydi. Türkiye'nin Kafkasya'yla ilişkileri bu aktörlerle ilişkilerinde de hep belirleyici olmuştur. Bu aktörler Türkiye'yi bir çok dönem, daha doğrusu ilk dönemlerde, Kafkasya'da büyük ağabey olabilecek, Ermenistan dışında ve bağlantı kurabilecek ülke olarak gördüler. Ama Türkiye bunu değerlendiremedi. Şimdi bölge, Türkiye'yle Türk dünyası arasında gerçekten köprü. Politik etki alanı kurma şansımız var, bunu kabul etmek lazım. Ekonomik etki alanı kurma şansımız da var. Gerçi Türkiye'nin dış ticaretinde Kafkas ülkeleriyle yapılan dış ticaret %1 gibi çok düşük bir düzeyde ama, Kafkas ülkeleri içersinde Ermenistan dışında hep ilk üçteyiz... Tabii ki kültürel etki alanı potansiyeli var.



Türkiye'nin bölge ile ilişkilerini dört döneme ayırıyorum. Bana göre birinci dönem, hayaller ve ütopyalar dönemidir: Türkiye'nin, "ağabey oluyoruz", "kardeşlerimizle birleşiyoruz" ve "biz güçlü ülke olacağız" hayalleriyle ayağı yere basmadan, hazırlanmadan, üretmeden, projelendirmeden ancak büyük hayallerle girdiği dönem. Sonu sükûtu hayal oldu. Bu dönemi 1991'le başlatabiliriz ve 1993 bu dönemi bitirmek için iyi bir tarih. Türkiye'nin bölgeyle ilgili hayaller kurmaya başladığı bu dönemde bölgeyle ilgili sorunları tanımaya çalıştık ve işte bu noktada çatışmalar ortaya çıktı. Bu bölgede ortaya çıkan belli bazı grupları ilk defa duyduk ve kim Türk, kim Müslüman, kim hangi halktan, hangi dinden gibi sorunlar çok fazla gündeme gelmeye başladı. Bunlar tartışılan konulardı ama Türkiye'de yine bunlar gündeme gelmedi. Bölgedeki çatışmalar daha çok Amerika ve Rusya odaklı olarak incelenmeye çalışıldı. Bu dönemde Kafkasya'daki üç ülkeyi tanımlamak gerekirse, Azerbaycan en yakın ülke, Gürcistan Türkiye için anahtar ülke ve Ermenistan ise yeni bir sayfa açılması düşünülen ülke olarak görüldü. Türkiye Rusya'yı elbette dışlamaya kalktı ve daha sonra bu büyük hatasından dönmek zorunda kaldığı dönemde, başta Karabağ olmak üzere bölgesel sorunlarla yakından ilgilenmeye çalıştı: Bölgeyle ekonomik ilişkiler hız kazandı, yoğun bir kültür ve eğitim politikası izlenmeye başlandı, petropolitik denen petrol politikaları, boru hatları konusu gündeme geldi ve bu dönemde bölgede askeri ilişkiler de oldu.

1993'te başlayan ve 1995'te parlamento seçimlerine kadar diye kabaca değerlendirdiğim ikinci dönem, reel dış politika dönemidir. Bu dönemde ayağı yere basan Türkiye, devrilen Elçi Bey'e destek verememiş, vermemiştir, Aliyev'le arasında dengede bir kırgınlık vardır ve o dönem içerisinde Elçi Bey ile Turgut Özal'ın, Haydar Aliyev'le Süleyman Demirel'in yakınlığı gündeme gelir. Haydar Aliyev başa gelir gelmez ilk başta Türkiye'ye mesafa koymuş ve İran Rusya'ya yakınlaşmıştır. Bu Haydar Aliyev'in reel dış politikasının en iyi örneğidir. Bu dönem içersinde Türk dış politikasında hayaller ve ütopyalar yerini gerçekler ve zorunluluklara bırakmıştır. Ermenistan ile Azarbeycan'a bağlı olarak Karabağ sorunu yüzünden bir husumet doğmuş, ambargo gündeme gelmiş ve Ermenistan ile kurulmak istenen ilişkiler ne yazık ki artık rafa kaldırılmıştır. Bu dönemde Rusya'nın ağırlığı kabul edilir ve Türkiye petrol boru hattı konusunda sükutu hayale uğrar. Haydar Aliyev gelir gelmez yeni konsorsiyumun Türkiye'ye verdiği hisse konusunda Rusya da işin içine girince ciddi anlamda problemler yaşanmaya başlar. Üçüncü olarak, Kafkasya'da güç mücadelesi ve Türkiye'nin belirginleşen konumu, yani 1995'ten belki 2003'e kadar bir dönem dönüm noktasıdır. Bu dönemde çok şey gerçekleşti. Öncelikle Yukarı Karabağ sorunu ve Bakü-Tiflis-Ceyhan hattı bölgeye bakışın anahtarı oldu. Türkiye'de bu konuyla ilgili ne konuşulsa hepsi Bakü-Tiflis-Ceyhan ve Karabağ'a odaklandı. Ama Türkiye'nin petrol boru hat-

ALİ FAİK DEMİREL

Ortaöğrenimini Galatasaray Lisesi'nde tamamladıktan sonra Ankara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nü bitiren Ali Faik Demirel, yüksek lisans ve doktora eğitimini İstanbul Üniversitesi'nde tamamladı. 1994 yılından beri Galatasaray Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan Demirel'in *Türk Dış Politikası Perspektifinden Güney Kafkasya* (İstanbul:Bağlam Yayınları, 2003) isimli kitabı ve çok sayıda makalesi bulunmaktadır: "Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Sonrası Türkiye ile Orta Asya Arasındaki İlişkiler ve Bu Konuda Etkili Olan Faktörler", *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 2, 2003; "Türkiye-Rusya İlişkilerinde Azerbaycan'ın Rolü", *Yıldızhan Yayla'ya Armağan*, 2003; "Jeopolitiğe Günümüzden Bir Bakış", *Uluslararası İlişkilerde Yeni Bakışlar Yeni Alanlar*, İstanbul:Der Yayınları, 1999; "SSCB'nin Dağılmasından Sonra Türkiye-Azerbaycan İlişkileri", *Değişen Dünya ve Türkiye*, İstanbul:Bağlam Yayınları, 1996.

Türkiye Kafkasya İlişkileri

ları konusunda çok da tutarlı politika izleyemediğini kabul etmek lazım. Bugün enerji politikalarımızda ciddi sorunlarımız olmasına rağmen bu konuda çalışan çok çok az insan var. Türkiye'nin bugün Mavi Akım'a ihtiyacı var mı, Türkiye ne kadar ihtiyaçlarına göre doğalgaz ve petrol alıyor, bu yatırımlar gerçekten gerekiyor mu gibi soruların cevapları ne yazık ki çok da fazla bulunamıyor ya da hep ünlü ve büyük petrol şirketlerinin yöneticilerinin yazdığı makaleleri görebiliyoruz baktığınız zaman. Yazanlar genelde petrol şirketlerinin sponsorluğunu yaptığı yazarlardı, doğal olarak onların sunduğu veriler taraflıdır. Bu dönem içersinde yine Karabağ konusunda Türkiye ciddi girişimlerde bulunur. Türkiye Abazya konusunda 1999'da bir zirve düzenler, İstanbul'da girişimlerde bulunur ve Azarbeycan ile küskünlüğümüz sona erer. Süleyman Demirel'in çabalarının bunda büyük payı vardır; Haydar Aliyev ile yakın dostluğunu kullanarak ciddi girişimlerde bulunur ve özellikle 1997'de Haydar Aliyev'in Türkiye'yi ziyareti sırasında ciddi anlaşmalar imzalanır. Bu dönemde stratejik ortaklık gibi gerçekten önemli adımlar atılır. Gürcistan ile ilişkiler yine üst düzeyde devam eder. Ermenistan ile ilişkilerede ise bu dönemde ciddi problemler çıkar karşımıza. Çünkü artık Ter-Petrosyan kamu oyunun baskısına dayanamayarak istifa eder ve artık karşımızda Koçaryan gibi çok daha radikal bir şahin ve Türkiye'ye karşı söylemiyle iktidara gelmiş olan bir lider vardır. Türkiye nasıl her görüşmemizde Karabağ sorunu masa getiriyorsa biz de bundan sonra soykırımı getiricez derken, tabii ki, Türkiye'yi onlar için bir açılım olarak gördüğünü de söyler ve ve bu yolla Türkiye ile iyi geçinme sinyallerini de verir.

Çok yeni bir dönem olmakla beraber son döneme, yani 2003'ten bugüne geldiğimizde, 2003'de pek çok şey oldu. Haydar Aliyev vefat etti, Ermenistan'da Rusya'yla çok yakın olunmasına yönelik ciddi eleştireler gündeme geldi ve Kafkasya'da Batı rüzgarı esmeye başladı. Eğer analizi birkaç cümleyle sınırlamak gerekirse, Kafkasya'da bugün Batı değil daha çok Amerika rüzgarı esmeye başladı. Açıkça Amerikan yanlısı olduğunu söyleyen İlhan Aliyev'in seçim öncesi ve sonrası gittiği ülke Amerika ve Türkiye en önem verdiği ülke. Batı yakınlığı, Amerika yakınlığı ve Ermenistan'nın ekonomik sorunları. Rusya'nın yardımcı olamamasından dolayı da artık Rusya'nın tek tabanca, tek alternatif olmadığı, yerine başka açılımların da düşünülmesi gerektiği gündeme geldi. Gerçekten 2003 yılı Kafkasya'da önemliydi. Artık tamamıyla o bölgenin kendi dinamiklerinden çıkan liderler görmeye başladık. Haydar Aliyev ile İlhan Aliyev arasında ne kadar fark olduğunu bir sonraki seçimde görmek mümkün olacak.



Türkiye ne yapmalı, ne yapıyor? Öncelikle Güney Kafkasya'yı tüm yönleriyle tanımak zorundadır. İkinci olarak bölge ve kültür politikalarını genişletmelidir: Ortak tarih eğitim politikaları, ortak lehçeler sözlüğü gibi... Dış politika aracı olarak medya yine son derece önemlidir. Dış ticarette %1 ile onlar için çok önemliyiz fakat Türkiye Orta Asya ve Kafkasya'da önemli hatalar yaptı. Ne kadar kötü, bozuk ,döküntü mal varsa bölgeye pazarladı ve bugün Türk mallarına karşı bir güvensizlik var. Gürcistan üzerinden ya da İran üzerinden Ermenistan'a ciddi mal girişi olduğu için ekonomi politikalarına daha çok önem verilmeli. Elbette askeri ilişkiler de bölgesel istikrar arayışı nedeniyle çok önemli.

Son olarak Kafkasya'nın gerçekten sorunlu bir bölge olduğunu belirmek gerekiyor. Bu sorunlar bitmeyecek. Kuzey Kafkasya ve Güney Kafkasya aynı Balkanlar gibi bölgenin her an patlayacak barut fıçısı. O yüzden alternatiflerimiz olmalı.

AB'ye girmek tabii ki bir süreç. Biz Doğu'yu kimi zaman reddetmişiz ama unutmayalım ki bir dönem Doğu da bizi reddetti. İran, Suriye, Irak gibi ülkeler bağımsızlıklarını aldıktan sonra bize büyük bir muhabbet beslememişler: Suriye'nin Büyük Suriye Projesi'nden bahsedebiliyoruz, Hatay sorunu hep gündemde kalmış, Irak ile ilişkimiz daha iyi ama İran hep bir problem olmuş, İslam Konferansı Örgütü'ne sonradan girsek de Arap Birliği problem olmuş. Türkiye bu birliği belki çok istemedi ama bana kalırsa onlar da bizi istemedi. Türk dış politikası bana göre eksikleri olan bir politikadır. Her devletin sorunları var ama bizim kaç tane Arapça bilen diplomatımız var? İnsanlar Batı'ya gitme peşinde; kimse İran'a, Şam'a, Bağdat'a, Bakü'ye gitmek istemiyor. Gözler Brüksel, Londra, Paris'e çevrilmiş durumda. Ama bir diplomatın komşuları olmalıdır; Sofya dahil, Atina dahil ya da işte çevremizdeki ülkeler... Batı endeksli dış politika yaparken kendi kendimizi kaybetmiş, alternatiflerimizi yok etmişiz. Bunları da koruyarak batıcı olunabilir.

Tarihçinin Mutfağı

Ekim ayı konuğu
Faruk Sönmezoğlu
Galatasaray Üniversitesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü
21 Ekim 2004 Perşembe
Saat 18:30
Bilgi Belge Merkezi, Zindankapı
Değirmen Sokak, Eminönü
Tel: 0212 513 52 35



BİR PROPAGANDA KİTABI

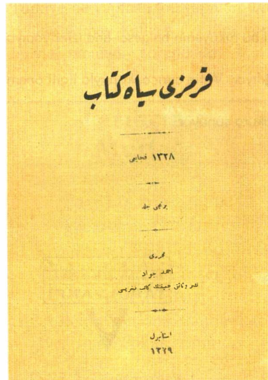
Kırmızı Siyâh Kitâb (1913)

Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan Savaşı'nda uğradığı haksızlıklar, eski Osmanlı tebaası olan Bulgar, Sırp, Karadağ ve Yunan ordularının savaşta yenik düşmüş olan Osmanlı Ordusu'nun esir ve yaralı askerlerine yaptığı eziyetlerin anlatıldığı *Kırmızı Siyâh Kitâb*, Balkan Savaşı yıllarının en kötü günlerinde, Edirne Muhâsarası sürerken kaleme alınmış ve derlenmiş yazılardan oluşan, ender bulunur bir propaganda yayınıdır.

Yavuz Selim Karakışla

Arşivden Bir Belge dizisinin 65. sayısında, Balkan Savaşı sırasında İstanbul'da "Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı"nda basılmış bir Osmanlı propaganda kitabının hikâyesini bulacaksınız: *Kırmızı Siyâh Kitâb*, Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan Savaşı yıllarında yaşadığı en kötü günlerde, Edirne Muhâsarası sürerken kaleme alınmış ve derlenmiş yazılardan oluşan, ender bulunur bir propaganda yayınıdır.[1] Kitabın son sayfalarında yer alan Celâl Sahir imzâlı ve 20 Nisan 1329 [3 Mayıs 1913] tarihli "Ah Edirne" başlıklı şiirden anlaşıldığı kadarıyla, kitabın basım işlemleri tamamlanıncaya kadar Edirne düşmüş, ancak kitap Edirne geri alınmadan önce yayınlanmıştır. Bu nedenle, *Kırmızı Siyâh Kitâb*'ın, Edirne'nin Bulgar işgali altında kaldığı 26 Mart 1913 ve 22 Temmuz 1913 tarihleri arasında hazırlanmış ve basılmış olduğu varsayılabilir.[2]

Kırmızı Siyâh Kitâb'ın yazarı Ahmed Cevâd (Emre) olarak gözükmektedir; ancak, kitaba alınmış olan bölümlerin bazıları İngiliz, Fransız ve Rus kaynaklarından çevrilmiş çeşitli yazılardan oluşmaktadır. Telif yazı olarak yayınlandığı anlaşılan bölümlerden bazılarının da yine önceden çeşitli gazete ve dergilerde yayınlanmış olan yazılar arasından seçildiği anlaşılmaktadır. Kitabın alt başlıkları ise oldukça ilgi çekicidir: "Oku, Ağla, Düşün ve Uyan" (ss. 3-12) ismini taşıyan giriş yazısından sonra, kitapta sırasıyla şu bölümler yer almaktadır; "Hayât Kavgası" (ss. 13-20), "Vatan ve Vazîfe-i Münevvere" (ss. 21-31), "Osmânlı Gencine" (ss. 34-36), "Osmânlı Kadınına" (ss. 38-43), "Hilâl ve Salîb" (ss. 44-61), "Hıristiyanları Kurtarmak Davâsı" (ss. 62-92), "Amâl-i Milliye ve Vataniyede Vahdet" (ss. 93-106), "Balkan Mezâlimi - Vesâik Kısmı, Menbâ-yı Ecnebiye" başlığı altında toplanmış olan çeviri makalelerden oluşan "Bulgar Sansürüne Açık Mektub" (ss. 109-115), ve "Balkan Mektûbu" (ss. 118-155). *Kırmızı Siyâh Kitâb*, Celâl Sahir'in "Ah Edirne" (ss. 157-159) başlıklı şiiriyle sona ermektedir.



***Kırmızı Siyâh Kitâb*, 1327 Fecaisi, İstanbul 1329 (1913).**

Kitapta yer alan yazıların hemen hepsinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan Savaşı'nda uğradığı haksızlıklar; eski Osmanlı tebaası olan Bulgar, Sırp, Karadağ ve Yunan ordularının savaşta yenik düşmüş olan Osmanlı Ordusu'nun esir ve yaralı askerlerine yaptığı eziyetler; Balkanlar'da yaşayan Müslüman Osmanlı halkına karşı girişilen saldırılar, tecavüzler, aşağılamalar, işkenceler; ve nihayet çeşitli şekillerdeki din istismarları ayrıntılarıyla işlenmiştir. Camilerin kiliseye çevrildiği, minarelerin çan kulesi olarak kullanıldığı, Kur'ân-ı Kerîm'in yerlere atıldığı ve ayaklar altında çiğnendiği, Müslüman kadınların ırzına geçildiği, ve toplu Müslüman katliamlarının düzenlendiği gibi, Müslüman Osmanlı halkını galeyana getirmesi ve





"Muhâceret elvâh-ı fecaîsinden." (solda) "Avrupa'nın âsâr-ı taasubundan biri."

ayaklandırması beklenen ajitasyon öğeleri bu yazıların arasına bol bol serpiştirilmiştir.

"Osmânlı Kadınına" başlığını taşıyan makalenin içeriğine de ayrıca değinmek gereklidir. Makalenin asıl vurgusu, kadınların vatan savunması konusunda en az erkekler kadar sorumluluk alması gereğidir. Bunun sebebi kadın erkek eşitliği değildir elbette. Kadınlar Osmanlı Ordusu'nun belkemiğini oluşturan erkeklerin anneleri oldukları için, oğullarını iyi birer asker, kendini milletine adamış birer yurtsever, çalışkan birer emekçi, ve hayırlı birer vatandaş olarak yetiştirecek olan da yine Osmanlı kadınlarıdır. Makalede Osmanlı kadınlarına biçilen ikinci rol de "millî iktisât" konusundadır. Madem ki evin ihtiyaçlarının büyük bir bölümünü kadınlar satın alıyor ve tüketim alışkanlıklarını kadınlar belirliyor, o halde Osmanlı kadınları modayı bir kenara atmalı, yerli malı kullanmalı, "milli moda" yaratmalı, ve son derece tutumlu olmalı, böylece Osmanlı ekonomisine katkıda bulunmalıdır. Makalenin son cümleleri gerçekten çok ilginç kehanetler ve ifadelerle doludur:

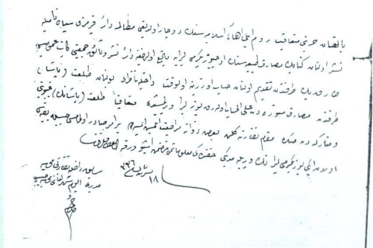
> Ey Osmânlı kadını, yarın pek karîb bir âtîde, düşmânın İstanbul'a girmesini, Anadolu'ya da geçmesini istemezsen, evlâdlarını, kardeşlerini, kocanı boğazladıklarını görmek felâketinden kurtulmak istersen, murdâr herîflerin hakâretlerine ma'rûz kalmakdan tahâşşî ediyorsan, vatana karşı borçlu olduğun mühim ve müşkil vazîfelerini bir an düşünmekden ve îfâdan hâlî kalma. Bil ki sen de erkek gibi bu vatanın ekmeğiyle geçinen bir ferdsin! Ve öyle olmak itibârıyla vatana olan borçların, cinsen biraz farklı olmakla beraber, ehemmiyetçe erkeklerin vezâif-i vataniyesinden asla aşağı değildir.[3]

Kitabın 160. ve son sayfasında, "ikinci cildimiz de yine menbâ-yı ecnebiyeden tereşşuh eden şehâdetler derc olunup ikmâl edilecek, ba'dehu onları Neşr-i Vesâik Cemiyeti'nin tahkîkâtıyla meydâna çıkan kat'î ma'lûmât ta'kîb edecekdir," şekilde bir uyarı notu yer almaktadadır. Kitabın kapağına da bu nedenle "birinci cild" ibâresi eklenmiştir. Ancak, Kırmızı Siyâh Kitâb'ın ikinci ve üçüncü ciltleri yayınlanamamıştır.

Kırmızı Siyâh Kitâb'ı derleyip yayınlayan Neşr-i Vesâik Cemiyeti, 160 sayfalık kitap metnini çeşitli Avrupa dergi ve gazetelerinden toplanmış 59 fotoğraf ve gravürle bezemiştir. Özellikle, Edirne'nin düşmesinden sonra Selimiye Camii'ni inceleyen Bulgar askerlerini betimleyen gravür (ss. 24-25) ile Edirne'den kaçan Osmanlı askerlerinin ardından Edirne semalarında Selimiye'nin üzerinde haç şeklin-

Ma'rûz-ı çâkerîleridir ki

Balkan Harbi'ni müteâkib Rumeli ahâli-i İslâmiyesi'nin düçâr olduğu mezâlime dâir Kırmızı Siyâh nâmıyla neşr olunan kitâbın mesârif-i tab'iyyesinin üç yüz yirmi lirâya bâliğ olduğuna dâir Neşr-i Vesâik Cemiyeti kâtib-i umûmîsi Tarık Bey tarafından takdîm olunan hesâb üzerine ol-vakit Dâhiliye Nâzırı bulunan Tal'at (Paşa) tarafından mesârif-i mestûreden ale'l-icâb olarak yüz lirâ verilmişdi. Müteâkiben Tal'at (Paşa)'nın gaybûbeti ve Mütâreke'den sonra makâm-ı nezârete gelen bazı zevâta mürâcaat etmiş ise de bir emir sâdır olmaması cihetiyle bakiyesi olan iki yüz yirmi lirânın verilemediği hakkındaki ma'lûmâtı mutazammın işbu varaka i'tâ kılındı.
fî 18 Teşrînisânî sene 1336 [18 Kasım 1920]
Sâbık Dâhiliye Nezâreti Muhâsebe Müdürü
el-yevm Şehremâneti Muhâsebecisi
(imzâ)



BOA, Dâhiliye Nezâreti, DH.KMS., Sıra: 4808, Dosya: 61-1, Gömlek: 53, Aded: 5, 1339.L.20, Vesika: 2.

Kırmızı Siyâh Kitâb (1913)



"Ecdâdımızın âsâr-ı himmeti barbarların ayakları altında. Edirne'de Sultân Selim Câmi-i Şerîfi içinde Bulgarlar."

de parlayan güneşin batışını betimleyen ve "Avrupa'nın âsâr-ı taassubundan" altyazısıyla yayınlanmış olan gravür (ss. 88-89) oldukça ünlüdür.

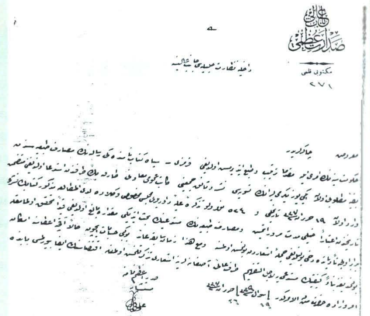
Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin Dahiliye Nezareti tasnifinde *Kırmızı Siyâh Kitâb* ile ilgili olarak bulunan bir belge dosyasında, kitabın dönemin İttihâdçı Dahiliye Nazırı Talat Paşa tarafından Neşr-i Vesâik Cemiyeti'ne gönderilen yazılı bir emirle yayınlanmış olduğu anlaşılmaktadır.[4] Belgelerde, *Kırmızı Siyâh Kitâb*'ın Türkçe'nin yanı sıra Arapça, Fransızca ve İngilizce olarak da yayınlanmış olduğu belirtilmektedir. *Kırmızı Siyâh Kitâb*'ın toplam basım maliyeti de 1913 yılının rakamlarıyla 320 lira tutmuştur. Talat Paşa kitabın basılması için avans olarak 100 lirayı "mesârif-i mestûre," yani gizli ödenekten cemiyet yetkililerine ödemişti. Geri kalan 220 lira araya giren savaşlar ve saire nedeniyle bir türlü ödenmemişti. Neşr-i Vesâik Cemiyeti'nin kâtib-i umûmî muâvini olduğunu öne süren Tarık Bey isminde bir kişi 1920 yılında, yani kitabın yayınlanmasından yaklaşık yedi yıl sonra, Dahiliye Nezareti'ne baş vurmuş ve geri kalan 220 liranın kendisine ödenmesini istemişti. Osmanlı bakanlar kurulu olan Meclis-i Vâlâ'da bu talep görüşülmüş, ve "mezkûr kitâbın neşri tarihinden i'tibâren hayli müddet mürûr etmiş ve masârif-i tab'iyyenin müsted'înin bahs etdiği mikdâra bâliğ olduğu kayden tahakkuk olmamakla beraber evvelce te'diyâtda dahi bulunulduğu cihetle iş'ârdan bulunmuş olmağla ve ma'hazâ zamân-ı sâbıka âid bu gibi hesâbât için hâlen akçe i'tâsına imkân bulunmadığına binâen," bu paranın ödenmesi bir başka bahara kalmıştı..![5]

Yavuz Selim Karakışla,
Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü
yskarakisla@boun.edu.tr

1 Ahmed Cevâd [Emre]. *Kırmızı Siyâh Kitâb, 1328 Fecâyii,* (İstanbul: Matbaa-i Hayriye ve Şüreâsı, 1329), 160 s.
2 Ratib Kazancıgil. *Balkan Savaşında Edirne Savunması Günleri*, (Edirne: Sermet Matbaası, 1986).
3 Ahmed Cevâd. *Kırmızı Siyâh Kitâb*, s. 43, Vurgu bana aittir.
4 BOA, Dâhiliye Nezâreti, DH.KMS., Sıra: 4808, Dosya: 61-1, Gömlek: 53, Aded: 5, 1339.L.20, Vesika: 2.
5 *agk.*, Vesika: 5.

Bâbıali Sadaret-i Azamî Mektûbî Kalemi 271

Dâhiliye Nezâret-i celîlesi cânib-i alisine
Ma'rûz-ı çâkerleridir
Hükûmet-i seniyyenin emri ile mukaddemâ tertîb ve tab' etdirmiş olduğu Kırmızı Siyâh Kitâb nâmındaki risâlenin masârif-i tab'iyyesinden bakiyeten matlûbu olan iki yüz yirmi lirânın tesviyesi Neşr-i Vesâik Cemiyeti kâtib-i umûmî muâvini Tarık Bey tarafından istid'â olunduğunu mutazammın vârid olan 19 Haziran sene 1337 [19 Haziran 1921] tarihli ve 524 numerolu tezkere-i aliye-i devâirleri Meclis-i Mahsûs-ı Vâlâ'da lede'l-mütâlaa mezkûr kitâbın neşri tarihinden i'tibâren hayli müddet mürûr etmiş ve masârif-i tab'iyyenin müsted'înin bahs etdiği mikdâra bâliğ olduğu kayden tahakkuk olmamakla beraber evvelce te'diyâtda dahi bulunulduğu cihetle iş'ârdan bulunmuş olmağla ve ma'hazâ zamân-ı sâbıka âid bu gibi hesâbât için hâlen akçe i'tâsına imkân bulunmadığına binâen keyfiyet müsted'îye li-ecli't-takdîm taraf-ı âlî-i asafânelerine iş'âr tezekkür kılınmış olmağla iktizâsının îfâ buyurulması bâbında emr ü irâde hazret-i men lehü'l-emrindir. fî 19 Şevvâl sene 1339 ve fî 26 Haziran sene 1337 [26 Haziran 1920].
Sadrâzam nâmına müsteşâr Ali Fuâd.



BOA, Dâhiliye Nezâreti, DH.KMS., Sıra: 4808, Dosya: 61-1, Gömlek: 53, Aded: 5, 1339.L.20, Vesika: 5.

Geçen ayın kitapları | Yunus Uğur

Tarih

Adıgüzel, Hüseyin, *Atatürk Nerimanov ve Kurtuluş Savaşımız*, İst.: İleri, 2004, 159 s., (5 milyon).

Ağırgan, Özlem, *Dünden Bugüne Edirne İsimler Sözlüğü*, Edirne: Ulusal Bellek Yayınları, 2004, 255 s., (10 milyon).

Albayrak, Recep, *Ethem Bey'in Sürgün Yılları ve Simav Olayları (1919 - 1948)*, İst.: Berikan, 2004, 301 s., (12 milyon).

And, Metin, *Türk Tiyatro Tarihi: Başlangıcından 1983'e*, İst.: İletişim, 2004, 208 s., (9.7 milyon).

Aslan, Şükrü, *1 Mayıs Mahallesi: 1980 Öncesi Toplumsal Mücadeleler ve Kent*, İst.: İletişim, 2004, 240 s., (11 milyon).

Aydemir, Mustafa, *Ben Bir Türk Zabitiyim: Batıktan Çıkan Kahraman Mustafa Ertuğrul*, İst.: Deniz Kitabevi, 2004, 203 s., (20 milyon).

Aziz, Rüstem, *Georgi Dimitrov Günlük 1: 9 Mart 1933-31 Ağustos 1939*, İst.: Tüstav, 2004, 270 s., (11 milyon).

Balcıoğlu, Mustafa, *Teşkilat-ı Mahsusadan Cumhuriyet'e* , İst.: Asil, 2004, 368 s., (12.5 milyon).

Barthold, W. ve Mehmet Fuat Köprülü, *İslam Medeniyeti Tarihi*, Ankara: Akçağ, 2004, 327 s., (17 milyon).

Busbeco, Ogler Ghıslaın De, *Türkiye'yi Böyle Gördüm*, çev. M. Fatih Topaloğlu, İst.: Elips, 2004, 134 s., (8 milyon).

Cowen, Noel, *Küresel Tarih*, çev. Cem Demirkan, İst.: Tümzamanlar, 2004, 206 s., (9 milyon).

Dalby, Andrew, *Bizans'ın Damak Tadı: Kokular Şaraplar Yemekler*, çev. Ali Özdamar, İst.: Kitap, 2004, 256 s., (18 milyon).

Demir, Necati, *Danişmend - name*, Ankara: Akçağ, 2004, 592 s., (23 milyon).

Demirkent, Işın, *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1195 - 1206): İstanbul'un Haçlılar Tarafından Zaptı ve Yağmalanma*, İst.: Dünya, 2004, 309 s., (25 milyon).

Ekinci, Necdet, *Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler*, İst.: Otopsi, 2004, 427 s., (19 milyon).

Erçin, Ferhat, *Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Kooperatifçiliği*, İst.: Derin, 2004, 146 s., (5 milyon).

Erdoğan, Abdülkerim, *Unutulan Şehir Ankara*, İst.: Akçağ, 2004, 432 s., (19 milyon).

Farrere, Claude, *Türklerin Manevi Gücü*, çev. M. Fatih Topaloğlu, İst.: Elips, 2004, 160 s., (9 milyon).

Görkem, İsmail, *Türk Edebiyatında Ağıtlar: Çukurova Ağıtları*, İst.: Akçağ, 2004, 422 s., (17.5 milyon).

Grafton, Anthony, *Yıldızların Efendisi: Rönesans Astrologu Giordano Cardano'nun Yaşamı*, çev. Zuhal Bilgin, İst.: Kitap, 2004, 319 s., (18 milyon).

Gülboy, Burak, *Birinci Dünya Savaşı Tarihi*, İst.: Altın, 2004, 320 s., (10 milyon).

Gülçiçek, Ali Duran, *Alevi, Bektaşi Fıkra- Nükte-Hiciv Antolojisi*, İst.: Ethnographia Anotolica, 2004, 484 s., (20 milyon).

Gündüz, Ahmet, *Osmanlı İdaresinde Musul (1523 - 1639)*, Elazığ, 2004, 494 s., (27 milyon).

Gürel, Nazlırana, *Bir Osmanlı Aydını: İbrahim Edhem Pertev Paşa*, Ankara: Berikan, 2004, 421 s., (14 milyon).

İleri, Selim, *İstanbul'un Sandık Odası*, İst.: Doğan Kitap, 2004, 189 s., (12.5 milyon).

Kara, İsmail, *İlk Rize Müftüsü Mehmet Hulusi Efendi / Rize Hadisesi Hac Hatıraları*, İst.: Dergah, 2004, 78 s., (4.5 milyon).

Karaca, Behset, *15. ve 16. Yüzyıllarda Teke Sancağı*, Isparta: Fakülte Kitabevi, 2004, 585 s., (25 milyon).

Kılıçkan, Hüseyin, *Bezeme Sanatı: Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk Bezeme Sanatı ve Örnekleri*, İst.: İnkılap, 2004, 192 s., (8 milyon).

Kieckhefer, Richard, *Ortaçağda Büyü*, çev. Zarife Biliz, İst.: Alkım, 2004, 320 s., (15 milyon).

Kleinbauer, W. Eugene, Antony White ve Henry Matthews, *Ayasofya*, çev. N. Cingi, İst.: Arkeoloji ve Sanat, 2004, 127 s., (30 milyon).

Koloğlu, Orhan, *Abdulhamid ve Masonlar*, İst.: Pozitif, 2004, 256 s., (13.5 milyon).

Loti, Pierre, *Can Çekişen Türkiye*, çev. Fikret Şanoğlu, İst.: Elips, 2004, 182 s., (10 milyon).

Lowry, Heath W., *Bursa 1326-1923: Seyyahların Gözüyle*, çev. Serdar Alper, İst.: Eren, 2004, 189 s., (17 milyon).

Mcdowall, David, *Modern Kürt Tarihi*, İst.: Doruk, 2004, 680 s., (44 milyon).

Molitor, Joseph, *Kildaniler ve Doğu Süryani Kilisesi*, İst.: Yaba, 2004, 274 s., (15 milyon).

Namık Sinan, Turan, *Hilafetin Tarihsel Gelişimi ve Kaldırılması*, İst.: Altın, 2004, 320 s., (10 milyon).

Neyzi, Leyla, *Ben Kimim: Türkiye'de Sözlü Tarih, Kimlik ve Öznellik*, İst.: İletişim, 2004, 223 s., (12 milyon).

Okay, Cüneyd, *Eski Harfli Mühendislik Dergileri - İnceleme -*, İst., 2004, 126 s., (10 milyon).

Orbay, Rauf, *Cehennem Değirmeni*, İst.: Truva, 2004, 640 s., (20 milyon).

Osmanağaoğlu, Cihan, *Tanzimat Dönemi İtibarıyla Osmanlı Tabiiyyetinin (Vatandaşlığının) Gelişimi*, İst.: Legal, 2004, 361 s., (12 milyon).

Öndeş, Edhem Ruhi; Sema Göncüoğlu; Suphi Saatçi vd., *Fatih: İlk İstanbul*, İst.: Fatih Belediyesi, 2004, 191 s., (65 milyon).

Özbay, Turgut, *Lozan'dan Sevr'e Türkiye*, Ankara: Anı, 2004, 638 s., (25 milyon).

Özçelik, Mehmet, *Afyonkarahisar Masalları: Araştırma, İnceleme, Metin*, İst.: Fakülte Kitabevi, 2004, 476 s., (20 milyon).

Parlatır, İsmail, *Recai-zade Mahmud Ekrem: Edebiyatımızın Zirvesindekiler*, Ankara: Akçağ, 2004, 272 s., (10 milyon).

Petrusi, Agostino, *İstanbul'un Fethi 1: Çağdaşların Tanıklığı*, çev. H. Şakiroğlu, İst.: İstanbul Fetih Cemiyeti, 2004, 428 s., (25 milyon).

Pryor, John H., *Akdeniz'de Coğrafya Teknoloji ve Savaş*, çev. F. Tayanç ve T. Tayanç, İst.: Kitap, 2004, 262 s., (18 milyon).

Reynolds, Edward, *Fırtınaya Karşı Ayakta Kalmak: Atlantik Köle Ticareti Tarihi*, İst.: İmge, 2004, 269 s., (6.5 milyon).

Sarıcık, Murat, *İslam Öncesi Dönem Cahiliye Kültürü*, Isparta: Fakülte Kitabevi, 20'04, 310 s., (23.5 milyon).

Sarıhan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Gençliği*, İst.: Kaynak, 2004, 307 s., (13 milyon).

Sudi, Nevzad, *Küllük Anıları*, İst.: Mephısto, 2004, 208 s., (12.5 milyon).

Şimşek, Halil İbrahim, *Osmanlı'da Müceddidilik XII / XVIII. Yüzyıl*, İst.: Suf, 2004, 414 s., (16 milyon).

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiyenin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, İst.: Bilgi Üniv., 2004, 223 s., (13.5 milyon).

Turan, Ahmet Nezihi, *Tarih El Kitabı: Selçuklular'dan Bugüne*, İst.: Grafiker, 2004, 448 s., (18 milyon).

Turhan, Talat, *30 Ağustos: Türk İstiklal Harbi'nde Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi*, İst.: İleri, 2004, 166 s., (10 milyon).

Wheatcroft, Andrew, *Korkunç Türk: Batının Gözüyle Osmanlı*, çev. Gülçin Aldemir Somuncu, İst.: Aykırı, 2004, 228 s., (13 milyon).

Yiğit, Nuran, *Atatürk'le 30 Yıl: İbrahim Süreyya Yiğit'in Öyküsü*, İst.: Remzi, 2004, 342 s., (15 milyon).

Yüksel, Ahmet Turan, *İslam'da Bilim Tarihi: Başlangıçtan Osmanlı Döneminin Sonuna Kadar*, Konya: Kitap Dünyası, 2004, 184 s., (13 milyon).

Arkeoloji-Mitoloji

Bingöl, Orhan, *Arkeolojik Mimari'de Taş*, İst.: Homer, 2004, 192 s., (14 milyon).

Bonnard, Andre, *İnsan ve Tragedya*, İst.: Evrensel Basım Yayın, 2004, 173 s., (8 milyon).

Calleman, Carl Johan, *Maya Takvimi ve Bilincin Dönüşümü*, çev. Semra Ayanbaşı, İst.: Akaşa, 2004, 328 s., (12 milyon).

Şahin, Haluk, *Troyalılar Türk müydü?: Bir Mitosun Dünü Bugünü Yarını*, İst.: Truva, 2004, 135 s., (7.5 milyon).

uguryunu@boun.edu.tr

HASANOĞLAN KÖY ENSTİTÜSÜ KURULURKEN

Bozkırdaki Uygarlığın Tanıkları

Hasanoğlan Köy Enstitüsü Kurulurken 1941-1951, Mustafa Güneri,
Tarih Vakfı, İstanbul, 2004,
175 sayfa içinde 147 fotoğraf



Zeki Arıkan

Türk eğitim tarihinin çok dikkate değer aşamalarından birinin köy enstitüleri olduğuna şüphe yoktur. 1940 yılında Milli Eğitim Bakanı Hasan- li Yücel'in ve kabul edilen yasanın uygulanmasında, ilk öğretim genel müdürü İsmail Hakkı Tonguç'un çabalarını özellikle belirtmek gerekir. Yasanın mecliste görüşülmesi sırasında Yücel, bu yepyeni kuruluşlara niçin okul değil de enstitü denildiğini açıklama gereğini duymuştur:

> Biz köy enstitüsünü sadece içerisinde nazari tedrisat yapılan bir müessese olarak almadık. İçerisinde ziraat sanatları, demircilik, basit marangozluk gibi ameli bir takım faaliyetler de bulunduğu için okul adıyla anmadık, enstitü diye isimlendirmeyi muvafık gördük.

Yasanın yürürlüğe girmesinden sonra, ilk bir yıl içinde, 14 köy enstitüsü kuruldu. Yine ilk yıl 3.000 öğrenci, ertesi ders yılı da 6.000 köylü çocuğunun bu kuruluşlara alınması planlanmıştı. Oysa 1941 yılında bu kurumların 9.000 öğrenciyi barındıracak binaları tamamlanmıştı. Tamamlanan köy enstitüleri içinde Hasanoğlan, Yıldızeli, İvriz de bulunuyordu. Yücel, bu enstitülerin nasıl kurulduğunu, binalarının nasıl ve hangi koşullar altında yapıldığını şu çarpıcı sözlerle dile getirmiştir (9 Şubat 1942): "Enstitülerde bu talebe ve öğretmenlerin türlü türlü işlerle, yazın güneş karşısında ve geceleri ay ışığında; kışın da sıfırın altında 10-15 derecede ısıda alınteri dökmeleri sayesinde 1941 yılına ait iş planları tamamlanmıştır." Enstitülerin sayısı 1943'te 20'ye tamamlandı.

Köy enstitüleri üzerine çalışmalar giderek artmaktadır. Bu kurumlar yalnız bizim araştırmacılarımızın değil, yabancı bilim adamlarının da öteden beri dikkatini çekmekte ve çekici bir araştırma konusu olarak görünmektedir. Gerçekten bu enstitüler "Köyün gücü"nü ortaya koymuş, yüzyıllardır durağan bir yaşantı süren kırsal kesime yepyeni bir canlılık kazandırmıştır. Bu konuda ayrıntıya girmeden Ahmet Hamdi Tanpınar'ın şu sözünü anmakla yetiniyorum: "Köy enstitüleri hiç değilse bizim aydın kaynağımızı değiştirmiştir."

Hasanoğlan Köy Enstitüsü Kurulurken 1941-1951, köy enstitüleri içinde seçkin ve önemli bir yer tutan enstitünün kuruluşunu ve ilk 10 yıllık bir zaman dilimi içindeki gelişimini inceleyen belgesel bir eser. Bu çalışma, Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nde Yapı Sanat Başı olarak görev yapan Mustafa Güneri'nin (1910-2000) imzasını taşımaktadır.[1] Özenli bir baskı ve 147 fotoğrafıyla eser daha da çekici olmuştur. Mustafa Güneri, önsözden sonra, enstitünün kuruluşundan 1951 yılına kadar süren gelişimini ele almaktadır.

Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nün yeri önemliydi. Bu seçim, enstitüye özel bir nitelik veriyordu: "Enstitü hükümet merkezine yakın bir bölgede kurulacak, diğer köy enstitülerin-



Yapı Sanat Başı Mustafa Güneri köyün bebeleriyle.

den daha büyük ve geniş olacaktı. Aynı zamanda hamam, fırın, santral, hastane, atölyeler, her sınıfa ayrı derslik, ayrı yatakhane ve yemekhane, spor sahaları gibi tesisleriyle modern bir köy karakteri taşıyacaktı" (s. 11).

Tasarı, geniş ölçüde köyün ve diğer köy enstitülerinden gönderilen öğrencilerin desteğiyle gerçekleşebildi. İnşaat malzemesinin yokluğu, sağlanmasında çekilen sıkıntılar, enstitülerin hangi ağır koşullarda kurulabildiğini açıkça ortaya koymaktadır. Diğer kuruluşlarda görüldüğü gibi Hasanoğlan Köy Enstitüsü de böyle yokluklar, zorluklar, özverilerle kurulabildi. Binaların yapılması, çatıların çatılması, elektrik tesisatı, su getirilmesi, atölyelerin işlerlik kazanması, bütün bunların öyküsü sözün tam anlamıyla bir destandır. Hasanoğlan Köy Enstitüsü 80 parça binadan oluşuyordu. Enstitünün kuruluş aşamasında yalnızca sanat okulu mezunu 4 öğretmen ve 5 usta öğretici vardı.

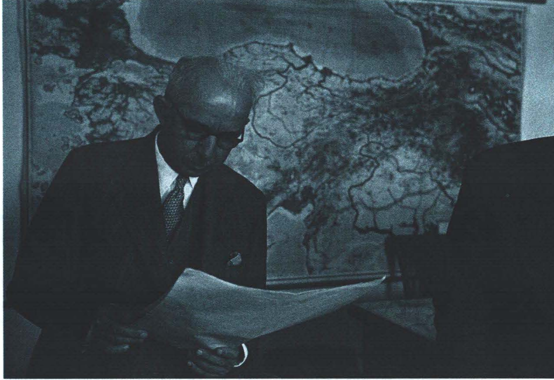


Köşe taşı-Turgut Kavraal.

Hasanoğlan Köy Enstitüsü bünyesinde yüksek kısmının açılması onun önemini daha da arttırdı. Enstitülerin ilk mezunlarını vermesiyle buralarda öğretmenlik yapacakların da yetiştirilmesi gündeme geldi. Yer olarak Hasanoğlan seçildi; çünkü burada eğitim göreceklere Ankara'daki fakülte ve yüksek okullarda öğretim üyesi bulmak daha da kolaydı. Yüksek köy enstitülülerin Ankara'daki bilim adamlarıyla kurdukları iletişim, kendilerine yepyeni ufuklar açmıştır.

Verilen ayrıntılar içinde eğitim-öğretim etkinlikleri, yerli ve yabancı konukların ziyaretleri de önemli bir yer tutmaktadır. Burada İsmet İnönü'nün, köy enstitülerinin sayısının 40'a çıkarılması doğrultusunda bir

Hasanoğlan Köy Enstitüsü Kurulurken



İnönü sınıfta.

buyruğundan söz ediliyor ki bu bana hiç inandırıcı gelmedi. Bu, öteden beri, enstitülerimizin sayısı şu kadar; öğrenci sayısı bu kadar olsaydı kapatılamazdı gibi varsayımlara kapı açmıştır. Niçin inandırıcı gelmediğini de belirteyim: Enstitülerin sayıları, nerelere kurulacakları çok önceden ve çok uzun araştırmalarla belirleniyordu. Sözgelimi 1946-1947 öğretim yılına kadar enstitü sayısının 24 olması planlanmıştı. Son dört enstitünün Muş ve Bingöl dolayında, Siirt, Van, Erciş çevresinde, Akdeniz ve Karadeniz kıyılarında kurulması öngörülüyordu. Kuruluşları bu kadar sağlam ve kesin esaslara bağlanan enstitülerin rastgele verilen bir buyrukla açılamayacağı da bellidir. Yücel'in de İnönü'nün de eyyamcı bir devlet adamı olmadıklarını da çok iyi biliyoruz. O nedenle İnönü'nün "Bu müesseselerin sayısını 40'a çıkartınız" sözlerini çok uzun vade için değerlendirmek gerekir.

Eserin belgesel niteliğine dönecek olursak: Rahmetli Güneri bu konuda önsözde şunları yazmaktadır:

> 10 Temmuz 1941 tarihinde temeli atılmış olan Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nün 50. kuruluş yıldönümü yaklaşıyordu. Kuruluş yıllarında sanatbaşı olarak on yıl çalışırken fotoğraf makinemi omzumdan düşür-

HASANOĞLAN FOTOĞRAFLARI VE TARİHSEL BELLEK

Gökçen Başaran*

Geçmişi canlı tutmak, bir anlamda bireylerin ve toplumların belleklerini güncelleme isteğinin bir uzantısıdır. Yaşam sayacımızı her gün sıfırdan başlatmanın yaratabileceği "travma" göz önüne alındığında, geçmişi anımsamayı, onu yeniden yaşamayı/"yaratmayı"/düşünmeyi sağlayan eşyaların, belgelerin ve geçmişe dair herhangi sıradan bir "gelgit"in önemi daha iyi anlaşılır. "Tarihçinin mutfağı"nın ana malzemelerinden "yazılı belge", tarihin rasyonel yanının, diğer bir deyişle "epistem"inin vazgeçilmezidir. "Belge konuşturmak", tarihin iç sesini duyulur kılmak olarak yorumlanır bu nedenle. Oysa fotoğraf -W. Benjamin'in tarihi kavrayışının hoş betimlemesiyle- geçmişten çakan en güçlü "şimşek"tir. "Yeniden anımsama"yı, hayal edebilmeyi, coşku duymayı sağlamasıyla çok daha "insanidir"; gündelik insana tarihi götüren en bireysel yöntemdir bu yönüyle. Fotoğrafta tarihçi değil, tarih konuşur. Daha doğru bir ifadeyle, "tarih" ve "fotoğrafa bakan"ın içsel diyaloğu başlar; çoğu zaman "bilgi" susar, onun yerini merak ve coşku alır. Fotoğraf, sıradan insanın "tarih yapma" ya da tarihin yapılışına katılmasının da en somut ve kolay yöntemlerinden biridir.



Bireysel fotoğraflar, zaman geçtikçe ve tarih ilerledikçe kolektif hafızayı inşanın en işlevsel araçlarından biri haline gelebilir. Kimi zaman da kolektif belleğe ışık tutacak belgeler bırakmak "bilinçli" bir çaba olarak belirir; Mustafa Güneri'nin Köy Enstitüleri'ni kendi bireysel belleğinden, kolektif belleğimize aktarmadaki başarısı gibi.

1941-1951 yılları arasında Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nün müdür yardımcılığı ve yapı-sanatbaşı görevini sürdürmüş olan Güneri'nin Enstitü'nün inşa ediliş serüvenini konu alan fotoğraflarından oluşan kişisel arşivi tarihi kollektif belleğimize taşımayı amaçlayan tam da böyle bir çaba. Albüm, Türkiye toplumunun bir döneme ilişkin bellek boşluğuna karşı güçlü bir panzehir işlevi görecek yetkinlikte 1650 resimlik özel arşivinden derlenmiş 143 fotoğraftan oluşmakta. Fotoğrafların içeriği ve konusu, Güneri'nin "Birinci Kuruluş Yılı-1941", "İkinci Yıl Çalışmaları-1942", "Üçüncü ve Dördüncü Yıl Çalışmaları" ve "Ayrılırken" adlı başlıklar altında derlediği bilgilerle zenginleştirilmekte ve albüm bu yönüyle, fotoğraflar yanında kişisel tanıklığa da dayalı bir tarihsel belge niteliği kazanmakta.

memiş, her fırsatta öğrenci çalışmalarıyla ilgili görüntüleri tespit etmeye çalışmıştım. Elimde öğrenci faaliyetlerinin yanında enstitüye gelen yerli ve yabancı misafirlerin, tarihi şahsiyetlerin, devlet büyüklerinin fotoğraflarının da içinde bulunduğu hayli film vardı...

Buradaki anlatımdan, kitapta yer alan bütün fotoğrafların Mustafa Güneri'nin objektifinden çıktığı sonucuna varılabilir. Ancak ne var ki buradaki fotoğrafların kimileri köy enstitüleri ile ilgili kitap ve dergilerde daha önce yer almıştır. Acaba bunların kaynağı da Mustafa Güneri'nin arşivi midir? Öte yandan Hasan-Âli Yücel, bütün köy enstitülerinin açılış törenlerini ve buralardaki gelişmeleri belgelemek amacıyla resmî fotoğrafçılar görevlendiriyordu. Ya bunların çektikleri resimler?

Teknik olarak bütün fotoğrafların aynı nitelikte olduğu söylenemez.



İsmail Hakkı Tongu, Hasan Âli Yücel ve Reşat Şemsettin Sirer.

Bunların bir bölümü tam bir profesyonel fotoğrafçının damgasını taşımakla birlikte, kimilerinin amatör bir kameradan çıktığı izlenimi doğuyor. O zamanki teknik olanakların günümüze göre son derece sınırlı olduğunu unutmamak gerekir. Her ne olursa olsun, bu eserdeki fotoğraflar, yalnız Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nün değil, Bozkırda yeşeren uygarlığın tanıkları olarak da büyük bir değer taşımaktadır.

Albümün yazılı ve görsel bilgiyi bir arada sunabilmesindeki bu başarı, hem fotoğrafların içeriğini kavrama kolaylığı sağlamakta hem de Köy Enstitüleri'ni okurken, dinlerken ya da araştırırken duyduğumuz "dayanışma, coşku, öğretim-üretim birlikteliği" gibi bir çok "mit"in de gerçekliğini somutlaştırma imkânı sunmakta. İlk üç bölümde Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nün kurulma sürecinde yaşanılan zorlukların - II.Dünya Savaşı'nın neden olduğu ekonomik güçlükler ve malzeme yetersizliği, iş gücü eksiği, zaman zaman "köylüye rağmen" katlanılan sıkıntılar- son bölümde fotoğraflarla desteklenmesi, albümün bir dönemi aktarmadaki "somut" verilerin kullanımındaki başarısını göstermekte. Diğer bir deyişle fotoğraflar, izlenim ve sözcüklerin somutlaştığı, aktarılan dönemin tarihselliği ve içeriğiyle uyumlu bir niteliğe sahip.

Fotoğrafların hemen tümünde, Köy Enstitüleri'nin misyonuyla paralel bir "kolektiflik" ve "romantizm"e vurgu yapıldığı rahatlıkla söylenebilir. Birlikte üretme, çalışma, yardımlaşma, yaparak öğrenme (iş-üretim birlikteliği), somut iş becerisi yanında entelektüel ilgi ve merakların geliştirilmesi (en başta kitap, müzik, folklor, tiyatro gibi etkinlikler vurgulanır) fotoğrafların en belirgin temalarından. Enstitü'nün inşa ediliş sürecinde Kepirtepe, Pazarören, Cılavuz, Akpınar, Gölköy, Akçadağ, Beşikdüzü, Gönen, Çifteler, Aksu, Savaştepe, Kızılçullu, Arifiye'den imece için gelen ve -30 derecede çalışan öğrencilerin dayanışma duygusu ve fedakârlıkları, hem giriş bölümünde hem de fotoğraflarda vurgulanmakta. Kız-erkek ayrımı olmaksızın birlikte üretme ve tüketme, Türk bayrağı altında coşkun ritüeller, Köy Enstitüleri'nin mimarlarından İsmail Hakkı Tonguç ve Hasan Âli Yücel'e duyulan yoğun sevgi, İnönü'nün Enstitü ziyaretleri, şapka-lamba-otomobil üçlüsünde somutlaşan modernleşme arzusu, bu arzuya tezat yoğun bir "yoksulluk/yoksunluk" durumu ve "yabancı ziyaretleri" fotoğraflardan arta kalan diğer güçlü izlenimler.

Profesyonel bir fotoğrafçının yetkinliğine yakın bir kompozisyon bütünlüğü ve doğallığını yakalayan Güneri'nin bu başarısı, Köy Enstitüleriyle yoğrulmuş bir yaşamın doğal göz-lem gücü ve sevgisine bağlanabilir kanımca. "Türk İnkılabı"nı köyle buluşturacak bir "Aydınlanma Projesi"nin temel aktörlerinden biri olma sorumluluğu ve misyonuyla seferber edilmiş bu çaba, dönemin aydınlarının bilinç ve seferberlik düzeylerini sergileme açısından da önemli bir gösterge. Bilgiyi oluşturma, seçme ve işleme sürecine dair bu bilinçli katkı, Aydınlanma değerlerini gündelik yaşamlarına aktarmadaki başarılarının bir yansıması.

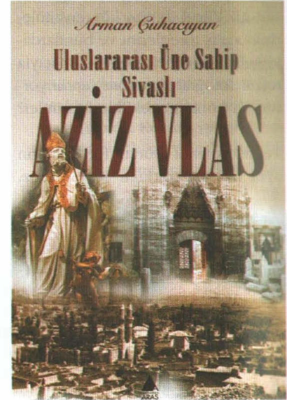
Toplumsal, kültürel ve siyasal yaşamını sıklıkla "sancılı" bir birliktelik olarak yaşayan Türkiye toplumuna kolektifliğini anımsatacak, ortak tarihine sahip olma bilinci sağlayacak her tür "sivil tarih" girişimine duyduğumuz gereksinim göz önüne alındığında, tarihe yapılan bu nevi doğrudan katkıların önemi daha iyi anlaşılabilir. Özellikle "görme"yi seven bir topluma sunulan görsel tarih materyali, tarihi bizlere bir adım daha yaklaştıracak en önemli araçlardan biridir. "Söz gider yazı kalır"sa eğer; fotoğraf belki de hem söz kadar büyülü ve coşkulu, hem de yazı kadar "hatırlatmaya dair" tarafıyla yıllar geçtikçe, sözden de yazıdan da fazla efsunlanır ve tatlanır. Hele bizim gibi hatırlamaya muhtaç toplumlar için...

* Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi

ERMENİLERİN "SURP VLAS"I, TÜRKLERİN "BOĞAZ EVLİYASI"

Sivaslı Azizin Memleketine Dönüşü

Yapılan araştırmalarda, Ermeniler tarafından Surp (Aziz) Vlas olarak benimsenen azizin adına 20. yüzyıl başlarına kadar Sivas'ta iki kilise ya da şapel bulunduğu; Gök Medrese'nin karşısındaki Medrese Mahallesi'nde bir Türk'ün evinin bahçesinde olan mezarını sadece Hıristiyanların değil, onu "Boğaz Evliyası" olarak adlandıran Müslümanların da ziyaret ettiği; mezar taşında bulunan çukurun Aziz'in tıbbi ilaçlarını ufaladığı havan olduğuna inanıldığı ve ziyaretçilerin oraya su doldurup içtikleri tespit edildi.



***Uluslararası üne sahip Sivaslı Aziz Vlas*, Arman Çuhacıyan, Çeviren: Arusyak Özfuruncu, Aras Yayıncılık, 2003, 92 +XXVII sayfa.**

Âkif Ulusayar

Doğum tarihi tam olarak bilinmez. MS 280 ya da 283'te Roma İmparatorluğu'nun Armenia Parva (Küçük Ermenistan) olarak adlandırılan idari bölgesindeki Sebasteia (bugün Sivas) kentinde doğar. Tıp eğitimi görerek doktor olur. Hıristiyanlığın yeni yayılmakta olduğu dönemde Pagan inanışları terk ederek Hıristiyanlığa geçer. Roma İmparatorluğu'nun bu yeni dinin savunucularına karşı amansız davrandığı yıllardır. Önemli bir kısmı Hıristiyanlığa geçmiş olan Sebasteia Ermenileri de baskıların hedefidir. İmparator Diocletianus ve onun bölgedeki temsilcisi Agricolaus'un askerlerine karşı direniş yenilgiyle sonuçlanır. Katliamlar sırasında Sebasteia piskoposu da öldürülünce yerine Vlas seçilir.



Piskopos seçildikten sonra Erciyes Dağı'nda bir mağaraya çekilir. Burada yakalanışı ve öldürülüşü sırasında gerçekleştirdiğine inanılan mucizeler onun aziz olarak kabul edilmesini sağlamıştır.

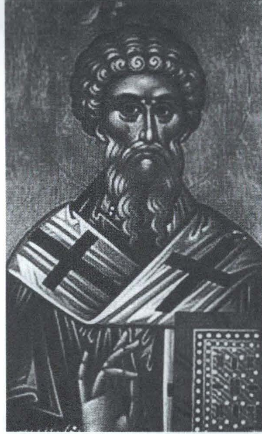
Hırvatistan'daki Dubrovnik (Raguza) kentinin koruyucusu Sveti Vloha (Aziz Vlas), s. 59.

Azizler Katolik ve Ortodoks Hıristiyanlığın önemli unsurlarındandır. Yaşamı ve imanı örnek alınacak ya da yardımına sığınılacak din büyükleridir. Azizler birçok durumda Pagan tanrıların yerlerini alarak halkın yeni dine kolay intibak etmesini sağlamışlardır. Bazen ismen bazen de özellikleri itibariyle Pagan tanrıları hatırlatırlar. Aziz Vlas (ya da Batı'da kullanılan şekliyle Blaise) için de bazı isim benzerlikleri kurulabilir: Mesela Volos, Slavların pagan güneş tanrısıdır; Belenos, Galyalıların

Apollon'udur; Bleiz Keltçede kurt anlamına gelir.

Aziz Vlas Kültü

Yakalanmadan önce hayvanları koruyup tedavi etmesi, boğazına kılçık kaçan bir çocuğu iyileştirmesi, yaşlı kadının kurt tarafından kaçırılan domuzunun iade edilmesini sağlaması ve öldürülüşü sırasında gördüğü işkenceler Vlas'ı azizlik mertebesine yükseltmekle kalmamış, onun bir aziz olarak niteliklerini de belirlemiştir. Aziz Acacius, Aziz Cyriacus, Aziz Christophorus, Aziz Dionysius, Aziz Augidius, Aziz Erasmos, Aziz Eustathios, Aziz Georgios, Aziz Vitus, Aziz Pantoleon, Azize Barbara, Azize Katerina, Azize Margarita ile birlikte 14 şefaatçi aziz arasında sayılır. Genellikle sağlık sorunları olduğunda onların adı aracılığı ile dua edilerek Tanrı'dan iyilik ve şifa dilenir. Her birinin "uzmanlık alanı" farklı olan bu azizlerden belki de en geniş alana sahip olanı Vlas'tır. Anjin (İspanya'da), böbrek taşları (Flandres'da), boğaz hastalıkları, solunum yolları rahatsızlıkları ve boğulmalar (hemen her yerde), difteri



Tarihi belirsiz Grek Ortodoks ikonlarında Aziz Vlas.



(Fransa ve İspanya'da), diş ağrısı, enfeksiyon ve cüzam (Fransa'da), guatr (Fransa, İsviçre, İtalya'da), idrar yolları hastalıkları (Fransa, İsviçre, Almanya'da), veba (İtalya ve Fransa'da), gaz sancıları, ishal, dizanteri, gut hastalığı ve kızamık (Fransa'da) karşısında ona başvurulur. Fransa ve Almanya'da atların; Fransa, İtalya ve Rusya'da büyükbaş hayvanların koruyucusudur. Depreme (İtalya'da), fırtınaya (Almanya, Flandres, İskandinavya'da), kurtlara (Yunanistan'da), yılanlara (Fransa'da) karşı insanları korur. Fransa ve Malta'da hamile kadınların koruyucusudur, doğumları kolaylaştırır. İtalya, Fransa ve Belçika'da tarımda verimliliği arttırır.

Venedik (İtalya), Dubrovnik (Hırvatistan) ve Pézenas (Fransa) gibi birçok kentin koruyucusudur. Çeşitli yerlerde başta dokumacılar (dokumacı tarağıyla kendisine işkence edildiği için) olmak üzere, bağcılar, balıkçılar, cerrahlar, kunduracılar, terziler, meteorologlar, yel değirmencileri, bira imalatçıları gibi birçok mesleğin hamisidir.





Almanya VierzehnheiligenKirche'de Aziz Vlas heykeli, s. 57 (üstte).

Alpes-Maritimes'deki Saint-Blaise Köyü kilisesinde Aziz Vlas tablosu, s. 49.

Azizlik Alametleri

Azizler kendilerine özgü alametlerle tanınırlar ve halk arasındaki şöhretleri reliklerinin (azizlerin vücut parçaları olduğuna inanılan kutsal kalıntılar) sayısı, kaç tür duada adlarının geçtiği ve koruyuculuklarının ne kadar geniş bir alanda olduğuyla ölçülür. Asker azizlerin mızrakları ya

Ermenilerin "Surp Vlas"ı, Türklerin "Boğaz Evliyası"

da Aziz Petrus'un anahtarları gibi, her azize özgü farklı azizlik alametleri vardır.

Aziz Vlas değişik simgelerle tasvir edilir. Bu simgeler şehit oluş biçimi, gerçekleştirdiği mucizeler veya dini sıfatına dayanarak biçimlendirilir. Örneğin başında, doğu kökenli olmasına rağmen bir piskopos tacı ile, yanı başında küçük bir domuzcuk ve bir aslanla veya demir bir tımar tarağı ile tasvir edilir. Bazen taş yontucuların aleti, bazen çapraz mumlar ile gösterilir. Bazen av borusu ile bazen de Hırvatistan'da ya da İspanya'da olduğu gibi İtalyan etkisi altında, bir kitabı elinde tutarken tasvir edilir. Almanya'da ona üstü yivli bir mum ve av borusu (Blasiushorn) tutmuş halde rastlarız. İspanya'da ise sağ eli boğazında, başparmak ve işaret parmağı birbirine dik durumda.

Kültün Yayılışı

Aziz Vlas kültünün Anadolu'dan çıkıp önce Avrupa'ya, daha sonra da farklı kıtalara yayılışı farklı dönemlerde farklı biçimlerde olmuştur. 4. yüzyıldan 6. yüzyıla kadar olan dönemde daha çok bireysel seyahatlerle ya da Batı ve Kuzey toplumlarını yeni dine kazanmak isteyen inananlar vasıtasıyla taşınmıştır. 7.-11. yüzyıllarda Arapların, İslâmın baskısı ve önce Selçukluların daha sonra da Moğolların Anadolu'ya gelmesiyle çok sayıda din adamı ve sivil Ermeni, Süryani, Rum'un Batıya kaçmak zorunda kalmasıyla yayılmıştır. Bu dönemde İtalya'dan başlayarak bütün Avrupa'da örgütlenen Benedikten tarikatının Aziz Vlas kültünü benimsemesi kültün yayılışını kolaylaştırmıştır. Daha sonra 11.-13. yüzyıllarda Haçlı Seferleri sırasında gerçekleşen nüfus hareketleri de kültün

Surp Vlas Şapeli

Surp Vlas Şapeli, [Sivas'ın] Medrese Mahallesi'ndedir. Küçük, kâgir bir şapeldir. Berberoğlu soyadlı yaşlı bir Türk'ün evinin bahçesindedir. Şapelin içinde Surp Vlasios'un mezarı vardır. Ahdı olan Hıristiyanlar para verip burayı ziyarete girerler. 50-60 sene evvel Berberoğlu'nun ailesi bu şapeli yıkmak fikrindeydi. Galiba Aziz'in şerrini görüp yıkmak yerine binayı bayındır hale getirdiler. Bunu, şahit olan büyüklerimiz bize anlattılar. Türkler "Boğaz Evliyası" diye anarlar. Azizin boğaz ağrılarını iyi ettiği anlatılır. (Ğugas İnciciyan, Aşkharakhrutyun Çorits Masants Aşkharhi *[Dünyanın Dört Kısmının Coğrafyası], Asya, 1. Cilt, 1. Kısım, Venedik, 1806, s. 285-286.)*



Gugas İnciciyan, *Aşkharakhrutyun Çorits Masants Aşkharhi* (Dünyanın Dört Kısmının Coğrafyası), Asya, 1. Cilt, 1. Kısım, Venedik, 1806.

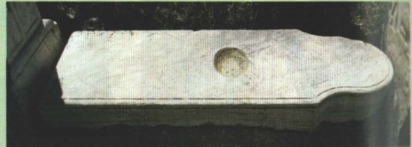
Aziz Vlas'ın Mezarı

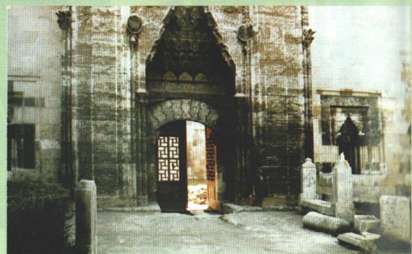
Surp Vlasios'un mezarı şehrin içinde, Türklerin mahallesinde bir Türkün evindedir. Türk bir kadın lusararlığını yapar, kandilinin sürekli yanmasını sağlar ve anahtar ondadır. Azizin mezarı karanlık, toprak bir katın içindedir. Kitâbesi yenidir. Ama baş tarafında yuvarlak taştan bir yarım sütun dikilmiştir; çukurdur, ziyaretçiler oraya su doldurup içerler. Bunun, azizin tıbbi ilaçlarını ufaladığı havan olduğuna inanırlar. Özel ziyaretçileri, boğaz veya göz ağrısı çeken veya gırtlağına kemik kaçmış Ermeni ve Türklerdir. (K. V. Sırvantzdyants, Toros Ahbar Hayasdani Camport *[Ermenistan Yolcusu Toros Ağabey], Birinci Kısım, İstanbul, 1879, s. 155.)*



K. V. Sırvantzdyants, *Toros Ahbar Hayasdani Camport* [Ermenistan Yolcusu Toros Ahbar (Ağabey], Birinci Kısım, İstanbul, 1879.







Aziz Vlas'ın lahti Sivas Buruciye Medresesi'nin girişinde, sağ taraftaki iki Müslüman mezar taşının arasında, yatık durumda; lahtin üst kısmındaki çukurluk Aziz'in ilaçlarını hazırladığı havanı hatırlatıyor (Sağda altta ve üstte) (Fotoğraflar: Bahadır Taşkın). 20. yüzyıl başında Sivas Gökmedrese ve karşısında Aziz Vlas'ın mezarının bulunduğu mahalle (üstte) (Fotoğraf: Dacat Zulalyan).

Batı'ya taşınmasında yeni bir dalga yaratmıştır.

Almanya'da Sankt Blasien, Hırvatistan'da Sveti Vlahó, Fransa'da Saint Blaise, İtalya'da San Biagio, İspanya'da ve İspanyolca konuşan diğer ülkelerde San Blas, Ermenistan'da ve diğer ülkelerdeki Ermeniler arasında Surp Vlas, Yunanistan'da ve Türkiyeli Rumlar arasında Ayios Vlasios adıyla tanındı.

İtalya ve Fransa'da ona adanmış 1.000'den fazla kilise vardır. Almanya, Avusturya, Benelüks ülkeleri, Hırvatistan, İspanya, İngiltere, Yunanistan, Macaristan, Portekiz, Polonya, Rusya, İsviçre ve İskandinav ülkeleri Avrupa'da kültün yaygın olduğu yerlerdir. Kanada'da Katolik cemaatlerine ait kiliselerde onun adına rastlanır. ABD'de Florida'daki San Blas şehri ve burnu adını ondan alır. Meksika'da bazı şehirlerde Aziz Vlas bayramı kutlanır, bazı yerleşim yerleri onun adını taşır. Panama yakınındaki bir takımadanın adı Blas'tır. Paraguay'da Blas adını taşıyan birçok kilise bulunup, Aziz özellikle yoksul halk tarafından benimsenmektedir.

Tüm sömürgeciler gibi istila ettikleri yeni yerlere günün azizinin adını verme âdetinde olan Portekizliler, Bartolomeu Dias 3 Şubat 1488'de Ümit Burnu'nu döndükten sonra Angola'da su (Aguada S o Bras) aldığı yeri (şimdi Mossel Körfezi), Le Cabo Sao Bras (Aziz Vlas Körfezi) olarak adlandırmışlardır.

Kültün Türkiye'deki İzleri

Kültü Rusya'dan Amerika'ya, İskandinavya'dan Güney Afrika'ya kadar yayılmış olan ve ona adanmış ya da adını taşıyan binlerce kilise, manastır, adak yeri, şehir, kasaba, köy bulunan Aziz Vlas, doğduğu topraklarda artık pek bilinmemektedir.

Fransa'da yaşayan Ermeni araştırmacı Armand Tchouhadjian'ın (Arman Çuhacıyan) *Saint Blaise. Eveque de Sebaste. Un Saint d'Armenie en Occident* (Sivas Piskoposu Aziz Vlas. Batıda Ermenistanlı Bir Aziz, Domont, 2000) adlı kitabının Türkiye'de yayınlanışı (*Uluslarası Üne Sahip Sivaslı Aziz Vlas*, çeviren: Arusyak Özfuruncu, yayına hazırlayan: Osman Köker, Aras Yayıncılık, İstanbul, Ağustos 2004) Aziz Vlas kültünün doğduğu ülkedeki izlerinin araştırılması için de bir vesile oldu.



İngiltere, Isle of Wright adasındaki Shanklin'de Aziz Vlas Kilisesi.



Ermeni şövalyeler tarafından kurulan Aziz Vlas ve Kutsal Bakire Meryem Birliği'nin bir mensubunu gösteren gravür.

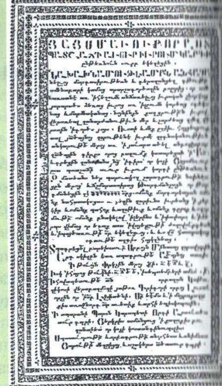
Yapılan araştırmalarda, Ermeniler tarafından Surp (Aziz) Vlas olarak benimsenen azizin adına 20. yüzyıl başlarına kadar Sivas'ta iki kilise ya da şapel bulunduğu; Gök Medrese'nin karşısındaki Medrese Mahallesi'nde bir Türk'ün evinin bahçesi içerisinde olan mezarını sadece Hıristiyanların değil, onu "Boğaz Evliyası" olarak adlandıran Müslümanların de ziyaret ettiği; mezarının husararlığını (kilise ya da şapellerde kandil ve mumlardan sorumlu bakıcı) bir Türk kadının yaptığı; mezar taşında bulunan çukurun Aziz'in tıbbi ilaçlarını ufaladığı havan olduğuna inanıldığı ve ziyaretçilerin oraya su doldurup içtikleri tespit edildi.

Mezarının şimdiki durumunu saptamak için yapılan çalışmalarda Aziz Vlas'ın lahtine de ulaşıldı. Lahit kapağı, Sivas Müzesi'nin (Sivas Kongresi'nin toplandığı Sivas Lisesi binası) karşısında yer alan ve Selçuk Parkı'nda (halk arasındaki adlandırmayla Cıbıllar Parkı), Buruciye Medresesi'nin girişinin sağında, iki Müslüman mezar taşının arasında duruyordu.

Ermenilerin "Surp Vlas"ı, Türklerin "Boğaz Evliyası"

Hayatı, Mucizeleri ve Öldürülüşü

Kötü Kral Likianos döneminde, Aziz Episkopos Vlasios yapılan eziyetlerden kaçarak Arden [Erciyes] Dağı'nda yaşıyordu. Ona yaban geyikleri geliyorlar, o ise onlara sözleri ile şifa dağıtıyordu. Aziz Episkopos Vlasios tabipti.
Tanrı'nın inayetleriyle, insanların ve hayvanların acılarını ilaçlarla değil, Mesih'in adıyla üzerlerine el koyarak dindiriyordu.
Kemik [kılçık] ya da diken yutan birisinin nefes borusu tıkandığında, Aziz Vlasios dikeni veya kemiği duayla çıkarıyordu. Bugüne kadar da aynen devam etmekte. Kemik veya diken yutan birisi nefes borusu tıkandığında hemen Aziz Vlasios'un adını anıyor ve hemen acıları diniyor.
Fakir ve dul bir kadının bir domuzu vardı ve onu bir kurt kaçırmıştı. Kadın Episkopos'a gelerek ağladı ve "Kurt benim domuzumu kaçırdı" diyerek onu şikâyet etti. Aziz, kurdu azarladı ve kurt domuzu serbest bıraktı.
Episkopos hakkında Hâkim Agrikolaos'u etki altına aldılar. O da asker yollayarak [Aziz'i] huzuruna getirtti. Hâkim, Episkopos'u uzun uzun sorguladı. O ise cesaretle Rab İsa Mesih'in adını ikrar etti. Putları ve putperestleri azarladı. Aynı gün hapsedildi.
Dul kadın Episkopos'un hapsedildiğini duyunca domuzunu kesti, başıyla ayaklarını pişirdi ve başka yiyeceklerle birlikte hapisteki Episkopos'a götürdü. Aziz Vlasios yiyeceği yedi ve kadını takdis etti. Ona kendisinin ölümünden sonra her yıl ölüm yıldönümünde aynısını yapmasını öğütledi. Onun bu öğüdünü yerine getiren herkesin evi tüm bereketlerle dolar.
Günler sonra Aziz'i hapisten çıkarıp tekrar Hâkim'in huzuruna getirdiler ve o yine aynı ikrarda bulundu. Putları cin, putperestleri ise cinetapar olarak niteledi.
Bunun üzerine kızarak Aziz'i bir tahtaya astılar ve demir kaşağılarla bütün vücudunu çizdiler. Ve onu indirip hapse götürdüler.
Yedi kadın da onunla birlikte gitti. Aziz'in kanıyla kendi kalplerini ve yüzlerini meshettiler. Kadınlar zindancılar tarafından tutuklanarak Hâkim'e götürüldüler. Aziz kadınlar Mesih Tanrımızı ikrar ettiler ve azat edildiler. Onlar gidip putları alıp yüzlerine tükürdüler, kıldan çuvala koyup ağzını bağladılar ve götürüp göle attılar.
Ve Hâkim'e gidip "İşte sizin putlarınızın gücünü görün. Gölün derinliklerinden çıkabiliyorlarsa çıksınlar bakalım" dediler.
Hâkim onların önüne ateş konmasını emretti. Bunun yanında erimiş kurşun, kılıçlar, demirden kaşağılar ve başka işkence aletleri de kondu. Diğer yana ise kumaşlar ve kadın süsleri, altın ve gümüş eşyalar [koydular] ve kadınlara "Hangisini isterseniz seçin" dediler.
Aziz kadınlar kumaşları alıp ateşe attılar ve ziynet eşyalarının üzerine tükürdüler. Bunun üzerine Hâkim öfkelenerek onları astırdı ve demir tırmıklarla vücutlarını çizdirdi. Ondan sonra kadınları ateşe attılar, ama yanmadılar. Çeşitli işkencelerden sonra kadınların başı kesildi ve Mesih için böylece şehit edildiler.
Episkopos Vlasios nehre atıldıysa da, bir ahşap çıkma üzerindeymişçesine suyun üstüne çıkıp oturdu. 68 asker Aziz'i çıkarmak için nehre girdiler ve nehirde boğuldular. Aziz Episkopos ise salimen çıktı.
Onu yakalayıp boynunu vurmak için götürdüler. İdam yerine vardıklarında Aziz uzun bir dua etti ve Tanrı'dan birisinin diken veya kıymık yutup nefessiz kaldığında kendi adını anarak Tanrı'ya yakardığında onu tehlikeden korumasını diledi. O anda bir bulut inerek onun üzerine gölge saldı ve buluttan gelen bir ses şöyle dedi: "Sevgili Münzevi Vlasios, dileğin yerine getirildi. Sen gel ve yaşadığın inziva hayatıyla hazırladığın anlatmaya kelimelerin yetersiz kalacağı görkem içinde istirahat et". Ve Aziz Episkopos Vlasios'un boynunu Sivas kentinde vurdular.
Elisia adlı bir kadın Aziz Episkopos Vlas'ın vücudunu alıp temiz kumaşlarla sardı ve surun dibine defnetti.
Burada, Tanrımız Mesih için birçok işaretler [olaylar] meydana geldi.



Haysmavurk Vor Isd Badşaci Avur Ürum Garki Internun Surp Yegeğetsin [Aziz Kilisede Okunan Gününe ve Sırasına Göre Haysmavurk], çeviri: Vağarşak Seropyan, Yayınlayan: Asdvadzadur Tıbir, İstanbul, 1706, s. 512b-513b



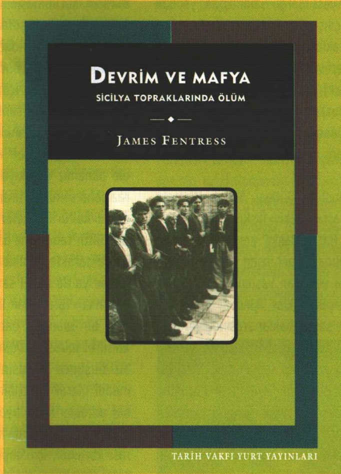
13. yüzyıldan kalma bir kitapta Aziz Vlas'ın mucizelerini ve ona yapılan işkenceleri anlatan bir minyatür.

TARİH VAKFI YURT YAYINLARI

DEVRİM VE MAFYA

SİCİLYA TOPRAKLARINDA ÖLÜM

JAMES FENTRESS



Devrim, siyasi iktidar değişene kadar süren geçici bir kanunsuzluk dönemi miydi, yoksa bu dönem toplumsal dönüşüm tamamlanana dek sürmeli miydi? Devrimle suç arasında nasıl bir ilişki vardı? İsyan, eşkıyalık, zengin mallarını yağmalama her zaman suç eylemleri miydi? Devrimciler ne zaman özgürlük savaşçısı, ne zaman suçlu kabul ediliyorlardı? James Fentress'ın 19. yüzyıl Sicilya tarihine bakışı, bu tür sorulara yanıtlar bulma çabasıyla şekilleniyor. Yazarın gözlemine göre, "Sicilyalılar özgürlükleri için mücadele ettikleri sürece devrimciydiler ve bundan dolayı iyiydiler; devrim sona erdikten sonra mücadeleye devam ettiklerinde ise suçluya dönüştüler ve bundan dolayı da kötü oldular. Peki devrimin sona erdiğini bildiren düdüğü kim çalmıştı ve o kişiye düdüğü çalma yetkisini kim vermişti?" Elinizdeki kitap, özgürlük mücadelesiyle Mafya üyeliği, istibdada başkaldırmayla meşru düzen yıkıcılığı, komploculukla reformculuk arasındaki çizgilerin ne zaman ve neye göre belirsizleştiğini ya da kalınlaştığını Sicilya tarihi bağlamında ele alıyor. İtalyan birliği ve sonrasına uzanan süreçte, 1820, 1848 ve 1860 devrimlerinin yol açtığı siyasal-toplumsal dönüşümlerle Mafyanın ortaya çıkışı arasındaki çetrefil ilişkileri değerlendiriyor. Garibaldi, Mazzini, Cavour, Pilo gibi figürlerin düşünceleri ve eylemlerine yakından bakmaya çalışıyor.

Tarih Vakfı Yurt Yayınları daha önce Eşkıyalar ve Devlet, Ege'de Eşkıyalar, Bize Derler Çakırca gibi kitaplarla, "kanundışı" öğelerle "meşru" otorite arasındaki ilişkilerin Osmanlı-Türk tarihyazımı bağlamında sorunsallaştırılmasına katkıda bulunmuştu; bu kez okurun meseleye Akdeniz'in başka bir durağından bakmasına yardımcı oluyor.



Valikonağı Cad. 57/2
34365 Nişantaşı/İstanbul
Tel: (0212) 233 21 61 - Faks: (0212) 234 32 90
www.tarihvakfi.org.tr / yayin@tarihvakfi.org.tr

Tarih Vakfı'ndan Haberler | Ekim

"Hikâyemi dinler misin?" Sergisi Başkent Ankara'da

20 ili dolaşmak üzere Nisan ayında İzmir'den yola çıkan ve Türkiye genelinde 27 bin kişinin izlediği "Hikâyemi dinler misin? Tanıklıklarla Türkiye'de İnsan Hakları ve Sivil Toplum" sergisi, gezisinin on sekizinci durağı olan başkent Ankara'da.

30 Ağustos-4 Eylül tarihleri arasında Konya'da, 6-11 Eylül tarihleri arasında Kayseri'de izlenen 20 Eylül- 2 Ekim arası Ankara'da izlenebilir.

30 Ağustos'ta Konya Ticaret Odası'nda yapılan açılışa, Konya Vali Yardımcısı ve İl İnsan Hakları Kurulu Başkanı İsmail Atasoy, Selçuk



Belediye Başkanı Adem Esen ve Baro Başkanı Nezih Dağdeviren'in yanı sıra, birçok sivil toplum kuruluşu başkanı ve temsilcisi katıldılar. Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğretim üyelerinden, aynı zamanda "Hikayemi dinler misin?" sergisinin editörlüğünü de yapan Yrd.Doç.Dr. Zafer Yenal'ın, "Küreselleşen Dünya, Küçülen Devlet, Daralan İnsan Hakları" konulu konferansı büyük ilgi gördü. Yenal, insan hakları tartışmaları yapılırken daha çok devletin "yaptıkları" üzerinde yoğunlaşıldığını, devlet baskısı, işkence, gözaltı koşulları gibi konuların, gündeme taşındığını söyledi. İnsan hakları kavramının sadece bu sorunlarla sınırlı olarak ele alındığı zaman, tartışmaların eksik kaldığına sergi panolarından örnekler vererek dikkat çekti. Yenal, insanın bütün somutluğuyla, kimlik meseleleriyle, iktisadi, etnik, dini ve cinsi eşitsizlikleriyle var olduğunu belirtti ve şöyle devam etti: "Bütün bunları hesaba katmadan bir insan hakları mücadelesi yapmak, soyut bir insan için mücadele vermek, aslında boşuna emek harcamak oluyor. İnsan hakları mücadelesi verildiği biçimiyle bütün bu kaygıları da içerisinde tutmalıdır, bu kaygılara da cevap vermelidir. Birazdan gezeceğiniz serginin de bu anlamda, bu yolda küçük bir farkındalık, belki bir nebze düşündürme potansiyeli taşıyabileceğini ümit ediyorum, diliyorum."

6 Eylül'de Kayseri Kocasinan Belediyesi Sergi Salonu'nda yapılan açılışta ise, Hasta ve Hasta Yakını Hakları Derneği eski genel sekreteri ve Cüzzamla Savaş Derneği ve Vakfı'nın yönetim kurulu üyesi Dr. Mustafa Sütlaş ve Şehir ve Bölge Plancısı Akın Atauz birer konferans verdiler.

Mustafa Sütlaş "Sağlık Hizmeti; Hasta - Hekim İlişkisi; Sağlık Hakkı - Hasta Hakkı" konulu konuşmasında, temel insan hakları arasında yer alan yaşama hakkı, ikinci kuşak haklar içindeki ekonomik ve sosyal haklar arasında yer alan sağlık hakkı ve üçüncü kuşak haklar arasında sayılan tıbbi ve biyolojik gelişmelere karşı korunma hakkı ve sağlık hizmeti alınırken yararlanılan hasta hakkı ve hasta yakınlarının haklarını belirttikten sonra, "Bütün bunların içinde yer aldığı hak, evrensel bildirgede herkesin yaşama ve kişi özgürlüğü ve güvenliğine hakkı vardır biçiminde somutlaşıyor. Ancak sağlıklı yaşama hakkı varsa yaşama hakkı var,"dedi.

Kayseri'deki ikinci konuşmacı Akın Atauz, "Kent, Kültürel Miras ve İnsan Hakları" başlıklı konferansına, sergide yaya haklarını savunan 32 tanıktan birisi olduğunu söyleyerek başladı. İkinci, üçüncü kuşak hakları konuşmaya fazla fırsat olmadığından kültürel mirasın korunmasının bir insan hakkı olarak tartışılmasının kendisi için bile yeni olduğunu söyledi. Atauz, "Kültürü önce bir felsefi kategori olarak, içinde yaşadığımız dünyanın insanlar tarafından yaratılmış alanını en geniş şekilde kapsayan bir alan olarak ele almamız gerekiyor. Bunu biraz daha somutlaştıran, daha çok maddi kültürün ögeleriyle oluşan bir kültür tanımımız da var. Burada mimarlıktan, folklora, müziğe, resme ya da güzel sanatlara kadar insan tarafından üretilen somut bir alandan bahsediyoruz. Kültürel miras dediğimizde, hem bu düşünce mirasını hem de maddi olarak ürettiğimiz dünyanın mirasını kastediyoruz," dedi. Atauz, konuşmasında kültürel mirası korumak için toplum olarak neler yapabileceğimiz konularına da dikkat çekti.

20 Eylül Pazartesi günü, Ankara'da Çankaya Belediyesi Çağdaş Sanatlar Merkezi'nde yapılan açılışta ise, Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu'nun temsilcileri, Ankaralı üyelerimiz, milletvekilleri, akademik çevreden pek çok konuğumuz, sivil toplum kuruluşla-



VAKIF'ta BU AY

SERGİ
Hikâyemi dinler misin? Tanıklıklarla Türkiye'de İnsan Hakları ve Sivil Toplum Sergisi

Zonguldak 5-9 Ekim 2004 (TTK Eğitim Tesisleri)
İstanbul 12-22 Ekim 2004 (Tarih Vakfı tarihi Darphane binaları Sultanahmet)
İstanbul 23-32 Ekim 2004 (TÜYAP Beylikdüzü 2. salon)

TARİHÇİNİN MUTFAĞI
Prof. Dr. Faruk Sönmezoğlu
İstanbul Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü
Tarih: 21 Ekim 2004
Saat: 18:30
Yer: Bilgi Belge Merkezi

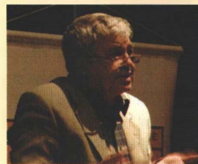
TOPLUMSAL TARİH: 130. SAYI
İSTANBUL DERGİSİ: 51. SAYI

rı temsilcileri ve Başbakanlık İnsan Hakları Dairesi Başkanı Doç.Dr. Vahit Bıçak da katılımcılar arasındaydı.

Sergi Koordinatörü Ülkü Özen'in serginin seyrini özetleyen giriş konuşmasının ardından söz alan Tarih Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı Orhan Silier, Ankara'yı devletle yurttaş arasındaki gerginliklerin, sorunların, ihlallerin, duyarlılıkların, hattâ bazen mücadelelerin merkezi olan bir kent olarak tanımladıktan sonra, "Türkiye'de insan hakları alanında hayli sert eleştiriler içeren, insana hayli dokunan, hattâ bazen ağlatan anıları, tanıklıkları kapsayan bu sergi, memur kenti olarak adlandırılan Ankara'da nasıl karşılanacak doğrusu merak ediyoruz," dedi. Silier, hayli genel terimlerle, kavramlarla konuştuğumuz insan hakları alanının, aslında yaşamımızın merkezinde yer aldığını ve hayatımızın çok büyük bir bölümünü, cinsel tercihlerimizden iş bulmamıza, inançlarımızdan, örgütlenme özgürlüğümüzden, çevremizle kurduğumuz ilişkiye kadar, çok geniş bir alanı ifade ettiğini söyledi. Sergi kapsamındaki, Can Dündar ve ekibi tarafından hazırlanan "Önce İnsan!" belgeseline de değinen Orhan Silier, "Dolayısıyla serginin bir bölümünde insanların hikayesini metinler ve fotoğraflardan, diğer bölümünde de insan gruplarının hikayesini video kayıtlarından izleyeceksiniz," diyerek, sergi kapsamındaki belgesel filmleri anlatması için sözü Can Dündar'a devretti.

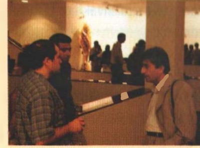
Sergiyi daha önce Mardin'de gezme fırsatı bulduğunu belirterek sözüne başlayan Can Dündar, orada çok hoşuna giden, unutamadığı bir manzarayla karşılaştığını, sergi afişlerini Mardin'in caddelerine üniformalı polislerin astığını görünce, yapılan işin boyutunu o zaman daha iyi anladığını söyledi. Hazırladığı belgesel filmleri kısaca tanıtan Dündar, ortada iki ayrı ürün olduğunu, 40 dakikalık "Önce İnsan!" belgeselinde Türkiye'ye insan hakları kavramının nasıl geldiğini ve nasıl geliştiğini, "tebaa"dan yurttaş olmaya geçişin öyküsünü anlatmaya çalıştığını söyledi. Günümüzde insan hakları mücadelesinin giderek sivilleştiğini, kadın hareketinin, çevre hareketinin, cinsel özgürlük hareketlerinin konuya sahip çıkmaya başladığını söyleyen Dündar, işin bu yanını da beşer dakikalık beş küçük belgeselle ele aldıklarını anlattı.

Açılış konferansı, ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi ve Tarih Vakfı Yönetim Kurulu Üyesi Prof.Dr. İlhan Tekeli tarafından verildi. "Temsili Demokrasinin Krizi Karşısında Katılımcı Demokrasi ve STK'ların Gelişimi" başlıklı konuşmasına Tekeli, temsili demokrasinin, temsili demokrasinin önkabullerinin ve inşa ettiği kurumların günümüz toplu-



munun ihtiyaçlarına cevap veremeyişine değinerek başladı. Aslında, temsili demokrasinin toplumsal ihtiyaçlara cevap veremeyişinin çok da yeni bir tespit olmadığını ve zaten onun eksiklerini gidermeye yönelik olarak yeni demokrasi anlayışları ve pratiklerinin ortaya çıktığını söyleyen Tekeli, temsili demokrasi pratiğinin bir çoğunluk sultasına dönüşme tehlikesine karşılık, azınlıkta kalan ancak genelde güçlü ve örgütlü grupların, bir başka ifadeyle çıkar gruplarının da karar alma mekanizmalarını etkileyebilecekleri bir pratiği içeren çoğulcu demokrasi anlayışını örnek verdi. Ancak, Tekeli'nin altını çizdiği üzere, çoğulcu demokrasi anlayışı, temsili demokrasinin kurumsal yapısında çok ciddi bir dönüşümü de getirmemektedir. Buna karşılık, Tekeli, katılımcı demokrasi anlayışının hem kurumsal yapılanmalarda hem de temelinde yatan birey anlayışıyla, temsili demokrasiden daha ciddi bir kopuşa işaret ettiğini vurguladı. Tekeli'nin değindiği bir diğer önemli nokta da tarif edilen "aktif yurttaş" kategorisinin kendini gerçekleme amacına tek başına değil, kamusal alanda örgütlenerek ulaşabileceği idi. İşte, günümüzde bireye siyaset alanı dışında da kamusal özne olabilmenin yolunu açan ve yaşam doyumunu artıran örgütleniş biçimi, bir başka deyişle "katılımcı toplumun yeni ve bağımsız aktörleri" sivil toplum kuruluşlarıdır. Prof. Tekeli'ye göre, STK'ları tanımlama konusunda dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de yaşanan kafa karışıklığı, STK'ların gönüllülük esasına dayalı, toplumsal iyiye katkı sunma amacı taşıyan, belli bir konuda uzmanlaşmış (issue specific) örgütlenmeler olarak tariflenmesiyle aşılabilir. Buna göre, bu özellikleriyle STK'lar siyasal alanın çatışmacı özelliğinden ve çoğulcu demokrasinin çıkar örgütlerinden ayrışırlar. Ancak, günümüzde farklı demokrasi model ve pratiklerinin biraradalığı, "melezliği", düşünülürse, STK'lar da çoğulcu demokrasi içinde çatışmacı roller üstlenebilecektir. Bu noktada, temel ayrışma noktası bir STK'nın bağımsızlığını koruması ve faaliyetlerinin tanım gereği "hiçbir şekilde iktidar talebi içermemesi" gerekliliğidir.

Kouşmaların ardından kapılarını Ankaralılara açan "Hikayemi dinler misin?" sergisi, bu kez Türkiye'deki insan hakları savunucularının buluşma yeri haline dönüşmüştü. Sergi mekânında, Türkiye İnsan Hakları Vakfı, Mazlum-Der, Uluslararası Af Örgütü ve İnsan Hakları Derneği, yayınlarından ve afişlerinden oluşan tanıtım standları açtılar. Çağdaş Drama Derneği



Yaratıcı Drama Topluluğu, sergiyi toplu olarak gezen öğrencilere, konuyu daha iyi algılayabilmelerini sağlamak ve içselleştirip aktif katılımda bulunmalarını kolaylaştırmak için, sergi mekânında interaktif drama çalışmaları gerçekleştirdi. Ankara'da bulunduğu günler boyunca izleyicilerine yoğun bir etkinlik programı sunan sergi kapsamında, Uçan Süpürge, Amargi ve Uluslararası Af Örgütü'nün katkılarıyla, çoğu katıldıkları festivallerde ödül kazanmış belgesel film gösterimleri yapıldı. Ayrıca, açılış konferansını veren Prof. Dr. İlhan Tekeli'nin yanı sıra, Prof.Dr. Mete Tunçay, Prof.Dr. Gürhan Fişek, Doç.Dr. Mithat Sancar tarafından da konferanslar verildi, söyleşiler gerçekleştirildi.

Sergi Ankara'dan sonra 5-9 Ekim tarihlerinde Zonguldak TTK Eğitim Tesisleri'nde açılacak ve ülke turunu İstanbul'da noktalayacak.

"Hikâyemi dinler misin?" Çok Yakında İstanbul'da

12-22 Ekim tarihleri arasında Tarih Vakfı'nın Tarihi Darphane binalarında (Sultanahmet) İstanbullularla buluşacak olan sergi, 23-31 Ekim tarihleri arasında da Beylikdüzü Tüyap Kitap Fuarı kapsamında ziyaret edilebilecek.

Sergi süresince, proje dahilinde hazırlanan Can Dündar imzalı "Önce İnsan!" belgeseli ve tematik video klipler başta olmak üzere film gösterileri sunulacak, sivil toplum kuruluşlarıyla ortak etkinlikler düzenlenecek, konferanslar verilecek. Etkinlik programı ve detayları sergi mekanlarından, proje merkezinden (0212 233 21 61/dahili: 25) ve projenin web sayfaların-

dan (www.tarihvakfi.org.tr/ihs) edinilebilir.

Çatalhöyük Yaz Arkeoloji Atölyesi Gerçekleştirildi

Tarih Vakfı'nın, Yunanistan, Malta ve İsrail ile birlikte eş zamanlı olarak yürüttüğü, Avrupa Topluluğu / Euromed II tarafından finanse edilen, TEMPER Projesi (Training, Education, Management and Prehistory in the Mediterranean / Akdeniz'de Tarihöncesi Eğitim, Öğretim ve Planlama) kapsamında 15 Temmuz - 15 Ağustos tarihleri arasında Çatalhöyük Yaz Arkeoloji Atölyesi gerçekleştirildi. Geleceğin yetişkinleri olan çocuklara kültür varlıklarını tanıtma ve sahiplendirme duyguları aşılama amacına uygun olarak, bölgesel olarak yapılan ve Türkiye'de arkeoloji bilimi ve eğitimi alanında bir ilk olan bu çalışma, Çumra yerel yöneticileri, halkı, Çatalhöyük kazı ekibi, eğitimciler ve ören yeri ziyaretçileri tarafından ilgi ve beğeniyle karşılandı.



Atölye çalışmaları çerçevesinde her çalışma günü, saat 09.30'da Çumra'da öğrenci gruplarıyla bir araya gelinerek Çatalhöyük'e yola çıkıldı. Çumra ve Çatalhöyük arasındaki yol üzerinde bulunan höyükler hakkında bilgi verilerek Çatalhöyük'e ulaşıldı. Çatalhöyük girişinde öğrencilerle neler yapılacağı ve nasıl davranmaları gerektiği onusunda kısa bir konuşmadan sonra programa başlandı. Program doğrultusunda gruplar önce Çatalhöyük Müzesi'ne alındı. Çatalhöyük hakkında bilgilendirme amaçlı sözlü ve görsel bir sunum yapıldı. Sonra öğrenciler Çatalhöyük Deneysel Arkeoloji Evi'ne alındı. Çatalhöyük kazı çalışmalarıyla ortaya çıkarılan mimari kalıntılar ve buluntularından yola çıkılarak yapılan ev, sunulan bilgilerin somut bir örneği olarak ziyaret edildi. Bir Çatalhöyük evini üç boyutlu olarak ve tüm eşyalarıyla birlikte gören öğrenciler, kazı çalışmaları hakkında bilgilendirilmek üzere alana çıkarıldı.

Höyük oluşumu ve günümüzde bilgisizliğe dayanan etmenlerle yapılan tahribat üzerine konuşularak kazı çalışması tamamlanarak ziyarete açılan alana gelindi. Bu alanda öğrencilerin bilgilerinden yola çıkılarak kerpiç mimari ve günümüz mimarisi üzerine tartışıldı. Buradan kazı çalışmaları süren alanlara geçildi. Tek tek dolaşılan alanlarda geçmişten günümüze kazı çalışmaları ve ortaya çıkarılan kalıntılar hakkında bilgiler verildi. Kazı ortamından çok etkilenen öğrenciler kendileri için hazırlanan alana ulaştılar.

James Mellart'ın kazı alanından çıkan ve elenmeden yığılan toprak üzerinde 5 x 5 metre uzunluğunda iki ayrı alan hazırlandı. Bu alanlar 2.50 x 2.50 metre uzunluğunda sekiz çalışma alanına bölündü. Her alana 2 ya da 3 öğrenci yerleştirildi, malzemeleri dağıtıldı. Nasıl çalışmaları gerektiği anlatıldıktan sonra çalışma başlatıldı. Öğrenciler, çok sayıda hayvan kemiği ve obsidyen parçasının yanı sıra kil ve taş boncuk, obsidyen ok ucu ve figürin gibi önemli buluntular da ortaya çıkardılar. Yaklaşık 45 dakika süren çalışmadan ayrılan öğrenciler öğle yemeğine geçtiler.

Yorgunluklarını atan öğrenciler atölyeye alındılar. Yaş gruplarına göre masalara yerleştirilerek malzemeleri dağıtıldı. Bir saate yakın sürede, 10 yaş üzerindeki öğrencilere kilden Çatalhöyük yerleşme maketi ve Çatalhöyük duvar kabartmalarının benzerleri, 10 yaşın altındaki öğrencilere de kilden Çatalhöyük kapları ve figürinleri yaptırıldı. Atölye çalışması sonunda bir araya gelen iki grup yaptıkları birbirinden güzel duvar resimleriyle Deneysel Arkeoloji Evi'nin duvarını süslediler. Çalışmasını tamamlayan öğrenciler yaptıkları çalışmaları anı olarak yanlarına aldılar. Uygulayanların kulaklarında "Tekrar gelebilir miyim?", "Bugünü hiç unutmayacağım", "Sizinle kalmak istiyorum" cümlelerini bırakarak, yüzlerinde yorgun ama mutlu bir ifade ile alandan ayrıldılar.

Toplam 23 iş günü süren 490 öğrenci ve 39 yetişkinle sürdürülen çalışma, 14 Ağustos Cumartesi günü sona erdi. Geleceğin yetişkinleri olan çocuklara kültür varlıklarını tanıtma ve sahiplendirme duyguları aşılama amacına uygun olarak bölgesel olarak yapılan çalışmanın gördüğü ilgi, atölye çalışmasının diğer ören yerlerinde ve Türkiye genelindeki öğrencilere uygulanması gerekliliğini göstermektedir.

Çatalhöyük Yaz Atölyesi'nde The Shell Company of Turkey Limited, Coca Cola İçecek A.Ş.'ye, Konya Valiliği ve Çumra Kaymakamlığı, Bölge Belediye Başkanları, köy muhtarları ve okul yöneticileri ve öğretmenleri maddi ve manevi verdikleri destek ile işbirliği ve gönül birliğinin en güzel örneğini ortaya koydular.

Tarihçinin Mutfağı Toplantıları Yeniden Başladı

1998'den bu yana Bilgi Belge Merkezi'nde yoğun bir ilgiyle izlenen tarihçilerin ve sosyal bilimcilerin mutfaklarını kendilerinden dinleme fırsatı bulduğumuz Tarihçinin Mutfağı'nın 55. toplantısı 16 Eylül'de Yrd. Doç.Dr. Ali Faik Demir'in katılımı ile gerçekleşti.

Galatasaray Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünde çalışmalarını sürdüren Demir, çalışmalarını Güney Kafkasya üzerinde yoğunlaştırdığını, akademisyen olmaya nasıl karar verdiğini, bu konuya nasıl yöneldiğini, araştırmalarında kullandığı yöntemleri, doktora tezini hazırlarken yaptığı araştırmaları ve bu sırasında karşılaştığı zorlukları dinleyicilerle paylaştı.

21 Ekim'de gerçekleşecek 56. toplantının konusu yine Türk Dış Politikası ve Uluslararası İlişkiler olacak. Bu kez konuğumuz, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi Prof.Dr. Faruk Sönmezoğlu. Bu keyifli sohbetlere hepinizi bekliyoruz.

Türk Yunan Okullarına Barış Eğitimi

Tarih Vakfı ve Avrupa Perspektifleri Derneği (Yunanistan), 2004-2005 okul döneminde İstanbul ve Gümülcine'den seçilecek pilot okulların öğrencilerine ve öğretmenlerine yönelik barış eğitimi projesini başlatıyor. Avrupa Birliği'nin Türk-Yunan Sivil Diyalogu Programı kapsamında desteklediği proje için Türkiye'den seçilecek dört okulun tarih ve edebiyat öğretmen ve öğrencilerine verilecek özel eğitimlerin ardından sene

boyunca sanatın çeşitli dalları aracılığıyla kültürler arası öğrenim çalışmaları gerçekleştirilecek. Tarih Vakfı, projede yer alacak okulları, yapılacak görüşmeler aracılığıyla belirleyecek. Ekim ayının ilk haftasında seçilecek okullardan biri olmak için aşağıdaki kanallar aracılığıyla bize ulaşabilirsiniz.

İrtibat:
Dijan Albayrak telefon 0212 227 37 33 /dahili: 103)
E-posta:
dalbayrak@tarihvakfi.org.tr

Türkiye'nin İlk Mimarlık Festivali Darphane'de Gerçekleştiriliyor

Türkiye'nin ilk mimarlık festivali 4-9 Ekim tarihleri arasında Tarih Vakfı Tarihi Darphane Binaları'nda Arkitera Mimarlık Merkezi tarafından düzenleniyor. Avrupa'da uzun zamandır gerçekleştirilen mimarlık festivalleri arasına katılacak olan 1. İstanbul Mimarlık Festivali, mimarlık dünyasının bir hafta boyunca buluşacağı büyük bir etkinlik olacak.

İlk yılında Aykut Köksal'ın küratörlüğünde "Hafif Ama Ağır" başlığıyla gençlik temasına odaklanan festival, hem mimarlıkta genç olma durumunun tartışılacağı bir platform yaratmayı amaçlıyor, hem de eşzamanlı gerçekleştirilecek etkinliklerle mimari tasarımın kuram, süreç ve ürünlerini paylaşmayı hedefliyor.

Genç mimarların kendi çalışmalarını, ödüllü işlerini sunduğu sergi ve konferanslar, usta mimarların gençlik işlerini aktardığı toplantılar, farklı kuşaklardan mimarlarla gençleri buluşturan atölye çalışmaları, Türkiye'den ve yurtdışından kuramcıların yeni bakış açılarını sunduğu konuşmalar ve disiplinlerarası buluşmalar festivalin etkinlikleri arasında yer alıyor. Mimarlığa alternatif açılımlar getiren kavramsal çalışmalar da yine farklı disiplinlerden beslenerek festival programına katılıyor. Ayrıca festival programında, her gün belgesel film gösterimleri yer alıyor.

Mimarlık Fesitivali'nde atölye çalışmaları, sabah sohbetleri, bina gezileri ve film gösterimleri gibi katılımın sınırlı olduğu etkinliklerin kayıt formlarına ve ayrıntılı programına festivalin resmi web sitesi olan www.mimarlikfestivali.org adresi üzerinden ulaşmak mümkün.

"Kitle Sporu ve Spor Endüstrisi" Sempozyumu

1997 yılından beri Ekim ayı içinde Güllü Aybar ve Tarih Vakfı işbirliğiyle Mehmet Ali Aybar'ı Anma Sempozyumları düzenleniyor. Bu toplantılar Aybar anısına yapılmış olmakla birlikte, alışılmış anma toplantılarından farklı, onun yaşamı boyunca ilgilendiği alan ya da sorunlardan bazıları üzerine entelektüel içeriği zengin tartışma toplantıları olarak gerçekleşiyor.

Bu yıl düzenlenecek Mehmet Ali Aybar Sempozyumu'nun konusu ise "Kitle Sporu ve Spor Endüstrisi" .

10 Ekim Pazar günü Saat 10:00-17:00 arasında Darphane-i Amire'de düzenlenecek olan sempozyumda Cüneyt Koryürek, "Aybar'ın Sporcu Kimliği ve Spor Anlayışı" ve "Türkiye'de Devletin Spora İlgisi/Desteği/Kontrolü"; Tanıl Bora "Erken Cumhuriyet Dönemi Beden Terbiyesi Politikaları ile Son Onyılların Spor Endüstrisi Ortamlarının Eleştirel Mukayesesi"; Yiğiter Uluğ, "Spor Ruhunun yaygınlaşması/yaygınlaşmaması Açısından Türkiye"; Kıvanç Koçak, "TİP'in ve Türkiye'de Solun Spora Bakışı"; Sevin Okyay, "Futbol-dışı Sporların Türkiye'deki Talihsizliği"; Emre Aköz, "Günümüzün Elitist Fitness İdeolojisi/Endüstrisi Üzerine"; Barış Tut, "Spor Ahlakı ve Kitleler"; Artun Ünsal, "Sporda Şiddet"; Özgür Dirim Özkan, "Sosyalist Ülkelerde Spor Deneyimleri" konularında tebliğ verecekler.

İstanbul Dergisi 51. Sayısı Çıktı

İstanbul Dergisi'nin bu sayısında "İstanbul'a Değinmeler" başlıklı yazısında Gürhan Tümer, kişisel bir bakış açısıyla İstanbul'a ilişkin ilginç verileri biraraya getiriyor. Yıldız Aksoy bizi, geçmişten günümüze İstanbul'un park ve bahçelerinde gezdiriyor. Kadırga semti hakkında bilgilenmek isteyenler için Berat Fındıklı'nın "Tarihi Bir Liman Semtinde Kesişen Yollar: Kadırga" başlıklı yazısı bir fırsat.

Yonca Erkan, "bir oryantalist mimari hazinesi" olarak nitelediği, ancak İstanbul'un oryantilist mimari literatüründe henüz yer almayan Haydarpaşa Limanı hizmet binalarını, mimari değerleri açısından ele alıyor. İstanbul Dergi-si'nin sürekli yazarlarından Eser Tutel bu kez iki Şehir Hatları vapurunun, "Fenerbahçe" ve "Paşabahçe" nin hikayesini anlatıyor. Polat Sökmen, İstanbul'un yerel kalkınma stratejisindeki zaafları eleştiriyor. Pınar Başbuğ da "Dünden Bugüne Kozmopolit İstanbul" başlıklı yazısında İstanbul'un kozmopolit yapısında meydana gelen değişimleri ele alıyor. Özcan Biçer, Marmara Projesi hakkında sayısal bilgeler verirken, Korhan Gümüş de projenin farklı toplumsal aktörlerin katılımıyla yürütülmesini önerileri dile getiriyor. Stefanos Yerasimos ve Aksel Tibet de projeyi İstanbul açısından değerlendiriyorlar. Dergide yer alan diğer yazılar; Nusret Çam, "İstanbul'un Güneş Saatleri"; Cumhure Üçer, "İstanbul'da Zaman ve Takvimler"; Atilla Bir, "İstanbul'da 3500 Yıllık Bir Güneş Saati"; Semavi Eyice, "Ayasofya'daki Otomat Saat"; Yavuz Unat, "Takiyuddin'in İstanbul Gözlemevi"; Salim Aydüz, "İstanbul'da Zamanın Nabzını Tutan Mekanlar: Muvakkithaneler"; Feza Çakmut, "Topkapı Sarayı Müzesi Saat Koleksiyonu"; Hakkı Acun, "İstanbul'un Saat Kuleleri"; Doğan Gündüz, "Evvel Zaman Tik Takları Arasında"; Nafiz Kafadar ve Hülya Yeşilyaprak, "Kandilli Rasathanesi'nde Zaman Ölçümü"; Haydar Ergülen, "İstanbul'da Zamanı Bekleme Salonları"; Halim Spatar, "Sultan'ın Orgu"; Doğan Gündüz, "Osmanlı'nın Mekanik saatle Buluşması"; Otto Kurz, "Yakındoğu'da Avrupa Saatleri"; Eugene Jaquet, "17. yy İstanbul'unda Cenevreli Saatçiler"; ve Sibel Irzık, "Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nde Şehir ve Zaman"

TARİH VAKFI TARİHİNDEN

1-11 Ekim 1991 İstanbul, 14-21 Ekim 1991 Ankara - Seçim Afişleri Sergisi
31 Ekim 1992 - Kuşaklar Buluşması Konferans Dizisi-Lütfü Akad
9 Ekim 1993 - Vakıf 1. Olağan Genel Kurul Toplantısı
21 Ekim 1993 - Türkiye'nin Tarihsel ve Toplumsal Gelişmedeki Yeri Konferansı- Sina Akşin
30 Ekim 1993- İstanbul Ansiklopedisi'nin ilk fasikülünün yayımlanması
15 Ekim 1997- Cumhurbaşkanlığı Köşkünde Cumhuriyetin 75. Yılı Danışma ve Eşgüdüm Kurulları 2. Toplantısı
1 Ekim 1998 - Bilanço 98 Uluslararası Kongre Basın Toplantısı
23 Ekim 1998- Yerel Tarih Yarışması Ödül Töreni
1-2 Ekim 1999- Sendikalar ve Üniversiteler Atölyesi
8 Ekim 2000- M. Ali Aybar Anısına "Türkiye'de Anayasayı Değiştirme Çabaları" Sempozyumu
12-14 Ekim 2001- IV. Tarih Kongresi "Tarih Yazımında Biyografilerin ve Anıların Kullanımı
31 Ekim-2 Kasım 2002- "İspanya Osmanlı İlişkileri" Sempozyumu
12 Ekim 2003 - Toplumsal Tarih Dergisi tarafından düzenlenen "Gençler Tarih Yazıyor" yarışması ödül töreni

Avrupa Yayınları Çocuk Serisi Çıktı

Avrupa Birliği'nin Horizons Programı çerçevesinde desteklenen ve kısa adı PEACH (Publications on Europe for Adults ad Children Through History) olan Avrupa Yayınları Projesi'nin Çocuk Kitapları Serisi minik ve genç okurlarını bekliyor.

Türkiye'nin seçkin çocuk ve gençlik kitabı yazarları ve çizerleri, yaklaşık on yedi aylık bir çalışmanın sonucunda Tarih Vakfı'nın yürüttüğü Avrupa Yayınları projesinde hünerlerini bir kez daha gösterdi.

Çocuklar ve gençler Avrupa tarihi, Avrupa kültürü, Avrupa değerleri, Avrupa Birliği konularını keyifle ve eğlenerek okuyacakları bu seri kitaplar içinde farkına varmadan öğrenme fırsatını bulacaklar.

Önce Çocuklar Düşledi

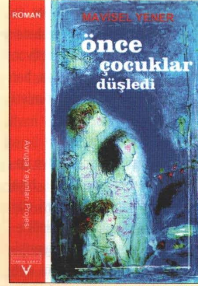
9-13 yaş grubu için yazar Mavisel Yener ve çizer Mustafa Delioğlu işbirliğiyle hazırlandı. Bir bilim kampında geçen roman, farklı ülke ve kültürlerden çocukların birbirlerini ve ülkelerini (coğrafya, tarih, mimari) tanımalarına yardımcı oluyor.

Aşk Kalır

13-18 yaş grubu için yazar Seza Kutlar Aksoy tarafından hazırlandı. Değişim programıyla Türkiye'ye gelen iki Avrupalı öğrencinin kaldıkları aileler ile ilişkilerini konu ediniyor. Avrupa değerleri, Avrupa Birliği konularında mesajlar içeriyor.

Selen'in Dileği

7-9 yaş grubu için yazar Aysel Gürmen, çizer Mustafa Delioğlu işbirliğiyle hazırlandı. Aysel Gürmen'in zaten varolan Selen karakteri bu kez Avrupa Birliği'ni anlamaya çalışıyor. Bu konuda ablasının hazırlamak zorunda olduğu ödev sırasında internet aracılığıyla Avrupa Birliği ve yaşadıkları apartman arasında bir köprü kurmayı başarıyor.

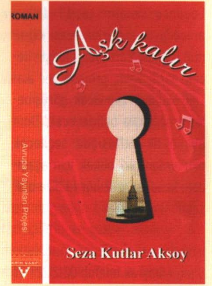


Böğürtlenli Dondurma Savaşı

9-13 yaş grubu için Avrupa Komisyonu yayınlarından Türkçeye çevrilmiş çizgi romanda İnternette sörf yapan üç Avrupalı çocuk kendilerini asırlar öncesinde buluyor. Gelişen olaylar sınırların kalktığı bir Avrupa'yı, günümüz ve yıllar öncesinin haliyle mizahi bir dilde anlatıyor.

Ne? Ben mi? Irkçı mı?

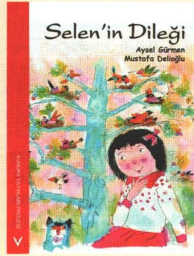
13-18 yaş grubu için Avrupa Komisyonu yayınlarından, türkçeye çevrilmiş bu çizgi romanda, ırk, cinsiyet, din, inanç, yaş, sakatlık gibi ayrımcılıklar konu edilerek gençlerin bu konudaki duyarlılıklarının artırılması amaçlanıyor.

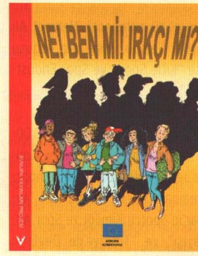


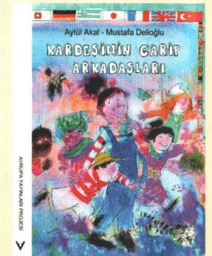
Kardeşimin Garip Arkadaşları

7-9 yaş grubu için yazar Aytül Akal, çizer Mustafa Delioğlu işbirliğiyle hazırlandı. Kitap bu yaş grubu çocukların dil, renk, kültürel kimlik sorgulamasına bir tiyatro sahnesinde ışık tutuyor.









VAKIF MERKEZİ
NİŞANTAŞI, VALİ KONAĞI C.
SAMSUN APT. NO. 57
34365 İSTANBUL
TEL: (0212) 233 21 61 - 233 21 66 - 233 21 70
FAKS: (0212) 234 32 90
E-POSTA:
tarihvakfi@tarihvakfi.org.tr
WEB: http://www.tarihvakfi.org.tr

BİLGİ-BELGE MERKEZİ
ZİNDANKAPI DEĞİRMEN
SOKAK NO. 15
34460 EMİNÖNÜ-İSTANBUL
TEL: (0212) 513 52 35
FAKS: (0212) 513 21 77
bbmrkz@tarihvakfi.org.tr

ANKARA İRTİBAT BÜROSU
ÜLKÜ ÖZEN
BÜYÜKELÇİ SOKAK 14/9
KÜÇÜKESAT-ANKARA
TEL: (0312) 426 16 54
FAKS: (0312) 468 53 65

BANKA HESAP NUMARALARIMIZ
VAKIFLAR BANKASI
İSTANBUL ŞUBESİ 2003924
VAKIFLAR BANKASI
TAKSİM FİNANS MARKET
ŞUBESİ 2013044
İŞ BANKASI
AYASPAŞA ŞUBESİ 250962

HAZIRLAYAN
UĞRAŞ SALMAN